

T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HÜLÂSATÜ'Ş-ŞÜRÛH (5.CİLD VARAK : 160-239)
METNİN GELENEK AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Hazırlayan

İBRAHİM HALİL EMİNSOY

İstanbul – 2010

ONAYLAMA SAYFASI

Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Tez Konusu : Hülâsatü'ş-Şuruh (5.C. vr: 160-239): Metnin Açıklanması
ve gelenek açısından incelenmesi
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Tez Tarihi : Mayıs 2010

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Klavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

İMZA
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (Tezli) Anabilim Dalı 51070829 numaralı öğrencisi İBRAHİM HALİL EMİNSOY tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

İMZA
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ

İMZA

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

İMZA

Yrd. Doç. Dr. Sezayi COŞKUN

İMZA

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Klavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

İMZA
Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖZET

Edebiyatımızda, Klasik Türk Edebiyatı çerçevesinde pekçok mesnevî yazılmıştır. Bunlar içerisinde en önemli yeri şüphesiz Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye ait olan *Mesnevî-i Şerif* tutmaktadır.

Mevlânâ'nın neredeyse bütün dünya tarafından tanınmış bu eseri hakkında birçok çalışma yapılmıştır. *Mesnevî-i Şerif* yazıldığı günden bugüne, birçok şârih tarafından şerh edilmiş; ancak bu şârihlerden çok azı, eseri baştan sona kapsayan bir şerh kaleme alabilmiştir.

Bu çalışmada, Murad Molla Nakşibendî tarafından eserin tamamının şerh edildiği *Mesnevî-i Şerif*'in muhtasar şerhi olan *Hülâsat'üş-Şürûh* adlı *Mesnevî* şerhi incelenmiştir.

I. Bölümde yazarın hayatı, eserleri, üslubu hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca yine bu bölümde üzerinde çalışma yapılan metin tanıtılmış ve inceleme sırasında nasıl bir metot izlendiği belirtilmiştir.

II. Bölümde eser, tasavvufi şerh geleneğine göre incelenmeye çalışılmış ve ilgili bölümlerden örnekler sunulmuştur.

III. Bölüm olan bu son kısımda ise *Hülâsat'üş-Şürûh* adlı eserin 5. cildinin 160-239 numaralı varaklarının günümüz harflerine çevirisi verilmiştir. Ayrıca çalışmamız boyunca istifade ettiğimiz kaynaklar yine bu bölümde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Murad Molla, *Hülâsat'üş-Şürûh*, Şerh, Tasavvuf, *Mesnevî*, *Mevlevî*.

ABSTRACT

Many studies have been done about *Mesnevî-i Şerif* (poem made up of rhymed couplets, each couplet being of a different rhyme) whose importance in Turkish Literature known by everybody and which belongs to Mevlana Jalal-ud-Din Rumi.

Mesnevî-i Şerif has been commented by many commentators from the day it was written to today and different researches have been made about almost all of these commentaries. But very little of them commented it from beginning to the end.

In this study, Murad Molla Nakşibendi's Masnavi annotation called Hülâsatü'ş-Şüruh which is a simplified annotation of *Mesnevî-i Şerif* is investigated.

In part I, some information about writer's life, his works and his styles are given. Also in this part the text we work on is introduced and which method has been tracked during the examination of this study is specific.

In part II, the work has been inspected according to the mystical tradition of commentary and examples from relevant are presented.

III. part is the last part of our study. In this part Hülâsatü'ş-Şüruh's fifth volume's, part numbers 160-239 have been diverted from Arabic alphabet to Latin alphabet. Additionally the sources we used during our study, have been showed in this part.

Key Words: Murad Molla, Hülâsatü'ş-Şürûh, Commentary, Mysticism, Mesnevî, Mevlevî.

İçindekiler

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ	vii

I. BÖLÜM

1. MURAD MOLLA'NIN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	1
1.1. MURAD MOLLA'NIN HAYATI	1
1.1.1. Adı, Mahlası, Doğum tarihi ve Yeri.....	1
1.1.2. Öğrenim Hayatı, Meslekî Hayatı ve Memuriyeti	1
1.1.3. Ölümü	2
1.2. ESERLERİ	3
1.3. HÜLÂSATÜ'Ş-ŞÜRÛH'UN TANITILMASI	4
1.3.1. Eserin Adı	4
1.3.2. Eserin Te'lif Tarihi	4
1.3.3. Eserin Nüshaları	4
1.3.4. Çeviride Esas Aldığımız Nüshanın Özellikleri.	4
1.4. METNİN İNCELENMESİNDE İZLENEN YOL	5

II. BÖLÜM

2. ESERİN TASAVVUFİ ŞERH GELENEĞİNE GÖRE İNCELENMESİ	7
2.1. DİN-TASAVVUF	7
2.1.1. Semâvî Kitaplar	7
2.1.2. Melekler	7
2.1.3. Ashâb-ı Kehf	7
2.1.4. Ashâb-ı Kirâm	8
2.1.5. Evliyâ-yı Kirâm	8
2.1.6. Şeytan	9
2.1.7. Kıyamet	9
2.1.8. İnsan-ı Kâmil	9
2.1.9. Aşk, Âşık, Muhabbet	10
2.1.10. Sabır	10

2.1.11. Nefs-i Emmâre	10
2.1.12. Âlem-i Gayb	10
2.1.13. Mürşid-i Kâmil.....	11
2.1.14. Cennet- Cehennem	12
2.2. TELMİHE KONU KISSA-MENKİBE TAHKİYELERİ	13
2.2.1. Peygamber Kıssaları	13
2.2.1.1. Hazreti Âdem	13
2.2.1.2. Hazreti Nuh	13
2.2.1.3. Hazreti Yakub	13
2.2.1.4. Hazreti Yusuf	14
2.2.1.5. Hazreti Mûsâ	15
2.2.1.6. Hazreti İbrahim	16
2.2.1.7. Hazreti Eyyûb	17
2.2.1.8. Hazreti Muhammed (S.A.S).....	17
2.2.2. Dînî Şâhsiyetlere Ait Menkıbeler	18
2.2.2.1. Şemseddin Tebrîzî	18
2.2.2.2. Muhammed Serrîzî	18
2.2.2.3. Bayezîd-i Bestâmi	18

III. BÖLÜM

METİN	20
SONUÇ	173
KAYNAKLAR	175

KISALTMALAR

Age	:Adı geçen eser
Ans.	:Ansiklopedi
b.	:Bin
c.	:Cilt
ev.	:eviri
DİA	:Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	:Dil Tarih Coğrafiya Fakültesi
Ens.	:Enstitü
Fak.	:Fakültesi
H.	:Hicrî
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazret
İst.	:İstanbul
İÜ	:İstanbul Üniversitesi
Ktp.	:Kütüphanesi
M.	:Milâdî
mad.	:Maddesi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr.	:Neşriyat
Nu.	:Numara
s.	:Sayfa

S	: Sayı
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
Üni.	:Üniversite
vr.	:Varak
TY	:Türkçe Yazma
Yay.	:Yayınları
yk.	:Yaprak
yy	:Yüzyıl

ÖNSÖZ

XIII. asrın Anadolu sûfileri içinde yüksek tefekkür heyecanı ile aşk ve ilhamı birleştirerek bunları, şiir sanatının ölümsüz terennümleri haline koyan en büyük tasavvuf şairi Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'dir. Mevlânâ'nın, İslâm dünyasında mukaddes bir kitap saygısıyla tanınmış ve çok sevilmiş eseri, 6 cilt ve 25.618 beyitlik *Mesnevî-i Manevî*'dir.

Mesnevî-i Şerîf, yazıldığı günden bugüne değerini hiçbir şekilde yitirmemiş, tarihin tozlu sayfaları arasında kaybolmamış, aksine asırlara meydan okuyarak hikmet ışığını günümüze yaymaya devam etmiştir.

Mesnevî, içinde barındırdığı bir çok hikaye ve gizemleriyle dikkatleri çekmiş; asırlardır nice şarih tarafından, ince ve geniş manalarla defalarca şerh edilmiştir. Türk Edebiyatı'nda İsmail Ankaravî, Sarı Abdullah Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Şem'î, Şeyh Galib, Tahirü'l-Mevlevî, Abdülbaki Gölpınarlı ve Şefik Can gibi şarihler eserin tamamını ya da bir kısmını tercüme ve şerh ederek eserdeki anlaşılması güç noktalara açıklık getirmişlerdir. Bu çalışmaya konu olan Mesnevî şerhi ise, Murad Molla'nın *Hülasatü'ş-Şürûh* adını verdiği eseridir.

Bu çalışmaya başlarken 6 ciltlik bir eser olan *Hülasatü'ş-Şürûh*'a ait İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut olmak üzere; iki nüsha tespit edilmiştir. Bu çalışmada İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki TY 6309-6314 numaralı nüsha ele alınmıştır.

Üç bölüm halinde hazırlanan çalışmamızda, Birinci bölümde Murad Molla'nın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler vererek şarih ve söz konusu eseri kısaca tanıtılmıştır. Ayrıca metnin, Latin harflerine aktarımında izlenen yol da maddeler halinde belirtilmiştir. İkinci bölümde eserin çeşitli yönlerden muhteva incelemesi yapılarak, eserde hangi konulara ağırlık verildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Arap harfli metnin Latin harflerine aktarılmış şekline yer verilmiştir. Faydalandığımız kaynakları "Kaynaklar" bölümünde belirttikten sonra, Ek-1 adı altında metnin tıpkıbasımından örneklere de yer verilmiştir.

Son olarak, tezimi hazırlarken; değerli vakitlerini bana harcayan, saygıdeğer hocam Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG' a teğekkür ediyorum.

İbrahim Halil EMİNSOY

İstanbul-2010

I. BÖLÜM

1. MURAD MOLLA'NIN HAYATI, EDEBÎ ŞÂHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. MURAD MOLLA'NIN HAYATI

1.1.1. Adı, Mahlası, Doğum Tarihi ve Yeri:

Asıl adı, Mehmed Murad olup bağlı bulunduğu tarikat dolayısıyla da Murad Nakşibendî ünvanını almıştır.¹

Kaynaklara göre Murad Nakşibendî 23 Muhârrem 1203'te (24 Ekim 1788) İstanbul'un Çarşamba semtinde doğmuştur.²

Babası Çarşamba semtindeki Murad Molla Tekkesi Şeyhi olan Ahıskalı Abdülhalim Efendi'dir.³

1.1.2. Öğrenim Hayatı, Meslekî Hayatı ve Memuriyeti:

Murad Molla öğrenim hayatına Çarşamba semtindeki Mehmed Himmet Efendi'nin mektebinde başlamıştır. On yaşında hıfzını tamamlayarak iki yıl kadar Gebzeli Ahmed Efendi'nin mektebine devam eden şair, on sekiz yaşına gelinceye kadar çeşitli hocalardan dersler almış ve kendini yetiştirmiştir.⁴

Murad Molla, Nakşibendî şeyhi olan Abdullah Kaşgarî'nin halifesi Salih Arif Efendi'den Fars edebiyatının bazı klasiklerini, Hoca Neşet'in talebelerinden Süleymân Vahyi Efendi'den ise *Sevket-i Buhârî Dîvânı*'nı ve Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Şerif*'ini okumuştur. Ayrıca Kethûdâ-zâde Arif Efendi'den de zaman zaman istifade etmiştir.⁵

---

¹ M. Hüdâyî Şentürk, "Murad Nakşibendî", DİA, C.31, s. 188-189 ;

² Şentürk , a.g.m, s. 189

³ Şentürk , a.g.m, s. 189

⁴ Şentürk , a.g.m. s. 189

⁵ Şentürk, a.g.m. , s. 189.

Şair, babasının isteği üzerine Gülhane'deki Zeynep Hatun Camii'nde ikamet eden ve sonra Üsküdar Selimiye Tekkesi Şeyhi olan Nimetullah Nakşibendî'ye intisâp etmiştir. Yine bu yıllarda Reisü'l-kurrâ Şeyh Çoşgun Efendi'den Kur'ân ve kırâ'at dersleri almıştır. Çoşgun Efendi'nin ölümü üzerine ise, bu ilimlerin tahsilini Reisü'l-kurrâ Abdullah Efendi ile devam ettirmiştir.⁶

1815 (H. 1230) yılında babasının ölümü üzerine onun yerine Murâd Mollâ Tekkesi'nin şeyhliğine tayin edilmiştir. Ancak bu esnada yine öğrenimini sürdürerek 1824 yılında Galatâsâray Kütüphane Hocası İmam-zâde Mehmed Es'ad Efendi'den dinî ilimler, Benli-zade Ahmed Efendi'den kıraat icazeti almıştır. *Hal Tercümesi*'ni yazdığı 1833 yılında tekkede *Mesnevî*, *Şifa-i Şerif*, *Şevket ve Saib-i Tebrizi Divanları*'nı ve diğer eserleri okuttuğunu; kıraat, aruz ve fıkıh dersleri verdiğini dile getiren Murad Molla Nakşibendî, 1844 yılında görev yaptığı tekkenin yanında Daru'l-Mesnevi inşa ettirmiş, bu yapı 18 Ocak 1845 yılında Sultân Abdülmecid Han'ın da katıldığı bir törenle açılmıştır. Ayrıca Murad Molla, bu yapının içerisinde bir de kütüphane vücûda getirmiştir.⁷

19. yy'da Nakşibendiyye tarikatı ile Mevlevîlik arasında yakınlaşmaya vesile olan Murad Molla, tekke şeyhliğinin yanında Sultânahmet Camiî Cuma vaizliği görevini de uzun süre üstlenmiştir.⁸

1.1.3. Ölümü:

Hayatı hakkında bilgiler ihtiva eden kaynaklardan DİA'nın Murad Molla maddesinde ve Sefîne-i Evliyâ'da Murad Nakşibendî'nin 27 Şevval 1264 / 26 Eylül 1848 yılında İstanbul'da füceten vefât ettiği ve tekkesinin haziresine defnedildiği kayıtlıdır.⁹

⁶ Şentürk, *a.g.m.* , s. 189.

⁷ Şentürk, *a.g.m.* , s. 189 ; *Sefîne-i Evliya*, s. 256-257

⁸ Şentürk, *a.g.m.* , s. 189

⁹ Şentürk, *a.g.m.* , s. 189 ; *Sefîne-i Evliya*, s. 256-257

1.2. ESERLERİ

1.2.1. *Hülâsâtü 'ş-Şürûh*

1.2.2. *Mâ-Hazâr*

1.2.3. *Kavâid-i Fârisiyye*

1.2.4. *Vâkâyı-nâme*

1.2.5. *Mesmuât*

1.2.6. *Mektûbât*

1.2.7. *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî*

1.2.8. *Muînü 'l-Vaizin*

1.2.9. *Mefâtihu 'd-Dûriyye Tercümesi*

1.2.10. *Dîvân*

1.2.11. *Saib-i Tebrizî Şerhleri*

1.2.12. *Şerh-i Kasâid-i Mevlânâ Şevket Buhârî*

1.3. HÜLÂSATÜ'Ş-ŞÜRÛH'UN TANITILMASI

1.3.1. Eserin Adı:

Mesnevî'nin tamamının kısaltılmış bir şerhi olan *Hülâsatü'ş-Şürûh*, eserin dibacesinde şöyle ifade edilmektedir:

“...*Hicret-i Nebeviyyenin bin iki yüz elli beşinci senesi Receb-i Şerîfinin on yedinci çehârşenbe günü işbu şerh-i şerîf yazılmaya ibtidâ olundu, bi-èavni'llâhi Teèâlâ ve ismine Hülâsatü'ş-Şürûh tesmiye olundu.*” (1b)

1.3.2. Eserin Te'lif Tarihi:

Eserin iki nüshası da aynı yazıyla yazılmış olup bu durum eserin müellif nüshası olduğunu düşündürmektedir. Ancak ilk cildin sonundaki Arapça kısım Türkçe'ye çevrildiğinde, kâtib ve müellifin ayrı kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Murad Molla, eserin dibâcesinde bu şerhin yazılmasına H. 1255 yılının Receb-i Şerîf'in 17. Çarşamba günü başladığını belirtmektedir. Bu ise M. 25 Eylül 1839 tarihine denk gelmektedir.

Müstensih kaydında ise H. 12 Şaban 1256 tarihi yer almaktadır. Bu tarih ise, M. 9 Ekim 1840'tır. Bundan da anlaşılıyor ki, eserin 1. cildi müellif tarafından 9 ayda tamamlanmış ve yaklaşık 3,5 ayda da müstensih tarafından yazılmıştır.

1.3.3. Eserin Nüshaları:

Mensur bir şerh olup 6 ciltten meydana gelen eserin, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve Süleymâniye Kütüphanesi'nde olmak üzere iki nüshası tespit edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha TY 6309-6314 kayıt numarasıyla, Süleymâniye Kütüphanesi'ndeki nüsha M. Arif -M. Murad Bölümü'nde 89, 112, 113, 240, 259 ; Darü'l-Mesnevi Bölümü'nde 208 kayıt numaralarıyla mevcuttur.

1.3.4. Çeviride Esas Alınan Nüshanın Özellikleri:

Çeviride esas alınan nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan TY 6309-6314 nolu nüshadır. 6 ciltlik nüshanın beşinci cildi olan TY 6309 nolu eser, 320 varak olup 29 satırdan meydana gelmektedir. Yazı çeşidi tâliktir.

Eser, kırmızı meşin ciltli olup, ebrulu kağıt kap içindedir. Kırmızı deri mikleplidir ve miklebi süslenmiştir. Cildi zencirekli ve kâğıdı ahârlıdır. Sayfaların kenarları çift kırmızı cetvelle çevrilidir. Eserin dışında II. Abdülhamit'in mührü vardır ve bu eser II. Abdülhamit'in şahsî kütüphanesine aittir. Eserin dışında hilal vardır ve hilalin içinde '*Kütübhâne-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkeennehu*' yazmaktadır. 2. ve 6. varakları altın yıldızla tezhiplenmiştir.

Bu nüshayı seçmemizin sebebi, bu nüshanın eserin diğer nüshasına göre daha düzgün ve daha okunaklı bir yazıya sahip olmasıdır.

1.4. METNİN İNCELENMESİNDE İZLENEN YOL

1.4.1. Arapça ve Farsçadaki uzun vokallerin okunuşunda “â”, “î”, “û” şekilleri kullanılmıştır.

1.4.2. Eserde herhangi bir sebeple okunamayan kelime veya kelimeler parantez içerisinde üç nokta ile (...) gösterilmiştir.

1.4.3. Latinize esnasında aşk-ışk, ayş-ıyş gibi her iki şekilde de okunabilen kelimelerin aşk, ayş şeklindeki okunuşları seçilerek bu kelimelerin yazımında birlik sağlanmaya çalışılmıştır.

1.4.4. Metindeki bazı kelimelerde bulunan elif-i maksûrelerin yazımında günümüz şekli kullanılmıştır. Ör: Mûsâ, Îsâ gibi.

1.4.5. İncelenen eserin 19. yüzyıla ait olması dolayısıyla çeviriyazıda günümüze yaklaştırma düşüncesi ile metinde geçen bazı kelime, ek ve hâflerin yazımlarında başlıca şu şekiller tercih edilmiştir:

Yazım Şekli:	Tercih Edilen Şekil:
it-	et-
dilkü	tilki
desti	testi
dürlü	türlü

divar	duvar
buñar	pınar
ata	ada
taà	dağ
talga	dalga
tog-	doğ-
tar	dar
targın	dargın
tamla	damla
togru	dogru
togan	doğan
tolu	dolu
tokun-	dokun-
Tûr-	dur-
kimesne	kimse

II. BÖLÜM

2. ESERİN TASAVVUFÎ ŞERH GELENEĞİNE GÖRE İNCELENMESİ

2.1. DİN-TASAVVUF

2.1.1. Semâvî Kitaplar:

(Metin içerisinde yalnızca Kur'ân-ı Kerîm'den bahsedilmektedir.)

Zîrâ Kur'an-ı Kerîm'de mevlâ buyurdu ki: Eğer Allâhu Teâlâ'ya yardım ederseniz siz yardım olunûrsunuz.Bu sûretde Cenâb-ı Hakka yardım eden kendi yardım olunûr.Ve fâidesi kendine âid olur.Kutba yardım dahi böylecedir.(165a)

Ekmek yemeğe mensup olana Allâhü Teâlâ Kur'an-ı Kerîm de israf etmeyiniz ve doyduktan sora yemeyiniz buyurdu.Lâkin ehlullahın nûr yemesine kanâ'at edip az yeyiniz buyurmuşlardır.Çünkü Şeyhin yediği nûr olur.(224b)

2.1.2. Melekler

(Metinde adı geçen tek büyük melek Cebrâil Aleyhisselâm'dır.)

Bir kimse Hüdâ'nın aşkına âşık ola ve aşk-ı hakkı isteye bundan sonra cennet muKâbelesinde ibâdet ede ve rıza-yı bârî için kulluk etmeye.Bu olmaz işdir.Ve bu olmamakda ona benzer ki Cebraîl Aleyhisselam emin ola ve emin lakabıyla mülakkab ola.Bâde ona hırsız diye söylene.Bu nice mümkün değil ise , âşığın dahi ücret ile ibâdeti böyle mümkün değildir.(226b)

2.1.3. Ashâb-ı Kehf

آن سگ اصحاب خوش بُد سیرتش   هیچ بودی منقصت ز آن صورتش ؟

O ashâb-ı kehfîn kelbi ki namı kıtmirdir.Onun hareketi ve davrı indAllâh hoş idi.Asla o suretten onun kadrine ve şanına bir noksan yok idi.Binaberin Allâhu Teâlâhazretleri onun suretini suret-i insâniyeye tebdil buyurmadı.Zîrâ ol safiya suret-i hasene lazım gelmez,kangı suretde olsa olur. Zîrâ nazârgâh-ı Hüdâ gönüldür.(185a)

Ve dahi şeytandan iki kollarını ğarın kapısında bast edici ve bekleyici ashâb-ı kehfîn kıtmiri gibidir. Yani kıtmir ashâb-ı kehf mağarada uykuda iken ğarın kapısını bekler ise ve cüda olmadı ise Allâhu Teâlânın dahi dostu ve düşmanı kendi kapısını o vecihle beklerler ve cüda ve menfîn olmazlar demekdir. Neteki bu beyitle beyân

buyururlar. Mevlânın uluhiyeti mağarası kapısında gerek dostu gerek düşmanı kıtmir gibi zerre zerre emrini isteyicidirler ve dahi tamirini tahrik edicidir (103a)

2.1.4. Ashâb-ı Kirâm

Ömer RadiAllâhu fahr-i âlem efendimizin yanında hazır idi.Buyurdular ki: Ya resulAllâh cansız cesede nida olur mu, ve onlar işidirler mi?Fahr-ı Âlem SAllâhu aleyhi ve sellem buyurdular ki Ya Ömer sen nice işiddin ise onlar dahi senden ziyâde işitdiler.HazretiÖmer radiAllâhu anhu onların işiticeğini bilir idi.Lâkin şüphesi olanlar cevabını alsınlar için bu vecihle Fahr-ı Âlem Efendimize ‘an kâsd suâl buyurdular.Bu suâl dahi bu kabildendir.(151b)

Farz edelim ki Hazreti Ali’den zülfikâr sana miras kaldı. Bazevi imam Ali’yi getir görelim eğer sade bazevi Ali yok ise zülfikârın faidesi nedir.(197a)

İmam-ı Ali İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin rıdvanAllâhû teâla aleyhi ecma’in hazretlerini sövüb ve nam-ı şeriflerine yâd etdikleri için Rafizi dediler ve bunların emsâli nice ma’kus ve bâzkûne ahval-ı nâsdan sadır olmuştur ki takrîr ve tahriri insâna cünûn ve irâs eder.(201b)

و آنکه را نور عمر نبود سند موی ابروی کژی راهش زند

ol kimse ki hazreti Ömer radiyAllâhu anhu nûru ona send ve mütteka olmaz yani gözünde nûr-u Ömer yokdur.bir egri kaş kılı hîlâl diyerek onun rehzeni olur.(188b)

2.1.5. Evliyâ-yı Kirâm

Evliyâ, ermişler, erenler, kerâmet sahibi kişilerdir. Bu kişiler hayatlarını riyâzet ve mücadelelerle geçirip kendilerini ibâdet ve tâate adarlar. Kendilerine gaybdan haber verme, durumu keşfetme gibi kerâmetler de verilen evliyâyâ bazen evliyâullah da denilir.

Hatta can gibi makbul olan evliyâ-yı kirâmın cebrînden âgâh olasın ve onlar gibi mecbur oldugunu bilib ve taat yoluna gidib dergah-ı Bârî’ye intisâb eylesin.(141a)

Bu beyt ile evliyâ-yı kirâmın ehl-i düğnyanın ve zulmünün şerlerinden mahfûz olduklarını beyân buyururlar. Zîrâ çok zalim evliyâ-yı kirâmdan havf ve haşyet

etmişlerdir. Bu cihetden ashâb terk ve tecride emin olunuz, diyerek teslit hâtır buyurdular.(202b)

2.1.6. Şeytan

Allâh Hazreti Âdem'i yaratıp da bütün meleklerle secde etmelerini buyurduğunda hepsi birden secde etmişler. Ancak meleklerin en ulusu ve onların hocası olan Hâris, kendinin cin olup, ateşten yaratıldığını, bu nedenle topraktan yaratılmış olan Âdem'e secde etmeyeceğini söyleyerek Allâh'a karşı gelmiştir. Allâh da onu şeytan kılığına sokup, lanetlemiştir.

Bir emirde acele etmek şeytanın hilesidir. Kuluna Cenâb-ı Hakk'ın bir emirde vaktine dek sabr ve onu ahsab etmek lutf-u İlâhîsidir.(206a)

Nefs-i emmâre ve şeytan kendi irâdesini eyler ve eylemek istedi ve eyletti. Allâhu Teâlânın o inayeti ki kulunun mü'min olduğunu istemesidir makrur olud.(199a)

2.1.7. Kıyâmet

Bütün insânların dirilerek mahşerde toplanacakları güne kıyamet günü denir. İsrâfil'in Sûr'a üfürmesiyle dünyadaki tüm canlılar ölecek, ikinci üfürmesinde ise haşr başlayacaktır. Mahşer yerinde toplanan tüm insânlar, dünyada yaptıklarıyla hesaba çekileceklerdir

Kıyamet gününe dek. Çünkü bu dünya zahmet dünyasıdır. Ve dahi gayb dünyasıdır. Böyle olunca zulmet hâsıl olsun için zeminden lâzımdır. Ve zeminle cihân muzlem olur. Bunun gibi bunların dahi bu batıl itikadı bu âleme lazımdır. Hatta bu yetmiş iki millet kıyamete dek baki kala.(146b)

2.1.8. İnsân-ı Kâmil

İnsân-ı kâmil, güzel huy ve yüksek fâzilet sahibi olan kimsedir. İnsan varlık âleminin zirvesi olduğu gibi, insânlık âleminin zirvesi de insân-ı kâmildir.

İnsan-ı kâmilin irâdesi irâdetü'llâh olduğuna şu âyet-i kerîme delil olur ki, Vâcib-i Teâlâ buyurur ki: "Habîbim Gazve-i Bedr'de küffâra yerden kabza Tûrâb alıb atdiğin vakitte, onu sen atmadın; lâkin Allâhu Teâlâ onu atdı. Halbuki Habîb-i Ekrem onu atmış idi.(160a)

Kaşki onlara aldanıp şeyhlik edeceğine bir şeyhe derviş olub insân-ı kâmil olaydın. Hakkında çok iyi olur idi.(142a)

2.1.9. Aşk, Âşık, Muhabbet:

Eğer aşk olmazsa kaçan bir kimse vesveselerin ağzını bağlar ve sahibini o vesâvis-i şeyataniyeden kurtarır. (148b)

Başka şey kal ü kili bitirmez. Heman âşık olmağa bak Aşktan insânın nutkuna bir hayret gelir.(149a)

2.1.10. Sabır

Sabır; acı, yoksulluk, hastalık, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemidir. İnsan, olacak veya gelecek bir şeyi de telaş göstermeden beklemelidir. Allâh sabredene karşılığını verir. Sabrın sonu selamettir.

Sabrın ve tevekkülün gözünü dikdin ve kör ettin. Kanı sabr ve kanı tevekkül dedi. (187b)

Allâhu Teâlâ Hazretleri ettiği ihsânda Hazreti Eyyub aleyhisselâma buyurdu ki: Ben senin her bir kılına bir sabır verdim, âgâh ol ya Eyyub! Kendi sabrına nazâr edib aceb sahibi olma. Çünkü kendin sabrını gördün. Mevlânın sabr verdiğini dahi gör. Eğer ben sabr vermeyeydim sen bir saat o derde sabra kâdir olamaz idin, buyurdu.(197a)

2.1.11. Nefs-i Emmâre

Velâkin nefs-i emmâre onun tevbesini pâre pâre yurtar idi. Yâni tevbesini bozâr idi, demektir. Bu çirkin işli Nasûh bir mir-i kâmilin ve ârifin yanına gütdi. (159b)

Nefs-i emmâre ve şeytan kendi irâdesini eyler ve eylemek istedi ve eyletti. Allâhu Teâlânın o inayeti ki kulunun mü'min olduğunu istemesidir makrur olud.(199b)

2.1.12. Âlem-i Gayb

Ey kerâmet da'vâsı eden şâhs senin nefsin Mâdem dünya nimetinin ve şarabının mestidi, bil ki senin ruhun âlem-i gaybın havasını görmedi ve ben âlem-i gaybın engûrundan yedim, dediğin kezb-i mahzdır. Zîrâ ehl-i nefsin âlem-i gaybla

münaselati yokdur. Âlem-i gayba dünyayı (173a) ve nimetini terk edenlerin münasebeti vardır. Ve âlem-i gaybın nimetini ancak onlar tenavül ederler

که علامات است ز آن دیدار نور التجافی منك عن دار الغرور

Zîrâ âlem-i gaybın envarını görmekliğin senin dâr-ı gurur olan dünyadan tebâ'ud etmekliğindir .Bir kimse eğer dünyadan tecerrüd ve tebâ'ud etmezse envâr-ı gaybiyeyi müşâhedeni kezb-i mahsûd. Neteki Resul-u Ekrem ve Nebiyyi Muhterem Sallallâhu aleyhi ve sellem buyurmuşdur.(173b)

O âlem-i gayb bu âleme dahil değildir. Ve dahi hâriç de değildir. Ve yine ne bu âlemin üstündedir ve ne tahtındadır. Ve yine bu âleme ne muttasıldır ve ne bu âlemden munfasıldır. Keyfiyetsiz olarak her dem o âlemden nice bin alâmet bu âlemde zâhir olur. Bîçün ile bîçugüne ve yine esed ile numune bir manaya olmağka atf-ı tefsir kabilinden olur. (198a)

2.1.13. Mürşid-i Kâmil

نیشکر کو بیید، کار این است و بس جان بر افشانید، یار این است و بس

Şimdiden sonra şeker kamışı darb ediniz ve şekerini çıkarıp tena'üm ediniz. işte dünyâda iş mürşid-i kâmilin şekerinden yemekdir; ancak ve onların yolunda cân feda ediniz. Zîrâ yolunda cân feda edecek dost ancak bunlardır. Bu ebyât-ı mezkûrede olan Yusuf'dan ve şeker kamışından muradı mürşidleri olan Şeyh Muhammed Şemseddin Tebrizi Kuddûse Sirrehû hazretleridir. Fi'l-vâki'Konya şehrini kand-ı ma'arif-i İlâhîye ile mâlâ mal etdiler.(179b)

عاشقی شو، شاهد خوبی بجو صید مرغابی همی کن جو به جو

Âşık ol ve bir güzel mahbub iste ve yine ırmakları keşf ve güzâr eyle ve bir su kuşu sayd eyle şâhid'den ve murğab'dan murad mürşid-i kâmilidir. İşte bir mürşid-i kâmil sayd eder isen vesâvis ve hannas olan iblisin şerrinden emin olursun ve illa bir şeyh-i mezure giriftar olursun menfaatin olmaz (233a)

2.1.14. Cennet- Cehennem

نام من در نامه پاکان نوشت دوزخی بودم، ببخشیدم بهشت

Benim namımı pâklerin nâmesine yazdı. ben ise şâkîler nâmesine yazılmalydım ve yine ben cehennemde azâba lâyük idim bana cennet bağışladı dedi ve nimet-i İllâhîyeyi böyle itiraf eyledi. (164a)

گفت خر: گر در غمم، گر در ارم قسمتم حق کرد و من زآن شاکرم

Merkeb cevâbında tilkiye dedi ki: Eğer cehennemdeyim, eğer cennetteyim. Her nerede olursam bana Rabbim bu hali kısmet etmiştir ve dahi ben bundan şârım. (166b)

مرغزاری سبز مانند جنان سبزه رسته اندر آنجا تا میان

Orada cennetler gibi bir yeşil çayırılık vardır. Orada meyânın dek sebze bitmiştir. Cinan cim'in kesriyle cennetin cem'idir. Cennet bağçe ma'nasınadır. Yâni burada aç ve susuz zahmete giriftâr olacağına, var orada su iç ,ve ot otlâ demek istedi. İşte tilki gibi şeytan, merkeb gibilere böyle söyler ve onların idlâl eder buyurmak isterler. (171b)

هشت جنت گر در ارم در نظر ور کنم خدمت من از خوفِ سقر

yine şeyh der ki: eğer sekiz cenneti ben nazârıma getirir isem ve yine eğer cehennem havfindan sana hizmet edersem –beyt âtiye merhûndur-

مؤمنی باشم سلامت جوی من زانکه این هر دو بود حظ بدن

selâmet isteyici bir ednâ mü'min olmuş olurum ve âşık olamam. Zîrâ cennet istemek ve dūzahdan eman dilemek, ikisi dahi beden hazzıdır. Ve beden hazzına talib olan âşık değildir. (192b)

2.2. TELMİHE KONU KISSA-MENKİBE TAHKİYELERİ

2.2.1. Peygamber Kıssaları

2.2.1.1. Hazreti Âdem

İlk insân ve ilk peygamber olan Hazreti Âdem, ‘İnsanlığın Babası’ ve ‘Safiyullah’ isimlendirilmiş ve Allâh tarafından ilim ve kemâl sahibi bir insân olarak yaratılmıştır. Hazreti Âdem’in yaratılmasına kibirlenen İblis, kibirinden ona secde etmemiş ve Allâh tarafından lanetlenerek kovulmuşTûr.

Hz Âdem aleyhisselâma ettiğimiz gibi ve yine mahdum-u hakîkînin tarafına sana sela okuruz ve gel deriz. Zîrâ baba dostuyuz şeyatin senin baba ki düşmanlar olmuşlardır ve baba ki sövmezler ve dahi Âdeme secde edin hitabında hasedlerinden iraz eylemişlerdir.(110a)

بیگناهی، بی گزند سابقی کی رسید او را ز آدم ناحقی؟

O râz-ı Âdem nâhak HazretiAdemin iblise bir gadır ve suçı olmaksız ve bir zârar-ı sâbıkı dahi yok iken öyle zârar ki hak olmayarak ademden iblise vâsıl olmuş (186a)

2.2.1.2. Hazreti Nuh

Hazreti Nuh, Hazreti İdris’den sonra gelen peygamberdir. Büyük tûfândan, müminleri bir gemi yaparak kurtarmıştır. Hazreti Nuh’un oğlu Kenan inanmayıp, gemiye binmemiş ve boğulmuşTûr.

Kanı bu tûfândan bir eman ve necât meger ki Nuh aleyhisselâmın sefinesinde ola.(158b)

Kanı Nuh-u sıfat bir gemici ki sefineyi ve onda olanları idare ede, yani sende irşada kudret olmayınca tekyenin sana faidesi yokdur demekdir.(138b)

2.2.1.3. Hazreti Yakub

Hazreti İbrahim’in torunu ve Hazreti İshak’ın torunu olan Hazreti Yakup, Hazreti Yusuf’un babasıdır. Lakabı İsrail’dir. Edebiyatta dâima Hazreti Yusuf ile birlikte anılan Hazreti Yakup, kardeşlerinin Hazreti Yusuf’u ondan ayırmaları sonucu

yıllarca ağlamış, gözleri görmez olmuşTûr. Hazreti Yusuf'un gömleğinin kokusunu uzaklardan duyan Hazreti Yakup'un gözleri açılmıştır

Hazreti Yusuf Aleyhisselamin suret-i şerifesi güzel bir kadeh gibi idi.O cameden valid ma cedleri HazretiYakub Aleyhisselam çok safa verici bâde-i hakîki nûş buyurdular.(157b)

Zelihâ'nın tatdığı Hazreti Yakub aleyhisselamin tatdığıнын gayrı idi.Yusuf'dan o hûb Yakub'a aleyhisselam gıda-yı ruhani var idi.Hâsılı tecelli-i cemâl-i nîlâhî HazretiYakub Yunus aleyhisselamin suretinin cemâlinden olur idi demek olur.(157b)

2.2.1.4. Hazreti Yusuf

Hazreti Yakup'un oğlu olan Hazreti Yusuf, kardeşleri tarafından kuyuya atılmış ve kervâncı tarafından kuyudan çıkarılarak satılmıştır. Mısırlı kadınların Hazreti Yusuf'un güzelliğini gördükleri anda ellerini kesmeleri Hazreti Yusuf'un güzelliğini ortaya koymaktadır. Hazreti Yusuf'a güzelliği dolayısıyla ayna hediye edilmiştir.

Mâdem ki senin ihtiyârın Yusuf Aleyhisselam gibi bir zat-ı şerifi gördükçe elini bıçak ile kat' etmedi. Yani sen sende ihtiyâr vardır(107a)

آن زنان چون عقلها درباختند بر رواق عشق یوسف تاختند

*O zenan-ı Mısır çünkü aşk-ı Yusuf aleyhisselem da okullarını feda etdiler ve hayretlerinden Tûruna yerine ellerini kat'etdiler ve dahi **خاش الله ما هذا بشرا ان هذا الا ملك كريم** dediler ve dahi Hazreti Yusuf'un aşkın aşkının sarayına ve köşküne sıçradılar.Beyt atiye merhundur*

عقلشان يك دم سيتد ساقى عمر سير گشتند از خرد، باقى عمر

ömr sakisi bir dem onların aklını HazretiYusuf un cemâlinin müşâhedeşiyle aldı.O zaman baki ömürlerinde aklından dur oldular ve bir dahi hatta'l-mevt aklı istemeyib o hayreti ihtiyâr etdiler işte aşk akıldan böyle uludur ve aşk-ı Yusuf zenan-ı mısır bu hale koydu. (233b)

2.2.1.5. Hazreti Mûsâ

Hazreti Mûsâ, Mısır hükümdarı olan Firavun ile mücadele etmiştir. Hazreti Mûsâ'nın imana davetini reddeden Firavun tanrılık iddiasında bulunur ve kavmini de buna inandırır. Sihirde, çok ileri bir zamandır. Firavun, sihirde yetenekli sihirbazları toplayarak değnekleri yılan haline getirmiştir. Buna mukabil Allâh da Hazreti Mûsâ'nın asasını ejderha suretine getirmiş ve asa diğer sihirbazların bütün yılanlarını yutmuşTûr. Ve tüm sihirbazlar onun gerçek peygamber olduğunu anlamışlardır.

Meselâ Mûsâ aleyhisselam Karun'dan malından zekat'ını istedi. Ve yine Fahr-i Âlem sallAllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz herkesin malından zekat aldı. (165b)

Hazreti Mûsâ Aleyhisselamın sıdkı asa ve dağ üzerine urdu. Zîrâ asa ejderha oldu ve Cebeli Tûr dört pare oldu. Asa ve cebel ise cemâdlardır. Neteki beyd-i atide beyân buyururlar. Mûsâ aleyhisselamın sıdkı asa-yı şeriflerine ve Cebel-i Tûr-a aks etdi. Belki azîm deryaya dahi tesir etdi. Zîrâ asa-yı mübarekelerini darb etdikde on iki yol bahrde küşade oldu. (176a)

مار موسى دید فرعون عنود مهلتی میخواست، نرمی مینمود

'Anûd olan Firavun Mûsâ Aleyhisselam'ın mâr'ını gördü ve sahra haml eyledi ve sahrayı cem' için kendimden mühlet istedi. Ve yine Mûsâ Aleyhisselam'a gîlzet edemeyip mülayemet gösterdi. (172b)

زیرکان گفتند: بایستی که این نندتر گشتی چو هست او ربّ دین

Bu hali Firavununun tevabu'undan âkıllar gördükçe dediler ki: Çünkü Firavun hizim dinimizin tekrisidir. Mûsâ Aleyhisselam gadab izhar etmek lazım idi. Ve senin haddini hem tengri olayım da bana böyle 'anayı ejderha gösteresin demek lazım idi velâkin Hazreti Mûsâ'dan korkup müdahene eyledi ve sahrayı cemi edip onlardan istimdad talebinde mühlete talip oldu. Böyle tengri olur mu diyerek ilah olmadığını teferrüs etdiler. Zîrâ izhara cüret etmeğe kâdir olmadılar ve yine dediler ki: (172b)

معجزه، گر ازدها، گر مار بُد نخوت و خشم خدائی اش چه شد ؟

Mucize eğer ejderha olsun ve eğer hayye olsun onun uluhiyetinin haşm ve azameti kande kaldı ve ne oldu ve bu şâhsa niçün yadab etmedi ve yine dediler ki:

ربّ اعلى، گر وی است اندر جلوس   بهر يك كرمى، چى است اين چاپلوس ؟

Cümleden a'la tengri taht-ı saltanatda cülüsunda eğer o ise berat kurdu kabilinde olan ejderha için HazretiMûsâ'ya bu yalvarması ve müdahenesi nedir ve niçin böyle etmek kendiyeye lazım geldi diyerek kavminin 'ukelası beyinde hayli güft ü gu oldu. (172b)

Hazreti Mûsâ Aleyhisselamın sıdkı âsâ ve dağ üzerine urdu.Zîrâ âsâ ejderha oldu ve Cebeli Tûr dört pare oldu.Âsâ ve cebel ise cemâdlardır.Neteki beyd-i atide beyân buyururlar.

صدق موسى، بر عصا و كوه زد   بلکه بر دریای پُر اشکوه زد

Mûsâ aleyhisselamın sıdkı âsâ-yı şeriflerine ve Cebel-i Tûr-a aks etdi.Belki azîm deryâya dahi tesir etdi.Zîrâ âsâ-yı mübarekelerini darb etdikde on iki yol bahrde küşade oldu.''Üşkü'' hemzenin zammıyla ve şın-in sükûnuyla oluk mânâsındadır.Deryânın azîmeti ve sa'tinden ve amikinden kinaye olur.(197a)

2.2.1.6. Hazreti İbrahim

Halil lakabıyla da bilinen Hazreti İbrahim, put yapıp satmakla geçinen Âzer'in Oğlu olarak yetişmiş ve puta tapanlara hayret ederek onlara putların hiçbir işe yaramadığını söylemiştir. Hatta bir gece önce yıldızları, yıldızlar kaybolunca ayı ve sabah da güneşi Yaratıcı zannetmiş, ancak o da batınca "Ben dâim ve sabit olmayanları sevmem." diyerek Allâh'ı bulmuştur. Birgün puthaneye girerek bütün putları kırdığı için Nemrut onu cezalandırmış ve ateşe atmıştır. Ancak Allâh'ın ateşemretmesiyle ateş ona selametli olmuş ve gül bahçesine dönmüştür:

İbrahim aleyhisselamın dahi vehy ve hayâl yolunu urmuşdur. Seninle benim gibi ahkar-ı mahlukat kande kalır. bu beyt ile tilki ne vecihle vehm ve hayâl İbrahim aleyhisselama rehzen olduğunu beyân edib dedi ki Hazreti İbrahim gibi cevâd ve sahy kevkebi gördük de "Haza Rabbi" dedi. Çünkü HazretiHalil Allâh âlem-i vehme vaki oldu. İşte âlem-i vehm bir 'acib ve garib bir âlemdir ki insâna kevkeb için " Haza Rabbi" kelamını söylerdir. o bir kimse ki te'vil güherini deldi. Hazretiİbrahim'in kevkebe " Haza Rabbi" demesini âlem-i vehme vaki' olduğundan böyle dedi diyerek te'vil eyledi. Yani İbrahim aleyhisselamın kevkebe ve kamere ve şemsine "Haza

Rabbi” buyurması galebe-i vehminden oldu demekden eğer vehm hazreti ibrahime galebe etmeyeydi bu eşya-yı mezkureye “Hâzâ Rabbi” buyurmazdı.(188a)

2.2.1.7. Hazreti Eyyûb

گفت حق ایوب را در مکرمات من به هر موئیت صبری دادمت

Allâhu Teâlâ Hazretleri ettiği ihsânda Hazreti Eyyub aleyhisselama buyurdu ki: Ben senin her bir kılına bir sabır verdim .

هین به صبر خود مکن چندین نظ صبر دیدی، صبر دادن را نگر

Âgâh ol ya Eyyub! Kendi sabrına nazâr edib aceb sahibi olma. Çünkü kendin sabrını gördün. Mevlânın sabr verdiğini dahi gör. Eğer ben sabr vermeyeydim sen bir saat o derde sabra kâdir olamaz idin buyurdu.(207b)

2.2.1.8. Hazreti Muhammed (S.A.S)

Son İslam peygamberi Hazreti Muhammed Mustafâ, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Birçok mucizesi vardır. Bunlardan biri Mirac hadisesidir. Bu yolculuk bizim bilgi sınırlarımızı aşan gayb âleminde cereyan etmiştir.

Hazreti Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi ve Sellem Hazretlerine aşk çift oldu.İşte bu aşk için Allâhu Teâlâhazretleri buyurdu.Yani aşk için halfet-i âleme bâ'is oldu demektir. Çünkü Nebî-i Zîşân aşk-ı Hüdâda ferd olduğu halde müntehî idi.Böyle olunca tahkik Peygamberber-i Zîşân-ı enbiyânından habîb olmağa tahsîs eyledi. ve buyurdu ki: Sen eğer benim pâk olan aşkım için olmayaydın,kaçan eflâke vücûd verir idim.Ve âlemi halk eder idim,belki etmez idim.Bu cihetden kâffe-i mahlûkat senin çin mahluk olmuş oldu.(170b)

صدق احمد بر جمال ماه زد بلکه بر خورشید رخشان راه زد

Hazreti Ahmed sallalâhu Teâlâ aleyhi ve sellem sîdkı mâhın hüsn ü cemâline urdu.Bu cihedden kamer münaşşak oldu.Belki lem'an edici güneşin üzerine yolunu urdu.Menkuldur ki Resul-u Ekrem sallallahu Teâlâ aleyhi ve sellem bir gün salât-ı 'asrı bazı şeğal sebebiyle te'hir buyurmuşlar.Güneşe teenni ile emir buyurub kable'l-gurûb salât-ı 'asrı eda buyurmuşlar.(197a)

2.2.2. Dînî Şâhsiyetlere Ait Menkıbeler

2.2.2.1. Şemseddin Tebrîzî

Yani sebebi ma'lum olmayan harikâdeyi icad eyler ve insânın ruhu dahi mensur olub bu vakitte” Enel-Hak” na’rasını urur.bunlar cümlesi Şemseddin Tebrizi hazretlerinin feyzi ile ve bereketi ile olmuştur. (180a)

نیشکر کو بیید، کار این است و بس   جان بر افشانیید، یار این است و بس

Şimdiden sonra şeker kamışı darb ediniz ve şekerini çıkarıp tena’üm ediniz. işte dünyâda iş mürşid-i kâmilin şekerinden yemekdir.ancak ve anların yolunda cân feda ediniz. zîrâ yolunda cân feda edecek dost ancak bunlardır. Bu ebyât-ı mezkûrede olan Yusuf’dan ve şeker kamışından muradı mürşidleri olan Şeyh Muhammed Şemseddin Tebrizi Kuddûse Sirrehû hazretleridir. Fi’l-vâki’Konya şehrini kand-ı ma’arif-i İlâhîye ile mâlâ mal etdiler.(179b)

2.2.2.2. Muhammed Serrîzî

Burası Şeyh Muhammed serrizi hazretlerinin hikâyesidir. Hakk Teâlâ takdis etsin serriz asma çubuğunun filizine derler.hazreti şeyhin ğidasından olduğundan serrizi demekle meşhur oldular. ğazneyn şehrinde ilm-i ledûn taticılıktan için meşhur olmuş bir zâhid var idi nâmı Muhammed idi.ve onun kendisi serrizi demek ile meşhur idi.künyeden bu makamda murad lakab demektir.(160b)

2.2.2.3. Bâyezîd-i Bestâmi

Bayezîd-ı Bestâmi hazretlerini mulhid diyerek Bestam’dan nefy etmişler HazretiŞeyh dahi ni’emül-Bestani mülhide Kâbi yezid buyurmuşlardır. İşte ehl-i dünyânın hali böyledir. (181a)

III. BÖLÜM

METİN

KAYNAKLAR

EK-1: TIPKIBASIMDAN ÖRNEKLER

(159b) San'atından merzûk eder idi.

بود روی او چو رُخسار زنان   مردی خود را همی کرد او نهان

O nasûhun yüzü nisânın yanağı gibi idi. Ve kendinin erkek olduğunu ihfâ eylerdi.

او به حمام زنان دلاک بود   در دغا و حيله بس چالاک بود

O Nasûh nisâ hamâmında dellâk idi. Şimdi lisânımızda ona hamâm ustası tâbir olunûr. Ve o nasûhun hîlede çok tez ve çabuk idi. Zîrâ kendinin erkek olduğunu hîlekârlığından ve çabukluğundan bir ferde bildirmedi ve müddet-i medîde bu san'atda oldu. "Değâ" dahi hîle mânâsıdır. Neteki buyururlar:

سالها میکرد دلاکی و کس   بو نبرد از حال و سیر آن هوس

Nice yıllar nisâya dellâklık eyledi. O heves sâhibi sâhibi nasûhun sırrından bir kimse erkek olduğuna müte'allik bir râyiha iletmedi.

سالها میکرد دلاکی و کس   بو نبرد از حال و سیر آن هوس

Ondan için bir ferd, haline vâkıf olamadı. Sadâsı ve yanağı 'avret gibi idi. Lâkin şehveti kâmil idi ve nikâb dahi yüzüne esnâ-i râhda yürürken asmış idi. Şehvete mensûb bir merd idi ve gençliğin evvelinde idi. Bu makâmda "gurre"den evvel mânâsı murâd olunûr.

دختران خسروان را زین طریق   خوش همی مالید و می شست آن عشیق

Pâdişâhların kızlarını bu hîle tarîkından hoş oğar idi ve o ziyâde aşk ve muhabbet sâhibi Nasûh yıkar idi.

توبه ها میکرد و، پا در میکشید   نفس کافر توبه اش را میدرید

Nasûh bu işden tevbeler eyler idi ve ayağını geri alır idi. Velâkin nefsi emmâre onun tevbelerini pâre pâre yırtar idi. Yâni tevbelerini bozâr idi, demektir.

رفت پیش عارفی آن زشت کار   گفت: ما را در دعائی یاد آر

Bu çirkin işli Nasûh bir merd-i kâmilin ve ârifin yanına gitdi. Ona dedi ki: Bizi duâ ve münâcât vaktinde hâtırına getir,yâni bu işden fâriğ olmağa himmet istedi.

سیر او دانست آن آزاد مرد   لیک، چون حلم خدا، پیدا نکرد

O merd-i kâmil onun sırrını ve murâdını bildi. Lâkin sıfat-ı hilm-i Hüda gibi izhâr eylemedi.

بر لبش قفل است و در دل رازها   لب خموش و دل پُر از آوازا

Ârifin lebi üzerine kufl vardır ve gönlünde sırlar vardır. Egerçi ârifin lebi sükût edicidir, velâkin kalbi sadâlardan, yâni herkesin haline vukûfdan doludur. Sen onun sükûtundan benim halime vukûfu yokdur zan etmeyesin.

عارفان که جام حق نوشیده اند   رازها دانسته و پوشیده اند

Ârifler ki, Allâhu Teâlâ'nın câm-ı aşkından muhabbet bâdesini nûş etmişlerdir. Bundan için herkesin kalbindeki esrâra vâkıf olmuşlardır ve setr etmişler.

هر که را اسرار حق آموختند   مهر کردند و دهانش دوختند

(160a) Her kimseye ki, işin esrârını tâlim etdiler, ağızlarını mühürlediler ve duhânını dikdiler.

سُست خندید و بگفت: ای بد نهاد   زانکه دانی، ایزدت توبه دهاد

O ârif tebessüm eyledi ve dedi ki: Ey kötü huylar, o etdiğin işi- ki bilirsin-Allâhu Teâlâ Hazretleri sana ondan tevbe nasîb etsin.

در بیان آنکه دعای عارفِ واصل و درخواست او از حق همچو درخواست حق است از خویشتن،

Burası onun beyânındadır ki: Vâsıl-ı Hakk olan ârifin duâsı ve onun Cenâb-ı Kibriyâ'dan isteği, Allâhu Teâlânın kendinden isteği ve irâdesi gibidir. Yâni bir şeyi Allâhu Teâlâ murâd eylediği zamanda nice vücûd bulur ise veli ârifin isteği dahi Cenâb-ı Hakdan öyle vücûd bulur, demektir. "der-hâst" taleb mânâsınadır.

که کنتُ له سمعا و بصرا و لسانا و یدا

Zîrâ Hadîs-i Kudsîde: Ben kulumun sa'yı ve bâsârı ve lisânı ve eli olmuşumdur." buyurmuşdur. Böyle olunca veli kâmilin irâdesi "İrâdetü'llâh" olmuşdur ve murâd ettiği şey olmamak olmaz.

قوله تعالى و ما رميت إذ رميت و لكن الله رمى

Ve yine insân-ı kâmilin irâdesi irâdetü'llâh olduğuna şu âyet-i kerîme delil olur ki, Vâcib-i Teâlâ buyurur ki: "Habîbim Gazve-i Bedr'de küffâra yerden kabza Tûrab alıb atdığın vakitte, onu sen atmadın; lâkin Allâhu Teâlâ onu atdı. Halbuki Habîb-i Ekrem onu atmış idi. O remâyı kendi zâtına nisbet buyurunca münfehim oldu ki, ikisi bir imiş.

و آیات و اخبار و آثار در این بسیار است

Vedahi bunun hakkında âyetler ve Hadîs-i Şerîfler çok vârid olmuşdur.

و شرح سبب سازی حق تا مجرم را گوش گرفته به توبه نصوح آورد

Vedahi burası Cenâb-ı Hakkın sebab-i halk etmesinin beyânındadır ki, mücrimleri nasûhun tevbesine getire ve kat'î tevbe etdire."sebeb-i sâzî" duâ-yı ârif üzerine ma'tuf olmağla der-beyân-ı ânki sebab-i sâzî Hakk takdirindedir.

آن دعا از هفت گردون در گذشت   کار آن مسکین، به آخر خوب گشت

O şeyhin duâsı yedi felekden ileri geçdi. O miskinın encâmında işi hoş oldu.

کان دعای شیخ، نی چون هر دعاست   فانی است و گفت او گفت خداس

Zîrâ o şeyhin duâsı her duâ gibi değildir. Vesâir nâsın ettiği duâyâ benzemez. Zîrâ o şeyh fenâfillâh mertebesindedir ve kendinde vücûd yokdur ve o şeyhin kelâmı Hüdânın kelâmının aynıdır. Hal böyle olunca

پس دعای خویش را چون رد کند   چون خدا از خود سؤال و کد کند

Çünkü Mevlâ kendinden bir nesneyi(160b) irâde eder. Böyle olunca kendi duâsını nice red eder ve irâdesini ne güne fi'le getirmez. Bu olur şey değildir. İradesinden pişman olmuş olur, sonra Zât-ı Bârîye cehl lâzım gelir. Allâhu Teâlâ cehlden münezzehtir.

يك سبب انگیخت صنع ذو الجلال   كه رهانیدش ز نفرین و وبال

O zâtın duâsı bereketiyle Allâhu Teâlânın sun'î bir sebep kopardı ve yarattı. Öyle sebep ki onu bu ta'n olunacak şeyden ve bu vizirden halâs eyledi. Bundan sonra o sebebin beyânını şürû' edib buyururlar ki:

اندر آن حمام پُر میکرد طشت   گوهری از دختر شه یاوه گشت

Nasûh hamâm içinde padişâhın kızını yıkamak için tası sabun ile köpürdüb dolu eylemek ile meşgûl idi. Bir dürr-i yetim padişâhın kızının küpesinden zâyî oldu. Neteki beyân buyururlar:

گوهری از حلقه های گوش او   یاوه گشت و، هر زنی در جُست و جو

Bir a'lâ kıymetli inci şâhın duhterinin küpesinden zâyî oldu ve şehzâdenin cümle câriyeleri hamâm içinde onu talebde idi.

پس در حمام را بستند سخت   تا بجویند اول اندر پیچ رخت

Böyle olunca hamâmın kapısını bağladılar, hatta ibtidâda eli câmekândaki libâsların bükümünde arasınlar. Eğer libâsların ceplerine hamâmda olanlar sakladılar ise bulsunlar.

رختها جُستند و آن پیدا نشد   دزدِ گوهر نیز هم رسوا نشد

Herkesin libâslarını ve yüklerini aradılar. O güher zâhir olmadı. Ve o güherin sârikı dahi rezil olmadı. Zîrâ güher bulunmadı.

پس به جَد جُستن گرفتند از گزاف   در دهان و گوش و اندر هر شکاف

Böyle olunca cüdâyâ o güheri tecessüs tutdular. Şöyle ve böyle aramaktan fâriğ olarak her ağızda ve her kulakda ve her yarıkda dikkatli aradılar.

در شکاف فوق و تحت و هر طرف   جست و جو کردند دُرّ از هر صدف

Yarıktan bedel, alt yarığında ve üst yarığında o sedefi hoş olan inciği aradılar. Yâni her avretin kabline ve debrine varınca aramağa mübâşeret etdiler.

بانگ آمد که همه عریان شوند   هر که هستند، از عجز و از لوند

Çünkü aramağa niyet etdiler. Bir münâdî nîdâ etdi ki: Ey hâtunlar cümleiniz üryân olunuz, her kimse ki sizden gerek kocakarı ve gerek genç vardır, cümleiniz üryân olunuz. Zîrâ cümle hamâmda olan nisâ aransa gerektir.

يك به يك را حاجيه جُستن گرفت   تا پديد آيد گهر، بنگر شگفت

Hamâmda olan nisâyı hamâmcı kadın bir bir aramak tutdu, hatta o acîb olan inci dânesi zâhir gele. Yâni buluna demektir.

آن نصوص از ترس شد در خلوتی   روی زرد و لب کبود از خشیتی

O Nasûh, nâm-ı dellâk havfindan tenhaya gitdi. Yüzü sarı ve bîmalî' olduğu halde kemâl-i (161a)haşyetinden :

پیش چشم خویشتن میدید مرگ   سخت میلرزید بر خود همچو برگ

O dellâk kendi gözünün önünde mevt görür idi. Binâen-âleyh hamâmın bir köşesine gitdi. Vedahi söğüt yaprağı gibi titrer idi.

گفت: یا رب، بارها بر گشته ام   توبه ها و عهدها بشکسته ام

Dedi ki: Ey benim Rabbim! Nice kere ben bu işden fâriğ olmuşum, sonra nefsimе uyub yine tevbeleri bozmuşum.

کرده ام آنها که از من می سزید   تا چنین سیل سیاهی در رسید

Ben onları eylemişim ki benden lâyük oldu. Hatta kemâl-i gafletimden buncılayın siyah sel suyu geldi, erişdi ve 'azîm ziyân gördüm.

نوبت جُستن اگر در من رسد   وه که جان من چه سختیها کشد

Eğer aramak nöbeti bana erişir ise vah ki ben miskinın canı ne şiddetler çeker.

در جگر افتاده استم صد شرر   در مناجاتم ببین بوی جگر

Dedi ki: Benim cigerime çok kıvılcım düşmüşdür. Benim münacâtımda cigerimin yanıklığının lahiyasını Yâ Rab gör ve bana merhamet eyle.

این چنین اندوه کافر را مبا   دامن رحمت گرفتم، داد، داد

Buncılayın gam ve keder Yâ Rab kâfire olmasın, İlâhî senin dâmen-i râhmetini tutdum, bana meded eyle.

کاشکی مادر نژادی مر مرا   یا مرا شیری بخوردی در چرا

Kaşki benim mâderim beni doğurmayaydı yahut beni bir arslan meşelikde ve koruda beni yemiş olaydı ve ben günleri görmeyeydim.

ای خدا، آن کن که از تو میسزد   که ز هر سوراخ مارم میگذرد

Ey Mevlâ! Onu eyle ki bana senden lâyükdür, zîrâ her delikten yılan beni ısırır. "sürâh" deliğe derler. "gezd" ısırır mânâsınadır, masdarı "gezîden" dir.

جان سنگین دارم و دل آهنین   ورنه خون گشتی در این درد و حنین

Îlâhî taş gibi gönül tutarım yoksa hûn olmak bu sıkletde ve bu âh ve feryâdda bir şey değildir.

وقت تنگ آمد مرا و، يك نفس پادشاهی کن، مرا فریاد رس

Yâ rab, vaktim târ oldu ve benim bir nefes ömrüm kaldı. Bana padişâhlık ile ve benim imdâdına yetiş, diyerek Nasûh hayli Allâhu Teâlâya münâcât eyledi

گر مرا این بار ستاری کنی توبه کردم من ز هر ناکردنی

Eğer bana bu kere dahi Îlâhî settarlık edersen, bâ'de'l-yevm her etmesi lâyük olmayan nesneden tevbe eyledim ve gayrı isyân yolunda bulunmam, dedi. "Nâgerdni" eylemesi münâsib olmayan şeye denir.

توبه ام بپذیر این بار دگر تا ببندم بهر توبه صد کمر

Bu defa dahi benim tevbemi kabul eyle hatta tevbe için kemâliyle sa'y edeyim ve cezmî tevbe edeyim, dedi.

من اگر این بار تقصیری کنم پس دگر مشنو دعا و گفتنم

Ben eğer bu defa dahi tevbeyi bozmak ile kusur edersem böyle olunca bir dahi benim tevbemi ve **(161b)** duâmı ve münâcâtımı dinleme, diyerek Allâhu Teâlâya azîm yalvardı.

این همی زارید و صد قطره روان کاندرا افتادم به جلاد و عوان

Bu dediğim şeylerin cümlesini söyledi ve gözünden çok yaş akdı. Öyle diyerek ki işte Yâ Rab cellâd önüne ve kavâhimler önüne düşdü.

تا نمیرد هیچ افرنگی چنین هیچ ملحد را مبادا این چنین

Hiçbir kâfir buncılayın olmasın, hiçbir mülhîde bana olan iş olmasın. "mülhid" Meselâ salâtı yahud savmı münker olana derler.

نوحه ها میکرد او بر جان خویش روی عزرائیل دیده، پیش پیش

O Nasûh mevtini muhakkak gördükde kendi canının zevâline feryâd-ı mânevi eder idi. Zîrâ Azrâil aleyhisselâm önünde görmüş idi, bu cihetden:

ای خدا و، ای خدا چندان بگفت کان در و دیوار با او گشت جفت

Ey Rabbim eman, diyerek o kadar niyâz söyledi ki hamâmın kapısı ve duvarı münâcâtta ona ayakdaş oldular ya fi'l-hakîkata niyâzda beraber olsunlar; yahud mübâlağadan kinâye olsun. Zîrâ der ve duvarın dahi lisânı vardır.

در میان یا رب و یا رب بُد او بانگ آمد از میان جُست و جو

O Nasûh hamâm içinde halvetde Yâ Rab diyerek niyâzda iken güheri arayanların talebinin arasından bir âvâz geldi. Neteki o âvâz surhun bu'dunde olan ebyât-ı âtiyede beyân olursa gerekdir.

نوبتِ جُستن رسیدن به نصوح و آواز آمدن که همه را جستیم نصوح را بجوئید

Burası aramak nöbetinin nasûha erişmesi beyânındadır. Öyle aramak ki onu üryân eyleyeler ve vücûdunun deliklerinde güheri taleb eyleyeler

و آواز آمدن که همه را جستیم نصوص را بجوئید، و بیهوش شدننصوص از آن هیبت

Ve dahi arayanlardan âvâz gelmesinin beyânındadır ki hamâmnda mevcûd olan nisânın cümlesini aradık ve güheri bulmadık. Nasûhu dahi ihtimâm ederek arayınız ve bu kelâmı işittikde nasûhun dahi bu kelâmın muhabbetinden lâya'kil olması beyânındadır.

و گشاده شدن کار بعد از نهایت بستگی

Ve dahi nasûhun işinin kemâliyle sa'b ve müşkül oldukdan sonra açılmış olması beyânındadır.

کما قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم إذا أصابه مرض أو هم اشتدى أزمة تنفرجى

Nasûhun bu hali Fahr-i Âlem Muhammed Mustafâ sallalhu Teâlâ ve sellem efendimize bir maraz yahut bir gam zâhir olursa ey sıklet ve şiddet iştidâdı bul ki zâil olasin, buyururlar idi, ve ıstırâb dahi müşted olup zâil olur idi. Ona benzerdi, zîrâ nasûhun dahi bu sadâyı istimâ' ile derdi müşted olup ba'de güher bulunub derdi zâil oldu ve nasûhu aramağa hâcet kalmadı ve erkeklîği zâhir olmayıb katlden sâir güne işkenceden hâlâs buldu."işitdi"(162a) ifti'âl bâbindan emr-i hâzır müfred müennes-i muhâtabadır."ezmete" şiddet o ıstırâba derler. Hârf-i nidâ mahzûfdur ve emrin cevâbıdır.

جمله را جستیم، پیش آی ای نصوص   گشت بیهوش آن زمان، پرید روح

O sadâ öyle diyerek ki cümleyi aradık ileri gel ey Nasûh seni dahi arayalım. Nasûh bu kelâmı gûş edince o zaman bîhûş oldu ve canı bedeninden uçdu.

همچو دیوار شکسته در قتاد   هوش و عقلش رفت شد همچون جماد

Yarılmış ve münkesir duvar gibi Nasûh yıkıldı ve lâ ya'kil oldu ve cemâdlar halini kesb etdi.

چونکه هوشش رفت از تن آن زمان   سیر او با حق پیوست آن زمان

Çünkü bilâ eman akli tenden gitti onun bâtını ve kalbi o zaman Cenâb-ı Hakka muttasıl oldu.

چون تهی گشت و خودی او نماند   باز جانش را خدا در پیش خواند

Çünkü Nasûh aklından ve fikrinden ve sâir hevasından boş oldu ve onun vücûdu kalmadı ve kemâliyle yokluk ile muttasıl oldu, onun canını Allâhu Teâlâ kendi cânibine okudu.

چون شکست آن کشتی او بی مراد   در کنار رحمت دریا قتاد

Çünkü nasûhun sefîne-i vücûdu bî murâd olarak sındı. Cenâb-ı Kibriyânın deryâ-yı râhmetine vâki'oldu. Yâni nasûhun sefîne-i vücûdu elinden gitdi ve lâ ya'kil oldu. Bu cihetten râhmet-i ilâhiyeye vâsil oldu ve murâdı hâsil ve duâsı makbûl oldu, demektir. Eğer Nasûh lâ ya'kil olmayaydı ve emân diyerek Mevlâya ilticâ etmeyeydi, duâsı makbûl olmayıb rezil olur idi. Sen dahi makbûl olmak istersen bîhûş ol ve yokluk yoluna git, buyurmak isterler.

جان به حق پیوست، چون بیهوش شد موج رحمت آن زمان در جوش شد

Çünkü Nasûh bîhûş oldu, canı Hakka ulaştı, o zaman deryâ-yı râhmet-i Îlâhîyenin mevci kaynamakda oldu.

چونکه جانش وار هید از ننگِ تن رفت شادان پیش اصل خوشتن

Çünkü onun canı ten ârından kurtuldu mesrûr olarak kendi aslı cânibine gitdi. Asıldan murâd Vâcib-i Teâlâ hazretleridir.

جان چو باز و، تن مر او را گنده ای پای بسته، پر شکسته بنده ای

Can doğan gibidir ve ten ona ayak bağı gibidir ve dahi can tenin ayağı bağı ve kanadı kırılmış bir bendesi gibidir. Eğer bâz-ı can ten bağından âzâd olursa âlem-i bâlâya sayd için gider ve eğer can kayd-ten ile mukîd olur ise ayağı bağı ve kanadı kırılmış kuş gibi olup muâref-i Îlâhîyeden ve hükm-ü Rabbâniyeden bir cüzî nesnenin saydına kâdir olamaz.

چونکه هوشش رفت و پایش بر گشاد میبرد آن باز سوی کیقباد

(162b) Çünkü aklı gitti ve ten kaydından âzâd oldu. Onun ayağı açıldı ve dahi nasûhun bâz-ruhu sultân-ı hakîkî cânibine uçdu ve hakla oldu ve dahi duâsı makbûl oldu.

چونکه دریاهاى رحمت جوش کرد سنگها هم آب حیوان نوش کرد

Bundan sonra eczâ-yı âlemden deryâ-yı râhmet-i ilâhîyeye müstağrak olan eşyanın beyânına şurû'edib buyururlar ki: Çünkü Mevlânın deryâlar gibi râhmeti cûş eyledi. Taşlar dahi âb-ı hayât nûş eyledi ve neşv ü nemâ buldu ve taşın derûnundan mâ'-ı lezîz câri oldu. Neteki Kur'ânı Kerîmde **وان من الحجارة لما يتفجر منه الانهار** : vâki oldu.

ذره لاغر، شگرف و زفت شد فرش خاکی اطلس و زربفت شد

Zaîfzede, ulu ve azîm oldu. Yâni zerre gibi olan meyveler ve ekinler büyüdü ve cismine semizlik ârız oldu. Hâke mensûb olan düşün atlas gibi oldu ve çiçekler ile zerbeft gibi oldu.

مردة صد ساله بیرون شد ز گور دیو ملعون شد بخوبی رشکِ حور

Yüz senelik mürde mezârdan başını Mevlânın râhmetiyle taşra oldu. Murâd, Üzeyir Aleyhisselâmdir. Mel'ûn şeytan güzellikten cennet kızlarının gayret ve gıpta edecekleri dilber oldu. Murâd, cin taifesidir ki kemâliyle hüsn sâhibidir hatta pek dilbere peri-ruhsâr derler.

این همه روی زمین سر سبز شد شاخ خشک اشکوفه کرد و گبز شد

Bu cümle rûy-ı zemin başı yeşil oldu ve nebâtât ile atlas sebz giydi ve dahi mevsim-i şitâda çiçekten ve yeşil yapraktan ve meyveden boş olan eşcâr mevsim-i bahârın kudûmuyle açılmış oldu ve dilber ve latîf-sûret kesb etdi.

گرگ با برّه حریف می شده   ناامیدان خوش رگ و خوش پی شده

Kurd kuzu ile bâde müsâhibi olmuş ve sevişmiş ve yine râhmet-i İlâhîye ile nâümidler damarı ve hareketi hoş olmuş. Yâni Allâhu Teâlânın lütfuyla kurt ile kuzu beyninde olan âdâvet bertaraf olmuş ve dâlâletde olanlar hidâyeti bulmuşlar, işte fazl-ı İlâhî yetiştikde hal böyle olur, buyurmak isterler.

بانگ آمد ناگهان، که رفت بیم   شد پدید آن گمشده درّ یتیم

Bu esnada ansız bir âvâz-ı bülend geldi ki havf gitti ve iş bitti, zîrâ zâyî olan güher-i dürr-i yetim bulundu.

یافته شدن گوهر و حلالی خواستن حاجبان و کنیزکان شاهزاده از نصوح

Burası o güherin bulunması ve dahi güheri arayanların nasûha su-i zan ettikleri cihetden nasûhdan hakkını bize helâl eyle diyerek ishilâl etmeleri beyânındadır.

بعد از آن خوفی هلاکِ جان بده   مژده ها آمد، که اینک گم شده

O canın helâkine sebep olmuş havfından sonra duhter-i şâha müjdeler geldi ki işte zâyî olmuş güher elhamdülillâh bulundu.

یافت شد، و اندر فرح دریافتیم   مژدگانی ده، که گوهر یافتیم

(163a) İşte o güher kemşede bulundu ve bizler ferâh içinde urulduk. Bize müjde vere ki böyle kıymetli güheri bulduk, dediler.

از غریو و نعره و دستکِ زدن   پُر شده حمام قد زال الحزن

Hamâm halkının feryâdından ve nârâsından ve serverlerinden nâşî ellerini birbirine urmakdan hamâm doldu ve herkesin hüznü gitdi.

آن نصوح رفته، باز آمد به خویش   دید چشمش تابش صد روز بیش

O kendin gitmiş nasûh yine kendine geldi ve dahi onun gözü yüz gününün ve dahi ziyâde ziyâsını gördü

می حلالی خواست از وی هر کسی   بوسه میدادند بر دستش بسی

Nasûhdan her kimse helâllik dilediler ve onun eline çok bûse verdiler.

بد گمان بُردیم، ما را کن حلال   لحم تو خوردیم اندر قیل و قال

Öyle diyerek ki istihlâl ettiler ki bu hususun hakkında olan kelâmlar da seni gıybet eyledik ve güher ondadır, diyerek sana su-i zan ettik; lütfedip bize hakkını helâl eyle.

زانکه ظنّ جمله بر وی بیش بود   زانکه در قریت ز جمله پیش بود

Zirâ cümleinin zannı nasûh üzerine ziyâde idi. Zîrâ sultana takarrübde cümle civarisinden ileri idi.

خاص دلاکش بُد و مَحْرَم نِصْوَح   بلکه همچون دو تنی، یك گشته روح

Nasûh sultanın hâs dellâkı idi ve sırrına mahrem idi. Belki iki ten idi ve ruhları bir olmuş idi. Yâni beyinlerinde kemâliyle müveddet ve muhabbet var idi, demektir. Binâberin cümle nisâ derler idi ki:

گو هر ار بُرده ست، او بُرده ست و بس   زو ملازم تر به خاتون، نیست کس

Güheri bir kimse iletmiş ise ve zâyî olduğu sahîh ise o nasûh sirkat etmiştir; ancak ve gayrı bir kimse de yokTûr; zîrâ sultana ondan ziyâde müsahip ve meclisine müdâvim yokTûr. Biz sultânın yanına vardığımız yokTûr ki sirkat edelim, derler idi ve herkes ondan bilir idi.

اول او را خواست جُستن در نبرد   بهر حرمت داشتش تاخیر کرد

İbtidâdan onu hâcibler aramak istediler onunla cenk ve cidalde olarak lâkin hürmet için yine her bir hâcib elini te'hir eyledi.

تا بود کان را بیندازد به جا   اندر این مهلت ر هاند خویش را

Onun için te'hir eylediler ki ola ki nasûh havf eder güheri bir mahfi olarak mahline atar ve mühlet içinde kendini bu beladan hâlâs eder, diyerek evvel onu aramadılar.

بس حالیهها از او میخواستند   و ز برای عذر برمیخواستند

Binâberin bu istîhlâli ondan dilediler ve dahi i'tizâra kalkdılar.

گفت: بُد فضل خدای دادگر   ورنه ز آنچه گفته شد هستم بتر

Nasûh cevâbında dedi ki bu güherin bulunması ihsân edici Mevlânın ihsâmıdır; yoksa ol nesneden ki (163b) söylendi ben ondan ziyâde mücrimim sirkat ayıbı benim kusurumun yanında bir şey değildir ve ben rezil ve bednâm olmalı idim ve lâkin afv-ı Hakk beni setr etti, diyerek teşekkür eyledi.

چه حاللی خواست می باید ز من ؟   که منم مجرم تر اهل ز من

Benden istihlâlin ne yeridir ;zîrâ benim cürmüm bu zamanın ehlinin cümlesinden ziyâdedir ve benim hakkımda söylediğiniz ve bana ettiğiniz cümlesi ekall-i kalildir. Beni ben bilirim, dedi.

آنچه گفتندم ز بد، از صد یکیست   بر من این کشف است، ار کس را شکست

Ol nesneyi ki fi'l-i kabihden bana söylediler. Yüzden birisidir ve bende dahi çok ef'âl-i seyyie vardır ve benim çirkin fi'ilim benim üzerime mekşûfdur. Eğer kimsenin şübhesi var ise de zîrâ insân kendi haline e'lemdir. Neteki **صاحب البيت أدري ما فيها** denilmiştir.

کس چه میداند ز من؟ جز اندکی از هزاران جرم و بد فعلی، یکی

Benden bir kimse ef'âl-i kabihimden azdan gayrı ne bilir belki bilmez. Fi'l-vâki' bir recül-ü sâlihi herkes sâlih ve müttaki bilse onun salâhından halkın bildiği elbette şeyh kalildir; belki o zât kendi salâhını cümleden a'lâ bilir ve yine bir recül-ü fâsıkın fîskını herkes bilse yine o fâsık gibi bilmezler; belki o kendinin fesâd-ı fîskına cümleden a'lemdir. Binâberin nasûh bana söyledikleri suç benim suçumdan yüzde birisidir, dedi

من همی دانم و آن ستار من جرمها و زشتی کردار من

Yine nasûh dedi ki: Ben beni bilirim ve dahi benim settârım benim suçlarımı ve çirkin amellerimi bilir. Yâni beni benim halime vâkıf olan Allâhu Teâlâdır ve bir dahi kendi halime ben vâkıfım. Bu ikinin ma'dâsı her ne kadar halime vâkıf olsalar yine yüzden birisini ancak bilirler, demektir. Bundan sonra nasûh kendinin kabâyihinin beyânına şurû' edip buyururlar ki:

اول، ابلیسی مرا استاد بود بعد از آن ابلیس پیشم باد بود

Ol iblis bana üstâd idi ve ders verir idi. Bundan sonra iblis benim katımda rûzgar ve hevâ makûlesi idi, hâsılı şeytanlıkta iblise fâik oldum, demek istedi.

ق بدید آن جمله را نادیده کرد تا نگردم در فضیحت روی زرد

Cenâb-ı Hakk celle ve âlâ cümle suçumu gördü ve lâkin görmemiş gibi kendini öyle eyledi; hatta beni rûsvaylıkta mahcûp etmedi.

باز رحمت پوستین دوزیم کرد توبه شیرین چو جان روزیم کرد

Bu denli cürm ve kusurumu görmüş iken yine râhmet ve afv-ı İlâhî benim köhne kürkümü dikmek ve ıslah eyledi ve bana merhamet eyledi ve dahi can gibi tatlı tevbeyi bana nasîb eyledi ve fîsk u şerden bana el çekdirdi.

ر چه کردم جمله ناکرده گرفت طاعت ناورده، آورده گرفت

Her ne kabahat eyledim ise cümlesini etmemiş tutdu ve afv buyurdu ve dahi **(164a)** eylememiş tâ'ati getirilmiş ve işlenmiş tutdu.

همچو سرو و سوسنم، آزاد کرد همچو بخت و دولتم، دل شاد کرد

Yine nasûh dedi ki: Beni serv gibi ve zambak çiçeği gibi gamdan âzâd eyledi. Servin gamdan âzâdlığı dâima yeşil olmağla keennehu ferâhta imiş ve gam yok imiş. Zambak dahi kadd-ü kâmet sâhibi olup dâima temayülde ve latîf açılmakda olduğundan gûya onun dahi gamı yok

imiş. Bu cihetten nasûh kendinin âzâdlığını ve gamını olmadığını serv ve sûsenin âzâdlığına teşbih eyledi ve dahi bahd ve devler gibi Allâhu Teâlâ mesrûr eyledi, diyerek teşekkür etti.

نام من در نامه پاکان نوشت دوزخی بودم، ببخشیدم بهشت

Benim namımı pâklerin nâmesine yazdı. Ben ise şâkîler nâmesine yazılmalıydım ve yine ben cehennemde azâba lâyık idim, bana cennet bağısladı dedi ve nimet-i İlâhîyeyi böyle itiraf eyledi.

آه کردم، چون رَسَن شد آه من گشت آویزان رَسَن در چاه من

Ben isyânımdan için âh eyledim, benim âhım habl makâmında olup o ip benim düştüğüm çâh-ı dalâlete asılıcı oldu ve ben ona temessük etmekle câh-ı hızlandıran hâlâs oldum. Neteki beyân olunûr:

آن رَسَن بگرفتم و بیرون شدم شاد و زفت و فربه و گلگون شدم

O ipi tuttum ve kapıdan taşra oldum ve dahi çıkınca mesrûr ve semiz ve gül renginde oldum.

در بُن چاهی همی بودم اسیر در همه عالم نمی گنجم کنون

Evvelden kuyu dibinde ben za'îf idim, şimdi sürûrumdan neşv ü nema buldum ve semiz oldum, cemî'-i âleme ve dünyâya sığmam.

آفرینها بر تو بادا، ای خدا ناگهان کردی مرا از غم جدا

Ey benim Rabbim! Senin ef'âlîne bizim canımızdan tahsinler olsun, böyle dakika ile beni dünyâ ve ahirette gam ve kedere sebep olacak nesneden ileri eyledin.

گر سر هر موی من یابد زبان شکرهای تو نیاید در بیان

Eğer benim başımın her bir kılı bir lisân bulsa senin ihsânın şükürleri beyâna sığmaz.

میزنم نعره در این روضه و عیون خلق را یا لیت قومی یعلمون

Ben bu ravzada ve pınarlarda sakın olup halka nârâ ve sayha ururum, öyle diyerek ki ne olaydı benim kavmim benim bu halime vakıf olaydılar ve bana Rabbimin ettiği lütfü göreydiler. Murâd şu hususa kemâl-i surûrunu ifâdedir.

باز خواندن شاه زاده نصوح را از بهر دلاکی بعد از استحکام توبه و قبول توبه و بهانه کردن او و دفع گفتن

Burası padişâhın kerîmesinin ba'd-ı zaman nasûhu dellaklığı için muhkem tevbe ettikten sonra ve tevbesinin kabulunu müşâhededen sonra dâvet etmesi ve dahi nasûhun gitmemek için bahâne etmesi ve def'i (164b) için bazı kelimât îrât etmesi beyânındadır.

بعد از آن آمد کسی، کز مرحمت دختر سلطان ما میخواندت

Bundan sonra dâ'î olarak bi kimse geldi. Öyle diyerek ki bizim padişâhımızın duhteri seni râhmet ve şefkatinden için dâvet eder.

دختر شاهت همی خواند، بیا تا سرش شوئی کنون، ای پارسا

Şahın kızı seni okur, gel, diye hatta şimdi ey sûfi başını yıkayasın.

جز تو دلاکی نمی خواهد دلش که بمالد یا بشوید با گلش

Şahın duhterinin kalbi senden gayrı dellâk istemez ki vücûdunu delk ede yahut gül ile başını ve saçını yıkaya dedi.

گفت: رو، رو دست من بی کار شد وین نصوح تو کنون بیمار شد

Nasûh dedi ki: Yürü şahın duhterine de ki benim elim kârdan kaldı ve iş görmez oldu ve yine duhter-i şaha söyle ki senin bu nasûhun hasta oldu ve dellaklık etmeye kudreti kalmadı.

رو کسی دیگر بجو اشتاب و تفت که مرا و الله، دست از کار رفت

Yine nasûh der ki yürü bir gayrı kimseyi dellâk istesin acele ederek; zîrâ benim Allâhu Teâlâya kase ederim ki elim işten gitti ve yıkamağa kudretim yokTûr, diyerek gelen adamı def etti.

با دل خود گفت: کز حد رفت جرم از دل من کی رود آن ترس و گرم؟

Kendi gelende nasûh dedi ki suçum hadden geçti benim kalbimden kaçan hamâmdaki havf ve hârâret zâil olur, belki olmaz ve ben bir dahi öyle fi'le cesaret edemem.

من بمردم يك ره و باز آمدم من چشیدم تلخی مرگ و عدم

Ben bir kere öldüm ve yine dünyâya geldim, ben mevten ve ademin mürrâtını tatdım. Bir dahi o hale rücû'a ihtimalim yokTûr ,dedi.

توبه ای کردم حقیقت با خدا نشکنم، تا جان شود از تن جدا

Allâhu Teâlâ ile bir dahi bu fi'li etmemeye muâhede eyledim ve o ahdi tağyîr etmem. Tâ canım tenden cüdâ oluncaya dek.

بعد آن محنت که را بار دگر پارود سوی خطر؟ الا که خر

O mihnetten sonra gayrı kere kimin ayağı vardır ki o hatr tarafına gide ve yürüye. Meğer ki merkeb gibi ahmak ola ve gide.

در بیان آنکه کسی توبه کند و پشیمان شود و باز آن پشیمانی را فراموش کند و آزموده ر بیازماید در خسارت ابد افتد

Burası bir hikâyedir ki onun beyânındadır ki bir kimse isyânından tevbe eyler ve ettiği tevbeye pişman olur ve dahi o nedâmetlerini ferâmûş eyler ve ettiği isyân ki ziyânını tecrübe

etmiş idi, onu yine tecrübe eder .Yâni o isyâna rücû' eder, bu şahıs dâimi bir ziyâna vâkî' olur.

چون توبه او را ثباتی و قوتی و حلاوتی و قبولی مدد از حق نرسد، چون درخت بی بیخ هر روز زردتر و خشک تر بود، نعوذ بالله

(165a) Çünkü onun tövbesini bir sebat ve bir kuvvet ve bir lezzet ve bir kabul yardıma erişmez. Köksüz ağaç gibi her gün ziyâde sarı ve ziyâde kuru olur. Böyle tövbeden biz Allâhu Teâlâya sığınırız.

گازری بود و، مر او را يك خری پشت ریش، إشکم تهی، تن لاغری

Zaman-ı mâzide bir kassâr var idi ve onun bir merkebi var idi. Öyle merkeb ki arkası yara, karnı boş ve dahi zaîf idi.

در میان سنگلاخی بی گیاه روز تا شب بی نوا و بی پناه

Otsuz taşlık arasında gündüz akşama dek nasipsiz ve kısmetsiz olduğu halde aç idi.

بهر خوردن غیر آب آنجا نبود روز و شب خر بُد در آن کور و کبود

Merkebin olduğu taşlıkda tenâvül etmek için âbdan gayrı bir nesne yok idi. Gündüz ve gece o merkeb orada kör ve hâli müşkül idi.

آن حوالی نیستان و بیشه بود شیری آنجا بود و، صیدش پیشه بود

O mahallin etrafı nîstan ve orman idi ve dahi orada bir arslan var idi ki istiyâd ona san'at ve âdet idi.

شیر را با پیل نر جنگی فتاد خسته شد آن شیر و ماند از اصطیاد

Ve o arslana bir erkek fil ile cenk vâki oldu, o arslan hasta oldu ve istiyâddan kaldı.

مدتی واماند ز آن ضعف از شکار بی نوا ماندند، دد از چاشت خوار

Bir müddet o za'afdan için o arslan şükardan kaldın. Bu sebepten mu'îtinde olan yırtıcı hayvânat kuşluk taâmından bînevâ kaldılar.

زانکه، باقی خوار شیر ایشان بُدند شیر چون رنجور شد تنگ آمدند

Zîrâ o hayvânat arslanın fazla-i saydını yiyici idiler; çünkü arslan hasta oldu, bunlar mustarip oldular.

شیر يك روباه را فرمود رو مر خری را بهر من صیاد شو

Bir gün arslan bir tilkiye buyurdu ki: Yürü ve bir merkebi benim için sayyâd ol.

گر خری یابی به گرد مَر غزار رو فسونش خوان، فریبانش، بیار

Eğer bir merkeb bulur isen bu çayırlığın etrafında yürü, buna efsûn oku ve aldayıp buraya getir, dedi.

چون بیابم قوتی از لحم خر   پس بگیرم بعد از آن صیدی دگر

Çünkü merkebin lahminden bir kuvvet bulurum. Böyle olunca bundan sonra av tutarım, dedi. Arslanın merkebe tahsîsi merkebin firâra kemâli ile kudreti yokTûr ve saydında usret çektiğinden içindir. Amma sâir hayvânât çok kaçarlar, arslan dahi hastalığı sebebiyle kovma kudreti olmamağla tilkiden buraya merkeb getir, diye talep eyledi.

اندکی من میخورم، باقی شما   من سبب باشم شما را در نوا

Azını (165b) ben ekl ederim, bâkisi sizin olsun, dedi. Ben size kısımda sebep olurum; var ,git hemen bir merkeb bul, dedi.

یا خری، یا گاو بهر من بجو   ز آن فسون هایی که میدانی بگو

Ya bir merkeb yahut bir öküz benim için talep eyle ve bulduktan sonra o efsûnlardan- ki bilirsin- ona söyle, dedi. Fi'l-vâki tilki hayâl olur.

از فسون و از سخنهای خوشش   نرم گردان، زودتر اینجا کیشش

Ona hîleden ve hoş sözlerden söyleyerek onu aklından taşra ile ve buraya çek, al, getir, dedi.”sır” dan mecaz olarak akıl murâd olunur.

تشبیه کردن قطب، که عارف واصل است در اجری دادن خلق از قوت رحمت و مغفرت بر مراتب که حقیق الهمام دهد

Burası kutbi teşbih eylemeklik beyânındadır ki o kutb Allâhu Teâlâya vâsıl olunca ârif-i billahdır. Halka vazife vermekde ve vazife dahi Mevlânın kemâl-i râhmetinden ve kemâl-i mağfîretindedir ve o vazife bir mertebeler üzerinedir ki, ki Allâhu Teâlâ Hazretleri o kutb vakte ilham verir ve hakkın ilhamı vech ile râhmet ve mağfîret vazifesini ibâdına taksîm eder.”*der ecri daden* “ve ce şübhedir ve “*ceri*” vazife mânâsınadır.

و تمثیل اجری خوار که ددان باقی خوار ویند بر مراتب قرب ایشان به شیر، نه

قرب مکانی بلکه قرب صفتی، و تفاصیل این بسیار است، و الله الهادی

Temsil teşbih üzerine mâ'tufdur ve ikisinin mânâsı bir olmağla Hâsıl şöyle demek olur ki: Burası vaktin kutbunu arslana teşbih ve temsil beyânındadır. Öyle arslan ki kendisi vazife yiyicidir, vesâir hayvânât dahi fazla-i saydını yiyicidirler. Onların arslana kurbu mertebeleri üzerine lâkin bu kurbdan murâd kurb-u mekâni değildir ,belki sıfata mensûp kurb demektir ve bunların tafsilleri çokdur. Allâhu Teâlâ erbâbını o tefâsîyle hidâyet edicidir. Yâni arslanın fazla-i saydını arslana sıfatta karîb olanlar çok yerler ve ondan aşağı olanlar az yerler ve herkes rütbesine göre fazla-i sayddan tena''üm ederler. Bunun gibi kutb-u vakde takarrübü olanlar ve sıfatta ona müşaba olanlar kutbin sayd eylediği râhmet ve mağfîret-i ilâhiyeden çok

hisseyâb olurlar ve kutbe sıfatta be'îd olanlar, az hisseyâb olurlar, demektir. Bu makâmda kutbe müşebbeh ve şîr-i müşebbehe oldu.

قطب، شیر و، صید کردن کار او   باقیان، این خلق، باقی خوار او

Kâdir olduğun miktarı kutbin rızasına çalış hatta kutb senden (166a) hoşnud olup ve hoş râhmet-i İlâhîye saydına kavî olmasın ve çok râhmet saydları evvela yesin ve sana dahi çok râhmet saydları versin.

چون برنجد، بی نوا مانند خلق   کز کفِ قطب است، چندین رزق خلق

Çünkü kutb hoşnud olmaz. Halk nasipsiz kalırlar. Zîrâ insânın halkının rızkı aklın elindendir. Eğer akıl olmasa boğaz aç kalır. Bunun gibi kutb olmâasa sâlikler erzâk-ı mâneviyeden mahrûm olurlar. Herhalde kutbun ve tevâbi'inin rızasını gözetmek lâzımdır.

زانکه وجدِ خلق باقی خوار اوست   این نگهدار ار دل تو صید جوست

Zîrâ nasım vecd hali kutbun vecd ve halinin fazlasıdır. Kutbun hatırını o hıfz eyle. Eğer seni kalbin vecd ve hal talibi ise.

او چو عقل و، خلق چون اعضای تن   بسته عقل است تدبیر بدن

O kutb akıl gibidir ve dahi nâs a'zâ-yı beden gibidir. Ve dahi bedenin tedbiri akla rabt olunmuşdur. Akıl olmasa umûr-u bedeniye tedbîr olunmaz. Bunun gibi kutb dahi olmasa sâliklere feyz-i İlâhî munkatî' olur.

ضعفِ قطب از تن بود، از روح نی   ضعف در کشتی بود، در نوح نی

Yine bil ki kutbun za'âfi tenden olur, ruhtan olmaz. Görmez misin, za'af sefinede olur. Nuh Aleyhisselâmda olmaz.

قطب آن باشد که گرد خود   تند گردش افلاک گرد او بود

Kutb olur ki, kendi etrafında devr eder. Ve kimse etrafında devr etmez. Belki eflâkin hareketi onun etrafında olur.

یارئی ده در مرّمه کشتی اش   گر غلام خاص و بنده کشتی اش

Kutbun sefinesinin tâmirinde kutbe muâvenet ver. Eğer onun has kölesi ve sefinesinin bendesi olmuş isen

یاریت در تو فزاید، نی در او   گفت حق: ان تنصروا الله ینصروا

Senin yarlığın sende feyz arttırır. Kutbde bir nesne arttırmaz. Zîrâ Kur'an-ı Kerîm'de Mevlâ buyurdu ki: Eğer Allâhu Teâlâ'ya yardım ederseniz siz yardım olunûrsunuz. Bu sûretde

Cenâb-ı Hakka yardım eden kendi yardım olunûr. Ve fâidesi kendine âid olur. Kutbe yardım dahi böylecedir.

همچو روبه صید گیر و کن فدیش   تا هزاران در عوض گیری تو بیش

Tilki gibi sayd eyle ve arslana feda eyle. Hatta nice bin sayd ziyâde olarak ivaz tutasın. Fedanın elifini kafiyeye riâyet için imâle ederek okuyasın.

روبهانه باشد آن صید مُرید   مرده گیرد صید، کفتار مُرید

Merîdin saydı tilkilere lâyük olur. Yâni muhidin sayd diye getirdiği şey insân-ı kâmilin ulu zâtına nisbetle bir ednâ şeydir. Velâkin makbûl olur, niçin meridin saydığı şey-i hakîrdir, dersen cevâbında denir ki: Zîrâ anûd sırtlan olmuşu (166b) sayd tutar ve mürdeyi mezârdan ihrâc eder ve onu ekl eder. Mürde ise elbet şey-i hakîr olur. İşte meridin av diye getirdiği şeyhe nisbetle böyle denir ve mürdardır velâkin şeyh pâk eder ve kabul eder. 'Keftâr" kâf-ı Arabîyenin fethi ile sırtlan denilen hayvandır. İkinci merid mim'im fethi ile inad edici demektir.

مُرده پیش او کشی، زنده شود   چرک در پالیز روینده شود

Eğer mürde ve meyyiti Allâhu Teâlâ'nın velisinin önüne çekersen zende gibi tahir olur, görmez misin? Fışkı bağçede ot bitirici olur.

گفت روبه: شیر را خدمت کنم   حيله ها سازم، ز عقلش بر کنم

Tilki arslana dedi ki: Hizmet eylerim ve hîleler düzerim. Ben merkebi aklından âvâre ederim.

حيله و افسونگری کار من است   کار من دستان و از ره بردن است

Hîle ve efsûn okumak benim işimdir. Benim kârım hîledir ve yoldan iletmektir, dedi.

از سر که جانب جو می شتافت   آن خر مسکین لاغر را بیافت

Tilki dağ başından ırmak tarafına acele etti ve o miskin zaîf merkebi buldu.

گفت: چونی اندر این صحرای خشک؟   در میان سنگ لاخ و جای خشک؟

Tilki merkebe dedi ki: Bu kuru sahrâda ve otsuz yerde nicesin? Ve bu taşlık arasında ve kuru yerde halin nicedir?

گفت خر: گر در غم، گر در یرم   قسمتم حق کرد و من ز آن شاکرم

Merkeb cevâbında tilkiye dedi ki: Eğer cehennemdeyim, eğer cennetteyim. Her nerede olursam bana Rabbim bu hali kısmet etmiştir ve dahi ben bundan şârım.

شکر گویم دوست را در خیر و شر   زانکه هست اندر قضا، از بد بتر

Ben yâre gerek hayrda ve gerek şer vaktinde şükr olsun derim. Zîrâ Allâhu Teâlâ'nın hükmünde kötünden dahi kötü vardır. Sonra adem-i şükr ile dahi ziyâde bed-teri başıma gelir, dedi.

چونکہ قسم اوست، کفر آمد گلہ صبر باید، صبر مفتاح الصلہ

Çünkü ezelde taksîm edici Allâhu Teâlâ'dır. Ondan şikâyet küfr geldi. Emr-i bârî'ye sabr lâzımdır. Ve sabr Allâhu Teâlâ'nın ihsânına vuslata sebep ve miftahdır. Neteki hâdis-i şerîfde: **الصبر مفتاح الفرج** buyurulmuştur.

غیر حق، جملہ عدو و، دوست اوست با عدو از دوست شکوہ کی نکوست؟

Allâhu Teâlâ'nın gayrı, cümle düşmandır ve dahi dost ancak Allâhu Teâlâ'dır. Ve düşmana dostdan şikâyet kaçan iyidir, belki değildir. Ve kâr-ı ârif düşmana dostundan şekvâ

تا دہد دو غم، نخواہم انگبین زانکہ ہر نعمت غمی دارد قرین

Mâdemki bana Rabbim rızık ayran verir ben bal istemem ve ayrana kanâ'at ederim, dedi. Zîrâ her nimet yakîn bil ki bir gama karîndir ve her nimetin bir humârı vardır, diyerek merkeb tilkiye cevap eyledi.

حکایتہ دی دن خر ہی زم فروش باتوای اسپان تازی در اخر خاص سلطان

Burası odun (167a) satıcının, merkebinin sultanın has ahırında Arabî atları kismet-i azîme ile görmesi beyânındadır.

و تمنا بردن آن دولت را

ve dahi devleti o merkebin Cenâb-ı Hakdan taleb etmesi beyânındadır.

در موعظہ آنکہ تمنا نباید بُردن الا مغفرت و عنایت حق

ve dahi burası o va'z ve nasihatın beyânındadır ki Allâhu Teâlâ Hazretlerinden taleb ve temennâ lâıyk ve münâsib değildir. İlla Allâhu Teâlâ'nın mağfîretini ve râhmet ve 'inâyetini taleb içinden müstesnâdır; fakat bunları kul matlûb edine. Zîrâ dâr-ı ahiretde bunlar lâzımdır. Dünyâ devletinin gerekmez olması fânî ve âfîl olduğundandır. 'Mev'ize'' va'z demektir ve temennâ talebe derler.

اگر در صد گونه رنجی، چون لذت مغفرت بود، همه شیرین شود

eğer ki dünyâ devleti ve malı olmaksızın insâna yüz türlü zahmet erişir ise çünkü bir kimse mağfîret lezzetini Allâhu Teâlâ'dan bulur, cümle fakr u fâka ve mihn-i dünyâ ona şirin olur ve o renkler kendine zahmet olmayıb belki râhmet olur.

باقی ہر دولتی کہ آن را ناآزمودہ تمنا می بری، با آن رنجی قرین است کہ آن را نمی بینی

râhmet ve mağfiretten başka her bir devleti ki onu tecrübe etmeksiz istersin ve temennâ eylersin. O zahmete makârındır ki onu sen görmezsin ve bu devletde renc yokTûr zan edersin. O devlet ise rencle mâlâ mâl olmuşdur.

باقی هر دولتی که آن را ناآزموده تمنا می بری، با آن رنجی قرین است که آن را نمی بینی

Bu hal ancılayındır ki her bir damdan dâne zâhir olur ve dam gizli olur. Sen dâne ümidiyle bir dâma giriftâr olmuşsun. Sonra dâmı zâhir olunca temâ eylersin ki kâşki o gayrı dânelere gitmiş olaydım, zan edersin ki o dânelerin dâmı yokdur, o ise vardır; velâkin gözden mahfîdir. İşte bâlâdaki devletin renci zâhir olmamakda dânenin dâmı zâhir olmamağa benzer. Çünân edata teşbiyedir.

بود سقائی، مَر او را يك خری گشته از محنت دو تا، چون چنبری

Bir saka var idi. Ve dahi tahkîk onun bir merkebi var idi. Velâkin mihnetden onun boyu çenber gibi iki kat olmuş idi.

پشتش از بار گران ده جای ریش عاشق و جویان روز مرگِ خویش

O merkebin arkası ağır yük kaldırmakdan için yüz yeri yaralı idi. Ve dahi kendinin mevti gününü taleb edici idi. Ve mevtine âşık idi. Yâni ah öleydim, diye temennâ eder idi. Zîrâ kendinde hayvan lezzeti kalmamış idi. Bazı nüshada *sad* yerine *deh* vâkî olmuşdur.

جُو کجا؟ از گاهِ خشک او سیر نی در عقب زخمی ز سیخ آهنی

(167b) O merkebe arpa kandedir? Kuru samandan dahi tok değil idi. Cüz'ice sade samanın akabinde yara ve demir şiş var idi. Hâsılı bir mikdar saman verse der-'akab bir demir şiş darbıyla onu zehmdâr eder.

میر آخور دید او را رحم کرد کاشنای صاحبِ خر بود مرد

Padişâhın has ahırının emîri o merkebi gördü ve onun haline merhamet eyledi. Zîrâ merkebin sâhibinin o emîr-i ahır âşinası idi.

پس سلامش کرد و پرسیدش ز حال کز چه این خر شد دو تا همچون هلال؟

Böyle olunca mîr-i ahır merkebe sâhibine selâm eyledi ve onun hatrından suâl eyledi. Öyle diyerek ki neden bu merkebe dal gibi iki kat oldu?

گفت: کز درویشی و تقصیر من که نمی یابد خود این بسته دهن

Merkebe sâhibi dedi ki: Benim fakrımından ve benim nafakada taksîrimden böyle oldu. Zîrâ bu ağzı bağı hâr-ı bî çare arpa bulmaz böyle bir miktar saman ile elbette merkebin hali böyle olur, dedi.

گفت: بسپارش به من تو روز چند تا شود در آخور شه زورمند

Mîr-i ahır dedi ki: Birkaç gün bana bu merkebi ısmarla; hatta şahın ahırında arpa yiye ve kuvvetli ola.

خر بدو بسپرد و از زحمت برست در میان آخور سلطانش بست

Merkebi mîr-i ahıra teslim eyledi ve o râhmet sâhibi mîr-i ahır sultanın ahırının meyânında onu bağladı.

خر ز هر سو مرکب تازی بدید بانوا و فربه و خوب و جدید

Merkeb her taraftan esb tazıları gördü. Cümlesi nasip ile ve dahi semz ve güzel ve a'lâ atlar

زیر پاشان رُوفته و آبی زده گه به وقت و، جو به هنگام آمده

Ayaklarının altı süpürülmüş ve savrulmuş saman vaktinde ve arpa dahi hengâmında gelmiş

خارش و مالش مر اسبان را بدید پوز بالا کرد کای ربّ مجید

Arka kaşımağı ve gübre ile silmeyi o atlar için gördü. Ve gayrete gelip ağzını münâcât için bâlâya eyledi. Öyle diyerek ki ey ulu Rabbim !

نی که مخلوق توام؟ گیرم خرم از چه زار و، پشت ریش و لاغرم؟

Ben senin mahlûkun değil miyim? Farz edelim ki ben merkebim, neden için ben böyle zebûnum ve arkası yaralıyım ve zaîfim?

شب ز درد پشت و از جوع شکم آرزومندم به مُردن دم به دم

Gece arkadaki yaradan ve dahi karın açlığından dembedem ölmek isterim.

حال این اسبان چنین خوش با نوا من چه مخصوصم به تعذیب و بلا؟

Bu atların hali böyle hoş ve nasip ile ben neden böyle mu'azzab olmağa ve belayı çekmeye mahsûsum? Bu atlar ile mahlûkatda beraber değil miyim?

ناگهان آوازه پیکار شد تازیان را وقت زین و کار شد

(168a) Ansızın cenk âvâzesi zâhir oldu. O Arabî atlara eğer vakti ve iş vakti oldu.

زخمهای تیر خوردند از عدو رفت پیکانها در ایشان، سو به سو

Ok yaralarını atlar düşmandan yediler,ok demrenleri atların her bir tarafına gitdi ve saplandı.

از غزا باز آمدند آن تازیان اندر آخر جمله افتاده ستان

O atlar gazâdan geri geldiler. Cümlesi ahır içinde arkası üzre düştüler.' 'Setan'' zahri üzerine yatmağa derler.

پایه‌اشان بسته محکم با نوار نعل بندان ایستاده بر قطار

Atların cümlesinin ayakları kalın iplerle bağlanmış idi. Na'lbandlar dahi katar ile durmuşlar idi ki demrenleri ihrâc etsinler.' 'Nevâr" nûn'un fethi ile kalın ip ki urgan tâbir olunûr ki halatın mâdûnûdur.

می شکافیدند تنه‌اشان به نیش تا برون آرند پیکانها ز ریش

Na'lbandlar تنها atları âlet-i câriha ile yardılar; hatta yaradan demrenleri taşra getirsinler.

آن خر آن را دید، پس گفت: ای خدا من به فقر و عافیت دادم رضا

O merkeb atların bu halini gördü ve dedi ki: Ey Hüdâ, ben fakr u âfiyete rıza tutarım ve fakrımдан hoşnudum. Bana böyle devlet lâzım değildir ve ben bunların nimetine beyhûde hased etmişim.

زان نوا بیزارم و زین زخم زشت هر که خواهد عافیت، دنیا بهشت

Yine merkeb dedi ki: Ben o nasîbden ve çirkin yaradan bîzârım, her kimse âfiyet ister dünyâyı terk etti.

جواب دادن روباه خر را

Burası tilkinin merkebin söylemesine beğenmesi beyânında olucudur. Merkebin söylemesi ve kelâmı odur ki ben kısmet-i İlâhîye

گفته روبه: جُستن رزق حلال فرض باشد از برای امتثال

Tilki dedi ki: Helâl rızkı aramak Hakk Teâlâ'nın emrine imtisâlden için farz olur. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de **وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ** buyrulmuşTûr.

عالم اسباب و، رزق بی سبب می نیاید، پس مهم باشد طلب

Bu dünyâ esbab âlemidir ve dahi sebebsiz rızk insâna gelmez. Öyle olunca rızkı talep emr-i ehem geldi.

وَ ابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ است امر تا نباید غضب کردن همچو نمر

Hak Teâlâ'nın fazl ve lütfundan rızk talep ediniz buyrulmuşTûr .Bu 'vebtegû" emirdir ve bu emir dahi vücûp içindir ve esbâb-ı müt'e'addideden bir sebep ile kişî rızkını talep lazımdır. Hatta kaplan gibi mahluktan gadab lâzım gelmeye.

گفت پیغمبر: که بر رزق، ای فتا در فرو بسته ست و، بر در قفلها

Peygamberimiz Muhammed Mustafâ Sallallâhu Teâlâ Aleyhi ve Sellem buyurdu ki: Ey yiğit rızk üzerine kapı (168b) kapanmış ve kapı üzerinde kilit vardır.

جنبش و، آمد شدِ ما، و اکتساب هست مفتاحی بر آن قفل و حجاب

Bizim hareketimiz ve gelip gitmemiz ve kesbimiz rızkın kuflunun ve perdesinin miftâhıdır.

بی کلید این در گشادن راه نیست بی طلب، نان سنت الله نیست

Miftâhsız bu kapıyı açmak yol değildir. Talebsiz rızık Allâhu Teâlâ'nın sünneti ve kanunu değildir.

جواب دادن خر روباه را که امر است به اکتساب و رضا به قسمت ترک کسب نیست

Burası merkebin tilkinin sözüne cevâb vermesidir. Öyle diyerek ki iktisâb ile emr-i İlâhî vardır. Zîrâ Kur'an-ı Kerîm'de **وابتغوا من فضل الله** buyrulmuşTûr. Vedahi kısımete rıza iktisâbı terk değildir. Öyle ki sen fehm etmişin ve yine merkebin cevâb vermesi kesb ile emr-i tevekkülün za'findandır. Çünkü Cenâb-ı Kibriyâ bilir ki kullarının tevekkülde za'fları vardır. Binaberin kesbe ruhsad buyurmuşTûr. Ve kesb farz değildir. Belki ruhsatdır. Zîrâ kesbi terk edenler ism olmazlar sen ise tilki gibi farz-ı 'ayn zân etmiştir. Ve beni iktisâda terk ile ve sengistânda tevekkül ile ism oldu, zannetmişin. Hal böyle değildi. Ve senin zânnın hata-yı mahsendir, diyerek cevâb verdi.

گفت خر: ضعف توکل باشد آن ور نه بدهد نان، کسی کاو داد جان

Merkebin tilkiye dedi ki: İktisâb tevekkülün zâ'findan olur yoksa Mevlâ ki kuluna can verdi eklemek dahi verir. Velâkin böyle olduğunu kul i'tikad-ı tâm ile i'tikâd etmeyip kesb yoluna sâlik olur ve i'tikadsızlığını bildirmek için, kesble memuruz, diyerek bahâne eder.

هر که جوید پادشاهی و ظفر کم نیاید لقمه نان، ای پسر

Böyle olunca her kimse ki ahiret sultanlığı ve murâdına zafer ve galebe ister ve kesb yoluna gitmez ve dâima ibâdet ve taâta meşgul olur, ona nân lokması, ey oğul sâir kesb tarîkına gidenlerden az gelmez belki ashâb kesbden nice Sâlihler vardır ki zârûret nedir bilmezler ve halka ihsân ederler.

دام و دَد جمله شده اکال رزق نه پی کسب اند و نی حمال رزق

Dam sâhibi ve yırtıcı hayvan cümlesi rızık yiyici olmuşlardır. Bunlar ne iktisâb ardındadır ve ne kendi rızıklarını yüklenicidirler, belki herkes bunların rızıkına hamal olur ve bunlara erzak getirirler.

جمله را رزاق روزی میدهد قسمت هر یک به پیشش می نهد

Cümlelerin rızıkını Allâhu Teâlâ verir ve herkesin kısmetini önüne kor ve al bunu der.

رزق آید پیش هر که صبر جُست رنج کوششها ز بی صبری توسط

(169a) Her kimse ki sabr istedi ve iktisâbdan kendini men' eyledi, onun önüne rızk kendi gelir. Rızk için sa'yaların zahmeti senin sabırsızlığındandır. Hâsılı her kimse ki rızkdan sabr eder ve rızk tahsile gitmez. Rızk ona kendi gelir ve her kimse ki rızk ardında gezer ve rızkı arar, rızk ona gelmeye naz ve istiğnâ eder.

جواب گفتن روباه خر را

Burası tilkinin merkebe cevâb söylemesi beyânındadır.

گفت روبه: آن توکل نادر است کم کسی اندر توکل ماهر است

Tilki dedi ki : Ey merkeb o tevekkül nâdirdir, az kimse tevekkülde mahâret ve kemâl sâhibidir.

گرد نادر گشتن از نادانی است هر کسی را کی ره سلطانی است ؟

Nâdirin tarafında dönme cehl ve hamâkattendir. Zîrâ nâdir yok gibidir. Her bir kimse için kaçan sultanlık vardır. Zîrâ sultanlık bir aklımda bir kimsede olur. Bunun gibi tevekkül dahi gâyet kalîl ve az kimselerde olur. Böyle nâdir şeyin etrafında dönme kâr-ı akıl değildir. Ve tevekkülün etrafında devr etmek padişâhlığın etrafında devr etmek gibidir. Bu makâmda tilkiden murâd nefis-i emmâre ile iblisdir. İşte böyle sözler ile ashâb-ı tevekkülün zihinlerini perîşân etmeye sebep olurlar

چون قناعت را پیمبر گنج گفت هر کسی را کی رسد گنج نهفت ؟

Çünkü peygamberimiz Aleyhisselâm kanaâte hazîne tâbir buyurdu; neteki hadis-i şerîfde **القناعة كنز لا يغني** vârid olmuştur. Gizli hazine bulmak herkese kaçan lâyıktır. Zîrâ define bulmak ilm-i tasvir ile olur. Bu ilmin ise ashâbı 'anka gibidir. Yâni ma'dûm olmuştur. Bu sûretde define bulmak hamal rütbesine varmıştır. Böyle olmayacak kârı talep hamâkatten neş'ed eder.

حدّ خود بشناس و بر بالا مپر تا نیفتی در نشیب شور و شر

Böyle olunca ey hâr-ı layefhem haddini anla ve ziyâde yüksek uçma; hatta şûr u şerrin çukuruna düşmeyesin.

باز جواب خر روباه را

Yine merkebin tilkiye cevap söylemesi beyânındadır.

گفت: این معکوس میگوئی، بدان شور و شر، از طمع آید سوی جان

Merkeb tilkiye dedi ki: Sen aksine kelâm söylersen iyi bil kişinin canına fitne ve şer tama'dan gelir ve kanâ'atden zârar gelmez.

از قناعت هیچ کس بیجان نشد وز حرصی هیچ کس سلطان نشد

Kanâ'atden bir kimse cansız olmadı. Hârîslikten bir kimse padişâh olmadı.

نان ز خوکان و سگان نبود دریغ   کسبِ مردم نیست این باران و میغ

Ekmek hıznırlardan ve kelblerden dirîğ değildir. Bu yağmur ve (169b) bulut insânın kesbi değildir. Allâhu Teâlâ Hazretleri insâna ve hayvana bilâkesb nân verir.

وآنچنانکه عاشقی بر رزق زار   هست عاشق، رزق هم بر رزق خوار

Anncılayın ki rızk üzerine sen âşıkzârsan rızk dahi senin üzerine öyle âşıkdır. Ve seni arar

گر تو نشتابی، بیاید بر درت   ورتو بشتابی دهد دردِ سرت

Eğer sen rızka acele etmez isen rızk senin kapına gelir ve eger sen rızka ayursan rızk senden kaçmak ile sana baş ağrısı ve ıztırâb-ı kalb verir.

در تفریر معنی توکل، حکایت آن زاهد که توکل را امتحان میکرد

Burası tevekkülün mânâsını ısbat ve beyânda ol zâhidin hikâyesidir ki, tevekkülü imtihân eyler idi.

از میان اسباب

Rızkın sebeblerinin ortasından mâlûm ola ki esbâb-ı rızk çokdur ve birisi dahi tevekküldür. Ve bu tevekkül sebep-i kavîdir. Sâir esbâb-ı rızk tevekküle nisbetle zaîfdır. Binâen-âleyh ez-meyân-ı esbâb buyurdular.

وازشهر بیرون آمد واز قوارع وازراه گذر های خلق بیرون شد

vedahi o zâhid şehirden taşra geldi ve dörtyol ağzından ve halkın mürûr edecekleri yollardan uzak düşdü.

وببین کوهی مهجوری مفقودی در غایت درسنگی سربرسنگی نهاد

vedahi bir dağın ortasında şehirden cüdâ düşmüş ve gâib olmuş olduğu halde açlığın nihâyetinde başını bir taş üzerine koydu.

وخفت و باخود گفت

ve uyudu ve kendine dedi ki:

توکل کردم بر سبب سازی و رزاقی

Yâ Rab, senin sebep sazlığına ve rezzâklığına i'timâd etdim.

و از اسباب منقطع شدم تا ببینم سببیتِ توکل را

ve dahi rızkın sâir esbâbından munkatî' oldum, hatta tevekkülün sebab-i kavîsi olduğunu re'ye'l-'ayn göreyim. Yahud görmekten için bu mâna ta ta'lîl olduğuna göredir.

آن یکی زاهد شنید از مصطفی که یقین آید به جان رزق از خدا

O bir zâhid Hazreti Muhammed Mustafa sallAllâhu Teâlâ aleyhi vesellem efendimizin hadis-i şerîfinden işitdi. Hadîs-i Şerîf odur ki:Rızk Allâhu Teâlâdan insânın canına gelir.Bunu böyle yakîn bil. Murâd bilâ kesb ve lâ sa'y demektir. An ibn-i Ömer radiyallâhu 'anhâ innehû kâle, kâle Resulullahi Sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem:

لو انکم تتوکلون علی الله حق توکلہ لرزقکم کما یرزق الطیر یغدو خماسا ویروح بطاننا

گر تو خواهی ور نخواهی رزق تو پیش تو آید دوان از عشق تو

Eğer sen istersen ve eğer istemezsen senin rızkın senin önüne sekredici olduğu halde senin(170a) muhabbetinden nâşî gelir.

از برای امتحان این مرد رفت در بیابان نزد کوهی خفت تفت

Rızkını imtihandan için o adam sahrâya gitti ve bir dağın 'indinde 'ala'l-fevr uyudu. "tiz" bu makâmda sûrat ile demektir, manâsınadır.

که ببینم رزق چون آید به من تا قوی گردد مرا در رزق، ظن

Öyle diyerek uyudu ki göreyim rızk bana gelir mi? Hatta rızk hakkında benim zannım bilâ kesb gelir, diye kavî ola.

کاروانی راه گم کرد و کشید سوی کوه، آن ممتحن را خفته دید

Bir kervân Cenâb-ı Hakkın kazasıyla yolu zâyî eyledi ve kendini yolu zâyî ettiğinden o kervân dağ tarafına çekdi. Vedahi o imtihan edici arada uyumuş gördü.

گفت: این مرد آن طرف چون است عور در بیابان، از ره و از شهر دور

Ehl-i kervân dedi ki:Bu adam üryan olduğu halde burada niçindir ve burada olmağa sebab nedir? Bu sahrâda yoldan ve şehirden dûr olduğu halde

ای عجب! مُرده است یا زنده است او می نترسد هیچ از گرگ و عدو

Yine dediler ki: Ey kimse,ayâ bu mürde midir yahud zende midir? Zîrâ o hutde asla düşman kurddan havf etmez.

آمدند و دست بر وی میزدند قاصدا، چیزی نگفت آن ارجمند

Ehl-i kervân geldiler ve elini bu merdin üzerine urdular. Ol ercümend dahi kâsiden bir şey söylemedi. "Ercümend" âkil ve hürmetli demektir.

هم نجیبید و نجیباید سر وانگرد از امتحان هیچ او بصر

Bu merd hufta ne kendisi hareket etdi ve ne râsını tahrik etdi ve dahi imtihandan için gözünü açmadı. Görelim ki encâmı bu kârın ne olur?

پس بگفتند: این ضعیف بی مراد از مجاعت سکنه اندر وی فتاد

Sonra ehl-i kervân dediler ki :Bu bîmurâd olan merd-i zaîf açlıktan sekteye düşmüş ve menzûl olmuşdur.

نان بیاوردند و در دیگی طعام تا بریزندش به حلقوم و به کام

Ehl-i kervân ekmek getirdiler ve tencere içinde taâm getirdiler. Hatta o merdin hulkûmuna ve dimağına dökeler.

پس به قاصد، مرد دندان سخت کرد تا بداند صدق آن میعاد، مرد

Böyle olunca o mert kâsîd olduğu halde dişlerini muhkem eyledi. Hatta Cenâb-ı Hakkın vâ'dinin sıdkını göre .

رحمشان آمد که او بس بینواست وز مجاعت هالك مرگ و فناست

Kervân halkına merhamet geldi ki bu adam çok açdır ve açlıktan mevтин ve fenânın halıkıdır.

کارد آوردند و قوم اشتهافتند بسته دندانهاش را بشکافتند

O cemaât bıçak getirdiler ve acele etdiler. (170b) Ve onun bağlı dişini birbirinden ayırdılar.

گفت: ای دل، گر چه خود تن میزنی راز میدانی و نازی میکنی

Kavîm o merdin ağzına şorba döküldü ve onun ağzına dahi nân pâreleri tıkarlar idi.

گفت: ای دل، گر چه خود تن میزنی راز میدانی و نازی میکنی

Hal böyle olunca bu adam kendi kendine dedi ki: Ey gönül! Eğerçi sükût edersen velâkin sırrı bilirsen ve nâz edersin. Sırdan murâd rızkın gelmesidir.

گفت دل: دانم، به قاصد میکنم رازق است الله بر جان و تنم

Gönül dahi o adama dedi ki: Cümlesini bilirim, lâkin ânkasd böyle ederim, benim tenime ve canıma rızk veren Allâhu Teâlâ Hazretleridir. Ve bilâkesb vermeye dahi kâdirdir. Bunlar hep benim mâlûmumdur. Murâdım nefsi emmâreye itmîyân-ı kalb hâsıl ola.

امتحان زین بیشتر خود چون بود؟ رزق سوی صابران خود میروید

Bundan ziyâde imtihan nice olur. Belki olamaz. Zîrâ tebeyyüm etdi ki rızk sâbırlar tarafına mesrûr olarak gider.

جواب رویاه، خر را، و تحریض کردن به کسب

Burası tilkinin merkebe cevâb vermesi beyânında ve dahi tilkinin merkebe kesb üzerine kandırma vermesi beyânında

گفت روبه: این حکایتها بهل دستها در کسب زن، جهد المقل

Tilki merkebe dedi ki: Bu mesel ve efsûnları terk et. Ellerin merd fakirin işine sa'yi gibi kâr ve kesbe ur. *Mekal* if'al babından ism-i fa'ildir, fakir denir.

دست دادستت خدا، کاری بکن مکسبی کن، یاری یاری بکن

Sana Allâhu Teâlâ hazretleri el vermişdir. Bir iş ile ve dostuna mu'âvenet etmeklik ile kesb etmekde ihvâna mu'âvenet vardır. Zîrâ kesbinden tasadduk eder ve onun yaptığı şeyi nâs isti'mâl ederler.

هر که او در مکسبی پا مینهد یاری یاران دیگر میکند

Her bir kimse bir kesbe ayak kor. Gayrı yârânına yârilik ve mu'âvenet eyler. Yâni herkes bir sanatla ihvân-ı dinin mu'âvenetinde olur ve bu dünyâ böyle idare olur. Kesbi terk etmege gelmez ve kesbi terk, cihânın harâbına sebep olur.

زآنکه جمله کسب ناید از یکی هم دروگر، هم سقا، هم حایکی

Zîrâ cümle kesb bir kimsenin elinden gelmez. Meselâ hem dülger ve hem sakâ ve hem bez dokuyuculuk ,belki bunların birisi bir kimsenin elinden gelir. Bu ecelden bir kimse ayak kor. Bu beyt mâkablindeki **هر که او در مکسبی** beyitine illetdir.

چون به انبازی است عالم برقرار هر کسی کاری گزیند ز افتقار

Çünkü ortaklık ile bu âlem karar üzerinedir. Yâni dünyânın imâreti herkesin elinden geldiği işi ve sanatı işlemek iledir. Bu cihetden ihtiyaçdan için herkes bir kâr ve sanat ile meşgûl olmuşTûr. Sen dahi bir kâr ile ol ki **(171a)** dünyâya bir fâide olsun. Öyle fâidesiz battallardan olma, diyerek tilki merkebe söyledi.

طبل خواری در میانه شرط نیست راه سنت، کار و مکسب کردنیست

Dünyâda halk ortasında müft yiyicilik lââyık değildir. Zîrâ sünnet-i Muhammediye kâr ve kesb etmeklidir. Şart bu makâmda lââyık demektir. Mükessib-i gerûni kesb etmeye denir. Tabl-ı huvâr, bâd-ı hevadan ta'ayyüş edip kesbi edene derler.

جواب گفتن خر رویاه را که توکل بهترین کسبهاست

Burası merkebin tilkiye cevâb vermesi beyânındadır ki tevekkül esbâb-ı rızkın ziyâde iyisidir.

که هر کسی محتاجست به توکل، که ای خدا این کار مرا راست دار

Zîrâ herkes kesb etse dahi tevekkül muhtaçdır. Öyle diyerek ki ey Hüdâ! Benim karımı rast getir. Bu iltica, tevekküldür.

و دعا متضمن توکل است

Ve dahi duâ tevekkül tazammum edicidir. Yâni duâda tevekkül vardır, demelidir. Zîrâ kesbden hâriçdir.

و توکل کسبى است که به هیچ کسبى دیگر محتاج نیست

Ve dahi tevekkül bir kesbdır ki gayrı kesbe muhtaç değildir. Lâkin sâir kesbler tevekküle muhtaçdır. Bu cihetden esbâb-ı rızkın â'lâsı tevekkül olmuş olur.

گفت خر: په از توکل بر ربى مى ندانم در دو عالم مکسبى

Merkeb dedi ki: Ben Allâhu Teâlâ Hazretlerine tevekkülden iyi, iki âlemde bir kâr u kesb bilmem.

کسب شکرش را نمى دانم ندید تا کشد شکر خدا رزق و مزید

Allâhu Teâlâ Hazretlerine teşekkürün, ettiği kesbin nazirenini görmedim ve bilmem. Zîrâ Hüdânın şükrü ziyâde rızkı çeker. Böyle ziyâde rızkı celb eden elbette esbâb-ı rızkın baş sebebi olur. Sonra dahi kesb kabilinden olmayıp tevekkül nev'inden olmağa enbâb-ı rızkın a'lâsı tevekkül olmuş oldu.

بخششان بسیار شد اندر خطاب مانده گشتند از سؤال و از جواب

Mükâlemede onların bahşi çok oldu. Hatta suâl ve cevapdan 'âciz oldular.

بعد از آن گفتش: بدان در مهلكه نهى لا تلقوا بايدى تهلكه

Bundan sonra tilki merkebe dedi ki: Allâhu Teâlânın **ولا تلقوا باى دى كم الى الهتك** Yâni umûr-i mahûfeye nefsinizi ilka etmeyiniz buyurarak 'ibadını nehyi mühlike hakkındadır. Böyle bil ve mühlikeye ilka caiz değildir.

صبر در صحراى خشك و سنگ لايخ احمقى باشد، جهان حق، فراخ

Yine dedi ki: Kuru sahrâda ve taşlık mahalde sabr etmek ve aç kalmak hamâkatdır. Zîrâ Hak Teâlânın dünyâsı vasi'dir. İyisi otlu yere gidip karnını doyurmaktır.

نقل کن ز ينجا به سوى مرغزار میچر آنجا، سبزه گرد جو بیار

Buradan seyirliya nakl ile orada ırmak etrafında (171b) bitmiş sebzeden otla

مرغزارى سبز مانند جنان سبزه رسته اندر آنجا تا میان

Orada cennetler gibi bir yeşil çayırılık vardır. Orada meyânın dek sebze bitmiştir. *Cinan* cim'in kesriyle cennetin cem'idir. Cennet bağçe ma'nasınadır. Yâni burada aç ve susuz zahmete giriftâr olacağına, var orada su iç ve ot otlar, demek istedi. İşte tilki gibi şeytan, merkeb gibilere böyle söyler ve onların idlâl eder, buyurmak isterler.

خرم آن حیوان که او آنجا رود   اشتر اندر سبزه ناپیدا بود

Yine tilki dedi ki: Bahtlı o hayvandır ki o dediği mahale gider ve orada otlar. Zîrâ deve oradaki sebz içinde gâib olur o rütbe otun kesreti vardır.

هر طرف در وی یکی چشمه روان   اندر آن حیوان مُرقه در امان

O dediğin mahalde her tarafda bir pınâr-câridir. Oradaki hayvan emân içinde olduğu halde refah-hal ve vün'at-bâl sâhibi olmuştur.

از خری او را نمی گفت: ای لعین   چون تو ز آنجائی، چرا زاری چنین؟

Hârlığından için merkeb demedi ki: Ey mel'ûn, sen oradansın çünkü böyle kenret-ginah ve âb vardır, niçin sen böyle zâr ve zebûnsun ,halin delâlet eder ki kâlin yalandır.

کو نشاط و فریبهی و فرّ تو؟   چیست این لاغر تن مضطر تو؟

Kanı tokluk surûru ve semizlik ve senin revnakın, bu senin âciz ve zebûn tenin sende nedir? Çünkü böyle sebzêardasın sende neş'e vücûdunda semizlik olmalı iktizâ eder idi. Bu za't sende nedendir? demek hârlığından kâdir olamadı.

شرح روضه گر دروغ و زور نیست   پس چرا چشمت از او مخمور نیست؟

Bu ettiğin ravzanın şerh ve beyânı eğer yalan değil ise ve bu sahîh ise böyle olunca niçün senin gözün o ravzadan dilber ve hoş ve hamaratlı değildir. Zîrâ toklar böyle olur,dedi.

این گدا چشمی و این نادیدگی   از گدائی توست نز بیگلربیگی

Bu dilencilik ve bu körlük senin fakrındandır. Yoksa beğler beği olduğundan değildir. Ve yine hârlığından merkeb demedi ki:

چون ز چشمه آمدی، چونی تو خشک؟   گر تو نافِ آهوئی، کو بوی مشک؟

Çünkü çeşmeden geldik niçin seyrâb değilsin ve su arasın ki içesin ve yine demedi ki sen geyik isen kanı sende misk rayihâsı elbette nâf âhûnun kokusu olur.

ز آنچه میگوی و شرحش میکنی   چه نشانه در تو ماند؟ ای سنی

O nesneden ki söylersin ve onu beyân eylersin, niçin sende ondan bir nişan ve âlâmet ey denî gelmedi ve görmüyorum. Bu delâlet eder ki kavlinde kâzibsin. İşte böyle diyerek tilkiye cerh

etmek lazım idi ve ona uyub gitmemek iktizâ (172a) eder idi. Velâkin merkebe olduğundan bu beyhûde lafa aldanıp tilki ile beraber gitdi. Kârîba gelse gerekir inşaallâhu Teâlâ

مثل آوردن اشتر در بیان آنکه در مخبر دولتی فر و اثر آن چون نبینی جای متهم داشتن باشد که

او مقلدست انرا شنیده است او بر خود می نهد

Burası devenin halini misâl getirmek beyânında kâindir. Temsil şol kimse hakkındadır ki devletin revnakı ve eseri onda zâhir değildir. Çünkü o devletin alametini onda görmezsin o kimseyi müttehem tutmak lâyıktır. Ve müttehem tutulmaya mahaldır. Ve onu tekzib etmekte bir beis mütehakkık sarihdir. Zîrâ bu kimse mukaliddir ve onu tekzib etmekte bir mütehakkık değildir. Zîrâ kezbi kendüye nisbet etmiştir ki edat-ı ta'lildir, ma kablindeki **چون نبینی جای متهم داشتن باشد** cümlesine illettir. İşbu temsilden Hazreti Mevlâna Kudduse Sirruhu'nun murâd-ı şerîfleri bir kimse da'vây-ı velâyet ve kerâmet ederse ve velâyetinin eseri onda zâhir olmazsa bu da'vasıyla müttehim tutulmaya lâyıktır. Bu sûrette onu tekzib edip tasdik etmemek lâzım olur. Bir dahi böyle aslı yok da'vâyı edib vebale girmesin ve halkı idlâl etmesin. Zîrâ aslı yok yere kerâmet ve velâyet da'vası etmek büyük günahdır. Kalellahu Teâlâ **ومن اظلم ممن افرى على** Yâni Allâhu Teâlâyâ kezb nisbet eden kimseden ezlem kim vardır. Yâni kimse yokdur, demektir. Meselâ veled nisbeti ve mekan nisbeti gibi yolunda bir kimse dedi ki: Bana Allâhu Teâlânın tarafından vahy olundu. Halbuki ona bir ednâ şey vahy olduğu yokdur. İşte bundan ezlem kimse yokdur. Hâsılı ezlem halk-Allâh, Allâhu Teâlâ Hazretlerine lâyıktı olmayan nesneyi nisbet edenler imiş ve yine "ben peygamberim" diyerek aslı yolundan da'vây-ı nübüvvet edenler imiş. Meselâ "Müseyleme" gibi eğerçi nazm-ı celîl nübüvvet iddia edenlerin hakkındadır, velâkin aslı yokdur. Velâyet da'vası edenlere dahi şâmilidir ve onlar dahi ezlem olmada da'vây-ı nübüvvet edenler gibidir. Böyle edenler tasdik olundukda bu halde sabit olur ve ezlem halk Allâh olmuş olur. Onu tekzib lâzımdır ki fâriğ ola ve kendisi vezr-i azîmden halâs ola ve nâs dahi idlâlından emin ola. İşte bu temsilden murâd budur. Her ne kadar a'am ise de

آن یکی پرسید اشتر را که: هی از کجا میآئی؟ ای اقبال پی

Ol bir kimse deveyi suâl eyledi: Ey deve sen kande gelirsin ey ayağı (172b) ikbal ve devlet sâhibi kande idin ve azîmetin kandedir, diyerek mîzân-ı halle deveye böyle suâl eyledi.

گفت: از حمام گرم کوی تو گفت: خود پیداست از زانوی تو

Deve dahi lisân-ı halle o merîd-i sâile dedi ki: Sizin mahalde olan sıcak hamâmdan gelirim. Çünkü devenin ayağı ve dizi çamur olmuş ve hamâma gitmiş haline benzemiş. Zîrâ hamâma gitmiş âdemde pâklik derkârdır. Binâberin sâil dahi cevâbında deveyi hezl ve sıhriyye için dedi ki: Tahkîk bu hal senin dizinde zâhirdir ve hamâma gittiğin bellidir.

مار موسی دید فرعون عنود مهلتی میخواست، نرمی مینمود

‘Anûd olan Firavun Mûsâ Aleyhisselâm’ın mâr’ını gördü ve sahrâ haml eyledi ve sahrâyı cem’ için kendinden mühlet istedi. Ve yine Mûsâ Aleyhisselâm’a gıllzet edemeyip mülâyemet gösterdi.

زیرکان گفتند: بایستی که این تُندتر گشتی چو هست او ربّ دین

Bu hali Firavunun tevabu’undan âkıllar gördükçe dediler ki: Çünkü Firavun hizim dinimizin tengrisidir. Mûsâ Aleyhisselâm gadab izhâr etmek lazım idi. Ve senin haddini hem tengri olayım da bana böyle ‘anayı ejderha gösteresin, demek lazım idi; velâkin Hazreti Mûsâ’dan korkup müdâhene eyledi ve sahrâyı cem’ edip onlardan istimdad talebinde mühlete talip oldu. Böyle tengri olur mu diyerek ilah olmadığını teferrüs etdiler. Zîrâ izhâra cüret etmeğe kâdir olmadılar ve yine dediler ki:

معجزه، گر ازدها، گر مار بُد نخوت و خشم خدائی اش چه شد؟

Mûcize eğer ejderha olsun ve eğer hayye olsun onun uluhiyetinin haşm ve azameti kande kaldı ve ne oldu ve bu şahsa niçün gadab etmedi ve yine dediler ki:

ربّ اعلى، گر وی است اندر جلوس بهر يك كرمى، چى است این چاپلوس؟

Cümleden a’la tengri taht-ı saltanatda cülusunda eğer o ise berat kurdu kabilinde olan ejderha için Hazreti Mûsâ’ya bu yalvarması ve müdahenesi nedir ve niçin böyle etmek kendiye lazım geldi ,diyerek kavminin ‘ukelası beyninde hayli güft ü gu oldu.

نفس تو تا مست نُقل است و نبید دان که روحت خوشه غیبی ندید

Ey kerâmet da’vâsı eden şahs senin nefsin mâdem dünyâ nimetinin ve şarabının mestidir. Bil ki senin ruhun âlem-i gaybın havasını görmedi ve ben âlem-i gaybın engûrundan yedim, dediğin kezb-i mahzdır. Zîrâ ehl-i nefsin âlem-i gaybla münasebeti yokdur. Âlem-i gayba dünyâyı (173a) ve nimetini terk edenlerin münasebeti vardır. Ve âlem-i gaybın nimetini ancak onlar tenâvül ederler.

که علامات است ز آن دیدار نور التجافی مِنْكَ عَن دَارِ الْغُرُورِ

Zîrâ âlem-i gaybın envârını görmekliğin senin dâr-ı gurur olan dünyâdan tebâ’ud etmekliğindir. Bir kimse eğer dünyâdan tecerrüd ve tebâ’ud etmezse, envâr-ı gaybiyeyi müşâhedeni kezb-i mahsdir. Neteki Resul-u Ekrem ve Nebiyyi Muhterem Sallallâhu aleyhi ve sellem buyurmuşdur **واندا دخل النور فى القلى النشرح وانفسح قالو وما علامة ذلكى يا رسول الله.**

قال التجا فى عن دارالفرور والانابته الى دارالسرور والتاهب للموت قبل

مرغ چون بر آب شورى مى تند آب شیرین را ندیدست او مدد

Kuş gibi olan âdem çünkü dolu su gibi olan dünyâ-yı deniyenin üzerine dolanır ve dâima dünyânın nimetiyle teneccüm eder. Âb-ı şirin gibi olan nimet-i batıniyenin mededini görmez. Zîrâ nimet-i batıniyenin i’ânesini görenler dünyâyı terk edenlerdendir.

بلکه تقلید است آن ایمان او   روی ایمان را ندیده جان او

Belki onun îmânı ,îmân-ı taklididir. O ehl-i dünyânın cânı, îmân-ı hakîkînin yüzüne gördüğü yokdur. Her ne kadar müfessir ve muhaddis ve fakih ise de

پس خطر باشد مُقلد را عظیم   از ره و، ره زن، ز شیطان رجیم

Böyle olunca mukallid için ölü korkulu nesne olur, sâlik olduğu yoldan ve dahi yol urıcından o yol urıcı dahi Şeytan-ı racimden neteki Hadis-i Şerîf de gelmiştir. **المخلصون علی خطر عظیم** ashâb ihlâs-ı hatr-ı ‘azîmde olunca var ehl-i taklidin halini ne olur anla. İnsân makâm-ı emine varmadıkça hatrdan halâs olamaz.

چون ببیند نور حق ایمن شود ز اضطراباتِ شك او ساکن شود

Çünkü mukallid hakkın nûrunu görür. Emin olur,şek ızdırabından o mukallid sakin olur.

تا کفِ دریا نیاید سوی خاکِ کاصل او آمد، بود در اصطکاک

Deryânın köpüğü ki murâd insândır. Zemin tarafından alıb gelmedikçe o zemin ki kef-i deryânın aslıdır. O kef-i deryâ ızdırab ve hareketdedir. Bunun gibi mukallid dahi nûr görmedikçe şekdedir ve ızdırâb-ı derûndan halâs olmaz. “*istikak*” harekete derler.

خاکی است آن کف، غریب است اندر آب   در غریبی چاره نبود ز اضطراب

O köpüğü her ne kader deryâda ise hâkidir ve deryâda gariblikde ızdırabdan çare yokdur. Zîrâ garib elbette muztarib olur.

چونکه چشمش باز شد و آن نقش خواند   دیو را بر وی دگر دستی نماند

Çünkü mukallidin gözü açıldı ve o nakışı okudu. **(173b)** ve âlem-i hakîkât’în hututuna âgâh oldu. Şeytanın onun üzerine nakışı ve sûreti ve tâsâllutu kalmadı.

گر چه با روباه خر اسرار گفت   سرسری گفت و مقلدوار گفت

Gerçi tilkiye merkeb hayli ma’ariften esrâr söyledi ve lâkin serseri ve hakîkât’îni bilmeksiz ve mukallid gibi söyledi. Neteki ‘ulemâ ve vâ’izler va’z ederler. Merkebin söylemesi ona benzerdi.

آب را بستود و، او تایق نبود   رُخ درید و جامه، او عاشق نبود

Merkeb suyu medh ve sena eyledi; velâkin suya müştak değil idi. Egerçi yanağı ve câmesini yırttı ve lâkin âşık değil idi ve aşkından yırtmayıb belki mukallid olduğu halde yırttı. “*tâyık*” tâ-i müsennât fevkiyye ile gâyet aşka ziyâde çok olan kimseye derler ve kemâl-ı aşka tokân ve tok tâbir ederler. Hâsılı bu hikâyede merkebden murâd ehl-i takliddir. Merkeb tevekküle müteallik egerçi çok kelimât irad eyledi ve lâkin söylediği kelimât gönülden olmayıb fakat lisândan söylemek ile kendüye dâhi kelâmıyla âmil olmayıb tilkiye iktida ederek mahuf ve

hatırnâk olan mahâle gitdi. İşte ehl-i taklidin hâli budur buyurmak isterler. Kur'an-ı azîmde bu misilli kimseler zem olunmuşdur. Kalellâhu Teâlâ: **یقولون بافواهم مالیس فی قلوبهم** ve bu ehl-i taklidi Hazreti Mevlâna kuddûse sirruhu merkebe teşbih murâd-ı şerîfleridir. Bundan sonra yine mukallidin ahvalini tavsile şürû' edip buyururlar.

از منافق، عذر رد آمد، نه خوب   زانکه در لب بود آن، نی در قلوب

Görmez misin munafıktan 'özl-i merdûd geldi ve güzel gelmedi zîrâ 'özl onun lisânında idi ve kalblerinde değil idi. İşte böyle kalbinde olmayan makbûl olmaz. Bu beytin zimmünde dahi ehl-i taklidi münafıka teşbih buyurdular. Hâsılı itibar kalbedir, lisâna değildir; hatta Hâsân Basri radiyAllâhu anhü müvtekib-i kebirenin lisânında olan şhadete i'tibar etmeyib münafıka idhal etmişdir ve tevhid-i risâniye nazâr buyurmuşdur.

بوی سبیش هست، جزو سبیب نی   بو در او جز از پی آسیب نی

Mukallid de elma râyihâsı vardır ve elmanın cüz'ünden bir şey yokdur ve mukallidde olan râyihâ elmaya tokuşmakdan gayrı bir nesne için değildir. Yâni mukallid bir ehl-i tahkîkin yanına varır ve o kelâmları ondan abz edersen zan edersin ki kendi halidir. O ise bir ehl-i hakîkâtden sirâyet etmişdir. 'ud ve anberin mukaremetle râyihâsı zârfına sirâyet ettiği gibi çok vukû bulur ki: bir sâlih kimsenin ziyaretine varılır. Onun huzurunda insâna bir garib hâl gelir ve o hal ise o zâtn hâlidir. Zîrâ yanından taşra gelince o hâl zâil olur. Hülâsâ-i kelâm, ashâb-ı taklidin kendünün bir iyi nesnesi yokdur. Cümlesi âriyet (174a) kabilindedir. Bu cihetten mukallid münafık gibi olmağla kelâmı i'tibara şayan olmaz ve yine mukallidi 'avrete teşbih edip buyururlar ki:

حملة زن در میان کارزار   نشکند صف، بلکه گردد کار زار

'Avretin hamlesi cenk meyânında saf kırmaz belki 'avretin işi cenkde eglemek olur. Her ne kadar elinde sayf ve sâir âlet-i hârb var ise de ve bahadîrlar gibi esliha ile müzeyyen ise de yine i'da üzerine galebe edemez. Mukallid dahi her ne kadar 'âlim ve 'âmil ise de yine nefis-i emmâre ve şeytana galebe edmez. 'Avretin seyfine i'tibar olmadığı gibi dahi ilm ü 'ameline i'tibar yokdur.

گر چه می بینی چو شیر اندر صفش   تیغ بگرفته، همی لرزد کفش

Eğer 'avreti safda arslan gibi görürsen lâkin elinde kılıç tutmuş olduğu hâlde yine eli titrer ve cenk etmeğe kudretli olamaz.

وای آنکه عقل او ماده بود   نفس زشتش نرّ و آماده بود

'Avret münasebetiyle buyururlar ki ve ey ol kimseye ki 'aklı dışı olur ve dahi onun nefis-i emmâresi erkek olur ve onunla muhasemeye olur. İşte böyle kimseye hayfdır ve yazık olmuşdur. Zîrâ

لاجرم مغلوب باشد عقل او   جز سوی خسران نباشد نقل او

Nakl o elbette onun akli mağlûb olur ve onun nakli hüsrân tarafının gayrisine olmaz ve nefs-i emmâre ona lâbed gâlib olur ve cehennemi eder. *hüsrân ziyâna* derler.

ای خنک آنکس که عقلش نر بود   نفس زشتش ماده و مضطر بود

Ey talib-i hak bahtlı o zât-ı şerîfdir ki onun akli erkek olur ve dâhi onun çirkin nefsi dişi ve âciz olur da akli nefsine gâlib olur. Bu sûretde ehl-i sa'âdetden olur. Fi'l-Hadîs-i Şerîf: **طوبی: لمن كان عقله نكر اونفس انثی ویل لن انعكس وطوبی لمن كان عقله امیرا ونفس اسیرا وویل لمن انعكس** sadâke rasulullah.

عقل جزوی اش نر و غالب بود   نفس انثی را خرد سالب بود

Ve dahi onun akli-ı cüz'isi nefsinin üzerine gâlib ola ve nefs-i ünsinin hükmünü ve muktezasının hâlini o şahsın akli selb edici ola da onun nefsi ona hilaf-ı bârî olan mahallere gitmeği ve ma'siyet irtikabını teklif etmeye

حملة ماده به صورت هم جریست   آفت او، همچو آن خر، از خریست

'Avretin hamlesi dahi kavîdir. belki çok'avret vardır ki bahadırdan iyi hâmler eder. Ve lâkin onun afeti hâr gibi hayvaniyettendir. Binaen aleyh zen mağlub olur ve hâmleri hayvanlık vasfı 'avretin üzerine erkekden artıktır. İşte bu hâl galebesine manidir. Yoksa hamlesi cery olmadığından değildir ve bu hayvanlık sıfatının galebesinden için 'avret dâima dünyânın rengine ve kokusuna meyl tutar ve hayvaniyet ile renk ve bûya meyl (**174b**) olunacağını isbat ve beyân için buyuruyorlar ki :

رنگ و بوی سبزه زاران خر شنید   جمله حجتها ز طبع او رمید

Görmez misin sebzârın tilkiden renk ve bûyunu çünkü o merkeb işitdi. Tilkiye getirdiği kanâ't ve tevekkül hüccetlerinin cümlesi onun tab'ından urumdu ve taşra çıkdı.

تشنه محتاج مطر شد، و ابر نی   نفس را جوع البقر شد، صبر نی

İş bu beyt makablinde mısra-ı sâniye 'illetdir. Zîrâ o susuz merkeb matra muhtaç oldu ve orada bulut ki sebep-i matar yokdur ve dahi merkebin tab'ı için cû'i'l-bakar 'illeti var idi ve açlığa sabrı dahi yokdu. Bu cihetden getirdiği hüccetleri feramûş eyledi ve o sebzâra gitmeği murâd eyledi. Zîrâ ihtiyaç emr-i müşküldür. Binâberin fahr-i âlem sallallâhu aleyhi vesellem efendimiz **كاد الفقرا یكونو كفرا** buyururlar.

اسپر آهن بود صبر، ای پدر   حق نبشته بر سپر "جاء الظفر"

Ey baba, sabır her niye olur ise olsun bir demir kalkandır ve ağırdır onu eline alıp tutmak güçdür. Böyle su'ûbetinden için isper sabrın üzerine Allâhu Teâlâ Hazretleri **جاء الظفر** kelâmını yazmışdır ve fi'l-Hadîs-i Şerîf **من صبر ظفر** eğer sabr güç olmasa murâd yine zafere sebep olmaz idi.

صد دلیل آرد مقلد در بیان   از قیاسی گوید آن را، نز عیان

İşte böyle merkeb gibi mukallid beyâna yüz delil getirir ve lâkin onu kendi zannından söyler ve yakını olduğu ciheden söylemez. Böyle umûr-ı maznuna bir akçe etmez.

مشك آلود است، اما مشك نیست بوی مشک استنش، ولی جز پشك نیست

Mukaalidin delili meşk ile buluşmuştur; lâkin meşk değildir. O mukallidin delilinin kokusu vardır ve lâkin hakîkâtden püşkûn gayrisi değildir.

تا که پشکی مشک گردد، ای مرید سالها باید در آن روضه چرید

Ey derviş püşke mensûb olan meşk olsun için bu ravza-i sülukda çok otlamak lâzımdır Yâni sâlikin su-i hali hüsn-ü hâle mebdel olmak için çok riyâzet ve mücâhedeği ihtiyâr lâzımdır, demektir.

که نباید خورد و جو همچون خران آهوانه در ختن چر، ارغوان

Eşekler gibi saman ve arpa makûlesi dünyâ ta'amını yemek gerekmez. Sâliklere lâyük olan hatn-i tarîkat-i iliyede erguvân-ı eskâr –1 İlâhîyeyi otlama ki bu lâyükdür ve lâzımdır.

رو به صحرای ختن با آن نفر جز قرنفل، یاسمن، یا گل مچر

Karanfilin ve yaseminin gayrisini otlama, belki bunları otlama yahut gül otlama. O ahuvân zümresiyle hoten sahrâsına git, bu çiçeklerden murâdına ezkâr-ı ilâhiye ibâdetdir ve sahrâ-yı hotenden murâd yine tarîkât-ı 'aleyhdır ve neferden murâd sâliklerdir.

معدۀ را خو کن بدان ریحان و گل تا بیابی حکمت و قوتِ رُسل

Mideyi o reyhân ve gül ile huylandır ;hatta hikmet-i İlâhîye ve peygamberlerin azığına bulasın (175a)

خوی معدۀ زین گاه و جو باز کن خوردن ریحان و گل آغاز کن

Bu saman ve arpa yemekden midenin hûyunu geri eyle ve dahi reyhân ve gül yemeğe şurû' eyle. Yâni kalb dünyâ ta'amından munkat'î' olsun ve ta'am-ı ma'nevi yemeğe havî eylesin, demektir.

معدۀ تن سوی کهدان می کشد معدۀ دل سوی ریحان می کشد

Zîrâ tenin mi'desi insânı samanlık tarafına çeker ve dahi gönül mi'desi feslegen tarafına çeker hemân mi'desinin mahv ile ve kalb mi'desini ibka ile ki kârın tamam ola.

هر که گاه و جو خورد قربان شود هر که نور حق خورد قرآن شود

Her kimse ki dünya ta'amına kana'at etmiştir, kurban olur ve zebh olunûr ve mevt onun kurban olması olur. Her kimse ki hakkın nûrunu yer, Kur'an-ı Kerîm gibi olur. Hemân ezkâr-ı ilâhiyeye sa'y edib aheste aheste nûr-u ilâhi ile tegaddi etmeye bak ki kurban olmayasın.

نیم تو مشک است و نیمی پُشک بین هین میفزا پُشک، افزا مشک چین

Senin nısfın miskdir ve nısf-ı âhirin necasetdir, âgâh ol necaseti artırma; belki çin miskini artırlığını nısfın mülkdür ve nısfın hayvandır. Âgâh ol mülkiyetini hayvaniyetini gâlib eyle demektir.

آن مقلد، صد دلیل و صد بیان در زبان آرد، ندارد هیچ جان

O mukallid yüz delil getirir ve yüz beyân getirir lisânında ve lâkin onun delillere asla can tutmaz ve kelâmında müstemi'a bir fâide olmaz.

چونکه گوینده ندارد جان و فر گفت او را کی بود برگ و ثمر؟

Çünkü mukallid-i gûyende can ve revnak tutmaz. Böyle olunca onun kelâmının şecerresinin kaçan yaprağı ve meyvesi olur belki olmaz demektir.

می کند گستاخ مردم را به راه او به جان لرزان تر است از برگ کاه

Mukallid edebsiz olduğu hâlde nâsı yola eyler; halbuki irşâda ehil değildir. O mukallid canına saman yaprağından ziyâde titreyicidir. İrşâda ehil olan mevtden korkmaz ,fi'l-hakika irşâda ehil olmayanın mürşidlik etmesi büyük edepsizlikdir. Binâberin küstah tabir buyurdular.

پس حدیثش نیز هم با فر بود در حدیثش لرزه هم مضمر بود

Böyle olunca mukallidin hadisi eğerçi çok revnakla olur; lâkin onun hadisinde ıstırab muzmer olur ve kelâmı bir işe yaramaz.

میان دعوت شیخ کامل واصل، و میان سخن ناقصان فاضل فضل تحصیلی

Burası Şeyh ve aslın davetinin meyânında ve dahi tahsile mensûb fazl ile fasıl olan nâkısaların sözünün davetinin meyânında olan farkın beyânındadır.

شیخ نورانی ز ره آگه کند پاسخش هم نور را هم ره کند

Nûr sâhibi olan şeyh-i kâmil kendinin (175b) iksir gibi olan sözü ile râh-ı hak'da müridi âgâh eyler ve dahi kendi nûrunu o müride refik eyler. O nûr ile derviş râh-ı hak'da çok iş görür; lâkin şeyh-i kazib kavlinde te'sir olmamak hasebi ile lisânıyla terbiye edemez ve nûru dahi yok ki terfik ede. Binâberin mürid bî-feyz olub râh-ı hak'da kat'-ı menâzil edemez.

جهت گن تا مست و نورانی شوی تا حدیثت را شود نورش روی

Sa'y ile hatta mest ve nûrâni olasın; hatta senin hadisine şeyh-i kâmilin nûru âb verici olsun ve senin kelâmın latîf ve âbdar olsun. *revî* rânın fethiyle kandırıcı ve *âb dehende* ma'nasındadır.

هر چه در دوشاب جوشیده شود در عقیده طعم دوشابش بود

Zîrâ her nesne ki bekmezde kaynamış olur. O nesnenin ‘asidesinde bekmez ta’âmı olur. Senin dahi hadisine şeyh-i kâmil âb verdikde kâmillerin kelâmının lezzeti olmuş olur ve müstemi’ler intifâ’ ederler.

از گزر، و ز سیب و به، و ز گردکان لذت دوشاب یابی تو از آن

Bu beyt ile ‘akideyi beyân edib buyururlar ki o ‘akide havuçdan ve elmadan ve ayvadan ve dahi cevizden ve bunların emsâli nesnelere olursun, bunlardan bekmez lezzetini bulursun. Akidenen murâd bekmez ile kaynamış olan meyvedir. Eğer asılda kaynar ise asıl lezzetini bulunûr ve eğer şekerde kaynar ise şeker lezzeti akidesinde mevcûd olur. Zîrâ her kârin makarınının hükmünü ahz eder. Neteki bazı kâmiller buyurmuşdur. **نیب عن المرء لا سئل و ابصر قرينه فان القرين بالمقارن يقتدي**

علم چون در نور حق فر غرده شد پس ز علمت نور یابد قوم لد

İlim çünkü nûr içinde terbiye olunmuş oldu, böyle olunca senin ilminden ‘anud kavîm nûr bulur. *fergerde* beslenmiş ve terbiye olmuş demektir. ”lüd” lâm’ın zammıyla ‘inad ediciye derler. Bu makâmda murâd dünyâ ehlidir. Hâsılı ilim bir şeyh-i kâmilin nûruna mukarin olur ise anın ilmi makbûl ve müntefî’un-bih olur buyurur.

هر چه گوئی، باشد آن هم نورناک کاسمان هرگز نبارد غیر پاک

Bundan sonra sen her nesne ki söylersen nûrlu olur; zîrâ âsuman-ı pâkin gayrisini yağdırmaz ve mâ-ı matarın tehâreti muttefekun aleyhdır. Bunun gibi senin kelâmın dahi pak ve nûrlu olur. *nâk* edat-ı nisbetdir. Ey mürşidlik sevdasında olan şeyh efendi! tehi mürşidlik olmaz belki evvelâ

آسمان شو، ابر شو، باران بیار ناودان بارش کند، نبود بکار

Âsumân ol, ebr ol, ba’de yağmur yağdır ki işe gele ve içine şayan ola. Egerçi oluk su yağdırır ve lâkin işe gelmez ve intifâ’-ı külli Hâsıl olmaz. “*bâreş*” yağdırmak mânâsınadır. Zîrâ ahirindeki *şın* edat-ı masdardır. Bundan sonra nâvdân yağdırması işe gelmediği beyân edib buyururlar ki :

آب اندر ناودان عاریتست آب اندر ابر و دریا فطرتست

Âb oluk da (176a) âriyete mensûbdur ve lâkin âb bulutda ve deryâda âriyet değildir. Binâberin oluk gâh yağdırır ve gâh yağdırmaz bu cihetden ise gelmez

فکر و اندیشه ست مثل ناودان وحی و مکشوف است ابر و آسمان

Fikir ve endişe oluk gibidir men tarafAllâhu mekşuf olan ve hayy-ı İlâhî bulut ve asumân gibidir. Yâni fikirden gelen ilim münkat’î’ olur velâkin ilham-ı İlâhî ile mekşûf olan ilim münkati olmaz ve hem tehâret sâhibidir.

آب باران، باغ صد رنگ آورد ناودان، همسایه در جنگ آورد

Yağmur suyu elvân-ı muhtelifi sâhibi bağı vücûda getirir lâkin oluk hemsayeyi mazârratı olduğu sûretde gâvgaya getirir

خر، دو سه حمله به روبه بحث کرد چون مقلد بُد، فریبِ او بخورد

Çünkü mukallidin halini beyân buyurdular ise yine buyururlar ki merkeb bahs ve mu'âraza ile tilkiye iki üç hamle idi. Çünkü mukallid idi. Bahsi ve ilmi kendüye fâide vermedi ve onun aldatması yedi. İşte hal böyle olduğundan Şah-ı Nakşimendi Hazretlerinin hulefâsından Aladdin Attar Kuddusellâh sirruhuma muhakkik Şerîfüddin Cürcani'ye ve sa'deddin Tağtazânî'ye haber göndermişler ki gelsinler taklidlerini tahkîk edeyim ve sirkelerine bal koyayım ki serkünkübün olsun. Şerîf-i muhakkik icabet buyurmuşlar ve Sa'deddin Taftâzânî mukadder olmamağla gidememişler; keza semi'te 'an şeyhi ni'metallâhu aleyhi tecelliyâtî'l mâle reşihat'da mezkûrdur ki seyyid şerîf buyurmuşlardır. Aladdin Attâr hizmetine reside olmadıkça Allâhu Teâlâ Hazretlerini bilmemişim. Bu kelâmları delâlet eder ki taklidleri tahkîk olmuş kaddecellahu Sirruhu'l-aziz

طنطنة ادراك و بینایی نداشت دمدمه روبه بر او سگته گماشت

Basîret idrâkinin âvâz-ı bülendini tutmadı. Binaen'aleyh tilkinin âvâzesi hâr üzerine sekte hâvâle eyledi. *tantana* âvâz-ı bülende ve emr-i 'azîme derler *demdeme* dahi âvâz ve terme denir.

حرص خوردن آنچه‌ان کردش دلیل که زبونش کرد با پانصد دلیل

Yemek ve otlamak hırsı merkebi öyle hâkir eyledi ki edle-i kesiresi kendüye müfid olmadı. Âkıbet tilkiye uyub sebzezâra gitmekle arslanın tu'mesi oldu.

حکایت ان محنت و پر سیدن ازو در حالت لواطه این سلاحها و حنچر از بهر چیست

Burası o puşt oğlanın hikâyesidir ve dahi lûtinin livata halinde ondan sorması ki bu silahlar ve hançer senin üzerinde neden içindir, böyle eslehe ile gezmeye sebep nedir?

گفت از برای انکه هر که با من بد اندی شد اشکمش پیشکا فم

Muhannes-i mezkûr dedi ki: Bu silahlar ondan için yanımdadır ki her kimse ki benim hakkımda bir çirkin fikir eder, bu eslehe ile onun karnını yararım ve onu (176b) öldürürüm. *muhannes* hâ-i mu'ceme ile ehl-i arz ve pâk dâmen olmayana derler. Bazı nüshada ve cevâb dâden ki vaki' olmuşdur.

لوطی بر سر آمد و شد و می گفت الحمد لله که من بد نمی اندی شم

Lûti dahi o mihnesden bu kelâmı işitdik de onun başı üzerine varmak ve gelmek eyledi ve dedi ki: elhâmdülillâh benim sana nâmünâsib ve bed fikrim yokdur ;zîrâ ben sana hemân livata ederim senin hakkında bir endişe-i bed etmem. Böyle olunca bu hançerin şerrinden ben emin olurum.

بيت من بيت نيست اقليم است هزل من هزل نيست تعليم است

Benim kitabımda olan beytim beyt değildir, belki bir iklimdir. Benim böyle hezl gûne olan kelâmım hezl ve lagv değildir, belki ancak ta'limdir. Çünkü bu hikâyenin zâhiri hezl ve lagv kabilinden olmağla keennehu dendiği sâlihler bu hezl söylemek lâyıık değildir. Bu suâle cevâb için bu âyet-i Kerîmeyi ve makablindeki beyti bu makâmda îrâd buyurdular. Âyet:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فُوقَهَا، أَى فَمَا فُوقَهَا فَى تَغْيِيرِ النَّفُوسِ بِالْإِنكَارِ، مَا ذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا

الحىاء انقبض النفس عن القبىه مخاقتنه الذم

Yâni dem ve ta'n havfından için nefsi emmârenin umûr-ı kabihayı irtikabdan münkabiz olmasıdır ve o inkibaz sebebiyle terk etmesidir ve bu hâyâ fezâhet ve rezâlete cesaret beyninde ve cesareti terk beyninde bir hâldir. Bu sıfat Cenâb-ı Kibriyanın hakkında muhal olduğuna binaen hâyânın manâyı lazımesi ki o fi'li terkdir. O terk mânâsı murâd olunûr ve yine darb bu makâmda beyân manâsınadır ve yine bil ki mâ gelmesi burada ibham içindir. Nekve olan ismin ahîre getirirler ki o ismin ibhamını ve her şeye şuyu'unu ziyâde eyleye. Meselâ: İ'tina kitaba mâ derler. Ey kitab kân demekliği murâd ederler ve yine bil ki *enyadrib* kelimesi te'vil mastarda olarak *lâyestahyî* kelimesine mef'uldur ve faili tahtında müstetirdir. Makablinde ki lafza-i celâle râc'idir. Ve Meselâ kelimesi dahi *enyadrib* kelimesinin mef'ûlüdür ve faili yine tahtında ve masdar olmağla yine lafza-i celâle raci'dir. *Buûdete* sivri sinek demektir. **من جهة الاعراب** Meselâ kelimesinin 'atf-i beyânıdır. Bedel olsa yine mümkündür. *Femâ fevkaha* kelimesinde olan *fa* 'atf içindir. *mâfevkaha* kelimesi Meselâ üzerine ma'tufdur. Zamiri "*baûde*" ye raci'dir, ma'nâsı tahkîk Allâhu Azîmüs'ş-Şan *baûde* ye ve *baûde* nin cisimde büyüğünü Meselâ senin ve örümceğin gibi mesel ve nazir olarak getirmeyi ve onunla bir şeyi ahirin bilineni ve tefhimini küffâr i'tiraz eder diye terk etmez bil ki onlar her ne kadar itiraz ederler ise yine Cenâb-ı kibriya bu temsil ve teşbihi eyler ve onların mübalat etmez. Âyet-i Kerîmenin sebep-i nuzulu munafığın (177a) ve sâir keferedir. Dediler ki : böyle *baûde* ve *zübab* ve '*ankebût* gibi hakir hayvanat ile darb-ı mesel etmek lâyıık değildir. Tenkri kelâmında bu misüllü hakir şeyler yakışmaz. Uluhiyete lâyıık olan umûr-ı 'azîm ile teşbiye ve temsildir. O zaman Allâhu Teâlâ Hazretleri bu âyet-i Kerîmeyi inzal buyurub küffârın itirazını heber verdi. Ve terk etmeyeceğini dahi yine ibadına haber verdi . yahud *fevkaden* murâd bauzâtenden cisimde esğar olan ola Meselâ cenah *baûde* gibi fevkdan bu ma'na murâd olur ise Nazm-ı Celîl'in ma'nası *baûde* yi ve *baûde* 'den cisimde esğar olanı mesel irad etmediği terk demek olur. Neteki Resûl-u Ekrem sallallâhu aleyhi vesselem cenah *baûde* 'yi dünyânın hakkaratına darb-ı mesel buyurmuşlardır ve fi'l-Hadîs-i Şerîf: **لو كانت الدنيا لو كانت الدنيا** küffâr akılları olmamak hasebiyle böyle umûr-ı hakire ile darb-ı mesel olur mu? diyerek itiraz eylediler. Küffâra dense ki: dünyânın hakareti cenah-ı *baûde* ile temsil olunmasında arş ile yahut kürsi ile mi beyam olursun? Acaba ne cevâb verirler, elbette umûr-ı alîye azîm şeyler ile temsil olunûr ve umûr-ı safla dûun ve süfli nesnelere ile temsil olunûr. Gelelim tefsirin şerfîne Cenâb-ı Mevlâna Kuddus-u Sirruhunun **فَمَا فُوقَهَا فَى تَغْيِيرِ النَّفُوسِ بِالْإِنكَارِ** diyerek tefsiri *femâ fevkahadaki fevka*'dan cisimde sağır olmakda *baûde* nin fevkini yâni *baûde* den küçüğünü murâd buyururlar. Ma'nâsı inkâr ile nüfûsu küffârı tağyîrde *baûde* den ahkâr ve asğar olana mesel-i darb etmeyi terk

etmez, demektir. Nite ânfa beyân olundu. Hâsılı bu tefsirden murâd, Mevlâna fevkin ikinci manâsını vermektir. Bundan sonra ma'lum ola **ای فما فوقها في ان مازا اراد الله بهازا مثلا** kelâmı **تغيير النفوس بلا تكار** kelâmına delil olarak zikir olunmuştur. Keennehu dendiği baûde nin sağır'da fevkinde olan ile küffârın nefsi inkâr ile tağyîr olunûr mu? Beli olunûr. Zîrâ tahkîk-i küffâr şu şey ile Allâhu Teâlâ ne şey temsil murâd eyledi, dediler. Böyle olunca nüfûs-u küffâr inkâr ile tağyîrde kâindir.

وانکه جواب میفر مايد که يصل به كثيرا دیهدی به كثيرا

Bundan sonra Cenâb-ı Kibriya küffâra şu nazm-ı Celîl ile cevâb buyururlar. Manâsı: O mesel ile Cenâb-ı Kibriyâ çok kimseye idlâl eder. Zîrâ inkâr ederler ve îmân etmezler. Murâd münafıkıyn ve küffâr-ı sâiredir. Ve dahi o mesel ile çok kimseyi tarîk-i Hakk'a delâlet eder. Murâd mümi'neyndir.

همچون میزانتست بسیار از او سرخ رو شوند و بسیار بی مراد گردند، و لو تا ملت فيه قایلا وجدت من نتایجہ الشریفة كثيرا که هر فتنه

makablindeki nazm-ı Celîle illet olarak **(177b)** buyururlar ki: Zîrâ imtihan mîzan gibidir, çok kimseler o mîzandan kırmızı yüzlü ve mesrur olurlar ve çok kimseler o mîzandan me'yus olurlar. Kur'an-ı Azîmde olan durûb-u emsâl imtihân-ı ilâhidir. İmtihân dahi mîzan gibi olmağla mü'minleri îmânları sebebiyle mesrur eyledi ve kâfirleri adem-i îmânları sebebiyle idlâl eyledi. Sen bir mikdar bizim hikâyemizi teemmül etmiş olaydın ve bu hikâyenin şerîf olan neticelerine vâkıf olur idin ve bu hezli niçin getirdi, diye bana itiraz etmez idin. Velâkin teemmül etmedin, binâberin itiraza cesaret ttdin, demektir.

کنده ای را لوطیی در خانه بُرد سر نگون افکند و در وی میفشرد

Bir habîs puştı bir lûti hânesine iletirdi. Ve onu başı aşağı eyledi. Ve onu tâsârruf eyledi. Mâlum ola ki bu makâmda lûtiden murâd nefs-i emmâre ve şeytandır. Ve muhannesden murâd ilmiyle amel etmeyen ulemâ-i su'dur. Ve muhannesin hançerin ve eslehesinden murâd ilmiyle amel olmayan ulemâ-ı ilmidir. Zîrâ kârker olmam da muhannesin eslehesine benzer ve yine muhannesin silahı dâim yanında olduğu gibi bunların dahi ilimleri asla kendileinden müfârekât etmez ve yine bu misüllü ulemâ-i gayr amiline suâl olunsa ki bu sizin ilminiz yanınızda nedir? Cevâbında derler ki: nefis-i emmâre ve şeytan eğer bize musallat olursa bu ilimle onları mukâbele ederiz. Nefis ve şeytan ise onları zabt-ı külli ile zabt etmiş ve kendilerine dilhahları üzre tasarruf etmiş bunların ise şu merd-i muhannes gibi kat'a haberleri yok. Zîrâ ederse diyorlar ve kendilerini iblisin şerrinden mâsun zan ediyorlar. Zihi gaflet, zihi hamakat dense sezâdır.

بر میانش خنجرى دید آن لعین پس بگفت: اندر میانت چیست این؟

O lûti o muhannesin meyâmı üzerinde bir hançer o hâlde iken gördü ve ona dedi ki: Bu hançer senin meyâmın üzerindedir.

گفت: آنکه با من ار يك بدمنش بد ببنديشد، بدرم اشكمش

Muhannes dahi dedi ki: Bu hançer meyânımda ondan içindir ki eğer bir çirkin huylu benim hakkımda bir nahemvar fikr eder ise bu hançer ile onun karnını yararım. Hâsılı ırz ve nâmusu muhâfataya benim aletimdir, demek istedi

گفت لوطی: حمد لله را که من بد نیندیشیده ام با تو به فن

Lûti o muhannese dedi ki: Elhamdülillâh ki ben sana nev'le kötü fikir etmemişim ve senin silahından emin olmaşum. Luti'nin murâdı o muhannesi suhriyye ve istihzâdır.

چونکہ مردی نیست، خنجرها چه سود؟ چون نباشد دل، ندارد سود خود

Çünkü mertlik sende yokdur. Hançerlerin faydası nedir? Çünkü sende gönül yokdur. Zırh giymekliğin fâidesi nedir ve başına tolğa vaz' etmişsin (178a) ne işine gelir. *hod* hanın zammıyla zırh pûşların başına vaz' etdikleri tâsâ derler.

از علی میراث داری ذو الفقار بازوی شیر خدا هستت بیار

Farz edelim ki Hazreti Ali'den zülfikâr sana miras kaldı. Bazû-yı imam Ali'yi getir görelim, eğer sade bazu-yı Ali yok ise zülfikârın fâidesi nedir.

گر فسونی یاد داری از مسیح کو لب و دندان عیسی؟ ای قبیح

Eğer bir efsûn HazretiÎsâ aleyhisselâmdan hatırında ise ey rezil adam kanı sende Îsâ aleyhisselâmın dudağı ve dişi. Yâni efsûnun müdheli var ise de ağız dahi lâzımdır, demek isterler.

کشتی سازی ز توزیع و فتوح کو یکی ملاح کشتی همچو نوح

Ahbâbına tavzi've tâksîmden turalım ki bir hânkâh yaptın ve anda şeyh oldun. Kanı Nuh- sıfat bir gemici ki sefineyi ve onda olanları idare ede. Yâni sende irşâda kudret olmayınca tekyenin sana fâidesi yokdur, demektir.

بت شکستی گیرم، ابراهیم وار کو بُت تن را فدی کردن به نار؟

Turalım ki kenisede bütleri şikest etdin. Hazretiİbrâhim aleyhisselâm gibi kanı ten betini ateşe feda etmek o sende yokdur. Böyle olunca bet kırmaklığın asla sana fâidesi yokdur, demek olur.

گر دلیلت هست، اندر فعل آر تیغ چوبین را بدو کن ذو الفقار

Eğer senin ilmin var ise ilim getir. Ve ağaç kılıç gibi olan ilmine zülfikâr ile eger ilimle amel olunûr ise zülfikâr gibidir. Eğer amel olunmaz ise tahtadan masnû' seyf gibi olur ve kârkâr olmaz. Delilden bu makâmda ilim zâhir murâd olunûr.

آن دلیلی کو تو را مانع شود از عمل آن نعمتِ صانع شود

O ilim zâhir ki onunla ilme muvaffak olamazsın. O sana Mevlânın nimeti omayıb belki hikmeti ve gazabı olur.

خائفان راه را کردی دلیر از همه لرزان تری تو زیر زیر

Allâhu Teâlânın yolunda korkucu olanları va'zınla ve ilminle pehluvân-ı râh-ı Hüdâ eyledin ve râh-ı hakk'da her biri mertebe sâhibi oldular. Sen râh-ı hakk'da cümleden titreyicisin ve aşâğı olmamışsın.

بر همه درس توکل میکنی در هوا تو پیشه را رگ میزنی

Cümle nâsa tevekkül dersini verirsin; lâkin sen havada uçan sineklik tamarını ok ile hırsından urursun. Yâni bir cüz'i nesneyi irtikab edersin, demektir.

ای مخنث پیش رفته از سپاه بر دروغ ریش تو، کیرت گواه

Ey askerden ileri gitmiş muhnes ve yigitlik davası etmiş kimse! Sen merd değilsin; belki ibnesin, senin kâzib olan sakalına senin kibrin şehadet eder. Zîrâ şehvet senin zikrinde değildir ve zikrin ile kârın yokdur; belki şehvetin halfın cânibindedir. (178b) Zîrâ halefine âdem ararsın ve kabul cânibi için bir şeyin talebinde değilsin; bu sûrette sen de merdlik yokdur ve sakalın kâzibdir. Ve kezbine zikrinin şehadeti vardır. Keennehu zikrinin adem-i iştihası şeâadet etdi ki bu merd değildir. Ve sakalı dahi kâzibdir. Sakın siz bunu sakalına ve bıyığına bakıb recül zan etmeyiniz. Bu beytden Hazreti Mevlâna (K.S.) nın murâdı hakîkâtte şeyh ve mürşid olmayanları ve irşâd davası edenleri ta'n ve teşni'dir.

چون ز نامردی، دل آکنده بود ریش و سبالت، موجب خنده بود

Çünkü nâmerlikden bir şeyhin kalbi donmuş olur. Onun sakalı ve bıyığı âlet-i suhriyye olur. Ve kendüye şeref omaz.

توبه ای کن، اشک باران، چون مطر ریش و سبالت را ز خنده باز خر

Bu muhannes ki tevbe ile ve dahi yağmur gibi gözünden yaş yağdırır ve mürşid-i kâmile aradık getirir ve kendi sakalını ve bıyığını suhriyye olunmakdan geri al

داروی مردی بخور اندر عمل تا شوی خورشید گرم، اندر حمل

Mertlik ilacını ameldeyi hatta hamel burcunda bir hâretli güneş olasın. Yâni bir mürşide kul ol ve riyâzet ve mücâhede ile ve râh-ı Hakk'a sülûk ne imiş anla ve kendini âleme maskara etme, demelidir.

معدده را بگذار و، سوی دل خرام تا که بی پرده ز حق آید سلام

Mi'deyi ta'am ile mümteli etmekden geç ve gönül cânibine salın; hatta ki perde ve hicabsız Hakk'dan selâm gelsin.

يك دو گامی رو، تكلف ساز خوش   تا تو را عشقش كشد اندر برش

Râh-ı Hakk'da bir miktar hoşca zahmet çek; zîrâ senet-i İlâhîye böyledir. Zahmetsiz olamaz, ondan sonra aşk senin kulağından tutar ve koltuğuna girer. O zaman Şeyh-i kâmil olur ve ölürsün.

غالب شدن مکر روباه بر استعصام و تعفف خر و کشیدن روبه خر را سوی شیر

Burası tilkinin hîlesinin merkebin tevekkül deliline temessüküne ve 'iffet etmesine gâlib olmasının ve dahi tilkinin merkebi arslan tarafına çekib götürmesi beyânındadır.

روبه اندر حيله پای خود فشرد   ریش خر بگرفت و پیش شیر برد

Tilki kendi hîlesinde sebat gösterdi. Peyderpey adelesini kesmedi ve dahi merkebin sakalını tuttu ve o merkebi sebzêâra getirdi.

مُطرب آن خانقه كو تا كه نقت   دف زند كه "خر برفت و خر برفت" ؟

Kanı o tekyenin matrabı ki hatta hâraetli olarak define merkeb gitdi, merkeb gitdi diye darb etsin. Bu hikâye balada mürûr eden mihmân dervişin merkebinini hânıkahın sofileri fûrûht edib ve yiyecek alıb ve gece meclis-i sema tertib ettikleri vakitte, mutriblerı defne hârbereft diyerek darb etdi idi. Murâd-ı şerîfleri o mutribdir ki yine gelsin ve hârbereft (179a) diyerek defni darb etsin. Zîrâ her hârbereft demekliğin vakti geldi buyurmak isterler. Murâd-ı şerîfleri latîfe-i şairanedir.

چونكه خرگوشی برَد شیرى به چاه   چون نیارد روبهی خر تا گیاه ؟

Çünkü bir tavşan bir şir'i kuyuya iletir. Niçin bir tilki bir merkebi merfezâra getirmesin? Bu hâl ise ondan on kat esheldir.

گوش را بر بند و، افسونها مَخور   جز فسون آن ولی دادگر

Kulağını bağla ve hayâllerin hîlelerine aldanma ve mekirlerini işitme, hemân o âdil velinin efsûnu içinde müstesnâdir. Onu dinle ki silâhın ondadır.

آن فسون خوشتر از حلوی او   زآنكه صد حلواست خاك پای او

O veli kâmilin helvasından olarak o ziyâde hoş efsûn öyle helvadır ki sâir yüz helvanın hâk-i pâyidir. Yâni cümle tatlıların tatlısı insân-ı kâmilin helva-yı kelimâtıdır ve onun pend ü nasihatıdır, demektir.

خُم های خسروانی پُر ز می   مایه بُرده از دم لبهای وی

Meyden dolmuş ulu köpükler o vaktin kutbu olan veli-i kâmilin leblerinin bâdesinden mâye eyletmişdir. Köpüklerden murâd evliyâ-yı kirâmdır ki kutb-u vakitden feyz olurlar. *hunb*

hâ'nın zammıyla ve nûn'un sukunuyla küb demektir. "hüsrevânî" padişâhlara mensûb demektir. Ulu ma'nâsı murâd olunûr.

عاشق می باشد آن جان بعید   کاو می لبهای لعلش را ندید

Onların mey gibi leblerini görmemişim. Ve onlardan ba'id olmuş kimselerin cânı dünyânın bâdesine âşık ve dünyânın ma'sukunun lebine meftûn olur. Emma leb-i mey evliyâ-yı kirâmı görenler ve ondan nûş edenler ebedi dünyânın mey ve lebi tarafına atf-ı nigâh etmezler. Darb-ı mesel meşhurdur ki âfitâbı gören, yıldıza meyl etmez, derler. İş bu beyti irsâl-ı mesel edib buyururlar ki :

آب شیرین چون نبیند مرغ کور   چون نگردد گرد چشمه آب شور؟

Çünkü kör kuş âb-ı lezîzi görmez. Niçin acı sunun çeşmesi etrafına dolanmasın? Belki su işte böyle olur diyerek âb-ı şûr'un çeşmesi etrafına gelir. Ve ondan içer ve su içdim zan eder. Zamanımızın kör kuş gibi ona bir giruh ahmakları vaktimizin mukallid ve meşayihlerini mürşid-i kâmil zan idüb başına cem' oldular ve derviş olduk zan etdiler. İçtikleri âb-ı şûr'un farkında olmayıp şirindir, dediler. Zehi cehalet zehi hamâkat denmek bunlara azdır.

موسی جان سینه را سینا کند   طوطیان کور را بینا کند

Can Mûsâsı gibi veli kâmil, müridin kalbini Tûr-u Sînâ eyler. Yâni mazhâr-ı tecelli kılar, demektir. Ve dahi kör tûti gibi müridleri sâhib-i çeşm eder.

خسرو شیرین جان مهمان شدست   لاجرم در شهر، قند ارزان شدست

(179b) Şirin can sultânının veziri nevbetini ve mehterhânesini evermişdir. Yâni emr-i abri ile kutb-u zaman ki HazretiŞeyh Muhammed Şemseddin Tebrizidir Kuddûse Sirrehû beldemize gelmişdir ve irşâd ile meşgul olmuşdur. Bu ecelden şehirde kand-ı irfân ucuz olmuşdur. İster var ise gelsin demek olur. Şirin candan murâd Allâhu Teâlâ hazretleridir ve hasr ve vezir mânâsınâdır. Bu makâmda Kutb-u vakt murâd olunûr.

یوسفان غیب لشکر میکشند   تنگهای قند مصری میرسند

Âlem-i gaybın Yûsuf güzelleri ki murâd ehlullahdır. Şehrimize asker çekerler. Mısıra mensûb şeker yüklerini bize eriştirirler.

اشتران مصر را رو سوی ما   بشنوید ای طوطیان بانگِ در ا

Şehr-i Mısır develerinin yüzü bizim şehrimizin tarafınadır. Ey tutiyân şimdiden sonra sadâsını istima'ediniz. Tutiyândan murâd şükür tarihi olan salilerdir.

شهر ما فردا پُر از شکر شود   شکر ارزان است، ارزان تر شود

Bizim şehrimiz yarın şükr mârifeti İlâhîye senden dolu olur. Eğerçi şükr-ü mârifet şimdi ucuzdur. Ve lâkin şimdi dahi ziyâde ucuz olur.

در شکر غلطید، ای حلوائیان همچو طوطی، کوری صفرائیان

Ey helvâ yiyiciler şimdiden sonra şükr içinde yuvarlanıcı olunuz. Helvâ yiyenden murâd yine tâlib-i mârifet-i İlâhîye olan sâliklerdir.

نیشکر کوبید، کار این است و بس جان بر افشانید، یار این است و بس

Şimdiden sonra şeker kamışı darb ediniz ve şekerini çıkarıp tena''üm ediniz. İşte dünyâda iş mürşid-i kâmilin şekerinden yemekdir; ancak ve onların yolunda cân feda ediniz. Zîrâ yolunda cân feda edecek dost ancak bunlardır. Bu ebyât-ı mezkûrede olan Yûsuf'dan ve şeker kamışından murâdî mürşidleri olan Şeyh Muhammed Şemseddin Tebrizi Kuddûse Sirrehû Hazretleridir. Fi'l-vâki' Konya şehrini kand-ı ma'ârif-i İlâhîye ile mâlâ mal etdiler.

یک تُرُش در شهر ما اکنون نماند چونکه شیرین خسروان را بر نشاند

Bir kişi şimdiden sonra bizim şehrimizde kalmadı ve herkes kand-ı irfân ile hilâvet buldu. Çünkü şirin hakîkî vezir gibi olan evliyâ-yı kirâmı bizlere göndermişdir ve bizim meyânımızda onları nasb etdi.

نقل بر نقل است و، می بر می، هلا بر مناره رو بزنی بانگِ صلا

Şimdiden sonra meze meze üstünedir ve mey hîle mey üzerinedir. Sen minare üzerine git. Ey nâs geliniz nukl yiyiniz. Ve mey-nûş ediniz ,diyerek halkı dâvet ile isteyen gelsin.

سرکهٔ نه ساله شیرین میشود سنگِ مرمر، لعل زرین میشود

Dokuz senelik sirke tatlı olur. Yâni köhne fâsıklar sâlih olurlar, demekdir. Taş ve mermer lâl olur ve şimdiden sonra altına mensûb olur. Yâni nezd-i Hakk'da makbûl olmayanlar (180a) feyz ve bereketiyle makbûl-u dergâh-ı Hüda olurlar

آفتاب اندر فلک دستک زنان ذره ها، چون عاشقان، بازی کنان

Felekde merkez olan âfitâb neşesinden elini birbirine darb edicidir. Zîrâ âfitâb dahi HazretiŞeyhin bâde-i feyz-i İlâhîsinden neş'eyâb olmuşdur. Dünyâda olan zerreler dahi âşıklar gibi hareket edici ve neşesinden raks edici olmuşlardır. İşte böyle Hazreti Şeyhin feyzi cemâdâta bile tesir etmişdir.

چشمها مخمور شد از سبزه زار گل شکوفه میکند بر شاخسار

Meyhorların gözleri sebzezarın 'iş u nûşundan humarlanmış oldu. Zîrâ gül diller üzerinde şükûfe eyler. Yâni açılmak eder, demekdir.

چشم دولت سحر مطلق میکند روح شد منصور، انا الحق میزند

Devlet sâhibi olan zâtın gözû sahr-ı mutlak eyler. Yâni sebebi ma'lum olmayan hârikâdeyi icâd eyler ve insânın ruhu dahi mensûr olub bu vakitde” Enel-Hak” na'râsını urur. Bunlar, cümlesi Şemseddin Tebrizi Hazretlerinin feyzi ile ve bereketi ile olmuştur.

گر خری را میبرد روبه ز سر گو ببر، تو خر مباحش و غم مخور

Eğer bir merkebi bir tilki iğfâl etdi ise ve başdan iletirdi ise söyle ki, varsın idlâl etsin bir beis yokdur. Sen hemân merkeb olma ve dalâlete düşmekden gam çekme .

حکایت آن شخص که از ترس خوشترین را در خانه بیگانه انداخت

Burası ol şahsın hikâyesidir ki kemâl-i havfından kendüyi bir bîgânenin hânesine atdı. Netekim korkan bir mahale kendüyi atar ve kendüyi onda ihfâ eder.

رخه‌آزرد چون زعفران و لبها کبود چو نیل دست لرزان چون برک درخت

O hâlde kendüyi atdı ki yanakları za'ferân gibi sarı olmuş ve dudakları çivit gibi mai olmuş ve elleri ağaç yaprağı gibi lerzân olmuş. İş bu fikra-i selâsede ber rişde-est gelmesi mahzûfdur. Ve yine fikra-i selâse endâht gelmesinin tahtında mustetir olan failinden haldir.

خداوند خانه پرسید که: خیر است، چه واقعه است؟

Bu şahıs firara sâhib-i hâne sordu ki hayr olsun bu hâlde buraya gelmenizde ne hâl vaki'dir

گفت: بیرون خر میگیرند بسخره، گفت: مبارک خر میگیرند، تو خر نیستی چه می ترسی؟

O merd dâna dedi ki: Taşrada merkebin sâhibi olmayarak fuzûlî yük yüklediğin için merkeb tutarlar. Binâberin firâr etdim ve sana dehalet etdim. Beni bir tarafda ihfâ eyle. Sâhibi-i hâne dahi bu kelâmı işidib ta'acüb ederek dedi ki : Ey mübârek, merkeb tutarlar, diye söylersin. Sen Elhamdülillâh evlâd-ı âdemsin (180b) ve merkeb değilsin niçin böyle korkarsın? Mübârek lafzı münâdâdır, hârf-i nidâ mahzûfdur.

گفت: سخت به جدّ میگیرند، تمییز برخاسته است، امروز ترسم که مرا خر گیرند

Ve yine dûr endiş dedi ki: Ziyâde ced ve sa'y eyle merkebi tutarlar ve 'azîm akdam gösterirler ve temyiz dahi kalkmıştır ve halkın farkı yokdur. Korkarım ki beni hâr zan ederler ve beni dahi sahrâ ile merkeb yerine ahz ederler, beyhûde yük çekmiş olurum ve insân olduğumu tağhim edemem, eyisi ced ile firâr etmektir, dedi. İşbu fark ve temyiz bâhusus ki zamanımızın halkından ref'-i küllî ile merfû olmuştur. Zîrâ nice merkepleri insân değil belki evliyâ zan etdiler ve nice ehl-i sünnet vel-cema'âtiden olanları İmam-ı Ali, İmam-ı Hâsân ve İmam-ı Hüseyin rıdvân Allâhû Teâla aleyhi ecma'in Hazretlerini sevib ve nâm-ı şerîflerine yâd etdikleri için “Râfizi” dediler ve bunların emsâli nice ma'kûs ve bâzgûne ahvâl-ı nâsdan sadır olmuştur ki takrîr ve tahriri insâna cünûn ve irâs eder.

آن یکی در خانه ای ناگه گریخت زرد روی و، لب کبود و، رنگ ریخت

O bir kimse bir kimsenin hânesine firâr eyledi. Sarı yüzlü ve lebi mai olduğu hâlde ve dahi o âdem rengini dökdü.

صاحب خانه بگفتش: خیر هست که همی لرزد تو را، چون پیر، دست

Hâne sâhibi ona dedi ki : Allâhu Teâlâ hayra mübdel etsin ne vardır ki böyle pir gibi elek ditrer bir afet mi vardır?

واقعه چون است؟ چون بگریختی؟ رنگ و رخساره بگو، چون ریختی؟

Vakıa nicedir ve niçin firâr etdin, yanağın rengini niçin dökdün ve böyle zerur ve ne cihetden oldun?

گفت: بهر سخره شاه حرون خر همی گیرند مردم از برون

O firâr eden şahıs dedi ki : Serkeş ve zâlim padişâh için bugün taşradan yük getirmeğe merkeb tutarlar.

گفت: میگیرند خر، ای جان عم چون نه ای خر، رو تو را زین چیست غم؟

Sâhib-i hâne dedi ki: onu tutarlar imiş ki o merkebdir. Ey ‘amucanın cânı; çünkü sen hâr olmadın, yürü işine git. Bundan sana ne gam vardır? Zîrâ senin hâr nev’iyle münasebetin yoktur. Cân-ı ‘am münadîdir, havf nidâsı vezin için hazf olunmağla et cân-ı ‘am takdirindedir.

گفت: بس جدند و گرم اندر گرفت گر خرم گیرند هم، نبود شگفت

Yine o âdem dedi ki : Çok merkeb tutmak da ced ve hâraret sâhibidirler ve ‘acele ile hârları cem’ederler. Beni dahi hâr farz ederler ise ve tutarlar ise onların fi’linden ‘acib değildir. *şikift* şı’nın ve kâf’ın kesreleri ile acib ve garib nesneye derler, bu mısradaki *gîrend* farz ederler ise, demektir.

بهر خر گیری بر آوردند دست جد جد، تمییز هم برخاسته ست

(181a) Hâr tutmak için elini yıkar ve ced ve sa’y ederek ve acele ederek getirdiler ve fark ve temyiz ve dahi halkdan ref’ olunmuşdur. Hususân ki böyle sa’y ve acele esnasında bilkülliyeye fark ve temyiz kalmaz.

چونکه بی تمییزیان مان سرورند صاحب خر را به جای خر برآند

Çünkü fark ve temyiz sâhibi olmayanlar bize ulu ve reis olmuşlardır. *mân* dahi nûn ile mâ gibi “biz” demektir. Merkeb sâhibi yâni insânı hâr yerine iletirler.

نیست شاه شهر ما بیهوده گیر هست تمییزش، سمیع است و بصیر

Bizim şehrimizin padişâhı beyhûde tutucu değildir. Ve onun temyizi vardır onun sıfatı semi' ve basîr'dir. Şahdan murâd Allâhu Teâlâ Hazretleridir ve şehirden murâd hakîkât şehridir. Eğer bana zulm ve gadr olmasın, dersin bizim şehrimize gel ve Mevlânın bendesi ol ve dünyâ şehriden taşra ol ve ehl-i dünyânın 'idâdından ma'dûd olma. Rahat edersin ve huzûr-u kalbin olur; lâkin dünyâ şehrinde âdem isen merkebdir ve mü'min isen zındıkdırlar; hatta Bayezîd-i Bestâmi Hazretlerini mulhîd diyerek Bestam'dan nefy etmişler. HazretiŞeyh dahi ni'emül-Bestani mülhîde Kâbi yezid buyurmuşlardır. İşte ehl-i dünyânın hali böyledir.

آدمی باش و ز خر گیران مترس   خر نه ای، ای عیسی دوران، مترس

Ey birâder, bizim şehrimizde insân ol ve hâr-ı girandan korkma. Ey zamanın Îsâ-sîret zâtı, hâr değilsin, hâr-ı girandan korkma. Bu beyt ile evliyâ-yı kirâmın ehl-i düğnyanın ve zulmünün şerlerinden mahfûz olduklarını beyân buyururlar. Zîrâ çok zâlim evliyâ-yı kirâmdan havf ve haşyet etmişlerdir. Bu cihetden ashâb terk ve tecride emin olunuz, diyerek teslit hâtır buyurdular.

چرخ چارم هم ز نور تو پُر است   حاش لله که مقامت آخور است

Felek-i Rabi' senin nûrundan Ey Îsâ-sıfat zât doludur. Allâhu Teâlâyı böyle amelden tenzih ederim ki senin makâmın merkebler gibi âhur ola ve seni Mevlâ nâsa tahkîr etdire.

توز چرخ و اختران هم برتری   گر چه بهر مصلحت در آخوری

Sen felekden ve yıldızlardan âlîsin, eğerçi maslahat için dünyâ âhurundasın. Zîrâ hârları terbiye edeceksin, eğerçi bu ebyât cemi' evliyâ-yı kirâma ve Îsâ-sîretlere şâmildir. Ve lâkin zan ederim ki murâdı Çelebi Hüsâmeddin Hazretleridir.

میر آخور دیگر و، خر دیگر است   نی هر آنکو اندر آخور شد خر است

Keennehu dendi ki : Âhurda olan merkeb değil midir? Bu beyt ile cevâb verib buyururlar ki: Görmez misin, ahur başkâdir hâr başkâdir. Mîr-i âhur, âhurda olmağla hâr olmak lâzım gelmez ,belki âhurda olan (181b) hayvanatı terbiye için padişâh mir-i âhurun idaresine ta'yin etmişdir. Bunun gibi mürşid-i kâmiller dahi dünyâ âhurunda olmağla hayvân-ı tabiat olmaları lâzım gelmez. Belki men tarafillah âhur dünyâyâ hayvan gibi olanların terbiyesi için taraf-ı İlâhîden ta'yin olunmuşdur. Böyle olunca her ol kimse ki âhurda olmuşdur hâr değildir; belki insândır ve mir-i âhurdur.

چه در افتادیم در دنبال خر ؟   از گلستان گوی و از گلهای تر

Çünkü hâr kelâmı dıraz oldu, bundan için buyururlar ki: Niçin bu mertebe de hârın دنبالına düşdün, ve hâr kelâmını böyle tatvil etdin? Bunu terk eyle, şimdiden sonra gülistân-ı hakikîden ve onda olan taze güllerden kelâm söyle. Zîrâ menfa'at ondadır. Gülhâ-yı terden murâd me'ârif-i İlâhîyedir.

از انار و، از ترنج و، شاخ سیب   وز شراب و شاهدان بی حسیب

Vedahi gülistân-ı hakîkînin anarından ve dahi Tûruncundan ve elmasının dalından söyle ve dahi hakîkât-ı meyinden söyle ve ‘aded ve çok güzellerden söyle. Şahid dilbere derler *anar* hemze’nin fethiyle lisânımızda nar denilen meyve ki Arabîsi rummandır.

یا از آن دریا که موجش گوهر است گوهرش گوینده و بینش و راست

Yahud ol deryâdan söyle ki onun mevci güherdir ve onun güheri sevilicidir. Ve dahi basirdir. Deryâda murâd Vâcib-i Teâlâ Hazretleridir ve güherinden murâd evliyâ-yı kirâmdır. Bu sûrette Hakk’dan söyle ve evliyâdan söyle, demek olur.

یا از آن مرغان که گل چین میکنند بیضه ها زرین و سیمین میکنند

Yahud ol kuşlardan söyle ki gül devşiricilik eyler. Ve dahi yumûrtalarını altına mensûb ve gümüşe mensûb eyler gülçin vasf-ı terkbisinde bir yay-ı masdariye mukadder olmağla gülçini takdirindedir. Murğandan murâd yine evliyâ-yı kirâmdır, beyzâdan murâd kendilerinden sadır olan e’al ve akval ve ahvaldir ki onlar dahi makbûliyetde sîm ve zere benzerler.

یا از آن بازان که کبکان پرورند هم نگون اشکم هم آسان میچرند

Yahud ol doğanlardan söyle ki keklikleri beslerler ve dünyâ doğanı gibi pâre pâre edib yemezler ve yine karnı aşağı ve dahi arkası üstü uçarlar. Ne gün reşkim’dan murâd kuşların âdi olan teyeranıdır. Zîrâ kuş uçarken zahîri sema cânibine ve batını arz cânibinedir. *İstan* hemzenin kesri ve sin’in sükûnuyla ve yine *istan* hemzenin sin’in kesriyle arkası üzerine yatmağa derler. Arabîsi *islenka* dır arkası üzerine uçmaktan murâd aksine uçmaktır bu hâl kuşda uçmaktan kemâliyle mahâret sâhibi olmakdan gelir. Neteki suda yüzmek de mâhir olanlar hem yüzü üzerine ve hem arkası üzerine yüzerler. bâz’dan murâd (182a) yine evliyâ-yı kirâmdır, kebek’dan murâd sâlik mübtedilerdir ki onları terbiye ederek kendileri gibi doğan ederler ve iki nev’ uçmaktan murâd âlem-i bâlâda teyeranda kemâl-i mahâretlerini beyândır.

نردبانهایست پنهان در جهان پایه پایه، تا عنان آسمان

Cihânda nerdübân gibi mahfi nesnelere vardır ve onlar esmanın vasatına dek kademe kademe dir. ‘*inan* ayn’ın kesriyle etraf ma’nasınadır.

هر گره را نردبانی دیگر است هر روش را آسمانی دیگر است

Evliyâ-yı kirâmdan her cema’atın bir gayrı nerdbânı vardır ve her tarz ve türün bir hareketi vardır ve onunla bir gayrı âsumâna suûd ederler. Yâni velinin revîşi başka olmağla birbirine mugayir bir makâma ve âsumân-ı diğere vuslat ederler, buyurmak isterler.

هر یکی از حال دیگر بیخبر ملک با پهنا و بی پایان و سر

Her bir velî öbür velinin hâlinden bî-haberdir. Zîrâ mülk-ü sahrâ-yı hakîkât vasi’dır ve nihâyetsizdir. *Ser* dahi bu makâmda nihâyat demektir pâyâne ‘atf ile bî onu dahi lefy edib nihâyetsiz demek olur.

این در آن حیران که: او از چیست خوش؟ و آن در این خیره که حیرت چیستش

Bu veli o velinin hakkında hayran ki bundan hoşdur o veli dahi bunun hakkında şaşmış ki bunda bu hayret nedir?

صحن ارض الله واسع آمده هر درختی از زمینی سر زده

Cenâb-ı Hakk'ın arzının meydanı vasi' geldi. Her bir nev' ağaç bir zeminden baş gösterdi. Yâni hakîkât vasi' olduğundan bir veli bir velinin haline vâkıf olamayıp her birisi bir tavırda zahîr oldu, demekdir. Binâberin birisi o birisinin haline vâkıf olmayıp o der ki: bundan hoşdur ve o biri der ki: bundan hayrandır. Zîrâ vasi' yerin hali ahed hüma ahirin haline âdem vukufdur.

بر درختان شکر گویان برگ و شاخ که زهی مُلک و، زهی عرصه فراخ

Ağaçlar üzerine ağaçların yaprağı ve dalı şükr söyleyicidir. Öyle diyerek ki ne güzel mülk ve ne güzel vasi' yerdir. Berk ve şah'dan murâd evliyâ-yı kirâmın dırâht vücûdunda olan a'zasıdır ki lisân-ı hal ile arz-ı hakîkâti sena ve medh ederler.

بلبلان گِرد شکوفه پر گره که از آنچه میخوری، ما را بده

Bülbüller ukde ile dolmuş çiçeğin etrafında cem' olmuşlardır. Öyle diyerek ki ol nesneden ki sizler tene''üm etdiniz ve neşv ü nema buldunuz. Ondan bize ihsân ediniz bizler dahi sizler gibi küşâyış bulalım. Bülbülândan murâd âşikan-ı Hüdâdır ki dâima evliyâ-yı kirâmın yanına cem' olurlar ve onların nail oldukları feyz-i İlâhîden niyâz ederler.

این سخن پایان ندارد، کن رجوع سوی آن روباه و شیر و سقم و جوع

(182b) Çünkü arz hakîkâtin halini ve vasfını ve onun ashâbını dahi şanlarını beyân buyurdular ise bu dahi bitmez bir söz ise kendi nefislerini hitab edip buyurlar ki : Bu söz nihâyet tutmaz, sen bundan mukdem hikâyesine şurû' olunan tilkinin ve arslanın ve onun nâmizac olduğunun ve yine arslanın karnı aç olduğunun hikâyesine şurû' eyle ve rücû' eyle

**بُردن و تعجیل کروی و عزر تعجیل کفتن شیر ولا به کردن روبه را شیر که برد بار دیگر بش بقرت
روباه خر را پیش شیر و عتاب کردن روباه با شیر که هنوز خر**

Bu sarh-ı şerîf rubâhın hârı arslanın önüne iletmesidir ve hârın dahi arslanın önünden sıçramasıdır ve rubâhın şîr'e 'itab eylemesidir. Böyle diye ki henüz hor senden dûr idi ta'cil eyledin ve şîr'in ta'cil eylediğine 'azr demesinin ve rubâha lâbe ve tazârru' eylemesinin beyânındadır. Böyle diye ki, yürü ey rubâh, ol hârı bir kere dahi elde ve hıd'e edib bana yakın getir, dedi.

چونکه روباهش بسوی مرج بُرد تا گند شیرش به حمله خُرد و مُرد

Çünkü tilki dağ üzerine kuru tarafına merkebi iletirdi. Ondan için ki arslan o merkebi hamle ile elini ufak ufak etsin, yâni pâre pâre olsun, demektir. *Mere* mim'in fethi ve râ'nın sükûnuyla kuruya derler, Arabîsi *mer*'i dir ve hım'ı dahi derler.

دور بود از شیر و، آن شیر از نبرد تا به نزدیک آمدن صبری نکرد

Merkeb arslandan be'îd idi ve hamle mahalline gelmemiş idi ve lâkin arslan cenk ve inat sâhibi olduğundan ve kemâliyle karnı dahi aç olmağla merkeb yakın gelmek vaktine sabr etmeğe kâdir olamadı belki.

گنبدی کرد از بلندی شیر هول خود نبودش قوت و امکان حول

Mahûf ve muhib arslan dağ başından hareket etdi ve kaba gibi yerden mürtefi' oldu. Tahkîk nâmizaçlık sebebiyle arslanın kuvveti yok idi ve merkebe rücû'a imkan dahi yok idi. *Havl* rücû' mânâsınadır. Bu makâmda merkebi sayd için merkebe tercihten ibaretdir.

خر ز دورش دید و برگشت و گریخت تا به پای کوه تازان نعل ریخت

Merkeb uzakdan arslanı gördü ve geri döndü ve dağın eteğine dek nalı ayağından dökülerek sekvedici olduğu halde kaçdı ve semt-i selâmete kendini iletirdi. Darb-ı mesel meşhurdur ki: "Kaçanın annesi ağlamaz imiş" derler, bu mevzûda *الفرار مما لا يطاق من سنن المرسلين* denmiştir. Bu beyitte işaret vardır ki, vakitsiz hamle ve ef'al-i sâire bir nesneyi müfîd olmaz imiş ve her şey vaktiyle olmak (183a) lazım imiş. Ve yine bir emirde acele iyi iş değil imiş ve vaktine dek muntezir olmak ehem ve elzem imiş ve bunların emsâli çok şeylere işaret vardır.

گفت روبه شیر را: ای شاه ما چون نکردی صبر در وقت و غا؟

Bu hali böyle gördük de ve tilkinin emeği hebâ olduğunu tilki müşâhede edince arslana dedi ki : Ey bizim padişâhımız niçin cenk vaktine dek ve hamle zamanı gelinceye dek sabr etmedin ve böyle acele etdin? *veğa* vav'ın fethiyle cenge derler.

تا به نزدیک تو آید آن غوی تا به اندک حمله ای غالب شوی

Hatta senin 'indine o azgın merak gelsin hatta onu hamle ile ona gâlib olasın

مکر شیطان است تعجیل و شتاب لطف رحمان است صبر و احتساب

Bir emirde acele etmek şeytanın hîlesidir. Kuluna Cenâb-ı Hakk'ın bir emirde vaktine dek sabr ve onu ahsâb etmek lutf-u İlâhîsidir. Neteki hadis-i şerîfde *العجلته من الشيطان والتاعني من عجلوا بالصلوة قبل الفوت وعجلوا* Zîrâ *عجلوا بالصلوة قبل الفوت وعجلوا* buyurulmuştur. Velâkin umûr-u ahiretde ta'cil lazımdır. *بالتوبة قبل الموت* buyurulmuştur. Ve yine hac hakkında *من اراد الحج فليعجل* vârid olmuştur. Hâsılı emr-i dünyâda teenni müstehabdır ve emr-i ahiretde ta'cil mesnûndur.

دور بود و حمله ای دید و گریخت ضعف تو ظاهر شد و، آب تو ریخت

Merkebi uzak idi ve senden hamleyi gördü ve kaçtı. Ve sen idrâke kâdir olmadığından zaafın zâhir oldu. Ve merkebi sayd edememekle âb-ı rûyun döküldü ve herkes senin halini anladı. Ve arslan hasta imiş ve âciz ve dermanda imiş, dediler. İşte böyle padişâhlığına hâlel târı oldu, bundan sonra sahrâda bir hayvan senden korkmaz ve seni arslan yerine komazlar, dedi. Bu ebyât ile Cenâb-ı Mevlâna Kuddûse Sirrehû işaret buyururlar ki: Nâhûmar iş görenler itiraz olunûr, eğer padişâh iseler de hemân ef'âlini drest etmeğe sa'y ile buyurmak isterler.

گفت: من پنداشتم بر جاست زور خود بدم از ضعفِ خود نادان و کور

Arslan dahi dedi ki: Ben kuvvetimi mahalindedir zan etdim, bu gâyete dek fütûr mu bilmez idim.

نیز جوع و حاجتم از حد گذشت صبر و عقلم از تجوُّع یاوه گشت

Dahi açlık ve benim hâcetim hadden tecavüz eyledi ve benim sabrım ve 'aklım açlıktan zâyî oldu.

گر توانی، بار دیگر از خرد باز آوردن مَر او را مسترد

Eğer gayrı kere akıldan buraya rev olunmuş olduğu halde geri getirmeğe anı kâdir isen, beyt âtiye merhumdur.

منتِ بسیار دارم از تو من جهد کن، باشد بیاری اش به فن

Senden çok menet tutarım. Yâni bana 'azîm (183b) ihsân etmiş olursun, sa'y ola ki bir dahi hîle ile buraya getiresin.

گفت: آری، گر خدا یاری دهد بر دل او از عمی مَهری نهد

Tilki dedi ki: Belî getiririm eğer Hüdâ yardım ederse ve dahi onun kalbi üzerine körlükden bir mihr kor ise. Yine beyt atıye merhumdur.

پس فراموشش شود هولی که دید از خری او نباشد این بعید

Böyle olunca bir emr-i mahvfi ki o merkebi görmüş idi. Ona onu unutmak olur ve bul hâl onun hârlığından baid değıldir. Zîrâ ahmaktır ve akli yokdur.

لیک، چون آرم من او را، تو متاز تا به بادش ندهی از تعجیل باز

Lâkin çünkü onu buraya getiririm, bîvakt hamle etme; hatta benim emeğimi ta'cilinden yine rüzgara verme, diyerek tilki teenniyle nasihat eyledi.

گفت: آری، تجربه کردم که من سخت رنجورم، مخلخل گشته تن

Arslan dahi nasihat kabul edib dedi ki: Belî tecrübe eyledim ki ben ziyâde hastayım ve benim hastalıkla mahlût olmuş, *muhallhal* zararlanmış demekdir.

تا به نزدیکم نیاید خر تمام من نجنیم، خفته باشم بر قوام

Merkeb benim yanıma tamam gelmeye, ben yerimden hareket etmem. Kendi şeklimde uyumuş olurum” *kuvam*” arslanın şöyle durup yatması halidir.

رفت روبه، گفت: ای شه همتی تا بیوشد عقل او را غفلتی

Tilki yine merkebi igfâl için gitdi ve dedi ki: Ey şeh, bana gönül yardımı ve lisân ile dahi duâ eyle; zîrâ umûr-u azîmeye giderim; hatta gaflet onun aklını setr etsin ve hîle ve mekre aldansın. Zîrâ

توبه ها کرده است خر با کردگار کاو نگرده غره هر نابکار

Merkeb tevbeler etmişdir. Allâhu Teâlâyâ ki her alçak ve denînin sözüne şimdiden sonra aldanmaya ve kendi bildiğinden şaşmaya

توبه او را به فن بر هم زنیم ما عدو عقل و عهد روشنیم

Onun tevbelerini hîle ile bozayım; zîrâ bir aklın düşmanı ve tevbe-i nasûhun düşmanı olmuşuzdur. Murâd-ı şerîfleri işte şeytanın hali budur.” *iftah* ‘*ayneyk*” buyurmak isterler.

کله خر، گوی فرزندان ماست فکرش بازیچه دستان ماست

Merkebin akli bizim hîlemizin oyuncağıdır ve yine merkebin fikri bizim etfalımızın baziçesidir. Yâni merkebi bizim etfalimiz dahi igfâle kâdirdir. demekdir. *Kübâde* mal’abe ve baziçe ma’nasınadır.

عقل کان باشد ز دوران زحل پیش عقل ما ندارد آن محل

Bir akıl ki zehlin devr ve hareketinden terbiye bulur, akl-ı gül sâhibinin pişinde o mahal tutmaz.

از عطارد، وز زحل دانا شد او ما ز داد کردگار لطف خو

Merkebin akli ‘itar ve yıldızından ve zehl terbiyesinden dâna oldu biz lütf huylu mevlinin ihsânından dâna olduk. Yâni hâr gibi olan ehl-i dünyânın me’âşî-yı kevakib-i seyyareden terbiye pendir olmuşdur. Ve lâkin akıl sâhibi olan zevât-ı kirâmın akılları Vâcib-i Teâlâ hazretlerinden fezyâb olmağla evliyâ-yı kirâma Allâhu Teâlânın ihsânıdır. İşbu ebyât-ı (184a) mezkûrda tilki merkebin aklını tehkir etdi ve kendi aklını medh ve sena etdi ise bu münasebetle evliyâ-yı kirâmın akıllarını beyân buyurdular. Yine evliyâ-yı kirâmın akıllarının senasına tilki cânibinden beyâna şurû’ edib buyurdular ki:

علم الانسان خم طغرای ماست علم عند الله مقصدهای ماست

İlmü’l-insân nazm-ı Celîlinde ta’lim-i Îlâhî kılınan akıl bizim fermanımızın tuğrasının büklümüdür. Yâni halkın akli arif-i billâh olan zevât-ı kirâmın aklından bir nebzedir,

demekdir. Cenâb-ı Hakk'ın indinde olan ilim bizim maksadlarımızdır ve bizler o ilmi isteriz. Halkın gerek akli ve gerek ilmi bizim matlubumuz olan ilmin yanında bir nesne değildir.

تربیه آن آفتابِ روشنیم   ربّی الاعلیٰ از آن بر میزنیم

Zîrâ bizler münevver olan âfîtâb-ı hakîkînin terbiye girdesi olmuşuzdur. Bu cihetden dâima Rabbîyet 'Ala diye nida ide ideriz. Bu beyt ile evliyâ-yı kirâmın aklının beyânını tamam buyurdular ve yine hâr-siret olan avâm nâsın ahvalının beyânına şurû' edib buyurdular.

تجربه، گر دارد او با این همه   بشکند صد تجربه زین دمدمه

Yine tilki arslana dedi ki : Bu umûr-u vakıanın cümlesi ile eğer o merkeb tecrübe tutar ise, yâni merkeb benim kendiyi iğfâl etdiğimi tecrübe etdi ve re'yel-ayn gördü ise de benim kendiyi hîle sâhibi demdemeden umarmağa yüz tecrübeyi olsa yine aldanır ve tecrübeyi bozâr; zîrâ ahmakdır ve akli yokdur ve dahi **من جرب المجرب حلت به الندامة** mazmûnundan gâfildir.

بو که توبه بشکند آن سست خو   در رسد شومی ایشکستش در او

Ola ki o sethû olan merkeb Cenâb-ı Hakk'a etdiği tevbeyle benim mükrim ile şikest eyleye ve o tevbeyle şikest-i şamiti kendiyi vâsıl ola, diyerek arslana veda edib merkeb cânibine iğfâl için ve yine mer' aya getirmek için gitdi.

بیان آن که نقض عهد و توبه موجب بلا بود، بلکه باعث مسخ است، چنانکه در حق اصحاب

سبت و در حق اصحاب مانده عیسی که وَ جَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرْدَةَ وَ الْخَنَازِيرَ، و اندر این امت مسخ دل باشد

و به قیامت تن را صورتِ دل دهن

Burası onun beyânındadır ki ahdi ve tevbeyle naks belanın nuzulünü mûcib olur; belki sâir hayvan sûretine sûret-i insâniyenin tebdiline mucib olur. Ancılayın ki yehud hakkında ve yine Îsâ Aleyhisselâmın maidesinin nuzülü vaktinde mûcib olan nâsâra hakkında olduğu gibi neteki Kur'an-ı Kerîmde yehud hakkında **وجعل منهم القردة والخنازير** buyurulmuşdur. Ve lâkin bu âmetde ancak mesih-dil olur ve mesih-sûret (184b) olmaz. Zîrâ bu âmet-i merhûmeden tebdil-i sûret afv olunmuşdur. Kıyametde cismine kalbi yine tebeddül etdiyse o sûret verilir. Yâni eğer kalbi maymun sûretine mesh olundu ise ahirede maymun sûretinde olarak haşr olur ve eğer kalbi hınzır sûretine mesh olundu ise hınzır sûretinde mahşer yerine gelir. Ve fi'l-Hadîs-i Şerîf **يحشر عشرت اصناف من امتي بعضهم علي صورتي القردت وبعضهم علي صورة الخنازير** Şerîf ila ahiri'l-hadis keza **في القاضي في تفسير فتاوتون افواجا**

نقض میثاق و شکستِ توبه ها   موجب لعنت بود در انتها

Ahdi bozmak ve tevbeleri kırmak encâmında Allâhu Teâlâdan ba'di mûcib olur, görmez misin?

نقض عهد و توبه اصحابِ سبت   موجب مسخ آمد و، اهلاک و مقت

Kavm-i yehuddan ahdi bozmak meshlerini ve Vâcib-i Teâlânın kendilerini helak etmesini ve yine Mevlânın gadabı mukteza oldu. ''makt'' mim'in fethi ve kaf'in sukunuyla gazaba denir.

پس خدا آن قوم را بوزینه کرد چونکه عهد خود شکستند از نبرد

Böyle olunca Hüdâ o kavmi maymun eyledi; çünkü inadlarından Mevlânın ahdini kırdılar. ''neberd''nun'un ve ba'nın fethalarıyla cenge ve inada derler. Menkuldur ki Ben-i İsrâilden bir taife kırbaları sahil-i secrde olmağla deryâya sebt günü çok balık gelir imiş. Bunlar dahi o gün ıstısyadan memnu' olmağla sercin kemarını güller yayıb ve sular o güllerde dahil olur idi. Ve balıklar dahi beraber girib sonra girecek ve çıkacak mahallini sed etmekle balıklar onda kalıb ferdası ahad günü sayd ederlerdi. Eğerçi sebt günü bi'l-fiil sayd etmediler ise bilkuvve etmiş oldular ve Cenâb-ı Hakkın emrini yerine getirmediler. Binâberin bunlar mazhâr-ı gazab-ı Bâri olub maymun sûretinde tebdil olundular.

اندر این امت بُد مسخ بدن لیک مسخ دل بود، ای ذو الفطن

Gelelim ki bu ümmetde mesh-beden olmadı ;lâkin ey fetânetler sâhibi kalbin kırda ve hınzırlar sûretine tahvili vardır.

چون دل بوزینه گردد آن دلش از دل بوزینه شد خوار آن گلش

Huvârân geliş çünkü o şahsın kalbi hîlekarlığı sebebiyle maymunun kalbi olur ve insân kalbi olmakdan taşra gider. O maymunun mesh olunmuş kalbinden için onun cesedi hor ve hakîr oldu. Yâni cesedi dahi maymun sûretine tebeddül ederek mahşer yerine öylece maymun şeklinde geldi, demektir. Eğer denirse ki Yehûd ve Nasârâ ümmet-i Muhammedden değildir; çünkü ol mesh olunurlar imiş, ya şimdi niçin mesh olunmazlar? Cevâbında denir ki: Yehûd ve Nasârâ ümmet-i Muhammed Aleyhisselâmdandır velâkin icabet edip îmân etmediler. **(185a)** hatta onlara ümmet-i dâvet derler. Hâsılı kıyamete dek gelen nâsın cümlesi ümmet-i Muhammedendir. Fahr-i âlemi peygamberliğe kabul etmemekle ümmeti olmamak lazım gelmez; neteki Allâhu Teâlâ Hazretlerini kâfir-i dehri kendine ulûhiyete kabul etmemekle Allâhu Teâlâ onun tanrısı ve o dehri, Mevlânın kulu olmamak lazım gelmez.

گر هنر بودی دلش را ز اختبار خوار کی بودی ز صورت آن حمار؟

Eğer kalbinin o himarın irâde ve tecrübesinden için hezy olaydı, kaçan o merkeb sûret-i himariyesinden için hakir olur idi ve onu eşek diye tahkîr ederler idi. Belki etmeyib herkes o sûretde yine ona ta'zim ederler idi. Görmez misin, Îsâ ve Üzeyr Aleyhisselâmın himarlarını bir ferd tahkîr etmez ve herkes onlara ta'zim eder idi. Velâkin bunun kalbinin tecrübesinden ve irâde teemülünden nâşî hezy yoktur. Binâberin sûret-i himariyesinden için muhkardır. İhtimaldir ki başına gelen bu ukbeden sonra yine benim sözüme aldanır ve helâkine kendi ayağıyla gelir, demek istedi. Hülâsâ-i beyteyn kalb mesh olunur ise sûret dahi ona tabî olmağla memsûh olur. Velâkin bu ümmetin meshi ahiretdedir. Eğer gönül mesh olunmaz ise ve kalb safî ise ona bir âlâ sûret olmak lâzım değildir. Sûret-i himariye ve sûret-i telbiye olsada olur. Bu sûretde dilgâ sâfiye tebdil-i sûret lazım gelmez. Amma dil-i memsûha iyi sûret

olmayıb, ya sûret-i kurda yahud hınzır surtine tahvîl lâzım gelir, demekdir. Bundan sonra himâr sûretinden için hor olmadığını ispat mevzu’unda buyururlar ki :

آن سگ اصحاب خوش بُد سیرتش   هیچ بودی منقصت ز آن صورتش ؟

O ashâb-ı kehfın kelbi ki namı kıtmirdir. Onun hareketi ve tavrı indAllâh hoş idi. Asla o sûretten onun kadrine ve şanına bir noksan yok idi. Binâberin Allâhu Teâlâ Hazretleri onun sûretini sûret-i insâniyeye tebdil buyurmadı. Zîrâ ol sâfiya sûret-i hasene lazım gelmez, kangı sûretde olsa olur. Zîrâ nazârgâh-ı Hüdâ gönüldür, bundan sonra mesh-i zâhirin hükmünün beyânına şürû’ edip buyururlar:

مسخ صورت بود اهل سبت را   تا ببیند خلق ظاهر کبت را

O hîle edene Hüdâ zâhir tebdili var idi; hatta eşkâre nâs gazab-ı Bârîyi görmesin. ”kebt” kâf’ın fethi ve yâ’nın sükûnuyla zelil etmek ve bir kimseyi yüzü üzerine yıkmak mânâsındır.

از ره سیر، صد هزاران دگر   گشته از توبه شکستن، خوک و خر

Bu kavm-i yehuddan başka gizli yoldan nice bin gayrı kimse tevbe ve ahdi bozmaktan için hınzır ve merkeb sûretine tebdil eyledi.

دوّم بار آمدن روباه بر آن خر گریخته تا باز بفریبش

İkinci kere (185b) tilkinin o kaçmış merkebin indine yine aldamak için gelmesi beyânındadır.

پس بیامد زود روبه نزد خر   گفت خر: از چون تو یاری، الحذر

Böyle olunca yahud bundan sonra tilki merkebin önüne tez geldi. Eşek ona dedi ki: Senin gibi yardan kaçmak ve firara lâzımdır, gelme benim yanına.

ناجوانمردا، چه کردم من تو را ؟   که به پیش ازدها بُردی مرا ؟

Ey merd değil, ben sana ne eyledim ki beni ancılayın ejderha gibi arslanın yanına iletirsin?

موجب کین تو با جانم چه بود ؟   غیر خبث جوهر تو؟ ای عنود

Senin adâvetine benim canıma sebep nedir? Hiçbir sebebi yokdur. İlla senin zâtının habâseti vardır, ey inad edici, dedi.

همچو کژدم، کاو گزد پای فتنی   نارسیده از وی او را آفتنی

Senin halin akreb gibidir, öyle akreb ki o yiğidden kendine bir zahmet vâsıl olmadan o yiğidin ayağını sokar ve cimilliyetini icra eder.

یا چو دیوی کاو عدوی جان ماست   نارسیده زحمتش از ما و کاست

Yahud senin halin şol iblisin hali gibidir ki ona bizden bir zahmet ve naks tarî olamamış iken bizim canımızın hasm-ı kavîsidir. Ve bizi râh-ı hakkdan ve eser-i pâk-i Muhammediyeden idlâle sa'y eder ve dûzehî olduğumuzu ister.' 'Kâset" noksana derler.

بلکه طبعا خصم جان آدمیست از هلاکِ آدمی در خرمیست

Belki tab' yönünden insânın canının hasmıdır ve insânın helâkinden mesrûr olmaktadır.

از پی هر آدمی او نگسلد خو و طبع زشت خود را کی هلد؟

Her insânın izinden kendini kırmaz ve cüdâ etmez, belki herkesin hulfunda gezer ve kendinin huyunu ve çirkin tab'ını terk eder.' 'Kesild" kesihden mastarından şâs olmak üzere muştaktır. Mânâsı kırar demektir.' 'Hild" dahi ha'nın kesriyle heliden mastarından mâhûzdur, "terk eder" demektir.

زانکه خبث ذات او بی موجبی هست سوی ظلم و عدوان جاذبی

Zîrâ İblisin zâtının habâseti mûcibsiz herkesi zûlm ve haddi tecâvüz cânibine cezb edicidir.

هر زمان خواند تو را تا خرگهی کاندرا اندازد تو را اندر چهی

Her zaman seni o besi tarafına davet eder, ondan için ki seni kuyuya ilka eder. Hâr ki terkemanların keçe olan hânesine derler. Bu beyt ile şeytanı terkemana tesbiye buyurdular.

که فلان جا حوض آب است و عیون تا در اندازد به حوضت سر نگون

Sernegun öyle diyerek davet eder ki filan yerde havz-ı âb vardır ve pınar vardır, hatta seni havz-ı âba başı aşağı atsın. Hâsılı işte böyle sebepsiz bir düşman-ı kavîdir. Sen dahi böyle düşman imişsin, demek istedi.

آدمی را با هزاران کرّ و فر اندر افکند، آن لعین، در شور و شر

O İblis bir adamı bu kadar vahy ve hez ile kuyuya ilkâ eyledi ve onu başdan iletledi.

بیگناهی، بی گزندِ سابقی کی رسید او را ز آدم ناحقی؟

(186a) O râz-ı âdem nâhak Hazreti Âdem'in iblise bir gadr ve suç olmaksız ve bir zârar-ı sâbıkı dahi yok iken öyle zârar ki hak olmayarak âdemden iblise vâsıl olmuş.

گفت روبه: آن طلسم سحر بود که تو را در چشم، آن شیری نمود

Tilki dedi ki: O senin o görüken şey tılsım ve sihr idi, o senin gözüne arslan göründü.

ور نه من از تو به تن مسکین ترم چون شب و روز اندر آنجا میچرم؟

Böyle olmasa ben senden tende, ziyâde hakîrim, gece ve gündüz orada otlarım, eğer şîr olaydı ben nice gider idim, dedi.

گر نه ز آن گونه طلسمی ساختی هر شکم خواری بدانجا تاختی

Eğer orada buncılayın tılsım düzülmüş olaydı, her çok yiyici hayvanat oraya çâper ve hareket eder idi ve merada ot kalmaz idi. Nâçar tılsım ve za'ı geldi.

يك جهان بينوا پُر پيل و ارج بی طلسمی کی بماندی سبز مرج ؟

Bir gıdası az bir dünyâdır, fil ve gergedân ile doludur. Tılsımı kaçan mera yeşil kalır. Elbet böyle bir tılsıma muhtaç olur, dedi.

من تو را خود خواستم گفتن به درس کاینچنین شکلی اگر بینی، مئرس

Ben sana tahkîk bu halden ders söylemeği istedim, öyle diyerek ki bir mahûf nesne eğer merada görür isen korkma .

ليک رفت از ياد، علم آموزيت که بدم مستغرق دل سوزيت

Lâkin sana ilim öğretmek ve bu tılsımı ta'lim hatırımdan gitdi. Zîrâ ben senin ıztırab halinin elem kederine müstağrak oldum. Binâberin bu sırrı ta'lim hatırıma gelmedi. Zîrâ

دیدمت در جوع کلب و بی نوا می شتابیدم که آنی تا دوا

seni kelb açlığında gördüm ve nasîbsiz gördüm. Bundan için acele eyledim ki cû'i'l-kelb marazının devasına tez gelesin ve bu açlıktan bir an akdem halâs bulasın. *Cû'i'l-kelb* ,ziyâdesiyle açlığa derler. Zîrâ kelb ekser evkatda ziyâdesiyle karnı açdır. Ekmek ve kemik bulamaz. Hava ile ve râyihâ ile gıdalanır.

ور نه با تو گفتمی شرح طلسم کآن خیالی می نماید، نیست جسم

Eğer hal böyle olmayaydı ben sana bu tılsımın şerr ü beyânını söyler idim, diyerek ki o hayâle mensûb olan nesne sana ki görünüyor, cism değildir, belki hemân bir sûretdir. Sakınıb havf etmeyesin ;lâkin kemâl-i râhmim ve şefkatim nisyânıma sebeb oldu.

جواب گفتن خر روباه را

Burası merkebin tilkiye cevâbı beyânındadır.

گفت خر: رو هین ز پیشم، ای عدو تا نبینم روی تو، ای زشت رو

Dedi ki âgâh ol, benim önümden git, ey bîsebeb düşman; hatta çirkin yüzlü senin yüzünü görmüyem.

آن خدائی که تو را بد بخت کرد روی زشتت را کریه و سخت کرد

Ol Hüdâ ki seni şakî eyledi, yine o Hüdâ senin çirkin yüzünü hayasız dikkati eyledi.(186b)
‘vekîh’ rezalet edici ve hayasız adama denir. Senin gibi bî’ârın musâhabeti bana lâzım değildir ,dedi.

با کدامین روی میآئی به من ؟ این چنین سغری ندارد کرگدن

Kangı yüz ile bana gelirsın, ta’acüb ederim. Buncılayın deriyi galazâtda gergedân bile tutmaz, senin yüzünün derisi gergedânın derisinden kat’îdir, dedi ve tilki bu vecihle red eyleydi. ‘Sağra’ sin’in fethi ile deryâya derler.

رفته ای در خون و جانم آشکار که "تو را من رهبرم در مرغزار"

Benim canımın kanına eşkâre gitmişsin ve benim telef ve helakimi istersin. Öyle sûret-i hakkdan gelerek ki ben seni çayıra ve meraya iletirim. ‘merğazâr’ çayırlığa derler. O ise arslanın yanına getireceksin.

تا بدیدم روی عزرائیل را باز آوردی فن و تسویل را

Hatta senin götürdüğün yerde ben Azrail’i gördüm. Bak şu götürdüğün merğazârın haline dedi. Buna kanat etmeyib yine geri za’t ve hîle getirirsin, dedi.

گر چه من ننگِ خرانم یا خرم جان ورم، جان دارم، این را کی خرم؟

Eğerçi ben merkeblerin ârıyım yahud adeta eşeğim ve her ne isem oyum; lâkin canlıyım ve can tutarım bu hîleyi kaçan senden mertebe-i saniyede alırım.

آنچه من دیدم ز هول بی امان طفل دیدی، پیر گشتی در زمان

Ol nesneyi ki ben o korkunç sâhibi olan arslandan gördüm; eğer gördüğümü tıfl görmüş olaydı o zamanda pîr olur idi. İşte beni böyle varta-i helâke götürdün, demek istedi.

بی دل و جان، از نهیب آن شکوه سر نگون خود را در افکندم ز کوه

Gönlüm ve canım o azîmet ve dehşet sâhibinin havf şiddetinden gitmiş olduğu halde başı aşağı kendimi dağdan bıraktım.

بسته شد پایم در آن دم از نهیب چون بدیدم آن عذاب بی حجب

Çünkü o hicapsız zâhir azab ki arslandır, onu gördüm elim ayağım o demde onun şiddetinden bağlanmış oldu.

عهد کردم با خدا: کای ذوالمنن بر گشا زین بستگی تو پای من

Allâhu Teâlâ ile o demde ahd eyledim o öyle diyerek ki ey ihsânlar sâhibi Mevlâ, bu bestelikden benim ayağımı aç. Beyit atıye merhûndur.

تا ننوشم وسوسه کس بعد از این عهد کردم، نذر کردم، ای معین

Zîrâ bir ferдин vesvese ve iğfâlini bundan sonra nûş etmeyeyim. Seninle ey mu'în Mevlâ ahd eyledim ve nazâr eyledim, diyerek böyle yeminim vardır. Hiç ben şimdiden sonra böyle lâf u gûzaflara aldanır mıyım, dedi.

حق گشاده کرد آن دم، پای من ز آن دعا و، زاری و، هیهای من

O demde benim ayağımı Hakk Teâlâ açılmış eyledi, benim duâmdan için ve niyâzımdam ve benim etdiğim işaretden için,

ور نه اندر من رسیدی شیر نر چون بُدی در زیر پنجه شیر، خر؟

Yoksa o şîr bana erişir idi. Merkeş şîrin pencesi tahtında nice olur idi. Yâni beni öldürtür idi, **(187a)** demektir.

باز بفرستادت آن شیر عرین سوی من، از مکر، ای بنس القرین

Ormanın arslanı meğerden için seni benim tarafıma geri gönderdi. Ey tilki senin hakkında bi'se'l-karîn demek lâyıktır. 'Arîn' ayn'ın fethiyle ormana derler.

حق ذات پاک الله الصمد که بود به، مار بد، از یار بد

Samed olan Allâhu Teâlâ Hazretlerinin zât-ı bakine kâsem ederim ki, kötü yılan kötü yardan ayırır. Zîrâ mâr bed hayat-ı faniyenin fevtine sebep olur; lâkin yar bed hayat-ı bakiyeyi ebediyenin fevtine sebep olur. Bu cihetden mârbed'den yârbed bedter olur. Samed ulu ve muhtâc-ı ileyh mânâsıdır. Neteki beyân buyururlar.

مار بد جانی ستاند از سلیم یار بد آرد سوی نار مقیم

Mârbed sade dil kimseden canı alır lâkin yârbed seni azabı dâimi tarafına getirir.

از قرین، بی قول و گفت و گوی او خو بدزد دل نهان از خوی او

Makârından kavlsiz ve güft u gûsuz gönül gizli onun huyundan huy-u sirkad eder ve makârının ahlâk-ı zemîmesiyle tahalluk eder.

چونکه او افکند بر تو سایه را دزد آن بیمایه از تو مایه را

Çünkü su-i karin sayesinde sana ilkâ eder ve o bi mâye senden mâye-i hezi izâle edersen dahi onun gibi himâyesiz olursun.

عقل تو گر از دهائی گشت مست یار بد آنرا زُمرّد دان که هست

Senin aklın eğer mesd olan ejderha gibi azîm oldu ise su-i karin bil ki ona bir zümrüd gibidir. Zümrüdün hassesi hiye cinsinin gözünü kör etmektedir. Yâni aklın her ne kadar çok ise su-i karin senin aklını bir nesne yaramaz eder, demektir.

دیده عقلت بدو بیرون جهد   طعن اوت، اندر کفِ طاعون نهد

Senin aklının gözü su-i karin ile taşra sıçrar ve yine su-i karinin ta'nısını ta'ûnun eline kor ve yine ta'ûnun ta'nına mübtela eder. Zîrâ meşhurdur ki "fısk ve ma'siyet ta'ûnun ta'nına sebep olur" imiş.

جواب گفتن روبه خر را

Burası tilkinin merkebe cevâb söylemesi beyânındadır.

گفت روبه: صاف ما را دُرد نیست   لیک، تخیلاتِ وهمی خُرد نیست

Tilki dedi ki: Bizim saf olan muhabbetimizin tortusu yoktur. Ve biz hâlis dostuz; lâkin kuvve-i vâhimenin vehminin tahyîlâtı şey hakir değildir. İşte böyle dostu düşman ve düşmanı dost gösterir. Vehmin hali cild-i sâlisede murûr eden mekteb hacesinin halinden mâlumdur.

این همه وهم تو است، ای ساده دل   ور نه با تو، نه غشی دارم، نه غل

(187b) Ey ahmak bu cümlesinin söylediğin senin vehmindir yoksa ben senin üzerine kaliblik ve ne ihtîlal tutarım "gış u gil" altına ve gümüşe katılmış şeye derler ikisi dahi gaynın kesriyledir.

از خیال زشتِ خود منگر به من   بر مُحَبَّان، از چه داری سوء ظن؟

Kendinin çirkin hayâlinden bana bakma ve beni o hayâl ile düşman itika dayatmasın neden için dostlara su-i zan tutarsın bu reva değildir ve insafdan ba'iddir.

ظنّ نیکو بر بر اخوان صفا   گر چه آید ظاهر از ایشان جفا

Safvet-i kalb ile muttasıf yarane hüsn-ü zan ilet eğerçi zâhir olarak onlardan cevr-ü cefâ gelir ise de sen batınına nazâr et ki bir hikmeti vardır.

این خیال و وهم بد چون شد پدید   صد هزاران یار را از هم بُرید

Bu hayâl ve çirkin vehm çünkü meyânede zâhir oldu. Nice bin yarı birbirinden kesdi ve kat'-ı alaka-i müddete sebep oldu. İşte vehm böyle kabih şeylerdir, dedi.

خاصه من بد رگ نبودم، زشت قسم   آنچه دیدی بد نبُد، بود آن طلسم

Bâhusus ben tımarı kötü ve ismi çirkin kimselerden olmadım sana hîle edeyim, ol nesneyi ki gördün kötü değildi. Yâni arslan değil idi belki o bir Mûsâna' bir tılsım ve nümâyîş idi.

ور بُدی بَد آن سگالش قدر را عفو فرمایند از یاران خطا

Eğer o hîle farâza arslan olaydı ve tılsım olmayaydı dostlar dostlarını böyle hatalardan için afv buyururlar idi. *sikaleş* sin'in kesriyle mekr ve hîle ma'nasınâdir. *kâdir* kaf'ın fethi ve dal'ın kesriyle farz ve takdir demektir. Ve dahi bu makâmda ta'lil içindir.

مُشفقی گر کرد جور و امتحان عقل می باید که نبود بَد گمان

Eger bir dost dostuna cevr ü imtihan eyledi ise akıl lâzımdır ki o dost dostuna bed keman olsun. Ve bunda sır ve hikmet vardır desin ve sabr etsin.

عالم وهم و خیال و طبع و بیم هست رهرو را یکی سدّ عظیم

Bu dünyâ ve hayâl ve tama' ve havf sâlik'e Hüdâ'ya bir mani-i kavîdir. Âlem-i vehmden murâd dünyâdır. Ve hayâlden murâd vehmdir; fi'l-vaki' bu umûru mezkûredir ve şeye sedd'i azîm olduğundan şüphe yoktur.

نقشهای این خیال نقش بند چون خلیلی را که گه بُد، شد گزند

İnsânın kalbinde nakış bağlayıcı hayâlin nakışları bir hazreti Halil-i İlahiye ki râh-ı Hakk'da ve din-i mübinde dağ gibi idi. Ona zârar oldu. "Kuznet" kâf'ın zammı ve zâ'nın fethiyle zârar ma'nasınadır. Hâsıl-ı kelâm tilki merkebe demek istedi ki : Sen vehm ve hayâli ne zaman edersin (188a) İbrâhim Aleyhisselâmın dahi vehy ve hayâl yolunu urmuşdur. Seninle benim gibi ahkâr-ı mahlukât kande kalır.

گفت: هذا رَبِّي، ابراهيم راد چونکه اندر عالم وهم اوقتاد

Bu beyt ile tilki ne vecihle vehm ve hayâl İbrâhim aleyhisselâma rehzen olduğunu beyân edib dedi ki: Hazreti İbrâhim gibi cevâd ve sahy kevkebi gördük de "Hâzâ Rabbî" dedi. Çünkü Hazreti Halil Allâh âlem-i vehme vaki oldu. İşte âlem-i vehm bir 'acib ve garib bir âlemdir ki insâna kevkeb için "Hâzâ Rabbî" kelâmını söyledir.

ذکر کوکب را چنین تأویل گفت آن کسی که گوهر تأویل سفت

O bir kimse ki te'vil güherini deldi. Hazreti İbrâhim'in kevkebe "Hâzâ Rabbî" demesini âlem-i vehme vaki' olduğundan böyle dedi, diyerek te'vil eyledi. Yâni İbrâhim aleyhisselâmın kevkebe ve kamere ve şemsine "Hâzâ Rabbî" buyurması galebe-i vehminden oldu demekden eğer vehm hazreti İbrâhime galebe etmeyeydi. Bu eşyâ-yı mezkûreye "Hâzâ Rabbî" buyurmazdı, diyerek ba'zı muellifin böyle te'vil eylediler diye tilki vehmin emr-i azîm olduğunu merkebe böylece ifade eyledi. Bundan sonra tilki yine merkebe dedi ki:

عالم وهم و خیال و چشم بند آنچنان گه راز جای خویش کند

Vehm-i âlemi ve yine kör bağlayıcı hayâl âlemi annclayın bir hayâl rasihı kendi âleminden kopardı.

تا که "هذا ربِّي" آمد قال او خربط و خر را چه باشد حال او ؟

Hatta İbrâhim aleyhisselâmın kelâmı bu üç nesneye "Hâzâ Rabbî" demek geldi. Neteki Kur'an-ı Kerîmde üç dahi sûre-i En'amda beyân olunmuşdur ; çünkü hâl böyle idi. Eblehin ve merkebin hali var kıyas eyle ne olur ve vehm onlara neler söyler der. *Hârbat* gâyet ahmak kimseye derler. *Zîrâ bat* kaza denir lügât mânâsı kazın eşki demek olur. Kaz hamakatle ma'rufdur. Ve merkeb dahi öyledir. Bu cihetden gâyet ahmak olana hârbat tensiyeye olunmuşdur.

غرق گشته عقلهای چون جبال در بحار وهم و گرداب خیال

İnsânın hayâl gibi olan akılları vehm deryâlarına ve hayâl girdabına gark olmuşdur. Ve bir nesneyi idrâkden kalmışdır. Böyle olunca ey merkeb sen vehm ve hayâl emr-i seyir zan etmeyesin.

کوهها را هست زین طوفان فضوح کو اماتی جز که در کشتی نوح ؟

Cebel gibi ulu olanlara bu tûfân-ı vehmden rüsvaylık vardır. Kanı bu tûfândan bir eman ve necât meger ki Nuh aleyhisselâmın sefinesinde ola. İşte o akıl tûfânı vehmin zarârından necât bulur.

زین خیال ره زن راه یقین گشت هفتاد و دو ملت اهل دین

Râh-ı yakının rehzesi olan bu hayâlden için ehl-i İslâm ve Ümmet-i Muhammed (SAV) yetmiş iki millet ve cemaat oldu.

زین خیال ره زن راه یقین گشت هفتاد و دو ملت اهل دین

Yakîn sâhibi olan merd vehm ve hayâlden (188b) kurtulmuşdur. Hatta vehim sebebiyle kaşın kılına mah-nu söylemez; lâkin vehm ve hayâl sâhibi mûyu ebr ve sin'i hilâl zan eder. Bu hikâye cild-i sânide mürûr eylemiştir.

و آنکه را نور عمر نبود سند موی ابروی کژی راهش زند

Ol kimse ki Hazreti Ömer radiyAllâhu anhin nûru ona send ve mütteka olmaz. Yâni gözünde nûr-u Ömer yokdur. Bir egri kaş kılı hilâl diyerek onun rehzeni olur.

صد هزاران کشتی با هول و سهم تخته تخته گشته در دریای وهم

Yine vehmin ziyânı ve zemi hakkında buyururlar ki nice yüz bin muhib-i sefine gibi insân vehm deryâsında pâre pâre olmuşdur."hevl" ha'nın fethi ve vav'ın sukûnuyla ve yine *sehm* sin'in fethi ve hâ'nın kesriyle havf mânâsınadır "tahte tahte" pâre pâre mânâsına gelir."keşti" kâf-ı Farisiyenin fethiyle kimiye denir, bu makâmda insân murâd olunûr.Yâni çok akılların vehm ve hayâl sebab-i helâki olmuşdur, demektir.

کمترین فرعون چُیست فیلسوف ماه او در برج وهمی در خسوف

İşbu beyt ile deryâ-yı vehmde helâk olanların birisini beyân eder ve buyururlar ki : O halîklerin etnası tiz ve âkil olan firavun idianın mahı vehm bir cende husûfda idi. Firavunun vehmi kendisini kendisine ilah zan ettirib **انا ربكم الاعلى** demek de şürû' etdirdi ve yine **ما علمت اليس** **لكم من اله غيري** der idi. Bu vehmin galebesine mülk ve kesret-i mal sebep olmuşdur. Zîrâ **لي ملك مصر و هنده الا نهارتجري من تحتي افلا تبصرون** diyerek söylerdi. *çüst* cim-i farisinin zammı ve sin'in sukunuyla akli ve hareketi tiz olana derler. Feylesof ilm-i hikmet biline ve yine akil olana itlak olunûr. *hûf* ha'nın zammıyla eyk tutulmasına derler. mah'dan murâd Firavunun aklıdır ve galebe-i vehmle ,mah-ı aklının nûru kalmamışdır.

کس نداند روسبی زن کیست آن وآنکه داند نبودش بر خود گمان

Keennehu dendigi Firavunun ilah olmadığını kavmi ve cemâati niçin bilmediler ve ona secde ve ta'zim niçin ettiler? Bu beyt ile bu suâl-i miktare cevâb verib buyururlar ki: Kimse bilmez "rusbi" avret kimdir. Belki o kimse bilir ki kendiye onun rusbi olduğuna zan ve kân sâhibi değildir. Belki onun rusbi olduğunu o 'avretle kendini cem'olmasıyla bilir yahud âhirin o avretle cem' olduğunu görme. İşte bu âdem onun rusbi olduğunu cezp eder. Zîrâ yakîn sâhibidir. Bunun gibi Firavunun kavmi dahi ashâb-ı zünûndan olmağla ve yakın sâhibi olmamağla ulûhiyetinde şek ettiler ve tengri olmadığını cezm etmediler.

چون تو را وهم تو دارد خیره سر از چه گردی گرد وهم آن دگر

Çünkü seni senin vehmin mütehayyif tutar. Neden için o gayrisinin vehmi etrafında dönersin.

عاجزم من از منی خویشتن چه نشینی پُر منی تو پیش من ؟

ben kendi (189a) benligimden âcizim ey Firavun-siret benlik dolu olarak benim önüme niçin oTûrmuşsun?

بی من و مائی همی جویم به جان تا شوم من گوی آن خوش صولجان

Ben varlıktan âzad olmuş bir kimse isterim cân-u dil ile varlık sâhibini istemem; hatta ben o güzel çevgânlı zâtın çevgânının topu olayım.

هر که بی من شد، همه من ها در اوست یار جمله شد چو خود را نیست دوست

Dost her kimse ki kendini sevmedi. Yâni yok olanlara cümle varlıkları mevlâ verir ve kendiyi terk edenleri cümleye Allâhu Teâlâya sevdirdi demektir. Mısra'-ı evveli irsal-ı mesel edib buyururlar ki :

آینه بی نقش شد یابد بها زانکه شد حاکی ز جمله نقشها

Âyine binakş oldu behâ ve kader bulur. Bînakş olmasından murâd âyinenin yokluğudur ve yokluğundan cümle nakışlar ondâ olub ve onları beyân edici oldu. İşte yok olanlarda böyle cemi'-i eşya mevcûd olur.

حکایت شیخ محمد سر رزی قدس الله سره

Burası Şeyh Muhammed Serrizi Hazretlerinin hikâyesidir. Hakk Teâlâ takdîs etsin, serriz asma çubuğunun filizine derler. Hazreti şeyhin gıdasından olduğundan “serrîzî” demekle meşhur oldular.

زاهدی، در غزنی، از دانش مزی بُد محمد نام و، کنیت سر رزی

Gazneyn şehrinde ilm-i ledûn tâtıcılıktan için meşhur olmuş bir zâhid var idi. Nâmı Muhammed idi ve onun kendisi serrizi demek ile meşhur idi. Künyeden bu makâmda murâd ” lakab” demektir.

بود افطارش سر رز هر شبی هفت سال او دايم اندر مطلبی

O zâhidin mabel-fitrî her gece bir asma filizi idi. Yedi sene o zâhid bir matlabada ve matlabın husulunde idi. O matlabdan murâd müşâhede-i cemâl-i Hüdâ’dır. Neteki beyân buyururlar:

بس عجائب دید از شاه وجود لیک مقصودش جمال شاه بود

Vücûd sultânından çok acaib insânlar gördü; lâkin onun maksudu Allâhu Teâlânın cemâline vâsıl olmak idi ve sâir ihsânları lâşey addeder idi.

بر سر گه رفت آن از خویش سیر گفت: بنما، یا فتادم من به زیر

O kendinden tok olucu ve usanıci bir gün dağ başına gitti ve dedi ki : Bana cemâlini arz eyle yahut aşağı düşerim ve kendimi cebelden atıp helâk ederim o vechîle sana vâsıl olurum. Zîrâ mevt sebab-i vuslatdır.

گفت: نامد نوبت آن مکرمت و فر و افتی نمیری، نکشمت

Allâhu Teâlâ buyurdu ki: O ikramın zamanı gelmedi ve sana tecelli-i cemâlim etmem. Eğer dağdan aşağı kendini ilka edersen yine sen ölmezsin ve seni öldürmem. (189b)

او فرو افکند خود را از و داد در میان عمق آبی او فتاد

O zâhid dahi kemâl-i âşkından için kendiyi dağdan aşağı atdı ve bir derin suyun içine kendiyi bıraktı.

او فرو افکند خود را از و داد در میان عمق آبی او فتاد

Çünkü başı aşağı bırakmaktan o canına tok olan zât ölmedi ve mevtin iftirâkından kendi üzerine nevha ve feryâd eyledi.

کاین حیات او را چو مرگی مینمود کار پیشش باز گونه گشته بود

Zîrâ hayat-ı fanîye ona mevt göründü bu zâhide iş önünde aksine olmuş idi.

موت را از غیب میکرد او کدی "ان فی موتی حیاتی" میزدی

Bu zâhid mevte âlem-i gaybdan ister idi ve dahi benim mevtimde hayatım vardır diye Hazreti Mansur gibi söyler idi.”*Güdiye ve güdi*” suâl mânâsınadır.

موت را چون زندگی قابل شده با هلاکِ جان خود یکدل شده

Bu zâhidi eger göreydin derdin ki: Mevte hayât gibi kabûl idi olmuş yahud canının helâki muteffak olmuş.

سیف و خنجر، چون علی، ریحان او نرگس و نسرين عدوی جان او

Kılıç ve hançer o şeyhe Hazreti İmam Ali gibi onun feslegeni idi. Dünyânın nergisi ve gülü o şeyhin canının düşmanı idi.

بانگ آمد: روز صحرا سوی شهر طرفه بانگی از ورای سرّ و جهر

Hazreti Şeyh bu hâl ile meşgul iken sem'ine bir sadâ taraf-ı Hakk'dan vâsıl oldu. Öyle diyerek ki sahrâdan şehir tarafına git o gelen sadâ ser vü cehrin verâsından âcîb sadâ idi. Yâni ser vü cehr âvâzlarından bir âvâz değil idi. Zîrâ ba'nın Hüdâ sevde olmaz ve cehr'de olmaz “*Tûrfe*” ta'nın zammı ve ra'nın sükûnuyla acîb ve garib ma'nasınadır. *bâng* âvâz-ı bülend ile olan sadâ'ya derler.

گفت: ای دانای رازم مو به مو چه کنم در شهر از خدمت! بگو

Şeyh Serrîzî Hazretleri âvâz-ı Hüdâ'yı işidince dedi ki: Ey benim râz u revneme mûbemû âgâh olan Rabbim! Şehirde ben neyerim ve senin hizmetinden olarak ne işlerim buyur ben dahi varub senin emr u ferman ki imtisâl edeyim.

گفت: خدمت آنکه بهر دلّ نفس خویش را سازی تو چون عباس دبس

Allâhu Teâlâ Hazretleri buyurdu ki: benim tarafımdan seni tayîn eylediğim hizmet odur ki nefsinin zel ve hakareti için kendini Abbân-ı debes dedikleri sâil ve cerar kılasın ve herkesden kakhül ve zembil gezdirib akçe cem' edib ve onları benim emrim ile ashâb-ı ihtiyâcı tavzi ve taksîm edesin. Abbâs-ı debes bir meşhur cirar ve sâilin ismidir; hatta bîdedeb olan cirarları Abbas-ı debese'e tesbih ederler velâkin suâli emr-i İlâhî ile olmayıp ancak kendi nefsi için idi.”*debes*” dalın fethiyle bekmeze derler.(190a) bu Abbas fi'l-asl bekmez sattığından Abbas-ı Debes demekle meşhur olmuşdur.

مدتی از اغنیا زر می ستان پس به درویشان مسکین میرسان

Yine Vâcib-i Teâlâ buyurdu ki: bir müddet ağniyadan altın al, sonra miskin olan dervişlere onu iriştir.

خدمتت این است، تا يك چند گاه گفت: سمعا طاعة ای جان پناه

Bir hayli müddete dek senin hizmetin budur. Hazreti Şeyh dahi dedi ki :Yâ Rab senin emrini işitmekle işitdim ve yine emrine itaat etmekle itaat etdim. Ey benim canımın melcei olan

Mevlâ buyurduğun gibi işlerim mâlum ola ki evliyâullahdan bir taife vardır ki bu hizmete memurdurlar ve bunların ismine Hüdâm tesmiye olunur. Bunların müteşebbe muhakki ve müteşebbe mübtela vardır. Müteşebbe muhakki onlardır ki kendisi memur olmaksız eline bir keşgöl alıp ebvab-ı ağniyayı devr eder ve onlardan akçe alır. Cem' ettiği akçeden lâzım olduğu miktarı kanaat ile kendi umûruna sarf eder bakisi bildiği fukaraya i'ta eder. Bu müteşebbe muhakkin Hüdâm ile farkı odur ki: Hüdâm taraf-ı Hakk'dan mamurlardır ve müteşebbe olanlar memur olmayıb belki hûdnecûd ederler. Yine Hüdâm o cem' ettiği akçeden kendi nefesine bir nesne sarf edemez meğer ki izin ve ruhsat vesile amma müteşebbeler demi mikdarı nefesine sarf eder ve yine Hüdâm her kime emr olundu ise ona vermeğe kâdir olur dilediğine veremez amma müteşebbe kime isterse verir ve müteşebbe mübtel onlardır ki bile emr keşgöl gezdirip akçe cem' eder ve cümlesini kendi nefesine sarf edib bir akçesini ashâb-ı ihtiyacdan bir kimseye vermez. Böylesinin esvakda sâillik eden cirardan asla farkı yokdur her ne kadar heyet-i derviş Mevlâna Abdurrâhman Encamî Kuddûse Sirrehû Asâmi Hazretleri tahkîk buyurmuşdur.

بس سؤال و بس جواب و ماجرا بُد میان زاهد و ربّ الوری

İşte bu nakl olunan gibi çok suâl ve çok cevâb ve sâir vaki'olan emirler ve zâhid ile halkın Rabbisi olan Mevlânın beyninde var idi ve vaki'oldu ve Hazreti Şeyhe bunun gibi çok emirler eyledi.

که زمین و آسمان پُر نور شد در مقالات آن همه مذکور شد

Öyle ki zemin ve âsumân o suâl ve cevâbdan pîr-nûr oldu. Onların cümlesi Hazreti Şeyh'in zikrini ve hikâyetini beyân etdikleri makâlâtta mezkûrdur.

لیک کوته کردم آن گفتار را تا ننوشد هر خسی اسرار را

Lâkin ben o güftârı kısa eyledim ve hakla Şeyhin beyninde olan ahvâli ketm eyledim. Hatta her denî ve alçak kimse bu esrârı nûş etmesin. (190b) Zîrâ esrâr-ı İlâhîye mahfi olmak lazımdır.

آمدن شیخ بعد از چندین سال از بیابان به شهر غزنین و زنبیل گردانیدن او به اشارت غیبی و

تفرقه کردن آنچه جمع آید بر فقربر وفق اشارت غیبی

Burası Hazreti Şeyhin bir müddetden sonra sakın olduğu sahrâdan Gazneyn şehrine gelmesi ve yine ağniyânın ebvâbında işâret-i İlâhî ile zenbil gezdirmesi ve dahi ol nesnenin beyânındadır ki zenbilde cem olur. İşâret-i gaybiye muvaffak olarak fukarâ üzerine onu tevzi' ve tâksîm eylemesi beyânındadır. Beyt:

هر که را جان ز عز لَبیک است۔ نامه بر نامه، پیک بر پیک است.

چنانکه روزن خانه باز باشد آفتاب و ماهتاب و باران و نامه و غیره منقطع نباشد

Her kimsenin ki canı lebbeyk nidâsını işitmek izzetine mazhârdır. Yâni Yâ Rab dedikce Allâhu Teâlâ Hazretleri ona lebbeyk buyurur ve canı bu nidâyı işitir demektir. O kimsenin canı ve Allâhu Teâlâ tarafından nâme nâme üzerine mülk mülk üzerine gelmekdedir ve ahbar-ı âlem-i gayba vukûf-u tamı olmaktadır. Bu hal ona benzer ki hânenin penceresi çünkü açık oldu afitâbın ve mehtâbın ziyâları ve yine yağmur ve mektub ve sâir nesne o rûzenden munkatî' olmaz ve dâim gelmekte olur. Bunun gibi şol kimsenin canı ki hitâb-ı İlâhîye istima' eder ve dâima ahbâr-ı İlâhîye ve ilhâm-ı Rabbaniye pey der pey onun canına nâzil olur.

رو به شهر آورد آن فرمان پذیر / شهر غزنین گشت از رویش منیر

O emre intisâl edici Şeyh Hazretleri şehri-i Gazniye'ye müteveccih oldu. Şehr-i mezkûr o şeyhin yüzün nûr verici ve ziya sâhibi oldu.

از فرح خلقی به استقبال رفت / او در آمد از ره دزدیده تفت

Şeyhin şehre geleceğini ol şehrin halkı bildiler ve Karâhandan bir cemaât istikbâle gitti ; çünkü şeyh onların istikbalini işitti. O şeyh şehre mahfi yoldan tez ve hâretli olduğu halde dahil oldu.

جمله اعیان و مهان برخاستند / قصرها از بهر او آراستند

O şehrin ulularının ve eşrâfının cümlesi kalkdılar hazreti şeyhe köşkleri tezyîn ettiler.

گفت: من از خود نمائی نامدم / جز به خواری و گدائی نامدم

Şeyh Hazretleri onlara dedi ki: Ben buraya kendimin velî olduğunu göstermeye gelmedim, böyle kasrda sakin olmak hadnemalar içindir ve ben şehirden hakaretin ve suâlin gayrisi için geldim, belki emr-i Bârî ile ben burada sâliklik edeceğim.

نیستم در عزم قال و قیل من / در به در گردم به کف زنبیل من

belki burada va'z u nasihat kasdında ve irşâd halinde değilim ve memuriyetim bunlara değildir; belki kapı ve bakpu zenbil elimde olduğu halde dönerim ve suâl ederim; işte bu hale memurum. Böyle âdem böyle kasrda (191a) yakışmaz, dedi.

نیستم در عزم قال و قیل من / در به در گردم به کف زنبیل من

Keennehu dendi ki: Böyle niçin sâillik edeceksin? Hazreti Şeyh cevâbında buyurular ki: Ben Allâhu Teâlânın bende-i fermâniyim ve ne buyurur ise onu işlerim. Rabbimden bana emir varır ki ben burada dilenci olayım ve Şeyh ve mürşid olmayayım.

در گدائی لفظ نادر ناورم / جز طریق نر گدایان نسپریم

Gedâlıkda nâdir lafz getirmem adeta sâir sâiller gibi gedâlık ederim. Yâni vakt-i irşâdda nükteyi ve cezb-i kalb edici elfaz söylediğim gibi söylemem, demektir ve dahi denî ve alçak sâillerin yolunun gayrisine kendimi sipariş etmem.

تا شوم غرق مذلت من تمام   تا سقطها بشنوم از خاص و عام

Hatta ben bütün bütün zillet ve hakârete gark olayım; hatta nâsdan hezayân ve terhatlar işideyim. 'sakat' sin'in ve kaf'ın fethalarıyla lagv ve bâtil olan kelâma tabir olunur. Yâni beni akçe talebinden için tard etsinler ve bana su-i tabir kılsınlar, bu cihetden hor ve hakîr olayım. O hakâret sebebiyle ba'de nezd-i Hüdâ'da izzet bulayım ve murâdîma va'îl olayım demektir.

امر حق جان است و، من آن را تبع   او طمع فرمود ذلّ من قنع

Allâhu Teâlânın emri bana can gibidir ve benim ona tabî olmuşum O Hüdâ çünkü bana tamâ ile emir buyurmuşTûr. Şimdiden sonra kanâati terk edip tamâ semtine giderim ve tamâkar olurum. Egerçi her ne kadar Hazreti İmam Ali **الله وجهه عزم من قنع ذل من طمع** buyurmuş ise de ve bu kelâm-ı şerîf ile tamâkarlık mezmûn ise de tamâkarlık tarafına giderim. Zîrâ tamân mezmûn olması nezd-i Hakk'da mezmûn olduğundandır. Çünkü Cenâb-ı Hakk tamâ ile emir eder tamâ emr-i memdûh olur.

چون طمع خواهد ز من سلطان دین   خاک بر فرق قناعت بعد از این

Çünkü benden din-i islâmın sâhibi Mevlâ tamâ ister, bundan sonra kanaatin tepesine toprak olsun ve kanaat olsun

او مذلت خواست، کی عزت تنم ؟   او گدائی خواست، کی میری کنم ؟

Çünkü o Hüdâ benden nas beyninde müzlete sebep olan suâl ve tamâ'ı isterdi ve bana zelil ol ve hakareti irtikâb eyle, diye emir eyledi. Ben kaçan izzetin etrafında devr ederim, belki etmem. Zîrâ izzetin etrafında devr etdiğim dünyâya hırs ve tamâ ile tezlil-i nefsdan men buyurduğundan için idi. Çünkü rızası şimdi münâkis oldu. Ben dahi aksi cânibine azm ederim

بعد از این کدیه و مذلت جان من   بیست عباس اند در انبان من

Bundan sonra ömr-ü dünyâ için maşakkat ve mezellet benim canım gibidir ve bana sevgilidir. **(191b)** Ve öyle cirâr olurum ki yirmi Abbâs-ı mezkûr benim dağarcığımdadır. Yâni abbâsın yirmi mertebede olan cirârlığına faîk olurum demektir. 'enbân' hemzenin fethi ve nûn'un sükûnuyla şol deriden masnû olan kaba derler ki çobanlar ve yolcular içine ekmek ve katık korlar.

شیخ در میگشت و زنبیلی به دست   "شیء الله" خواجه، توفیقیت هست ؟

Bundan sonra HazretiŞeyh Kuddûse Sirrehû elinde bir zenbil-i suâl olduğu halde şehrin çarşısından ve mahalle arasında döner ve dolaşır ve sıdkla cer ve suâl eder idi. Öyle diyerek ki Allâhu Teâlânın rızası için zenbile bir şey ver. Ey hâce eğer sende Mevlânın edna bir tevfiği var ise fil-vakî HazretiÜzeyre vermek mahda tevfiğ-i Bârî olduğunda şüphe yoktur. Zîrâ

برتر از کرسی و عرش اسرار او شیء الله، شیء الله، کار او

Hazret-i Azîzin bâtımda olan esrâr-ı ulvda kürsîden ve arşdan ziyâde ber-ter idi. Eğerçi zâhirde onun işi şeyullâh diyerek kişt ü güzâr idi.

انبیا هر يك همين فن ميزنند خلق مفلس كديه ايشان ميکنند

Eğer dersen ki evliyâ suâl ederler mi? Bu beyt ile cevap buyururlar ki: Enbiyâ-yı îzam aleyhimüsselâm bu fen ve sanatı ururlar idi. Halk müflisdir. Enbiyâ-yı îzam onlardan halkın hali bu iken isterler idi. Meselâ Mûsâ aleyhisselâm Kârûn'dan malından zekatnı istedi. Ve yine Fahr-ı Âlem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz herkesin malından zekât aldı. Kalellâhu Teâlâ fi kitabihil-Kerîm **من اموالهم صدقة تطهرهم و تزكيتهم وصل عليهم الاية** Ve yine vakt-i gazâda ashâb-ı kirâmdan gazâyâ azm etmiş iken mal ile iâne dahi istedi. "güdiye" suâl mânâsınadır. Mâlum ola ki halkın müflis olması elinde olan emvâl ve eşyâ yedinde âriyet ve emânet olduğu ve hakîkâtte mal Allâhu Teâlânın olması cihetindedir.

أقرضوا الله، أقرضوا الله، ميزنند بازگون بر "انصروا الله" می تنند

Ve yine enbiyâ-yı îzam aksine olarak Allâhu Teâlâyâ karaz veriniz buyururlar idi. Halbuki mal Allâhu Teâlânın olup halkın yedinde ariyet idi. Bu ona benzer ki **العبد وما يملكه لمولاه** buyurulmuş iken ve mal hakîkâtte Mevlânın iken kemâl-i kereminden mevlâsı abdimden lüzumu vaktinde istikrâz eder ve benim malımdan şu mikdar nesne götür demez. Yine aksine Enbiyâ-yı îzam aleyhisselâm ensarullâh kelâmının etrafında dolanırlar. Halbuki kul âcizdir ve elinden bir nesne gelmez. Belki Allâhu Teâlâ kuluna nusret eder; böyle iken ensarullâh diyerek enbiyâ-yı izam halka söyler.

در بدر این شیخ می آرد نیاز بر فلک، صد در، برای شیخ باز

(192a) Her kapıda bu şeyh niyâz getirir idi ve sadaka ister idi. Felek üzerine âlem-i gaybın yüz kapısı şeyh için küşâd olmuş idi.

كان گدائی که به جدّ میکرد او بهر یزدان بود، نی بهر گلو

O gedâlığı ki onu ced ve sa'y ile Hazreti şeyh eder idi. O Allâhu Teâlânın rızası için idi, boğazdan için değil idi 'gelû' kâf-ı fârisîyenin fethi ile boğaza denir. Halk ile mürâdifdir

ور بکردی نیز از بهر گلو آن گلو از نور حق دارد غلو

Eğer dahi o şeyh boğazından için itmiş ise Hazreti şeyhin boğazı nûr-u halk ile taf diyeden haddi tecavüz tutar. 'guluv'gayn'ın ve lâm'ın zammeleriyle haddini tecavüz etmege derler. Böyle olunca :

در حق او خورد، نان و شهد و شیر به ز چله، وز سه روزه صد فقیر

Azizin hak devletinde ekmek yemek ve bal ve sütnûş etmek kendine yüz fakirin çilesini ve yine yüz dervişin üç gün orucunu tutmaktan ezza' olur. Zîrâ mücahededen geçmiştir ve yediği

nûr îmân olmuşTûr. Böyle olan zât dilerse dünyânın taâmını yesin ve şarâbını içsin nef'-i mahsendir.

نور می نوشد، مگو نان میخورد لاله میکارد، به صورت میچرد

Şeyh nûr içre deme ki ekmek yer, taâm yemesi ile bağ-ı kalbine lâle eker. Beli sûretde ot otlar taâm tenâvül eder. Yâni taâm yemesine bakma yediği bağ-ı sinesinde lâle-i mârifet ve gül-ü hakîkât olur, demekdir.

چون شراری کاو خورد روغن ز شمع نور افزایش خوردش بهر جمع

Bir fetile-i müştâ'le gibi ki şem'den yağ ver, o yemekten için meclise nûr artar. Şirar dan murat şem'in fetile-i müştâ'lesidir ve şem'den murat mumdur.Yâni şeyhin taâm yemesi ona benzer ki, fetile-i müştâ'le mumun vücûdundan doğan cezb eder ve şa'le kuvvet bulup meclise ziya artar. Şeyh Hazretleri dahi taâm yedikçe kalbinde nûr olup o nûrdan nâs ve mûritler müstefid olur, demek olur.

نان خوری را گفت حق: لا تسرفوا نور خوردن را نگفته ست "اکتفوا"

Ekmek yemege mensup olana Allâhü Teâlâ Kur'an-ı Kerîm de: "İsraf etmeyiniz ve doyduktan sora yemeyiniz" buyurdu. Lâkin ehlullâhın nûr yemesine kanâ'at edip az yeyiniz buyurmuşlardır. Çünkü Şeyhin yediği nûr olur. Nûr yiyen nûr yemekten men' olunmaz. Bu sûretde zenbili nefsi için gezdirip akçeyi kendi yer ise, varsın yesin, afiyet olsun, buyururlar.

آن گلوی ابتلا بُد و آن کلو ا فارغ از اسراف و، ایمن از غلو

Halkın boğazı imtihan boğazıdır ve onu Mevlâ imtihan için halk etmiştir. Kim boğazıyla meşgûl olur ve kim olmaz herkes kendini anlasın (192b) binâberin çok yemekden men etmiştir. Velâkin evliyâ-yı kirâmın halkında ısrat yokdur ve yemekde haddi tecavüzden emindirler ve haddi tecavüzden zârarı yokdur. Bunun için çok yemeyiniz diye men olunmazlar. Halk sûri ile taâm-ı dünyâ yerler ise de yine lâ tesrefü'da dahil olmazlar. Zîrâ yedikleri taâm aynı nûr-u muhsendir.

امر و فرمان بود، نی حرص و طمع آن چنان جان، حرص را نبود تبّع

Hazreti Şeyhin zenbil gezdirmesi hırs ve tamâ değildir. Zîrâ ancılayın cân hırsa tabi' olmaz, beyhûde zân etme.

گر بگوید کیمیا، مس را بده تو به من، خود را طمع نبود فره

Eğer kimya bakıra, kendini bana ver, der ise, bu kelâm kimyanın bakıra hırsından için olmayıp belki nâsın malı mütezâyıd olsun için ve bakır altın olsun içindir. Evliyâ dahi halkın malını alması hırsından olmayıp belki nâsın malı mütezâyıd olsun, diyedir.

گنجهای خاک تا هفتم طبق عرضه کرده بود پیش شیخ حق

Toprakda medfûn hazineleri yedinci zemine dek Allâhu Teâlâ Hazretleri şeyhin önüne arz etmiş idi ve şeyh kabul etmemiş idi. Hiç böyle zât-ı şerîf nefsi için sâillik eder mi? İnsaf ile buyururlar:

شیخ گفتا: خالقا، من عاشقم   ور بجویم غیر تو، من فاسقم

Şeyh hazretleri Allâhu Teâlâya münâcatında dedi ki: Ey benim halıkım! Ben sana âşığım, eğer senin gayrını istersem ben fâsığım. O zaman âşık olmuş olmam; zîrâ âşık odur ki ma'sûkundan gayrı matlûbu olmaya.

هشت جنت گر در آرم در نظر   ور کنم خدمت من از خوفِ سقر

Yine şeyh der ki: Eğer sekiz cenneti ben nazârıma getirir isem ve yine eğer cehennem havfından sana hizmet edersem –beyt âtiye merhûndur-

مؤمنی باشم سلامت جوی من   زانکه این هر دو بود حظ بدن

Selâmet isteyici bir ednâ mü'min olmuş olurum ve âşık olamam. Zîrâ cennet istemek ve dûzahdan eman dilemek , ikisi dahi beden hazzıdır. Ve bedenin hazzına talib olan âşık değildir.

عاشقی، کز عشق یزدان خورد قوت   صد بدن پیشش نیرزد تره توت

Bir âşık ki Mevlânın aşkıdan azık yedi yüz beden onun önünde bir tut yaprağı deymez. Bu sûretde âşık beden ile meşgûl olmaz. "terre" tâ'nın fethi ve râ-i meşede ile yaprak mânâsınâdır. Tut meşhur meyvenin adıdır. "erzed" fiil-i muzâridir. Beha eder demek olur. Ve nun'u nefy için olmağla değmez, demek olur.

وین بدن که دارد آن شیخ فطن   چیز دیگر گوی و، کم خوانش بدن

Bu cesedi ki o şeyh akil tutar. O cesed bildiğin cesed değildir. Sen ona cesed deme. "Fatin" fâ'nın fethi ve tâ'nın kesri ile zeki demektir. Kafiye için tâ'nın (193a) fethi ile okunur.

عاشق عشق خدا، و آنگاه مُزد ؟   جبرئیل موتمن، و آنگاه دزد ؟

Bir kimse Hüdâ'nın aşkına âşık ola ve aşk-ı hakkı isteye, bundan sonra cennet mukâbelesinde ibâdet ede ve rıza-yı bârî için kulluk etmeye. Bu olmaz işdir. Ve bu olmamakda ona benzer ki Cebrâil Aleyhisselâm emin ola ve emin lakabıyla mülakkab ola. Bâde ona hırsız diye söylene. Bu nice mümkün değil ise , âşığın dahi ücret ile ibâdeti böyle mümkün değildir. "Engah" hemzenin fethi ve nun'un sükûnuyla bâde mânâsındadır. Mü'temen emin ittihaz olunan zâta derler.

عاشق آن لیلی کور و کبود   مُلکِ عالم پیش او یک تره بود

O kör ve mali' yâni hüsnü yok Leylânın âşığı ki Mecnûn-u nâm-ı âşıkıdır. Cihânın mülkü onun indinde bir yaprak kıymetinde idi. Ve Leylânın muhabbeti gâlib olub asla dünyâyâ iltifât etmez idi.-beyt âtiye merhûndur-

پیش او یکسان شده بُد خاک و زر   زر چه باشد؟ که بُد جان را خطر

O Mecnûnun önünde altın ve toprak beraber idi. Altın nedir ki, canı için dahi Mecnûnun havfı yok idi. Zîrâ canının dahi indinde kadri kalmamış idi. İnsaf ile şöyle ma'sûkanın aşkı Mecnûna bu hali verince Allâhu Teâlânın aşkı, âşığı dünyâyâ iltifat etdirir mi? Elbette etdirmez, demek isterler. Bu iki beyt suâl-i makdara cevâb olur. Keennehu dendi ki: Mevlânın aşkı âşığa bu hali verir mi? Bu beytler bu suâle cevâbdır. Bundan sonra canından havfı olmadığını isbat için bu beyti buyururlar.

شیر و گرگ و دد از او واقف شده   همچو خویشان گرد او جمع آمده

Arslan ve kurd ve sâir hayvan mecnûn-u âşığın halinden vakıf olmuş idi. Binâen-aleyh hasımlar gibi onun etrafında cem' olmuşlar idi. Ve Mecnûn bu hayvanatdan bana zârarları olur diye havf etmez idi. Zîrâ canının indinde kadri kalmamış idi ve cesedine dahi itibarı yok idi. Eğer olaydı ziyâde havfından onlardan firâr eder idi. Belki beni pârelesinler de şol beladan halâs olayım der idi. "Girdgâf" Arabîyenin kesriyle taraf mânâsınadır. *Girdamda* cem' olmuş demektir.

کاین شدست از خوی حیوان پاک پاک   پُر ز عشق و لحم و شحمش زهر ناک

Öyle diyerek hayvanat etrafına cem' olmuş idi ki bu adam hayvan huyundan pâk olmuşdur ve bu şahıs aşkdan doludur. Ve bunun eti ve yağı zehirlidir bu yenmez, derler idi.

زهر دد باشد شکر ریز خرد   زانکه نیک نیک باشد ضد بد

Şeker dökücü akıl, yırtıcı hayvanın zehri olur. Zîrâ iyinin iyiliği kötü olana zıd olur. Bunun âşığın yırtıcı hayvanat –ki bedler zümresindedir- Aşk onlara (193b) zıd olmağa âşığın lahmîni ekle kâdir olamazlar.

لحم عاشق را نیارد خورد دد   عشق معروف است پیش نیک و بد

Bu ecelden âşığın lahmîni yırtıcı hayvanat ekl etmeğe kâdir olamaz. Aşk iyinin ve kötünün indinde ma'lumdur. Hayvanât dahi aşkı ve âşığı bilirler. Bu cihetten zarâra kâdir olamazlar.

ور خورد خود فی المثل دام و ددش   زهر گردد لحم عاشق، بکشدهش

Eğer farâza tuzak verici hayvanât âşığı ekl eder ise âşığın lahmî zehr olur ve onu ehlâk eder.

هر چه جز عشق است شد مأکول عشق   دو جهان یک دانه پیش نول عشق

Her ne ki aşkın gayrıdır aşkın me'kûlu oldu ve aşk ona gâlib oldu. Velâkin bir şey aşka gâlib olmadı. Bu ecelden âşık gâlib olur ve kimsenin mağlûbu olmaz. Dünyâ ve ahiret aşkın

burnundan bir dâne gibidir ve bu mertebede aşk âlîdir. Bundan sonra aşk ve âşık bir ferдин mağlûbu olmadığını beyânına şürû' edib buyururlar:

دانه ای، مَر مرغ را هرگز خورد ؟ کاهدان مَر اسب را هرگز چرد ؟

Meselâ bir dâne tahkîk mürġu hiç ekl eder belki ekle kâdir olmaz. Ve yine samanlık tahkîk atı hiç otlar mı, belki otlamaz ve at samanlıkda mevcûd olan samanı otlar.

بندگی کن تا شوی عاشق لعلّ بندگی کسب است، آید در عمل

Ey dervîş ubûdiyet ile me'mûldur ki âşık olasın. Zîrâ kulluk kesbîdir, amelde husûl gelir.

بنده، آزادی طمع دارد ز جدّ عاشق آزادی نخواهد تا آید

Kul ceddinden âzadlığı tama' tutar. Âşık kıyamete dek âzadlık istemez. Ced bu makâmda Mevlâ demekdir.

بنده، دایم خلعت و ادرار جوست خلعتِ عاشق، همه دیدار اوست

Kul dâim Mevlâsından hil'at ve vazife isteyicidir. Lâkin âşığın hil'ati ve vazifesi dostu görmek ve cemâlini mutalâ'âdır. "İdrar" hemzenin kesri ile vazife mânâsındadır.

در نگجد عشق در گفت و شنید عشق دریائست، قعرش ناپدید

Keennehu dendi ki: Aşkı bir iyice vasf eyle. Bu beyt ile cevâb buyururlar ki: Aşk söylemeğe ve dinlemeğe sığmaz ve kâl ve sem' ile ma'lûm olamaz ki vasf edeyim. Zîrâ aşk bir deryâdır ki ka'rı belirsizdir ve kimse nihâyetini dahi bulmamışdır ve âşık bendeden büyüktür. Neteki bilindi.

قطره های بحر را نتوان شمرد هفت دریا پیش آن بحر است خرد

Bahrin katrelerini ta'dâd mümkün değildir. Dünyâda olan yedi deryâ. Bahrin yanında şey-i hakîrdir. Hiç böyle emr-i âzîm vasfı kabul eder mi ki bundan ziyâde şerh beyân edeyim.

این سخن پایان ندارد، ای فلان باز رو در قصه شیخ زمان

Ey kimse aşkın beyân olunmayacağını (194a) bildin. Böyle olunca aşk sözü yahud aşkın beyân olunmayacağını sözü nihâyet tutmaz. Yine o şeyh-i zamanın hikâyesine yürü ve onu nakl eyle ki nâkıs kalmaya.

در معنی لولاك لما خلقت الافلاك

Burasi **لولاك لما خلقت الافلاك** hadis-i kudsîsinin mânâsıdır.

شد چنین شیخی گدای کو به کو عشق آمد لا ابالی، اتقوا

Buncılayın şeyh mahalle melce gedâ ve sâil oldu. Ve bu şeyh'i bu hale lâebâli olan aşk koydu. Siz aşkdan havf ediniz, aşkın kişiye etmeyeceği yokdur.

عشق جوشد بحر را مانند دیگ عشق ساید کوه را مانند ریگ

Çünkü "ittekû" buyurdular. Aşkın emr-i âzîm olduğunu beyân lazım geldi ise ebyât âtiye ile beyâna şürû' edib buyururlar ki: Aşk-ı secri tencere gibi vüs'ati ve amak ı var iken kaynadır ve yine aşk dağı kum gibi ezer. Hali aşk-ı secre ve cibâle dahi galebe eder. Bu sa'ab kavî ve emr-i âzîm bir nesnedir.

عشق بشکافد فلک را صد شکاف عشق لرزاند زمین را از گزاف

Aşk feleği yüz yerinden yarar, neteki leyle-i mîraçda Resûl-u Ekrem Sallalâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerinin aşkı yardı. Ve yine aşk zemini beyhûdeden didredir. Yâni didremeğe hiçbir sebep yok iken yer zelzele eder. "Güzâf" beyhûde demektir. Beyhûdeden murâd sebebi yok demektir.

با محمد بود عشق پاک جفت بهر عشق او خدا "لولاك" گفت

Hazreti Muhammed Mustafâ Sallalâhu Aleyhi ve Sellem Hazretlerine aşk çift oldu. İşte bu aşk için Allâhu Teâlâ Hazretleri **لولاك لولاك لما خلقت الافلاك** buyurdu. Yâni aşk için halfet-i âleme bâ'is oldu demektir.

منتھی در عشق، او چون بود فرد پس مر او را ز انبیا تخصیص کرد

Çünkü Nebî-i Zîşân aşk-ı Hüdâda ferd olduğu halde müntehî idi. Böyle olunca tahkîk Peygamber-i Zîşân-ı enbiyânından habîb olmağa tahsîs eyledi.

گر نبودى بهر عشق پاک را کی وجودی دادمی افلاک را ؟

Ve buyurdu ki: Sen eğer benim pâk olan aşkım için olmayaydın, kaçan eflâke vücûd verir idim. Ve âlemi halk eder idim, belki etmez idim. Bu cihetden kâffe-i mahlûkat senin çin mahluk olmuş oldu.

من بدان افراشتم چرخ سنی تا علو عشق را فهمی کنی

Ben ol sebebe bu âlî olan feleği ref' etdim ki feleği nazâr edib aşkın ref'etini fehm edesin. Felek dahi âşık olmağa aşkından için devr eder. Ve yine aşkdan için böyle âlî oldu ki âşıklar bilirler ki aşkla ref'et bulunur imiş.

منفعتهای دگر آید ز چرخ آن چو بیضه تابع آید، این چو فرخ

Feleğin irtifâ'ından başka menfeâtler dahi (194b) vardır. Her ne kadar âşığa, aşkın kadrini ilan için ref' olundu ise, lâkin o yumûrta gibi tâbi' geldi. Ve bu yavru gibi asıldı.

خاک را من خوار کردم یک سری تا ز دل عاشقان بوئی بری

Âşıkların ref'etini beyân etsin için gökleri ref' ettiğim gibi yine aşkın zel sorusunun beyân için hâki ve küre-i zemini cümlesini hor ve hakîr eyledim. Hatta âşıkların mezelletinden bir râyiha iletisin. Bundan sonra

خاك را داديم سبزی و نوى   تا ز تبديل فقير آگه شوى

Hâke yeşillik ve yenilik verdim, hatta dervişin vücûdunun hâk gibi tebdîl ve tağyîrinden âgâh olasın. Meselâ hâk hengâm-ı şitâda nebâtât-dan 'âri olur. Mevsim-i bahârın kudümüyle envâ-ı nebâtât ve izhâr ve şukûfe peyda olmasıyla tebeddül eder. Ve yine yerin kuvvet-i enbâtı tezâyud etmekle yine tab'ına tebeddül gelir. Sâlik ve âşık dahi kat'-ı merâtib etdikçe evvel ki vücûdu lâmuhâle tahavvül eder.

با تو گویند این جبال راسیات   وصف حال عاشقان اندر ثبات

Bu müstekâr ve sabit olan dağlar âşıkların sebatda olan halinin vasfını sana söyler ve haber verir. Ve âşıklar râh-ı hakkda bu cibâl-i rasiyât gibi sabit olduklarını sana ifade ve beyân eder.

گر چه آن معنیست، و این نقش، ای پسر   تا به فهم تو شود نزدیک تر

Eğerçi âşğın râh-ı hakkda sebat ve istikrarı mu'ni kabilindendir ve bu cibâl-i râsiyat sûret kısmından olmağla münasebetleri yokdur. Böyleyken senin fehmine akreb olsun için cibâl-i râsiyat aşkların metanetini ve küre-i zemin mezelled sevriyelerini ve semavad alakadarlarını ifade ve beyân eder.

غصه را با خار تشبیهی کنند   آن نباشد، لیک تنبیهی کنند

Münasebetleri yok iken ifadeleri ona benzer ki: Meselâ gassâyı dikene teşbih ederler. O gassâ dikenin aynı değildir. Lâkin ona teşbih olduğuna tenbiye ederler.

آن دل قاسی که سنگش خواندند   نامناسب بُد، مثالی راندند

Ve yine o kasved ile muttasıf olan kalbe taş tâbir ederler. Neteki Kur'an-ı Kerîm'de **فهی** **كالحجارة او اشد قوة** buyrulmuşdur. Bu teşbih-i müşebbeh ile müşebbeh-i bîhin münasebet sevriyesi olmamağla teşbih münâsib değildir. Böyle iken bunlar ile temsil ettiler. Çünkü, müşebbehler mahsûs ve muhser değildir. Belki umûr-u ma'kûledendir. Kemâliyle tefhim Hâsıl olsun için teşbih lâzım geldi

در تصور در نیاید عین آن   عیب بر تصویر نه، نفیش مدان

Âşğın halinin aynı tâsâvvura gelmez. Bu ciheden âşıkların böyle ahvali yokdur ,diye nefy etme. Belki kusuru zihninin tasvir ve temsiline nisbet eyle. Zîrâ senin aklın âşğın halini tasvire kâdir olamadı. Bu sûretde kusur **(195a)** aklındadır ve âşıkda bu ahvâl-i acîbe yok değildir.

رفتن آن شیخ به خانه امیری بهر کدیبه روزی چهار بار با زنبیل به اشارت غیبی

Bu şeyhin bir emîrin hânesine suâl için bir günde dört kere zenbil ile âlem-i gaybın işaretleriyle gitmesi beyânındadır.

و عتاب کردن امیر او را بدان وقاحت، و عذر آوردن شیخ امیر را

Ve dahi bu rezâled sebebiyle emîrin Hazreti Şeyhe ‘itab eylemesi ve yine aziz müşârün-ileyhim o emîre îtizârı beyânında olucudur.

شیخ روزی چار کَرّت چون فقیر   بهر کدیه رفت در قصر امیر

Hazreti Şeyh bir gün dört defa sâir fakir gibi suâl için emîrin hânesine gitdi.

در کَفَش زنبیل و "شیء الله" زنان   خالق جان می بجوید تائی نان

Azîzin elinde zenbil-i suâl olarak ve yine “Allâhu Teâlânın rızası için bir şey ver” diyerek ve yine diyerek rûhun hâlıkı sizden bir dilim ekmek ister, diyerek yevm-i ehadda bu hal ile dört kere gitti.

نعلهای بازگونه ست، ای پسر   عقل کلی را کند هم خیره سر

Ey oğul aksine oyunlar vardır. Öyle ki akl-ı külliye mütehayyir eder.’’Akl-ı külliden’’ murâd Cebrâil Aleyhisselâmdir.

چون امیرش دید، گفتش: ای وقیح   گویمت چیزی، منه نامم شدیح

Çünkü emîr onu gördü ve dedi ki: Ey rezîl adam, sana bir nesne söylerim. Benim nâmımı necîl koyma ve beni şeyh vermek için böyle söyledi, deme.’’*‘şehîh*’’ hasîs ve denî olan kimseye derler.

این چه سغری و، چه روی است و، چه کار؟ که به روزی اندر آئی چار بار

Senin kaydında burada kim vardır ve senin ta’yişin kimin fazifesidir? Seni beslemek bizim üzerimize farz mıdır ki, bir günde dört kere gelib tâciz edersin? Nafakası bize lazım gelen bu senin etdiğini etmez. Ben senin gibi arsız ve mukdem cilar görmedim, diyerek azize hayli ta’an ve melâmet eyledi.

حرمت و آب گدایان بُرده ای   این چه عباسی زشت آورده ای؟

Gedâların âb-ı rûyunu iletmişsin ve onları rezil etmişsin ve bu çirkin abbâslığı ne aceb getir mişsin bu ettiğın abbaslık değil belki

غاشیه بر دوش تو عباس دبس   هیچ ملحد را مباد این نفس نحس

senin seyisindir ve senin atına (195b)bakan hizmetkârındır. Böyle alçak nefis hiçbir mulhid için olmasın ve senin gibi bîâr, Mevlâ düşmanıma etmesin, dedi. ”*gâşiye*” Arabî olarak atın eğerine pûşidesine derler. Efendisinin yanında seyis gâşiyeyi omzu üzerine koyub beraber at

yanında gittiğinden gâşiye, berduş seyis mânâsına ıstılah olmuşdur. "nahs"nun'un fethi ve ha'nın sükûnuyla denî ve hasîş olan nesneye derler. İnsan olsun vesâir nesne olsun.

گفت: امیرا، بنده فرمانم، خموش ز آتشم آگه نه ای، چندین مجوش

Hazreti Şeyh dahi cevâbında dedi ki: Ey emîr, ben emr-i Îlâhînin bendesiyim. Sâkit ol. Zîrâ sen benim derûnumdaki âteş-i aşk-ı Îlâhîden hâbir değilsin. Bu kadar kaynama ve suâl niçindir? Ve ben buraya bir günde dört defa niçin geldim, bunların hikmetinin birisinden ona helâk dende yokdur. Fakat tâhirinin kabîh olduğuna bakıb sana gazab gelmesin; sonra zebnını çekersin,dedi.

بهر نان در خویش حرص ار دیدمی اشکم نان خواره را بدریدمی

Kendi nefsimde ekmek için bir hırs görmüş olaydım, tâlib-i nân olan kalbimi âlet-i carha ile yırtardım; velâkin gördüm ki yokdur. Zîrâ ta'am ve şarab ve 'iyâl hırsı benden çokdan gitmiştir,dedi.

هفت سال، از سوز عشق جسم پز در بیابان خورده ام من برگِ رز

Yedi sene cism pişirici aşk hâretinden sahrâda ben asma yaprağı yemişim. Benim vücûdum ta'amın hâretine tahammül edemez, dedi. Fi'l-vâki şeyh hazretleri müddet-i medîdede sahrâda oTûrub vücûdunun kemâl-i hâretinden teskin etsin için meyhoş olduğundan asma yaprağı ve asma filiziyle gıdalanır idi. "rez" ra'nın fethiyle asma çubuğuna denir.

تا ز برگ خشک و تازه خوردنم سبز گشته بود این رنگِ تنم

Hatta kuru ve taze asma yaprağı yemekden ey emîr benim tenimin rengi yeşil olmuş idi. İşte benim halim budur. Böyle olan zât hodbehod devr-i ebvâb eder mi? buyurdular.

تا تو باشی در حجابِ بوالبشر سَر سَری در عاشقان کمتر نگر

Mâdemki beşeriyet hicabıyla mahcûb olmuşsun ey emîr âşıkların ef'âline beyhûde ve abes nazârıyla az bak. Hiç bakma demekden kinayedir. "serseri"beyhûde mânâsına ıstılah olmuşdur. Meyân-ı nâsda boş ve abes yere gezene "serseri gezer"derler.

زیرکان که موی را بشکافتند علم هیئت را به جان دریافتند

Âkıllar kıl yardılar, ilm-i heyet eflâki anladılar, Yâni kemâliyle felasefenin ilmüne erdiler. Belki kendileri felasefenin aynı oldular vedahi

علم نیرنجات و سحر و فلسفه گر چه نشناسند حقّ المعرفه

(196a)hakka'l-ma'rifete nâr-ı necât ilmini ve ilm-i felsefeyi bildiler. Eğerçi hataları olmak hasebiyle hakk-ı ma'rifet ile bildiler.

لیک کوشیدند تا امکان خود بر گذشتند از همه اقران خود

lâkin kendi kudretleri mikdarı anladılar ve cümle akranından ileri geçdiler.

عشق، غیرت کرد و خود را در کشید شد چنین خورشید ز پشان ناپدی

Aşk gayret eyledi ve bunlardan yüzünü çekdi. Buncılayın güneş onlardan nâbdîd oldu,yânî aşkı anlamağa kâdir olamadılar, demekden ibaretdir.

نور چشمی که به روز استاره دید آفتابی چون از او رو در کشید؟

Bir göz nûru ki gündüz yıldızı gördü, bu hal gözde hiddet olmağa tavakkuf eder. Âfitâb ondan nice yüz çeker ve ona görünmez olur .Zîrâ âfitâb yıldızdan ekberdir. Şeyh-i sağîri idrâk eyleyen göz, şeyh-i kebîri idrâk etmesi evlâ olur. Bunun ilm-i heyet ve ulûm-u sâire yıldız gibi cüz'i nesnedir. Allâhu Teâlâ Hazretleri ve onun aşkı ekber olmada ve ezher ve evzâh olmada âfitâb gibidir. Lazım gelir ki yıldız gibi mahfî olanı görünce celî ve âşikâre olan Allâhu Teâlâ Hazretlerini görmek lazım gelirdi; lâkin görmediler. Fehm olundu ki Allâhu Teâlâ Hazretleri ve aşk-ı İlâhî gayûr olduklarından bunlardan mahfî oldular. Görmez misin Kur'an-ı Kerîmde **وهو الاول والاخر والظاهر والباطن وهو بكلی شیء علیم** buyurulmuşdur. Ehl-i hakîkât bu âyet-i Kerîmenin mânâsında Allâhu Teâlâ zâhirdir evliyâsına ve bâtındır i'dasına buyurmuşlardır Neteki Hazreti Mısrî Kuddûse Sirrehû divanında buyurmuşdur. Beyt: *İşte Niyâzi'nin sözün bir nesne örtmez Hakk yüzün / Hakdan âyan bir nesne yok gözsüzler pinhân imiş.* Ve yine Hazreti Hüdâyi Kuddûse Sirrehû buyurmuşdur. Beyt: *Zuhûru perde olmuşdur zuhûra / Gözü olan delil ister mi nûra.* Nûrdan murâd-ı şerîfleri Allâhu Teâlâ Hazretleridir. Zîrâ nûr esmâ-i İlâhîyedir.

زین گذر کن، پند من بپذیر هین عاشقان را تو به چشم عشق بین

Yine şeyhin hikâyesine 'avdet edib buyuruyorlar ki: O emîre Hazreti aziz dedi: Bu itirazdan geç, benim nasihatimi kabul eyle, âgâh ol, sen âşıklara çeşm-i hakaretle bakma. Zîrâ âşıklar büyükdür ve onların böyle halât-ı acîbesini inkâr etme, belki aşk gözüyle nazâr eyle.

وقت نازک گشته و جان در رصد با تو نتوان گفت ایندم عذر خود

Vakt-i nazın olur, zîrâ kalildir ve can dahi Allâhu Teâlâ Hazretleri yine belki bir tecelli olur, hülyasıyla gözetmektedir. Sana o demde kendi özümlü söylemek mümkün değildir. Sana lazım olan karîne ile ve irfân ile benim halimi anlamaktır.

فهم کن، موقوف آن گفتن مباش سینه های عاشقان کمتر خراش

(196b) Benim sözümü halimden bilâkavl anla. Benim söylemekliğime anlaması mevkûf olma. Zîrâ irfân söylemeksiz anlamak ile olur. Ve yine ey emîr, âşıkların kalbine az tırmala. Kim lafzı adamdan kinaye olub hiç tırmalama demektir. "Hırâş" hâ'nın kesriyle emr-i hâzırdır, masdarı "hırâşiden"dir. Tırmalamak mânâsınadır. Murâd âşığın kalbini rencide etme, demek olur.

نی، گمانی بُرده ای تو زین نشاط حزم را مگذار و میکن احتیاط

Benim aşkımdan sen bir zan etmedin yahud istifhâm ile etmedin mi, dense yine güzel mana olur.”*nişât*”dan murâd aşktır. Ey emîr, ulu ile ameli terk etme, belki bir amel de ihtiyat ile *herm* ve *ihtiyat* ikisi dahi ulu ve efdal olanı alıb mefzûlu terk etmeye derler.

واجب است و، جایز است و، مستحیل این وسط را گیر در حزم، ای دخیل

Benim sana söylediğim esrâr ve ahvâlin olması ya vâcibdir. Yâni olmamak ihtimali yokdur; yahud caizdir. Yâni olsa da olmâsâ da olur, demektir yahud muhaldir. Yâni olması mümkün değildir. Hâsılı şu umûr-u telse-den hâli değildir. Zîrâ her akla gelen ya vâcibdir ya mümkündür ya muhâldir. Meselâ Allâhu Teâlânın olması vâcibdir, zeydin vücûdu mümkündür,ş errin bârî muhaldir. Sen bu üç şeyin ihtiyatda olarak ey Mevlâyâ dehâlet edici emir: vustanı ahz eyle ki, o caizdir. Zîrâ haberde hayre'l-umûr o satha vârid olmuştur. Hülâsâsı şeyhin bu davası vâcibdir, deme ve muhaldir dahi deme. Belki olması mümkündür, diye itikad eyle. Bundan sana bir ziyân gelmez. ”*dahîl*”fe’îl vezninde îmân talebi için gelmiş kimseye derler

گریان شدن امیر از نصیحتِ شیخ و عکس صدق او و ایثار کردن مخزن بعد از گستاخی

O emirin Hazretişeyhin bu nasihatinden için ağlayıcı olması beyânındadır. Ve dahi Hazreti Azizînin kavlinde olan sıdk-ı emire aks etmesi beyânındadır. Ve dahi emirin bu kista hulfünden sonra altın hazinesine o şeyhe teslimi beyânındadır.

و استعصام شیخ و قبول ناکردن و گفتن که من بی اشارتی نیارم تصرف کردن

Ve dahi şeyhin ismet etmesi ve kabul etmemesi ve söylemesi beyânındadır ki ben işaretsiz ve ilhamsız senin mahzeninden tasarruf etmeğe kâdir olamam.

این بگفت و، گریه در شد های های اشک، غلطان بر رخ او، جای جا

Hazreti Şeyh emire bu kelimât-ı mezkûreyi söyledi. Vedahi âvâz ve savt ile olan bekâya gitdi ve şeyhin yanağı üzerine gözyaşı yer yer gitdi. Yâni gözünden iri dâneli gözyaşı dağlarının her cânibine seyelan eder idi, demek olur.

صدق او هم بر ضمیر میر زد عشق هر دم طرفه دیگری می پزد

Şeyhin sıdkı, emirin kalbine urur idi. (197a) emir dahi şeyh ile beraber beka eder idi. İşte her an aşk böyle bir âcib tencere kayndır.

صدق عاشق، بر جمادی می تند چه عجب گر بر دل دانا زند ؟

Âşğın sıdkı cemâd üzerine urur. Acebimdir ki dil-î dânenin üzerine urâ görmez misin? Hazreti Mûsâ Aleyhisselâmın sıdkı âsâ ve dağ üzerine urdu. Zîrâ âsâ ejderha oldu ve Cebel-i Tûr dört pâre oldu. Âsâ ve cebel ise cemâdlardır. Neteki beyt-i atide beyân buyururlar.

صدق موسی، بر عصا و کوه زد بلکه بر دریای پُر اشکوه زد

Mûsâ aleyhisselâmın sıdkı âsâ-yı şerîflerine ve Cebel-i Tûra aks etdi. Belki azîm deryâyâ dahi tesir etdi. Zîrâ âsâ-yı mübârekelerini darb etdikde on iki yol bahrde küşade oldu. 'Üşkû' hemzenin zammıyla ve şın-ın sükunuyla oluk mânâsındadır. Deryânın azîmeti ve sa'tinden ve amikinden kinâyeye olur.

صدق احمد بر جمال ماه زد بلکه بر خورشید رخشان راه زد

Hazreti Ahmed sallalâhu Teâlâ aleyhi ve sellemın sıdkı mâhın hüsn ü cemâline urdu. Bu ciheden kamer mûnaşşak oldu. Belki lem'an edici güneşin üzerine yolunu urdu. Menkuldur ki Resûl-u Ekrem sallalâhu Teâlâ aleyhi ve sellem bir gün salât-ı 'asrı bazı şegâl sebebiyle te'hir buyurmuşlar. Güneşe teenni ile emir buyurub kable'l-gurûb salât-ı 'asrı eda buyurmuşlar. Yine hikâyeye avdet edib buyururlar ki:

رو به رو آورده هر دو در نفیر گشته گریبان، هم امیر و هم فقیر

Her ikisi feryâdda oldukları halde revberv gelmişlerdir. Hem Hazreti şeyh ve hem emir giryân olmuşlar.

ساعتی بسیار چون بگر بستند گفت میر او را که: خیز ای ارجمند

Bir hayli saat ağladılar. Çünkü beka tamam oldu. Emir şeyhe dedi ki: Kalk ey râh-ı Hüdâda âlim ve âkil olan zât. Beyt âtiye merhûndur.

هر چه خواهی از خزانه بر گزین گر چه استحقاق داری صد چنین

Her ne istersen hazineden ihtiyâr eyle ve onu al. Eğerçi benim hazinemde olan nesne sana lâyük olmayıb onun gibi yüz miktarına istihkâk isen de

خانه آن توست، هر چت میل هست بر گزین، خود هر دو عالم اندک است

Hâne-i hazine senindir. Her nesneye ki içinde olandan senin meilin vardır. Onu al, eğerçi iki âlim sana azdır. Böyle bilirim, diyerek emir şeyhe söyledi.

گفت: دستوری ندادندم چنین که به دست خویش چیزی بر گزین

Hazreti Aziz buyurdular ki: Bana buncılayın izin vermediler ki kendi elimle bir şey ihtiyâr edem. Ve onu alam, belki bana ruhsat, herkesin eliyle (197b) verdiğini almağadır.

من ز خود نتوانم این کردن فضول که کنم من این دخیلانه دخول

Ben kendimden bu füzulluğu etmeğe kâdir olamam. "Takdir-i in" füzulu gören demektir. Zîrâ ben bir kimsenin hânesine dahil olanlara lâyük duhul ederim ve yanmacı gibi istediğini alırlardan değilim, dedi. "dehil" imân demek için gelip bir büyük şahsın hânesine dâhil olan kimseye denir.

این بهانه کرد و مهره در ربود مانع آن بود که عطا صادق نبود

Bunun bahâne eyledi ve zenbilini kabdı ve gitdi. Mâni' o idi ki o emirin 'atâsı sadık değil idi.' 'Mühre' mim'in zammı ve hâ'nın sükûnuyla buncak demektir. Bu makâmda murâd Hazreti Şeyhin keçkülüdür. Çünkü bu beytden balâya tenâkus fehm olundu. O tenâkusu def' için buyururlar.

گرچه صادق بود و، بی غل بود و خشم
شیخ را هر صدق می نامد به چشم

O emir sadık idi. Zîrâ karışksız idi. Velâkin şeyhin gözüne her sıdk görünmez idi. Binâen aleyh emirin sıdkını beğenmedi.

گفت: فرمانم چنین داده ست اله
که گدایانه برو چیزی بخواه

Şeyh dedi ki: Bana fermân-ı Hüdâ buncılayın vermişdir ki fakirlere lâyık git ve ekmek iste. Benim me'muriyetim bunadır. Ben beğendiğimi alamam ve hilâf-ı emr-i bârî hareket edemem.

اشارات آمدن از غیب به شیخ، که این دو سال به فرمان ما بستدی و دادی

Burası âlem-i İlâhîden Hazreti şeyh Kuddûse Sirrehû'e emir gelmesi beyânındadır ki bu ikisine de bizim fermânımız ve halkdan elden ve muhtaçlara verdik.

بعد از این بده و مستان. دست در زیر حصیر میکن

Bundan sonra ver ve ağniyâdan alma ve elini câlis olduğun halde hasırın altına eyle.

که آن را چون انبان ابو هریره گردانیم در حق توهر چه خواهی بیابی

Zîrâ hasırı bir azîmü'ş-şân senin hakkında Ebu Hüreyre'nin tağarcığı gibi eyledin. Her ne istersen onda bulursun, buyurdu.

تایقین شود که و رای این عالمی است

Hatta âlim halkına yakîn hâsıl olsun ki bu âlem-i dünyânın verâsında bir âlem-i gayb

که خاک به کف بگیری زر شود، مُرده د شود، نحس اکبر در آن آید، سعد اکبر شود، کفر ایمان شود،

وزهر درودر اید تریاق شود

Öyle âlem-i gayb ki bu âlemin hâkini eline alıb o âleme götürürsün. Bu âlemin haki o âleme vardığı anda altın olur. Şeyh hazretlerinin bu âlemden hâk alıb o âleme götürmesinden murâd hemen eline almasıdır. Zîrâ âziz o âlemi der eline aldığı anda o âleme götürmüş olur. Sâirlerini dahi (198a) buna kıyas eyle. Ve bu hal fakat şeyhe mahsus değildir. Zîrâ her velî-i kâmil böyle mürde bir velî mârifetiyle oraya gelirse sağ ve zinde olur. İşte velînin ihyâ-yı mevtası bundan olur. Ve dahi nahs-ı ekber Meselâ zehlin âhkâmı bir velî mârifetiyle o âleme gelirse sâ'd-ı a'zâm olur. Çok görürsün ki evliyâ-yı ikrâm vakt-i nahsi aynıyla mesud kırlarlar ve bu hale kudretleri vardır. Ve küfr o âleme gelirse îmân olur. Bu mahsûsâtındandır ki nice

küffâr evliyâ-yı kirâmın elinde mü'min olmuşlardır. Ve eğer zehr o âleme gelirse şifâ olur. Zîrâ evliyâ simli nesnelere tiryâk-ı ekber ederler. Neteki Hazreti Ömer radiyallâhu Teâlâ anhuya kab dolusu zehri nûş etdi ve gıda kabilinden oldu.

نه خارج، نه فوق و نه تحت، نه متصل نه منفصل، بی چون و چگونه، و هر لحظه او را هزار اثر و

نه داخل این عالم است نمونه‌ظاهر میشود

O âlem-i gayb bu âleme dahil değildir. Ve dahi hâriç de değildir. Ve yine ne bu âlemin üstündedir ve ne tahtındadır. Ve yine bu âleme ne muttasıldır ve ne bu âlemden munfasıldır. Keyfiyetsiz olarak her dem o âlemden nice bin alâmet bu âlemde zâhir olur. Bîçün ile bîçugune ve yine esed ile numune bir manaya olmağla atf-ı tefsir kabilinden olur.

چنانکه صنعت دست با دست، و غمزه چشم با چشم و فصاحت زبان با زبان، نه داخل است و

نه خارج، و نه متصل و نه منفصل، و العاقل یکفیه الاشاره

Âlem-i gaybın cümle hali dünyâ âlemiyle ona benzer ki: Meselâ elek sanatı el ile ve gözün nâz ve şivesi göz süretiyle ve lisânın fesâheti zebânın süretiyle bu umûr-u mezkûre bunlarda ne dahildir ve ne hâriçdir. Ne bunlara muttasıldır ve ne bunlardan munfasıldır. İşte bu kadar âlem-i gaybla, âlem-i dünyâyı sana temsil eyledim. Halbuki âkile işaret kifâyet eder, tasrih lazım değildir. Sana bu kadar beyân eyledim, var anla, buyururlar.

تا دو سال این کار کرد آن مرد کار بعد از آن امر آمدش از کردگار

Hatta ikisine bu işi ve bu hizmet-i İlâhîyeyi o iş eri eyledi. Bundan sonra o şeyh-i azize Allâhu Teâlâdan emir geldi. Şöyle buyurarak ki:

بعد از این می‌ده، ولی از کس مخواه ما بدادیمت ز غیب این دستگاه

Bundan sonra ey şeyh, muhtaçlara altın ver; lâkin bir ferdden isteme. Biz sana âlem-i gaybdan bu kadar kudret veririz ve almadan vermeye kâdir olursunuz, buyurdu. "Destgâh" kuvvete ve kudrete derler.

هر که خواهد از تو، از یک تا هزار دست در زیر حصیرت کن بر آر

Her muhtaç ki senden birden bine dek ister. (198b) Elini bir hasırın altına ilet ve o matlûbu olan ve dirhemi zîr hasırdan çıkar ve o muhtaca verir, diye şenhe Mevlâ emir buyurdu.

هین، ز گنج رحمت بی مرّ بده در کف تو، خاک گردد زر، بده

Âgâh ol Allâhu Teâlâ'nın ehsabsız ve sayısız râhmetini hazinesinden fukarâya ve senin elinde toprak altın olur. Altın ver.

هر چه خواهندت بده، مندیش از آن داد یزدان را تو بیش از بیش دان

Her neyi ki senden fukarâya gelib isterler. Asla ondan düşünme hemân istediklerini versen Allâhu Teâlânın ihsânını cümle ziyâdeden ziyâde bil. Yâni bende çokdur. Ben sana veririm, sen de halka ver ve tükenir diye havf etme, demek olur.

در عطای ما نه تحسیر و نه کم نه پشیمانی، نه حسرت، زین کرم

Bizim ‘atamızda ne kusur etmek olur ve ne eksik etmek olur. Bazı nüshada tahşir vaki’ olmuşdur. Yine taksir ma’nasındadır ve dahi ne nedâmet olur ve ne bu keremi niçin etdik diyerek tahassür olur.

دست، زیر بوریا گن، ای سند از برای روی پوش چشم بد

Elini ey mu’temed şeyh zir-hasıra ile ve ondan altın çıkar. Hasır altından çıkarmak âvâmın gözüne hîle içindir. *Ruy-ı puş* hîle mânâsındadır. Yoksa hasır altında altın yokdur, elini oraya biz koruz, buyurdu.

پس ز زیر بوریا پُر کن تو مشت ده به دست سائل اشکسته پُشت

Böyle olunca hasırın altında evvelden altın var imiş gibi o vecni o altından dolu ile ve onu âciz olan sâilin eline ver. ‘işkeste pişt’ arkası kırılmış demektir ve âciz mânâsına ıstılâ olmuşdur.

بعد از این از اجر نامنون بده هر که خواهد گوهر مکنون بده

Bundan sonra halka nâmaktû ve tükenmez mal gaybdab ver. Her kimse kesenden mahfî ve âlâ inci ister ona âlâ inciyi hasır altından çıkar ve ihsân eyle. Nâ-memnun tükenmez demektir. Mümkün mahfî olana derler. İncinin mahfî olması âlâlığından kinâye olur.

رو "یدُ اللهَ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ" تو باش همچو دست حق، گزافه رزق پاش

Yürü şimdiden sonra **يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ** Nazm-ı Celîlinin mâsârı sen ol ve cümleye gâlib ol. Cenâb-ı Hakkın yed-i kudreti gibi şimdi meccânen nâsa rızk saç; zîrâ Allâhu Teâlânın terzîkî mahz-ı lütfudur. Sen dahi **بلا عوض ولا غرض** halkı merzûk eyle.

وام داران را ز عهده وارهان همچو باران سبز کن فرش جهان

Medyumları burcundan halâs eyle; yağmur gibi zeminin düşmesini müferreh eyle. Yâni ferh ve server ile cihânı doldur, demek olur. ‘Vamdar’ medyun ve ‘ahde’ burc ve yine ‘varhan’ halâs eyle, demektir. (199a)

بود يك سال دگر كارش همين كه بدادی زر ز کیسه ربّ دین

Şeyhin işi o iki seneden gayrı bir gayrı sene bu idi ki herkese Allâhu Teâlânın kîse-i ihsânından altın verir idi. Ve onu memur olduğu gibi hasırın tahtından ihrâç eder idi.

Hazreti şeyhin yed-i şerîfnde siyah toprak altın olur idi. Bâde onu zîr hasıra iletir ve iktiza vaktinde ondan ihrâc buyurur idi ve halka hîle için hemân yerden alıp ve altın ederek nâsa vermez idi. Ve altın kıldığını göstermez idi. Ve emr-i bârî ile halkdan saklardı. Siyeh-i meşhur ki nâm-ı Hâtemdir. Hazreti şeyhin ihsânı safında bir sâil idi. Eğer dünyâda olaydı saf-ı lisânına dizilir idi. Ve şeyhin fukarasından olur idi. Zîrâ Hâtem böyle atıyye vermeye kâdir olamaz idi. Hâtemin atıyyesi kendi hazinesindedir. Çok veremez. Lâkin Aziz hazine-i gaybdan verir. Elbette ihsânı Hâtem'e faik olur. Ve Hâtemin onun sâili olması lâzım gelir. Ve hem şeyh çok verir. Hâtem her ne kadar Kerîm olsa ve malı çok ise bu kadar ihsâna tama' eder. Meselâ bir ganî-i Kerîme beş yüz kise akçe verse onu alır ve dâmen-i pûs olur.

دانستن شیخ ضمیر سانلان را بی گفتن و دانستن قدر وام وام داران بی گفتن

Burası şeyhin sâilin zamirini söylemeksiz bilmesi ve dahi medyumların dinin mikdarını yine söylemeksiz bilmesi beyânındadır.

که نشان ایشان باشد که اخرج بصفاتى الی خلقی

Zîrâ bu onun alametidir ki hadîs-i kudsîde **عبدی اخرج بصفاتى الی خلقی** buyurmuşdur. Yâni Cenâb-ı kibriyâ evliyâsına: Ey benim kulum, benim sıfatlarım ile zâhir ol, taki senin veli olduğunu bileler, buyurmuşdur. Bundan için evliyâ sıfat-ı İlâhîye ile halka zuhur ederler. İşte Hazreti Şeyh dahi böyle akçe vermesi ve halkın zamirlerini bilmesi onun nişan ve alametidir ki şeyh dahi evliyâullahdan imiş, cümlesinin mâlûmu ola. Bazı rivâyetde bu hadîs-i şerîfin zeyli şu vecihle vaki olmuşdur. **من راک رأی و من قصدك قصدنی** mânâsı: bir kimse seni görür ise beni görmüş gibi olur ve dahi bir kimse seni kasd eder ise beni kasd eylemiş olur, demektir.

حاجت خود گر نگفتی آن فقیر او بدادی و بدانستی ضمیر

Hazreti şeyhe ihsân etsin için bir fakir kendi hâcetini söylemeksiz aziz ona lüzumu olan akçeyi verir idi ve onun **(199b)** Kalbinde olanı keşf tarîkıyla bilir idi.

انچه در دل داشتی آن پُشت خم قدر آن دادی، نه بسیار و نه کم

Ol nesneyi ki o âciz kalbinde tutmuş idi. Onun mikdarını azîz hazretleri ona verir idi. Ziyâde ve eksik olmayarak “*piştham*” arkası eğri demektir. Ve âciz manasına ıstılah olmuşdur.

پس بگفتندش: چه دانستی که او این قدر اندیشه دارد؟ ای عمو

Hâl ve şan böyle olunca nâs Hazreti Şeyhe dediler idi ki: Neden bilir idin o fakir kalbinde bu mikdar endişe eder ve ona bu mikdar akçe gerekdir. Ey ‘ammi

او بگفتی: خانه دل خلوت است خالی از کدیبه، مثال جنت است

Hazreti Şeyh buyurdu ki: Gönül hânesi masivâ hâlidir. Yâr-ı Hakîkînin halvet hânesidir. Ve benim kalbim suâlden cennet gibi hâlidir. Cennette suâl olmadığı gibi benim gönlüm bir kimseden dilencilik etmez. Beyt âtiye merhûndur.

اندر آن جز عشق یزدان کار نیست   جز خیال وصل او دیار نیست

Benim gönlümde Allâhu Teâlânın aşkının gayrısının işi yokdur. Ve yine Mevlâ-yı Mûteâlinin vuslatının hayâlinin gayrı ferd-i vâhidin fikri ve aşkı yoktur. Diyâr-ı arabîdir. Ferd gayrı mûîne mevzûdur. **قال الله تعالى نقلا عن نوح عليه اسلام لاتذرعل الارض من الكافرين ديارا**

خانه را من روقتم از نیک و بد   خانه ام پُر گشت از عشق احد

Ben hâne-i kalbimi ey nâs iyiden ve kötüden süpürdüm. Ve ben ferdi muhabbetini gönülde terk etmedim. Benim gönlüm aşk-ı Hûdâdan doludur. Yine mâba'dine merhundur.

هر چه بینم اندر او غیر خدا   آن من نبود، بود عکس گدا

Her nesneyi ki cenâb-ı hakkın gayrı olarak gönlümde görürüm. O gördüğüm benim değildir. Belki o sâilin kalbindedir. Ve bana aks etmiştir. Ondan bilirim ki bu fakîr şunu ister. Ben dahi bilâ tekellüm matlûbunu o sâile veririm.

گر در آبی، نخل یا عرجون نمود   جز ز عکس نخله بیرون نبود

Bu beyt ile kalb-i şerîfinin halini temsil için buyururlar ki: Meselâ su içinde bir hurma ağacı ya hurma salkımı göründü ise su kenarında mevcûd nahlenin yahut 'arcunun aksidir.

در تگ آب ار ببینی صورتی   عکس بیرون باشد آن نقش، ای فتی

Ey feti suyun kârında eğer bir sûret görürsen o nakş ey yiğit taşra olan sûretin eseridir. Ve onun zillîdir. Yoksa derûn-u abda ağaç ve onun emsali şey yokdur. İşte bunun gibi kalbimde ne görür isem benden değildir. Zîrâ gönlümde bir şey koymadım. (200a) Bilirim ki o yanıma gelendir. Meselâ gönlümde yüz altın bulurum. Benim gönlümde yüz altın yokdur. Bilirim ki şu fakîr benden yüz altın ister. Ona zîr-i hasırdan yüz dinar veririm, diyerek suâl edenlere bu vecihlere Hazreti Şeyh cevâb verdiler Kuddûse Sirrehû.

لیک تا آب از قذر خالی شدن   تنقیه شرط است در جوی بدن

Lâkin su has ve hârdan hâli oluncaya denk beden ırmağında o âbı pâk eylemek aks etmenin şartıdır. Âb pâk olmazsa aks etmez. Âbdan murâd kalbdır. Yahud rûh-u insânîdir. Görmez misin nehrin suyu tirelikten ve hâs ve dehârdan hâli olmaz ise onda aks bulunmaz. Aks saf olan ablarda olur. "Kaza" kaf'ın fethiyle su üzre olan çerçöbedir. Temkiye mastardır. Pâk etmek mânâsınadır.

تا نماند تیرگی و خس در او   تا امین گردد، نماید عکس رو

Hatta gedûret ve hâs ve hâr onda kalmaya. Tâ ki o su böyle şeylerden emin ola ve yüzün aksini göstere. İşte taşrada olan umûrun aksine şart temkiye ve tadhîdir.

جز گل آبه در تنت کو؟ ای مقلّ   آب صافی کن ز گل، ای خصم دل

Ey fakir senin teninde çamurlu sudan gayrı ne vardır? Belki kulebâdan gayrı âb-ı safdan gayrı bir nesne yokdur. Hemân âb-ı ruhunu yahut âb-ı kalbini gülden saf eyle ey kalbinin hasmı olan adam. Tâ ki senin kalbinde taşradan olan aksi zâhir ola. Sen dahi keşf sâhibi olasın.

تو بر آنی هر دمی، کز خواب و خور خاک ریزی اندر این جو بیشتر

Sen her dem onun üzerinesin ki uykudan ve tâamdan bu ten ırmağına toprak dökessin ve gitdikçe âb-ı ruha gedûret veressin. Bu hal ile elbette senin kalbinde aks ve ahvâl halkı keşf bulunmaz.

سبب دانستن ضمیرهای خلق

Burası Hazreti Şeyhin halkın zamîrinin bilmesinin sebebi beyânında olucudur.

چون درون آب از آنها خالی است عکس روها از برون در آب چست

Çünkü o suyun derûnu gedûretten ve has ve hârdan halidir. Ve o su safvet bulmuştur. Taşradan yüzlerin aksi âbın içine sıçradı.

پس تو را باطن مصفا نائنده خانه پر از دیو و نسناس و دده

Böyle olunca senin bâtının çünkü masfî olmamışdır. O kalbin şeytan ve vesvese verici hayvan hânesidir. Bazı nüshada hâne-i pîraz diye ve nesnâs ve dede vâki olmuşdur, mânâsı hâne-i kalb-i şeytandan verici hayvanatdan suludur. “Dede” iki dal’ın fethalarıyla yırtıcı hayvanata derler. Murâd kalbde olan ahlâk-ı zemîmedir. *Nesnâs* dahî şeytanın ismidir. (200b)

ای خر، از استیزه مانده در خری کی ز ارواح مسیحا بو بری؟

Ey kimse sen hârsın ve inadından hârlıktan kalmışsın kaçan Îsâ aleyhisselâma mensûb olan ruhlardan rayihâ iletirsin. Yâni bu hârlıkla iyiler zümresinden olma ihtimalin yoktur, demekdir.

کی شناسی گر خیالی سر کند؟ کز کدامین مکنی سر برزند؟

Kaçan anlarsın eğer senin derûnunda bir hayâl zuhûr eder ise iyimdir, yoksa hayâl bed midir ve bu hayâl kangı pûsiden zâhir olur. Bunları anlamak sen böyle oldukça senin halin olmaz. Zîrâ merd kârıdır, merkeb kârı değildir. “*Serkend serberzend*” ikisi dahi zâhir olur mânâsına istilâh olmuşdur. “*Mekmen*” mîm’in fethi ve kâf’ın sükûnuyla saklanıp gozetecek mahallin adıdır. Lisân-ı Türkîde bûsi tabir ederler.

چون خللی می شود در زهد تن تا خیالات از درونه روقتن

Zühd ve tâkvâda insânın teni bir hayâl gibi olur. Başka hayâlâtı kalbinden izâle edinceye dek, Yâni gönülde evham ve havatâ-i nefsanıyeyi izâle etmek âsan değildir. Ve izâlesine sâlik çok zahmet ve meşakkat çekmek lazımdır, buyurmak isterler.

غالب شدن مکر وبه وبرا اعتصام خر

Burası merkebin îtisâmı ve iffeti üzerine tilkinin hîlesinin gâlib olması beyânındadır. *Îtisâm* tâkvâ ve perhiz mânâsınadır.

خر بسی کوشید و او را دفع گفت لیک جوع الکل با خر بود جفت

Merkebe çok sa'y etdi ve tilkiyi def' söyledi. Yâni tilkiyi kendinden def' için hayli akilâne kelimât îrâd eyledi. Lâkin kemâlîyla açlık merkebe cift ve idi. Binâberin def'e müteallik kelimât müfid olmadı. Cü'î'l-kelb kemâlîyla açlığa tâbir ederler. Cü'î'l-bakar dahi bu mânayı ifade eder.

غالب آمد حرص و صبرش، شد ضعیف بس گلوها که بُرد عشق رغیف

Merkebin hırsı gâlib geldi. Ve atlamağa ziyâde meyli var idi. Ve dahi sabrı za'îf oldu. Zîrâ karnı aç idi. İşte böyle etmek muhabbeti çok boğazları kat'eder. Ve çok akılların helâkine sebep olmuştur. "Rağif" çürük mânasınadır. Ekmek mânasına dahi isti'mal olunûr. Ve cem'i *erğefe* gelir.

ز آن رسولی کش حقایق داد دست "کاد فقر ان یکون کفر" آمدست

O Resûl-u kibriyâdan ki herşeyin hakîkâtına ilmi vardır ve bilmediği hakîkât ve mahiyet yoktur. **کاد الفقران یکون کفرا** Hadîsi şerîfini raviler rivâyet eylemişlerdir. Fakrın küfre kurbeti sabr olunmayıp Vâcib-i Teâla hazretlerine i'tiraza ve emrine âdem-i imtisâle sebep olması cihetindedir. Malum ola ki fakr-ı zârurî küfre sebep olur. Lâkin evliyâ-yı kirâmın fakrı ihtiyârîdir. O fakr küfre sebep olmadığından ma'da vâcib-i teâla hazretlerine takarrübünü mezdâd eder. Bu sûretde bu Hadîs-i Şerîf (201a) fakr-ı zarûriye mahsûs olur.

گشته بود آن خر مجاعت را اسیر گفت: اگر مکر است بکره مُرده گیر

O merkebe açlığa zârurî esir idi. Ve onun ihtiyacı fakr-ı zârurî kısmından idi. Ve kendi ihtiyârıyla değil idi. Bu cihetden kendi zâtında dedi ki: eğer o esed tılsım olmayıp gerçek arslan ise ve benim sebep-i mevtim olur ise beni bir kere meyyit ve mürde olmuş farzeyle. Ve bir kere nâçar mevti göreceğim ha şimdi ölmüş ha sonra ölmüş. Bârî bu cû' azâbından eğer helak olur isem halâs dahi olurum. Böyle olunca tilki ile herçi bâdâbâd o meraya ve o merğazâra giderim, dedi. Neteki cümle ashâb-ı müzayikanın hali budur. Ve kendiyi mühlikeye bilirken ilka ederler. Bazı nüshada *eger merkest* yerine *eger mekrest* vaki olmuştur. Mânası "eğer tilkinin bu kelâm-ı hîlesi ise de ve benim mevtime sebep olur ise beni bir kere ölmüş farz eyle" demek olur.

زین عذابِ جوع، باری وا رهم گر حیات این است، من مُرده به ام

Ölürsem de bu açlık azâbından hele halâs olurum. Eğer hayat benim bu hayatıma denirse ben ölmüş iyiyim. Zîrâ böyle hayat ile hay olmakdan mürde olub mahv olmak evladır, dedi.

گر خر اول توبه و سوگند خورد عاقبت هم از خری خبطی بکرد

Eğer merkebe ol havf vaktinde ve arslanı müşâhede vaktinde tevbe ve yemin eyledi ise âkıbet hârlığından kendini habta mensûb eyledi. *habt* ha'nın fethiyle tutnmak ve âciz olmak mânasınadır ve yâ nisbet içindir. "hur" fiil-i mazi olarak yedi mânasınadır. Lâkin tevbe ve yemine nisbet ile eyledi mânası verildi.

حرص، کور و احمق و نادان کند مرگ را بر احمقان آسان کند

Hırs insânı kör ve ahmak eder. Ve dahi cahil eyler. Ve yine mevti ahmaklar üzerine âsâ eyler. Hatta ne var imiş ölürüm der. Sonra alâmet-i mevt göründükde eyvâh diye teessüf eyler. Fil-vaki' mevt insândır ve şükr şerbeti gibidir. Velâkin evliyâsına nisbet ile böyledir. Amma avâm nâsa ondan as'ab ve müşkil nesne olmaz. Avâm bunu bilmeyib mevti umûr-u sehliyeden zan ederler. Neteki kariya böyle olduğunu beyân buyururlar.

نیست آسان مرگ بر جان خران که   ندارند آبِ جان جاودان

Eğer ahmakân mevti âsân zan etdiler ise merkebler gibi âdemlerin canına mevt âsân değildir. Zîrâ onlar ebedî olan âb gibi latîf can tutmazlar. Böyle âdemlere mevt eshel olmaz. Ve müşkül olur, vakti geldikde o zaman anlarlar.

چون ندارد جان جاویدان شقیست   جرأت او بر اجل، از احمقیس

Çünkü bir kimse hayat-ı dâime sâhibi canı tutmaz, o kimse şakîdir. (201b) Ve onun mevti üzerine cüreti hamâkatinden neşet eder. Mevtden korkmamak enbiyâ-yı izâma ve evliyâ-yı kirâma lâyıkdır. Ve bunlar dâima mevti temenni ederler. Zîrâ mevt onlara secn-i dünyâdan halâs sebebidir. Ve sermâye-i vuslatdır. Amma avâm nâsın mevtden adem hârfleri mahz-ı cünûn ve hamâkatdır.

جهد کن تا جان مخلص گرددت   تا به روز مرگ برگی باشد

Sa'y eyle hatta canın muhlid-i dâimi olsun. Yâni sa'y eyle ki rûh-u hakîki sâhibi olasın demektir. Hatta mevt günü canın sana zâhire olsun.

اعتمادش نیز بر رازق نبود   که بر افشاند بر او از غیب جود

O merkebin râzık-ı hakîki üzerine i'timadı yok idi. Ki Allâhu Teâlâ âlem-i gaybdan onun üzerine rızık-ı nesar eyleye. Ve onu “*men haysu la yehtesib*” merzûk ede. Neteki Kur'ân-ı Kerîmde **ومن یتق الله يجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب** buyurulmuşdur. Hulâsa-i Kelâm hadîs-i kutsîde **انا عند ظن عیدی بی** buyurulmuşdur. Kul Rabbisine ne vecihle itikad ederse ona öyle eder. Eğer Mevlâ kâr ve kesbsiz benim merzûk eder. İ'tikadında ise merzûk eder. Eğer bila kesb vermez der ise vermez. Binâberin Hazreti Mevlânâ Kuddûse Sirrehû: **اعتمادش نیست بر رازق** ila ahire

تا کنونش، فضل، بی روزی نداشت   گر چه گه گه بر تنش جوعی گماشت

Şimdiye dek Allâhu Teâlânın fazl ve ihsânı o merkebi rızksız tutmadı ve bir gün yahut bir gece aç kalmadı. Eğerçi gâh gâh onun başı üzerine açlığı havale eyledi ise de bu hal dahi sır ve hikmete mebnîdir. Neteki hikmetini beyt-i âtî ile beyân buyururlar.

گر نباشد جوع، صد رنج دگر   از پی هیضه بر آرد از تو سر

Eğer ihyana kulda açlık olmayaydı, gayrı yüz illet imtilâ-i mideden için sen de yukarı baş getirir idi. Ve zâhir olur idi. Cenâb-ı kibriyânın Şehr-i Ramazân savmını farz etmesinin bir hikmeti dahi sıhhat ve tenderestlige sebep olsun içindir. Ve fi'l-Hadîs-i Şerîf **تصوموا اتصحو** heyda ha'nın fethiyle midenin taâm ile mümteli olmasına derler.

رنج جوع اولی بود خود ز آن علل   هم به لطف و، هم به خفت، هم عمل

Çünkü imtilâ-i mideden ilel-i kesire hâsıl olduysa açlık illeti o ilelden hem letâfetde ve hem hafif olmakda ve hem renc-i cû' kendi amelinde ulu olur. Yâni renc-i cû'un ameli sıhhat ve afiyet icab eder ve imtilâ-i mideden hâsıl olan illetlerin ameli baş ağrısı ve mide fesadı gibi a'mal-i kabihe ihdâs eder. Bu sûretde renc-i cû'un ulviyeti sabit olur. Belki renc-i cû'u ihtiyâr herkese farz ve lazım olur. Neteki evliyâ-yı kirâm ihtiyâr etmişlerdir.

رنج جوع، از رنجها پاکیزه تر   خاصه در جوع است صد نفع و هنر

Bu sûretde cû' (202a) renci cemi' renclerden ziyâde pâk olur. Bâhusus cû'da menfaât-i kesîre vardır. Hezden dahi nef' murâddır.

در فضیلت جوع و احتما

Burası açlığın ve perhizin fazîlet ve şerefi beyânında kairdir.

جوع خود سلطان دارو هاست هین جوع در جان نه، چنین خوارش مبین

Cû'-ı tahkîk âgâh ol ki ilaçların sultanıdır. Böyle olunca ilac-ı cû'ı canına vaz' eyle ve onu böyle hâkir görme.

جمله ناخوش، از مجاعت خوش شود جمله خوشها بی مجاعتهاست رد

Nâhoş olan cümle ta'at ve ibâdet cû'dan hoş olur. Zîrâ hoş olan şeylerin cümlesi açlıkları olmaksız merduddur. *mücâ'at* dahi cû' manasıdır. *red* merdud manasıdır. *mesel* Burası makablini temsilidir.

آن یکی میخورد نان فخره گفت سائل: چون بدین داری شره؟

Çünkü makablinde açlıktan nâhoşlar, hoş olur buyurmuşlar idi. Onu temsil için buyururlar ki: bir kimse küflü ekmeği ekl eder idi. Bir sâil ona dedi ki: Senin bu küflü ekmeğe hırsın acibdir. Ve gören istiğrâb eder.

گفت: جوع از صبر چون دو تا شود نان جو در پیش من حلوا شود

O küflü ekmeği ekl eden sâil cevâbında dedi ki: Açlık sabırdan çünkü iki kat olur. Arpa ekmeği bizim önümüzde helva gibi leziz olur. İşte bunun gibi bir kimse ki açlığa küflü ekmeği gibi ve nâncû gibi nâhoş olan ibâdet onun gözünde hoş olur, demektir.

پس تو انم که همه حلوا خورم چون کنم صبری، صبورم لا جرم

Bu böyle olunca saburum. Her ne ki yer isem cümle helva ekl ederim. Çünkü açlığın faziletini beyân buyurdular ise herkese açlık taraf-ı Hakk'dan ihsân olmayacağını beyâna şurû' edip buyururlar ki:

خود نباشد جوع هر کس را زبون کاین علف زاریست، ز اندازه برون

Tahkîk-i açlığa herkes gâlib olmaz. Ve herkesin cû'-ı mağlubu olmaz. Zîrâ bu dünyâ endâzeden hâriç bir 'ulf mekanıdır. Ve bu dünyâda ulf çokdur. Al bunda ekl eyle, diye önüne korlar. Ve açlık halini ona vermezler.

جوع، مر خاصان حق را داده اند تا شوند از جوع شیر زورمند

Açlığı tahkîk Mevlânın has kullarına verirler. Hatta açlıktan kavî arslan olsun.

جوع هر جلف گدا را کی دهند؟ چون علف کم نیست، پیش او نهند

Cû' vasfını her denî habisin önüne kaçan korlar. Çünkü 'ulf az değildir. Onun önüne korlar ki ekl ede. *cilf* cim'in kesri lam'ın sükûnuyla şahs-ı habîse denir. (202b)

که بخور تو هم بدین ارزانی تو نه ای مرغاب، مرغ نانئی

Ey hayvan gibi olan zât, saman ye. Zîrâ sen buna lâıksın. Sen mürğâb değilsin. Belki nan murğısın. Açlık deryâ-yı hakikat ricaline şayestir.

حکایت مریدی که شیخ از حرص و ضمیر او آگاه شد و او را نصیحت کرد بر زبان و در ضمن

نصیحت قوت توکل بخشیدش، به امر حق

Burası bir mürîdin hikâyesidir ki, onun şeyhi onun hırsından ve kalbinden âgâh oldu. Ve lisânıyla hakikat eyledi. Ve bu nasihatın zımında Allâhu Teâlânın emriyle ona tevekküle kuvvet ve kudret bağısladı.

شیخ می شد با مریدی، بی درنگ سوی شهری، نان در آنجا بود تنگ

Meşâyih-i kirâmdan bir zât sür'atle bir şehrin cânibine bir mürîdi ile gider idi. Ve ekmek ona da târ ve kalil idi. Yâni az bulunur idi.

ترس جوع و قحط، در جان مرید هر دمی میگشت از غفلت مرید

Mürîdin fikrinde açlık havfi ve kaht-ı kav-ı kavı kemâl-i gafletinden her dem de zâhir olur idi. Aya bu memleketde ki gideriz ekmek nâdirdir. Elbet kalmak muhakkaktır. Ve şeyhe muhalefet dahi mümkün değildir ki gitmeyeyim hemân. Hakk encamını hayr eyleye, diyerek nâçar gider idi.

شیخ واقب بود و آگاه از ضمیر گفت او را: چند باشی در زحیر؟

Şeyh keşf tarîkiyle mürîdin kalbinde olan ahvalinden habîr idi. Birgün mürîde esnâ-yı râhda dedi ki: Ne mikdar yürek ağrısından olursun. Ve ekmek bulamam, diye havf edersin.

از برای غصه نان سوختی دیده صبر و توکل دوختی

Ekmek gamından için yandın ve müstarîb oldun. Sabırın ve tevekkülün gözünü dikdin ve kör ettin. Kanı sabr ve kanı tevekkül, dedi.

تو نه ای ز آن نازنینان عزیز که تو را دارند بی جوز و مویز

Ey aç kalırım, diye havf eden ahmak. Sen o Aziz-i nâzenin dilberden olmadın ki seni cevzsiz ve kuru üzüksüz, yâni nafakasız ve rızk terk ede. Elbette sana rızk verirler. Ve seni aç koymazlar. Zîrâ

جوع، رزق جان خاصان خداست کی زبون همچو تو گیج گداست؟

Açlık Hüdânın evliyâsının canının rızkıdır. Açlık taâmını bunlara verirler. Ve senin gibi ehl-i nefise vermezler. Kaçan açlık senin gibi ahmak gedânın mağlûbu olur. Sen taâm-ı cû'a vâsıl olursan korkma. Elbette ceviz ve meviz ve nan ziyâdesiyle sana verilir. *kâc kâf-ı arabînin kesriyle ahmak demektir. Ve fi'l-hadis-i şerîf: الجوع طعام الله يحيي به ارواح الصديقين*

باش فارغ، تو از آنها نیستی کاندرا این مطبخ تو بی نان بیستی

Sen o hamdan fâriğ ol; zîrâ sen Hakk dostlarından olmadın ki bu dünyâ matbahından bi nân-ı muammer olasın.

کاسه بر کاسه ست و، خوان بر خوان مُدام از برای این شکم خواران عام

(203a) avâm nâsın ekûl olanları için bu dünyâ matbahında pişmiş taâm dâima tabak tabak üzerine ve ekmek ekmek üzerine yığın olmuştur. Her ehl-i şekme kâse kâse verirler.

چون بمیری، میدود نان پیش پیش   کای ز بیم بی نوائی گشته خویش

Çünkü avâm nâsdan birisi olur. Ekmek onun önünde kabre giderken ileri ileri gider. Öyle diyerek ki ey bî-nevâlin havfından kendini helak eden. Beyit atıye merhundur.

تو برقتی، ماند نان، بر خیز گیر   ای بگشته خویش را اندر زحیر

Sen dünyâdan gittin. Ekmek kaldı. Sen ise ekmek gider ben aç kalırım, diye havf eder idin. Gördün mü senin zannın gibi olmadı. Ey kendini aç kalırım, diyerek iç ağrısıyla öldüren harîs, diyerek nân-ı meyyitin cenazesi önünde nidâ eder. İşbu kelâmlarımı idrâk etdin ise ey derviş.

هین توکل کن، ملرزان پا و دست   رزق تو، بر تو، ز تو عاشق تر است

Âgâh ol, tevekkül eyle. Elini ve ayağını aç kalırım havfından ditretme. Zîrâ senin rızkın senin üzerine sen rızkına âşık olduğundan ziyede âşıktır. Ve seni elbet bulur. Ve fi'l-Hadis-i Şerîf: **الرزق اشد طلبا للعبد من اجله رداه ابو الدر داء رضي الله عنه** Suâl geldi ki: çünkü rızk âşıktır. Bazı kimseye niçin geç gelir ve rızk gelsin diye muntezir eder. Âşık olana böyle etmek revâ mıdır? Bu beyit ile bu suâle cevâb verib buyururlar ki :

عاشق است و میزند او مول مول   کاو ز بی صبریت داند، ای فضول

Rızk âşıktır. Velâkin rızk heyyamol heyyamol urur. Yâni teenni eder. Zîrâ ey ahmak senin sabrın olmadığını ve kemâlîyla hasretini bilir. Binâberin sana naz eder. Ve geç gelir. Neteki bazı âşık kendinin kemâlîyla matlub olduğunu bilir, tez gelmek canına minnet iken geç gelir.

گر تو را صبری بُدی، رزق آمدی   خویش را، چون عاشقان، بر تو زدی

Eğer senin sabrın olaydı. Rızk sana süratle gelir idi. Ve kendi âşıklar gibi sana urur idi. Velâkin sen onu aramakda oldun. Andan için naz edib aheste aheste geldi.

ین تب و لرزه ز خوفِ جوع چیست ؟   در توکل سیر میتائید زیست

Açlık havfından bu sıtma ditremesi nedir. Ashâb-ı tevekkül tok oldukları halde yaşamağa tevekkül içinde kâdir oluyorlar. Ve tokluğa zafer ve galebe buluyorlar. Bunları görmez misin ve ibret almaz mısın? Sen dahi ashâb-ı tevekküle mülhak ol, diyerek Şeyh müridine hayli nasihat eyledi. Bundan sonra Hazreti Mevlânâ Kuddûse Sirrehû bir gâv-ı harîs hikâyesine şurü' buyururlar ve buyurmak isterler ki, rızk için endişe edenler şu ahmak (203b) öküze benzer :

حکایت ان کاو که تنها در جزیره ایست بزرگ حق تعالی ان جزیره بزرگ را پر کند از نبات و ریاحین که علف ان کاو باشد

Burası öküzün hikâyesidir ki yalnız bir büyük odada sakin olur idi. Allâhu Teâlâ Hazretleri o cezîre-i kebîreyi o öküze 'ulf olsun için otdan ve fesleğenden dolu eyler idi.

تابشیب ان کاو هم رابخورد و فربه شود چون کوه پاره

Akşam vaktine dek o öküz cümle bütün nebâtı yer ve dağ pâresi gibi azîm ve semiz olur idi.

چون شب شود خوابش نبرد از غصه و خوف که همه صحرا را

Çünkü gece olur öküzü gamından ve havfından uyku iletmez idi ki cümle sahrâyı otladım, yarın ne yerim, ot koymadım, kaşki bir mikdarını ferd için terk edeydim

تا زین غصه لاغر شود و همچون خلال

Hatta bu gamdan din hilâli gibi zayıf olurdu. Ve her gece sabaha dek bu endişede olur idi.

روز برخیزد همه صحرا را سبز تر و انبوه تر بیندازد و باز بخورد تا فربه شود

Gâv gündüz uykudan kalkar idi. Cümle sahrâyı nebât ile ziyâde yeşil ve nebât ziyede çok bitmiş görür idi. Dünkü bütün nebâtтан ve yine onu yer idi. Semiz oluncaya dek

باز شبش همان غم بگیرد سالهاست که او همچون می بنید و غنما دعانمی کند

Yine o gece öküzü o gam tutar idi. Ve yarın ne yerim endişesinde sabaha dek hilâl gibi olur idi. Nice senelerde o gâv Allâhu Teâlânın lütfunu buncılayın müşâhede eder idi. Ve yine Rabbü'l-Âlemin rezzâk olduğuna itimat etmez idi. Ve her gece rızkı için teessüf eder idi. İşte onlar ki rızk için esef ederler. Ve demezler ki: Birgün Mevlâ bizi bir aç koymadı ve yine koymaz ve rızkımızı verir. Bunların bu öküzden asla farkı yokdur. Ve bunlara insân-ı itlakı sahih olmayıb belki hayvan demek farz olur.

یک جزیره هست سبز اندر جهان اندر او گاوی است تنها، خوش دهان

Dünyâda nebât ile yeşil olmuş bir ata var idi. Ve onda fakat bir ekûl öküz olub gayrı bir hayvan yok idi. *Cezire* cümle etrafını deryâ ihata eden yere derler. *Hoş dehân* ekûl mânâsına istilâh olunmuşdur.

جمله صحرا را چرد او تا به شب تا شود زفت و عظیم و منتجب

Cümle ata nın sahrâsını geceye dek o gâv otlar idi. Hatta semiz ve güzide bir gâv olur idi.

شب ز اندیشه، که فردا چه خورم؟ گردد او چون تار مو، لاغر ز غم

Yarın ne yerim diye fikrinden gece sabaha kadar bir kıl teli gibi zaif olur idi. (204a)

چون بر آید صبح، بیند سبز دشت تا میان رسته، قصیل سبز کشت

Çünkü sabah geldi, ova yeşil olur. İnsanın meyânına dek yeşil kabîl ve ekîn bitmiş olur idi. *kasil kaf* ın fethiyle hayvana yedirilmek için ekilmiş ve çayır gibi olmuş arpaya derler.

اندر افتد گاو با جوع البقر تا به شب آن را چرد او سر به سر

O öküz muhtelâ olduğu cû'il-bakar ile o kasîle ve o ekine otlamağa vakî' olur. Ve geceye dek baştan başa otlar idi.

باز زفت و فربه و لمتر شود آن تنش از پیه و قوت پُر شود

Yine o öküz şişman semiz ve ziyâde olur idi. Onun teni iç yağından ve kuvvetden dolu olur idi. *zeft* za'nın fethiyle ve *fâ*'nın sükûnuyla semiz manâsınadır. *lümter* lâm'ın zammı ve *mim*'in sukunuyla ziyede ulu ve büyük nesneye derler. *piye* bâ-i acemiyyenin kesriyle hayvanın karnında olan iç yağına tâ'bir olunûr.

باز شب اندر تب افتد از فزع تا شود لاغر ز خوف منتجب

Yine gece açlık havfından titremeye vakî' olur idi. Hatta kande mer'a bulurum havfından yine sabaha kadar dek zebûn olur idi. *Münteci'* masdar mim'i olmağa inticâ' manâsınadır. İnticâ' mer'a aramağa derler. Ve bu makâmda mana-yı lazimesi olan otlamak murâd olunûr.

که چه خواهم خورد فردا وقتِ خور ؟ سالها این است کار این بقر

Öyle diyerek ki yarın taâm vakti ne yerim. Nice seneler öküzün hali budur.

بیچ نندیشد که چندین سال من میخورم زین سبزه زار و زین چمن

Hiç öküz düşünmez idi ki, çok sene ben bu sebzêardan ve bu sahrâdan otlarım.

هیچ روزی کم نیامد روزی ام چیست این ترس و غم و دل سوزی ام

Hiçbir gün benim rızkım eksik gelmedi ben de bu havf ve bu gam ve bu ızdırab rızk için nedir? Ben böyle muztarib olmak reva değildir, demedi. Çünkü hayvan idi. Hayvanın hali böyle olur.

باز، چون شب میشود، آن گاو زفت میشود لاغر، که آوه، رزق رفت

Yine çünkü gece olur idi. O semiz öküz yine zebûn olur idi. Öyle diyerek ki eyvah rızk gitti, yarın ne yerim ?

نفس، آن گاو است و، آن دشت، این جهان که همی لاغر شود از خوفِ نان

Bu beyt ile kıssâdan hissenin beyânına şuru' edib buyurlar ki: İşte nefsi emmâre öküz gibidir. Ve bu dünyâ o âtanın sahrâsı gibidir. Zîrâ nefsi emmâre ekmek bulamam havfından zebûn ve zaîf olur.

کر چه خواهم خورد مستقبل؟ عجب! لوت، فردا از کجا سازم طلب ؟

Öyle diyerek yarın acaba ne yerim ve öbür gün acerb ne yerim yarınki azığı kanden taleb kılarım. Bu sûretde nefsi emmâre o gâvın aynısı olmuş olur.

سالها خوردی و، کم نامد ز خور تركِ مستقبل کن و، ماضی نگر

Sen dahi ona de ki: (204b) Nice seneler rızk yedin. Sana taâmndan ve şarabdan az gelmedi. Böyle olunca geleceği terk eyle ve düşünme ve geçmişe nazâr eyle ve havfdan fâriğ ol.

لوت و پوتِ خورده را هم یاد آر منگر اندر غابر و، کم باش زار

Senin kesirede yenmiş rızkı hatırına getir. Ve dahi geleceğe bakma ve hiç rızk için ağlayıcı olma ve tevekkül eyle, diyerek nefsi emmâreyi te'dib ve tekrar lazımdır. Sakın kendi haline terk etme. Zîrâ seni tevekkülden devr eder. Bundan sonra yine balâda mürûr eyleyen revbâh ve hâr hikâyesine şürû' buyurub tekmil edecekler.

صید کردن شیر آن خر را، و تشنه شدن شیر از کوشش، رفت به چشمه تا آب خور

Burası o arslanın merkebi sayd etmesi ve dahi arslanın sa'ydan teşne olması ve dahi su içmekden için çeşmeye gitmesi beyânındadır.

تا باز آمدن شیر جگر بند و دل و کرده ره خورده بود که نصیف ترست

Arslan çeşmeden ‘avdet edinceye dek tilki merkebin ciğer bağı ve yüreği ve dahi böbreğini yemiş idi ki lahminden bunlar ziyâde latîfdir.

شیر طلب کرد دل و جگر را نیافت

Çünkü arslan çeşmeden avdet etdi yüreğini ve ciğerini karnında taleb eyledi ve onları bulamadı.

از روبه پرسید که: کو دل و جگر؟

Bulamayınca tilkiden suâl eyledi ki: Kanı bunun yüreği ve ciğeri. Zîrâ tilkinin yediğini his etti. Ve tilki merkebin lâşesinin yanında idi.

گفت روبه: اگر او را دل و جگر بودی

Tilki dedi ki: Eğer onun kalbi ve ciğeri olaydı mülâhaza ve tefekkür sâhibi olur idi. Bu sûretde

آنچنان سیاستی دیده بود آن روز، و به هزار حیلہ جان بُرده، کی بر تو باز آمدی

Ancılayın helâki ki evvelki geldiği gün körmüş idi. Ve hezâr hîle ile kendini halâs etmiş idi. Bundan sonra o tılsımdır , gerçek şîr değildir kelâmıyla senin yanına bir dahi kaçan gelir idi. Bundan anla ki kalbi ve ciğeri yok imiş.

لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ

Küffâra zebaniyesiz Kur’ân-ı Kerîmi ve Kelâm-ı Peygamber-i zîşânı dinlemediniz mi ve bir taakkul ve teemmül etmediniz mi, dedikleri vakitte küffâr diyecek ki: Eğer bizde kuvve-i samî’e olaydı ve onunla iştmiş olaydık yahud aklımız ile müteakkıl olaydık biz ashâb-ı sa’îr içinde olmaz idik. Belki ehl-i cennete gider idik. Bunun gibi merkebin ciğeri ve dili olaydı bir dahi buraya gelmez idi, demek olur.

بُرد خر را روبهک تا پیش شیر   پاره پاره کردش آن شیر دلیر

O alçak tilki merkebi arslanın huzuruna dek ilettdi. O pehlivan arslan o hârı (205a) o himârı pâre pâre edib helak eyledi.

تشنه شد از کوشش آن سلطان دَد   رفت سوی چشمه تا آبی خورد

Sa’ydan yırtıcı hayvanâtın o Sultân olan arslan teşne oldu. Ve çeşme semtine gitdi ki hatta su içe ve kendüye râhat gele ve râhatla merkebin lâhmîni yiye.

روبهک خورد آن جگر بند و دلش   آن زمان، چون فرصتی شد حاصلش

O alçak tilki merkebin ciğernebdini ve yüreğini yedi. O zaman çünkü fırsat hâsıl oldu. Zîrâ arslan su içmek için gitmiş idi. *Rubehin* lafzında olan kâf’lar taşğir içindir ve taşğir dahi iki makâmdan da tahkîre mahmuldur. Evvelki tilkinin hakareti merkebe sûret-i Hakk’dan gelib şu hileyi ettiğindendir. İkincisinde şîr’den gizli ciğernebdini yemesidir. Zîrâ işi arslan gördü. Ve tilki talkadak makâmında olub merkebin â’lâ olan yerini arslana saklamak lazım gelir iken saklamayıb kendinin yemesidir. Mâ’lum ola ki ciğernebd demek yürek ve böbrek beraber olmağladır. Yalnız ciğere ciğernebd denmez. Bunlar dahil iken tekrar zikir ciğernebdî tafsil olur. Ve taimimden sonra letafetine binaen tahsis olur.

شیر چون وا گشت از چشمه به خور   جست دل از خر، نه دل بُد، نه جگر

Arslan çünkü çeşmeden merkebin lahmini yemeğe rucu' etdi. Merkebin lahmi içinde gördü ki ne yürek vardır ve ne ciğer vardır.

گفت روبه را: جگر کو؟ دل چه شد؟   که نباشد جانور را زین دو بُد

Arslan her ne kadar ferâset ile anladı ise de tilkiye dedi ki: Kanı bunun ciğeri ve yüreği ne oldu? Zîrâ hayvanın bu ikiden firâk yokdur. Nâçar ve zâruri hayvanda yürek ve ciğer olur. *büdd* bânın zammı ve dal-ı meşedde ile firak mânâsınadır. Lâ ile cem' oldukda firak nefy olunub iftirak yokdur, demek olur.

گفت: اگر بودی ورا دل یا جگر   کی بدینجا آمدی بار دگر؟

Tilki cevâbında dedi ki. Eğer bu merkebin kalbi yahud ciğeri olaydı. Kaçan gayrı kere bu meraya gelir idi. Zîrâ bunlar olsa fikir sâhibi olur idi. Akli ve fikri olan böyle aKâbeyi gördükde bir dahi buraya gelir mi? dedi. Neteki o aKâbeyi beyân için buyururlar :

آن قیامت دیده و، آن رستخیز   و آن ز کوه اقتادن از هول گریز

O kıyameti o dahiye-i azîmeyi evvelki geldiğinde merkeb görmüş idi. Ve dahi o dağdan aşağı düşmeği ve o şiddet ve firarı görmüş idi. Beyt etiyeye merhundur.

گر جگر بودی و را، یا دل بُدی   بار دیگر کی بدینجا آمدی؟

Eğer o merkebin ciğeri yahud yüreği olaydı (205b) bu gördüğü mihnetlerden sonra senin yanına kaçan gelir idi. Çünkü geldi. Bundan anla ki ciğerinden ve yürekden ve sâir esbab fikrden bunda bir nesne yok imiş diyerek arslana verdi. Bu hikâyeye münâsib bir hikâye nakl edelim. O hikâye budur ki: Bir mekteb hâcesi mektebin civarında başcı dükkanı almağla etfal-i mektebden bir tıfl-ı zekiye demiş ki: Var bana dükkandan bir kebab olmuş baş getir, karnım açıdır. Tıfl dahi dükkana varıb bir baş alıb getirir iken galebe-i iştiha sebebiyle lisânını koparıb yemiş. Ve yine tıflın tab'ında iştiha olmağla gözünün birisini dahi mahalinden çıkarıb yemiş. Bununla dahi karnı doymayıb kafadan beynisini dahi çıkarıb onu da yemiş. Bâkisini mektebe götürüb hâcesinin önüne koydukda hâce görmüş ki ağızda dili yokdur. Kanı bunun dili dedik de tıfl-ı reşid: bîzeban imiş diye cevâb vermiş. Hâce Efendi inanıb sübhanallâh koyunlarda dahi bîzeban olur imiş ,diyerek taaccüb etmiş. Bâ'de görmüş ki gözünün biri dahi yokdur. Suâl etdikde tıfl-ı reşid der'akab cevâb vermiş ki: Allâhu Teâlâ bu koyunu bir gözlü halk eylemiş. Yine hâce inanıb ta'accüb etdikde tıfl-ı reşid hâcenin kemâl-i hamâkatini teğerrüs etmiş. Bâde yemeğe şürû' edib görmüş ki beynisi dahi yokdur. Aya mağzî olmamağa sebep nedir? dedik de tıfl-ı reşid dahi cevâbında demiş ki: Şöyle zan ederim ki koyunların mekteb hâcesi imiş. Binâberin beynisi yokdur, diyerek hâcenin hamâkatinden kinâye eylemiş.

چون ندارد نور دل، دل نیست آن   چون نباشد روح، جز گل نیست آن

Hazreti Mevlânâ Kuddûse Sirrehû bu hikâyenin münasebetiyle bazı maarif-i İlâhîye beyânına şürû' edib buyururlar. Çünkü bir gönülde nûr yokdur. O gönül değildir. Belki bir et parçasıdır. Zîrâ gönül odur ki onda nûr-u Hüdâ olub onunla Hakk'ı bâtıldan temyiz eyleye. Çünkü bir cesedde rûh-u insânî yokdur, ona insân demeyib cesed fakd-ı gülden ma'da bir şey değildir, görmez misin?

آن زُجاجی کاو ندارد نور جان   بول و قاروره ست، قندیلش مخوان

O gönül ki can nûru tutmaz ve onda nûr-u Hakk istikrâr etmez. O zücâc içi bol ile dolmuş bir şişedir. Ve ona sen kandil okuma. Zîrâ ona tabiblerin hastanın bolunu içine koydurub illetini anlamak için nazâr ettikleri şişe derler. (206a) ve gönül demezler, demek olur.

نور مصباح است دادِ ذو الجلال   صنعت خلق است آن شیشه سفال

Çerağın nûru Allâhu Teâlânın ihsâmıdır. O şişe ile hâkdan masnu' kandil halkın sanatıdır. Böyle olunca kandilde mûteber olan fitilde müşte'âl olan nûrdur. Çünkü o nûr yokdur ona kandil denmez.

لا جرم در ظرف باشد   اعتداد در لهب ها نبود الا اتحاد

Kandil halkın sanatı olduğundan için zârflar ta'dâdı kabul ederler; lâkin nûrlarda ittihadan gayrı bir nesne yokdur ve ta'dâdı kabîl değildir. Suâl olunur ki: Şu kandilin nûru ve bu kandilin nûru diyerek ta'dad olunmaz mı ve beynlerde muğayeret yok mudur? Cevâbında denir ki: Her kandilin nûru ve ziyâsı birdir ve muğayeretleri muğayeret-i itibârîyedir. Emvâc-ı bîhârın müğayeretleri gibi ona hakîkâtleri başkadır denmez. Zîrâ cümlesi bir nûr ve bir bahrdır. Amma kandil her birinin cismi başka olmağla muğayereti hakîkî yeteri vardır. Neteki beyân buyurlar:

نور شش قندیل چون آمیختند   نیست اندر نورشان اعداد و چند

Meselâ altı kandilin nûrunu birbirine karıştırdılar yahud altı kandilin nûru çünkü karışdılar. Onların nûrunda a'dâd ve ne mikdar yokdur. Yâni 'adedinden ve mikdarından suâl olunmaz. Bunun gibi ervâh-ı insâniye dahi müttehiddir. Bu cihetden **لا نفرق بین احد من رسله** buyurulmuşdur. Lâkin ecsâd müttehid değildir. Ve ta'dâdı kabildir ve her cesede müğayeret-i hakîkiye vardır. Binâberin **تلك الرسل فضلنا بعضهم علي بعض** nazm-ı celîli Hakk'dan bize gelmişdir.

آن جهود، از ظرفها مشرک شدست   نور دید آن مؤمن و مدرک شدست

O tâife-i yehûd enbiyâ-ı izâmın ecsâd-ı şerîflerini nazârdan müşrik olmuşlardır. Zîrâ Mûsâ aleyhisselâmı ve Îsâ aleyhisselâmı ve yine Hazreti Muhammed Sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellemi başka görmüşlerdir. Bu cihetden iki nebî-i zîşana îmân etmediler. Ve lâkin mümin nûrlarını gördü ve ruhlarını nazâr etdi. Onların hakîkâtini müdrîk olmuşdur. Ve cümlesi birdir. Ve Hakk Peygamberlerdir diye tasdîk etmişdir.

چون نظر بر ظرف افتد، روح را   پس دو بیند شیث را و نوح را

Çünkü rûhun nazârı ecsâda vaki' olur. Böyle olunca baba ve oğul iken şîs ve nev' aleyhima es-selâmı iki görür. Bâhusus ki bunların ebût ve benût cihetiyle bir görmek lazım idi. Böyle iken görmediler; çünkü bundan mukaddem insândan maksud nûrdur buyurmuşlar idi. Ve onun üzerine bu ebyât teferru' (206b) etmiş idi. Yine mukaddem olan kelâmı rücu edib ve onu bir misâl-i âhir ile temsile şuru ederek buyurlar ki:

چونکه آبش هست جو خود آن بود   آدمی آن است، کاو را جان بود

Irmak ki onun suyu vardır. Tahkîk ona ırmak denir ve nehr-i itlakı sahih olur. Bunun gibi insân odur ki onda ruh sultanı ola. Eğer ruh sultanı yok ise fakt-ı ruh hayvanı ile ona insân denmeyib belki hayvan denir. Malum ola ki nehir ve yine cuy suyun cereyan ettiği çukura derler. Hatta ceri'n-nehr dense mecaz olur. Ve hakîkât olmaz. Binâberin cuy odur ki onda su ola buyurdular .

این نه مردانند، اینها صورتند مُرده نمانند و، کشته شهوتند

Böyle biçan olan ecsad âdemler değildirler. Belki bunlar ruhdan ‘arî sûretlerdir. Ve bu taife ekmeği âşığı ve şehvetin esiridirler.

حکایت ان راهزب که در بازار بروز با چراغ می گر دید از سرحالتی که او را بود والله اعلی

Burası ol âbid ve zâhid ve tarîk-i dünyânın hikâyesidir. Bazârda gündüz kerağ ile döner idi. Bir halden için ki o râhibde var idi. Bu makâmda râhibden murâd nâsârî papazı olmayıb belki tarîk-i dünyâ demektir.

آن یکی با شمع بر می گشت روز گرد هر بازار، دلش پُر عشق و سوز

Ol bir zâhid şem’ ile çarşının etrafında döner idi. Ve onu kalbi aşk-ı İlâhîden ve hâretinden dolu idi. *diliş pür aşk ve suz* kelimeleri râhibden murâd zâhid olduğuna delâlet eder.

بوالفضولی گفت او را: کای فلان هین چه میجویی به پیش هر دکان؟

Bir ahmak ona dedi ki: Ey sersem zâhid âgâh ol. Ne istersin her dükkan tarafında böyle gezersin?

هین چه میجویی تو هر سو با چراغ؟ در میان روز روشن چیست لاغ؟

Âgâh ol sen eylersin yahud ne dönersin rûz-ı rûşen meyânında. Böyle kerağ ile bu abes bâtil iş nedir, dedi.

گفت: میجویم به هر سو آدمی که بود حیّ از حیات آن دمی

Zâhid dedi ki : Ben şem’l etrafında bir âdem ararım ki o âdem o nefha-i İlâhîyeden hay ola zîrâ böyle âdemın âşığı olmuşam. Hatta gündüz böyle âdemi mum ile arıyorum.

هست مردی؟ گفت: این بازار پُر مردمانند آخر، ای دانای حُر

Zâhid dedi ki: Bir âdem var mıdır. Benim istediğim gibi o âdem dahi zâhîde dedi ki: Bazâr âdemler ile ey hâr olan ârif doludur ve insânın kesreti vardır. Bu beyitte olan *hest-i merdî* zâhid tarafından suâldir. Ve yine *keft in bâzârpür* ila ahire muteriz cânibinden cevâbdır.

گفت: خواهم مرد بر جاده دو ره در ره خشم و به هنگام شره

Yine zâhid dedi ki: Ben bir merd isterim ki iki yol üzerinde ola. İki yoldan bedel gadab yolunda ve ifrâd-ı şehvet yolunda ola ve gadab (207a) ve şehvet hâreleti yolunda iken gadab etmeye ve hilm göstere. Ve yine hırs yolunda iki hırsı terk edib kanaat eyleye. Hülâsâ-i kelâm iki yol vardır. Birisi gadab yoludur ve birisi ifrâd-ı şehvet yoludur. Bu yolda iken gadab edecek bir nesne zâhir oldukda gadab etmeyib belki hilmle muamele ede. Ve şehvet yolunda iken şehvetini terk edib hevâsına tabi olmaya insân elbette bu iki yolda olur. Ve olmamak muhal olur. Hezd-i Kemâl odur ki. Gadab etmeye ve şehvet yolunda terk-i ittiba-ı heva ede, demektir.

وقت خشم و وقت شهوت، مرد کو؟ طالب مردی دوانم، کو به کو

Gadab vakti müteessir olmayacak ve şehvet vakti şehvetine tabi olmayacak âdem kanı. Yâni az bulunûr. Ben böyle bir merdin talibin olduğum halde mahalle be mahalle sekrederim, dedi.

کو در این دو حال مردی در جهان؟ تا فدای او کنم امروز جان

Yine zâhid der ki: Kanı cihânda dediğim gibi ve bu iki halde bir âdem hatta ona bugün canımı fedâ edeyim

گفت: نادر چیز میجویی، ولیک غافل از حکم خدائی، نیک نیک

Zâhîde itiraz eden yine dedi ki: Sen nâdir nesneyi istersin ve lâkin Cenâb-ı Hakk'ın hükmünden ve gazasından gaflet sâhibi olduğun zâhirdir. Benim kelâmımı iyi ve hak gör. Zîrâ dediğim gibidir. Bu beyt ile dahi mu'teriz zâhidin gâfil olduğunu isbat edib der ki:

ناظر فرعی، ز اصلی بی خبر فرع مائیم، اصل احکام قدر

Zîrâ sen fer'a nazırsın ve asıldan âgâh değilsin. Biz fer'iz asıl dahi kadr-i İlâhînin hükümleridir. Sen ahkâm-ı kadere nazâr etmeyib merd-i kâmil ararsın. Çünkü Hakk yapmaz nice merd-i kâmil olur, sen eğer kâmil olaydın kadere nazâr eder idin. Ve her şeyi Hakk'dan bilir idin. Ve fîsk ile bir ferdi müthem etmez idin. Ve kimse de bunlar iyi adam değildir, diyerek suç bulmaz idin. Ey ahkâm-ı kazadan gâfil zâhid iyi anla ki :

چرخ گردان را قضا گمره کند صد عطارد را قضا ابله کند

Bu felek divârı kaza-yı İlâhî dönmez eder. Ve felek devresini gaib eder. Ve yine kaza necm-i atavedi âlim iken ve kâtib-i felek iken ahmak eyler. Mevlânın kazasına azametiyle felek ve necm-i ataved karşı durmağa kâdir olamazlar.

تنگ گرداند جهان چاره را آب گرداند حدید و خاره را

Kazây-ı İlâhî yine çare cihânın herkesin başına tenk eder. Ve bir ferd bu dünyâda her müşkilin ve her derdin ilacı var iken ilac bulamaz olur. Yine demiri ve mermer taşını kaza-yı İlâhî eritir. Ve mahv eder. Sen ise hükm-ü kazadan gâfilsen ve olan mahlukatı beğenmeyib ve her görüb merd-i kâmil ararsın. Çünkü Mevlâ kulunu fâsık eder. Kulun elinde ne vardır. Olanları hoş görmek irfândandır, dedi. (207b)

ای قراری داده ره را گام گام خام خامی، خام خامی، خام خام

Ey Mevlânın yoluna kendin zaminca hatve hatve karar veren zâhid! Sen gâyet ile hamsın. Zîrâ hakk'ın yolu senin bildiğin gibi değildir.

چون بدیدی گردش سنگ آسیا آب جو را هم ببین آخر، بیا

Çünkü değirmen taşı gibi olan insânın hareketini gördün ve her ne ise onu kendilerinden bildin. Irmağın suyunu dahi ahirde gör ve yanıma gel. Yâni irâde-i İlâhîyeyi ve Mevlânın kudretini dahi gör. Ve bil ki senin âseyayı avare eden ab-ı cûdur. Senin âseyanın hareketinde mudheli yokdur.

خاک را دیدی بر آمد در هوا در میان خاک، بنگر باد را

Çünkü hâki gördün heva üzerine geldi ki dahi meyân-ı hakk de onu ref' eyleyen ruzigarı gör. Ve hakin bir heva olduğunu hakk'dan bilmeyib belki baddan bil.

دیگهای فکر میبینی به جوش اندر آتش هم نظر میکن به هوش

Fikir çü meleklerini çünkü çuşda gördün. O kınamağa sebep olan nesneye dahi akılla nazâr eyle. Zîrâ dîkin fikrin kınaması hakk'dandır. Bu müddeayı isbat yine mu'teriz cebrî dedi ki:

گفت حق ایوب را در مکرمت من به هر موئیت صبری دادمت

Allâhu Teâlâ Hazretleri ettiği ihsânda Hazreti Eyyûb aleyhisselâma buyurdu ki: Ben senin her bir kılına bir sabır verdim .

هین به صبر خود مکن چندین نظ صبر دیدی، صبر دادن را نگر

Âgâh ol ya Eyyûb! Kendi sabrına nazâr edib aceb sâhibi olma. Çünkü kendin sabrını gördün. Mevlânın sabr verdiğini dahi gör. Eğer ben sabr vermeyeydim sen bir saat o derde sabra kâdir olamaz idin, buyurdu.

چند بینی گردش دولاب را سر برون کن، هم ببین میرآب را

Nice bir değirmenin dolabının hareketini görürsen başını taşra eyle dahi dolabı idare abı gör. Hâsılı her şey Hakk'dandır. Kulun elinde bir şey yoktur, demek oldu.

تو همی گوئی که: می بینم، ولیک دید آن را بس علامتهاست نیک

Sen dersen ki ben her nesnenin Cenâb-ı Hakk'dan olduğunu görürüm. Velâkin ona görmekliğin çok iyi alâmetleri vardır. Eğer o alâmetler sende var ise ne güzel ve illa yok ise yalan söylersin. Zîrâ her şey alâmetinden zâhir olur.

گردش کف را چو دیدی مختصر حیرتت باید، به دریا در نگر

Kefin hareketini çünkü muhtâsâr gördün, sana hayret gerek ise deryâyâya nazâr eyle

آنکه کف را دید، سیر گوین بود وانکه دریا دید، او حیران بود

Ol kimse ki deryânın kefini gördü. Yâni eşyanın hareketini Mevlâdan bildi. Sırr-ı İlâhîyi söyleyici olur. Zîrâ her nesneyi hakk'dan olan vakıf-ı esrâr olur. Bu cihedden esrâr-ı İlâhîyeyi nakle kâdir olur. Bu hal dahi mertebe-i azîmedir. (208a) velâkin mısra'-ı saninin mazmûnu ondan vücub ile mertebe-i azîmedir. O kimse ki kefin tahtında olan deryâyı gördü. O kimse sır söylemeğe kâdir olmayıb belki dâima hayran lâ-ye'kil olub nutka belki kudreti olmaz.

آنکه کف را دید، نیتها کند وانکه دریا دید، دل دریا کند

O kimse ki eşyanın hareketini hakk'dan gördü. A'mâl-ı hayriyeye niyetler eyle ve güzel ameller işler. O kimse ki Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede eyledi kalbi deryâ-yı hakîkât olur. Malum ola ki kefdan murâd mevcûdad-ı kevnîyedir. Ve deryâdan murâd Vâcib-i Teâlâ Hazretleridir

آنکه کف را دید، باشد در شمار وانکه دریا دید، شد بی اختیار

O kimse ki kefleri gördü. Eşyayı bir, iki, üç diye ta'daddadır. Ve sırr-ı tevhide vâsıl olmamıştır. Ol kimse ki deryâ gördü, ihtiyârsız oldu ve irâdesini terk etdi. Ancak merîd Allâhu Teâlâdır dedi. Ve her nesneyi başka görmeyib Hakk'dan cüda eylemeyib cümlesini vahdet-i Hakîkîye ile vahid gördü. Ve vahdet-i vücûdun sırrı münkeşif oldu.

آنکه کف را دید، در گردش بود وانکه دریا دید، او بی غش بود

O kimse ki kefi deryâyı gördü. Sa'y da ve hareketde olur. O kimse ki deryâyı gördü. Kalbi saf bir kul olur.

دعوت کردن مسلمانان معنی را

Burası müslümanın kâfiri tevhide ve îmâna davet etmesi beyânındadır.

مر مَعْنَى رَا كَقَوْلِ مَرْدِي: كَاي فَلَان هَيْنَ مُسْلِمَانِ شَوْ، بِيَاشَ از مومنان

Bir kâfire tahkîk bir mümin dedi ki: Ey kâfir âgâh ol, müslümân ve müminlerden ol.

گفت: اگر خواهد خدا مومن شوم و فزاید فضل هم موقن شوم

Kâfir dedi ki: Allâhu Teâlâ dilerse mümin olurum. Eğer fazlını artırırsa ikan edici bir mümin-i kâmil olurum.

گفت: می خواهد خدا ایمان تو تا رهد از دستِ دوزخ جان تو

Mümin dedi ki: Allâhu Teâlâ senin îmânını ister. Zîrâ Kur'an-ı Kerîm'de buyurmuşdur. Hatta cehennem elinden senin canın halâs ola.

لیک نفس نحس و آن شیطان زشت میکشندت سوی کفران و کنشت

Lâkin senin menhûs nefsin o çirkin şeytan seni kâfirlik tarafına ve kendisiye çekerler.

گفت: ای منصف، چو ایشان غالبند یار آن باشم که باشد زورمند

Kâfir cebrî dedi ki: Ey insaf edici. Çünkü onlar gâlibdirler. Onun yâri olurum ki kuvvet ola. Bazı nüshada vaki olmuşdur. Tağyîr edici mânâsınadır.

یار او خواهم بُدَن کاو غالب است آن طرف اتم که غالب جاذب است

Onun yari (208b) olmağa kâdirim ki o gâlibdir. Yâni gâlibin yari olmak elimden gelirken mağluba niçin yar olayım o tarafa vaki olurum ve düşerim; zîrâ gâlib olan elbetde cezb edicidir ve ben eğer gitmesem o beni çeker ve gitmemek elimden gelmez; zîrâ ahkam gâlib içindir.

چون خدا میخواست از من صدق زفت خواستش چه سود؟ چون پیشش نرف

Çünkü Hüdâ benden ulu sıdk istedi. Onun istemesine fâide eder. Çünkü irâdesi eğler ve gitmedi. Ve şeytanın irâdesinden dûn oldu .

نفس و شیطان خواهش خود پیش بُرد و آن عنایت قهر گشت و خُرد و مُرد

Nefs-i emmâre ve şeytan kendi irâdesini eyler ve eylemek istedi ve eyletti. Allâhu Teâlânın o inâyeti ki kulunun mü'min olduğunu istemesidir makhûr oldu. Ve ufak tefek oldu ve mahvoldu. Ve irâde-i İllâhîye bir iş görmeğe kâdir olmadı, böyle olunca benim cürmüm nedir.

تو یکی قصر و سرائی ساختی اندر او صد نقش خوش افراختی

Bundan sonra kübra kendinin kusuru olmadığını isbat ederek irsal-ı mesel tarîkıyla dedi ki : Meselâ sen bir köşk ve saray bina eyledin ve onda çok nakş-ı hub kaldırdın. Yâni nukûş-u hüsne ile o sarayı tezyin etdin.

خواستی مسجد بود، آن جای خیر دیگری آمد، مر آن را ساخت دیر

İstedin ki o bina eylediğim saray mes'ud ola ve ibâdet olunacak bir mekan ola. Senden kavî ve gâlib bir kimse geldi ve o mahalli bir kinise düzdü ve sende kudret olmadığından ona muKâbeleye muktedir olmadın. Bu sûretde sen kinise yapmış oldun mu? Ve senin suçun var

mi? Belki sende asla kusur olmadığı zâhirdir. Bunun gibi benim murâdım ve yine hakk Teâlânın murâdı benim mumin olmaklığım olur. Senin kavline şeytan ve nefs-i emmâre hakk Teâlâya galebe edib beni mü'min etmemişler, demek oldu. İnsaf ile böyle bâtil-ı kelâm olur mu, demek istedi. İşbu cebrî hasmına ilzâm için bu temsil ile kanaat etmeyib misâl-i ahire şuru' edib yine dedi ki:

یا، تو بافیدی یکی کرباس، تا خوش بسازی بهر پوشیدن قبا

Yahud sen bir bez dokudun hatta onu giymek için bir güzel kaftan kılasın. Bu makâmda kabadan murâd gömlektir.

تو قبا میخواستی، خصم از نبرد ر غم تو، کرباس را شلوار کرد

Sen istedin ki gömlek düzesin senin hasmın sana mu'ârazadan için sana görellik o gömleği şalvar, yâni don eyledi. Hâsılı seni gömlek yapmaktan men' edib don eyledi. Ve sen maglubiyetin cihedinden pirâhen düzmeye kâdir olamdın. Ve bu sûretde girpaz dahi muârazaya kâdir olmaz. Zîrâ girpaz cemâd sarf olmağla senden ednâdır ki beyân buyururlar. (209a)

چاره کرباس چه بود جان من؟ جز زبون رای آن غالب شدن

Ey benim canım! Buna kir pasın çaresi nedir o gâlibin rayının zebunu olmaktan gayrı belki çaresi yokdur, elbet don olur ve kamis olmaz.

او زبون شد، جرم آن کرباس چیست؟ آنکه او مغلوب غالب نیست، کیست؟

Nâçar mağlub oldu böyle olunca bir bezin cürmü nedir? Zîrâ o kimse ki gâlibin mağlubu değildir. O kimdir. Yâni mağlubu gâlibi olmayan yokdur. İşte bunun gibi benim dahi cürmüm yokdur. Çünkü Allâhu Teâlâ nefs ve şeytana muarazaya kâdir olamadı. Ben onlar ile muarazaya nice kâdir oldum. Bundan sonra yine cebrî misâl-i âhire şuru' ederek:

چون کسی ناخواه وی بر وی براند خار بُن در ملک و خانه او نشاند

Çünkü bir kimse onun talebi olmak ister. Onun üzerine sordu ve diken ağacını onun mülküne ve hânesine dikti. Bazı nüshada *bihâstû* yerine *nâhâhter* vaki' olmuştur. Mânâsı ziyâde istemeksiz onun üzerine kendiyi sordu, demek olur.

صاحب خانه بدین خواری بود که چنین بر وی خلافت می‌رود

Hâne sâhibi bu horlukda ve bu rezaletde olur. Öyleki buncılayn köhnelik onun üzerine vahiy' olur .

هم خُلقِ گِردم، من ار تازه و نوم چونکه یار اینچنین خواری شوم

Ben dahi köhne bir şeye yaramaz olurum. Eğer tâze ve cedîd isem çünkü buncılayn huvar olan yare mûsâhib olurum. Ve böyle kimsenin dosau olurum, elbette kişi makarnına izzette ve zillette benzer .

چونکه خواه نفس آمد مستعان تسخر آمد "ایش شاء الله کان"

Çünkü nefs-i emmârenin istediği gâlib geldi; bundan sonra **ای شی شاء الله کان** demek Cenâb-ı kibriyayı mûsâhhârâya olmak oldu. Zîrâ müradi olmayan kimseye emr ve ferman senindir, demek istihzâ olur. Bu senin dediğin dahi Allâhu Teâlâ Hazretlerini tahkîr oldu.

من اگر ننگِ مُغان، یا کافرَم   آن نیم که بر خدا این ظنِ بَرَم

Ben eğer kâfirlerin ‘arı olmuş isem yahud kâfir isem ol kimselerden değilim ki bu su-i zannı hakk Teâlânın üzerine iletayım. Hayf sad hayf ki senin gibi âdem mü’min olmuş demek istedi. Bu suâller Ebû Mansûr Mâturîdi mezhebinde olanlara vârid olur. İyisi Ebu’l- Hasan El-Eş’ari mezhebini ihtiyâr edib bu suâllerden ve cevâb-ı vahiyden halâs olmaktadır.

که کسی ناخواه او و ر غم   او گردد اندر ملکیت او حکم جو

Su-i zann odur ki, bir kimse onun irâdesi olmaksız ve dahi ona rağm olarak onun mülkünde hüküm isteyici ola ve o Hüdâ onu def’e kâdir olmaya (209b)

ملکیت او را فرو گیرد چنین   که نیارد دم زدن دم آفرین

O Hüdânın mülkünü buncılayın zabt eyleye ki ona nefis urmağa ve kelâm etmeğe, kelâmıların halıkı olan Mevlâ kâdir olmaya. İşte bu halet Mevlâyâ kemâlıyla aczi mucib olur ve yine Mevlâyâ azîm su-i zan olur. Bu kelâmı kâfir söylemez. Hele şu mümine diyerek hayli sanharya eyledi.

دفع او می خواهد و، می بایدش   دیو هر دم غصّه می افزایش

Bâhusus ki onun def’ini Allâhu Teâlâ isteye ve onun def’i Mevlânın üzerine lazım gele ve def’ine kâdir ve gâlib olmaya. Şeytan her dem Allâhu Teâlâyâ: Ben bunu def’e kâdir olmuyorum, diye gasse ve gam-ı ziyâde eyleye. Hiç böyle nesne olur mu? Ve bu aczenin hali değil midir? Ulûhiyete bu ahvâl münâsib olur mu? diyerek cebrî mü’mine hayli ta’n teşnî’ eyledi.

بنده این دیو می باید شدن   چونکه غالب اوست در هر انجمن

Böyle olunca bu diyun bendesi olmak lazımdır. Çünkü her cemiyetde gâlib odur. Gâlib var iken mağluba kul olmak azîm ahmaklıktır.

تا مبادا کین کشد شیطان ز من   پس چه دستم گیرد آنجا ذوالمنن؟

Andan için bu iblisin bendesi olmak lazımdır ki olmaya ki şeytan sonra benden intikam ala. Böyle olunca benim elimi Allâhu Teâlâ avare tutmağa ne kâdir olur. Zîrâ her vechîle şeytan gâlibdir. Ve Mevlâ onun mağlubudur. Mağlub dahi iğaneyeye kâdir değildir.

آنکه او خواهد مراد او شود   از که کار من دگر نیکو شود؟

Ol kimse ki o ister ve onun istediği olur. Böyle kimseye kul olmak lazımdır. Zîrâ benim işim gayri bir kimseden kaçan iyi olur; belki olmaz zîrâ ulu zâta muhalefete kimsenin kudreti yoktur.

حاش لله ایش شاء الله کان   حاکم آمد در مکان و لا مکان

Yine cebrî dedi ki: Ey mümin senin söylediğin kelâmdan Allâhu Teâlâyı takdis ederim. Zîrâ kangı şey ki Allâhu Teâlâ diledi o şey oldu. İşte hal böyledir. Zîrâ o Hüdâ âlem-i mekanda ve âlem-i lâmekanda hâkim-i mutlak geldi.

هیچ کس در ملک او، بی امر او   در نیفزاید سر یک تار مو

Hiçbir ferd ve bir şahıs onun mülkünde onun emri olmaksız bir kat kıl ucu mikdarı nesne artırmağa kâdir olamaz. Zîrâ mülkünde mutâsârruf-u hakîkî Allâhu Teâlâdır. Zîrâ bazı kâmiller demiştir.

مُلْك، مُلْكٍ اوست، فرمان آن او کمترین سگ بر درش شیطان او

Mülk Allâhu Teâlânın mülküdür. Ve mülkünde ferman ve irâde onun lâyıkıdır ve ona mahsusdur. Mevlânın kapısının ednâ kelbi o Hüdânın şeytanıdır. Ne mümkün ki şeytan ona muhalefet ede. Malum ola ki işbu üç beyt dahi cebrînin kelâmâtının tütmesindedir. Hazreti Mevlâna (K.S.) (210a) nın tarafından cebrîye cevapdır demek bir vecihle münâsib olmaz. Bundan sonra yine cebrî şeytanın halini bâb-ı Hakk'da temsil ve teşbih etmeğe şürû' edib müddeisini isbat eder. Ve bu mezheb Şeyh Ebul-Hasan El-eşarı mezhebine muvafık olmağla Hak mezhebdir. Baladaki kâfir ve meğ kelâmı seni aldatmasın. Bu cebrî mazmum cebrîler gibi irâde yokdur, demedi. Belki her nesne Hakk'ın kudretindedir ve mülkünde mutasarruf olan Allâhu Teâlâdır dedi. Buna ehl-i sünnet ve'l-cemaâ'nin hiçbir diyeceği yokdur.

مثل شیطان بر در رحمان

Burası şeytanın bâb-ı Hüdâda temsilinin beyânındadır.

ترکمان را گر سگی باشد به در بر درش بنهاده باشد رو و سر

Bir ter-kemânın kapısında eğer bir kelbi olaydı onun kapısı üzerine yüzünü ve başını koymuş olurdu. Ve o ter-kemana asla muhalefet etmez idi. Belki

کودکان خانه دُمش میکشند باشد اندر دست طفلان خوارمند

Ter-kemânın hânesinin etfali o kelbin kuyruğunu çekerler o kelb etfalin elinde huvar ve hakim olur.

باز اگر بیگانه ای معبر کند حمله بر وی، همچو شیر نر کند

Eğer bir ecnebi ter-kemânın hânesi kapısından 'abur ederse o kelb onun üzerine arslan gibi hamle eder. *Mu'ber* masdar mim'i olmağla 'abur mânasıdır. *Şîr-i ner* erkek arslan demektir.

که " أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ " شد با ولی گل، با عدو چون خار شد

Zîrâ kelb **اشداء علی الکفار رحماء بینهم** nazm-ı Kerîmi sırrına mazhâr oldu. Bu cihetten dosta gül gibi ve düşmene diken gibi oldu bu âyet-i kerime sahabe-i güzün hakkında nazil olmuşdur. Yâni şunlar ki: Hazreti Muhammed sallallâhu aleyhi vesellem iledir. Küffâr-ı hakisâr üzerine şedidler ve gızet izhâr edicilerdir. Lâkin beynlerinde her birisi öbürüne merhamet edicilerdir" demektir.

ز آبِ تتماجی که دادش ترکمان آنچنان وافی شدست و پاسبان

Bir tatmac çorbasi suyundan ki ter-kemân o kelbe vermişdir. Bu kelb dahi ancılayn o ter-kemana vefâ edici olmuşdur. Ve dahi onun her kahına bekçi olmuşdur. Ve tatmac suyunun teşekkürünü eda etmişdir.

پس سگ شیطان، که حق هستش کند اندر او صد فکرت و حیلت تند

Böyle olunca kelb gibi olan şeytan ki Allâhu Teâlâ onu var eyler ve ademden vücûda getirir. Ve dahi onda yüz fikir hîle dokur, yâni verir.

آبِ رُوها را غذای او کند   تا بَرَد او آبروی نیک و بَد

Ve dahi halkın âb-ı ruyunu ter-kemananın âb-ı tatmacına bedel ona gıda eyler. Hatta o şeytan iyinin ve kötünün âb-ı ruyunu iletir ve kendine gıda eyler

آبِ تَتماج است آبِ رُوی عام   که سگِ شیطان از آن یابد طعام

Avâm-ı nâsın âb-ı ruyunu ve şeref ve hürmeti (210b) o şeytana hamir şorbasi suyu gibidir. Zîrâ şeytan ondan gıda ve taâm bulur. İşte cenâb-ı kibriya şeytanı böyle âb-ı ruyla beslemiştir. Hal ve şan böyle olunca

بر در خر گاه قدرت جان او   چون نباشد حکم را قربان؟ بگو

Mevlânın kudreti o dağı katında şeytan kelbinin canı niçin Mevlânın emrine ve hükmüne kurban olmasın söyle, nâçar olur. Zîrâ **الانسان عبید الاحسان** denmiştir.

گله گله، از مُرید و از مُرید   چون سگِ باسط ذراعی بالوصید

Böyle olunca cemaat cemaat muridden ki murâd mûmindir. Ve dahi şeytandan iki kollarını garın kapısında bast edici ve bekleyici ashâb-ı kehfın kıtmiri gibidir. Yâni kıtmir ashâb-ı kehf mağarada uykuda iken gârın kapısını bekler ise ve cüda olmadı ise Allâhu Teâlânın dahi dostu ve düşmanı kendi kapısını o vecihle beklerler ve cüda ve menfin olmazlar, demekdir. Neteki bu beyitle beyân buyururlar.

بر در كهفِ الوهیت چو سگ   ذرّه ذرّه، امر جو، بر جسته رگ

Mevlânın uluhiyeti mağarası kapısında gerek dostu gerek düşmanı kıtmir gibi zerre zerre emrini isteyicidirler ve dahi tamirini tahrik edicidir .

ای سگِ دیو، امتحان میکن که تا   چون در این ره مینهد این خلق پا

Vâcib-i Teâla Hazretleri şeytan-ı sekne emr eder ki bunları imtihan eyle; hatta bu yola nice ayak korlar kendilerinin malumu olsun. Zîrâ imtihandan murâd bizlerin kendimizi bilmekliğimizdir. Yoksa Allâhu Teâlânın bilmesi değildir. Zîrâ ilm-i İlâhî ezelidir.

حمله میکن، منع میکن، مینگر   تا که باشد، ماده اندر صدق و، نر

Ey iblis, halka hamle eyle ve bizim bâbımızdan onları men eyle ve nazâr eyle. Hatta sıdkda dişi ve erkek kim olur kendüye malum olsun.

پس، اعوذ از بهر چه باشد؟ چو سگ   گشته باشد از ترفع تیز تگ

Böyle olunca şeytandan Mevlâya isti'zandan için olmuş olur. Çünkü şeytan her nesnede ref'etinden ve kuvvet ve kudretinden begin fevkinde olmuş olur. Bu sûretde isti'zanın fâidesi olmaz. Ve meşru'iyeti dahi olmamak lazım gelir idi. Çünkü şeytan bâlâ-terdir. Mevlâya isti'zanın maâsı olmaz idi. Bazı nüshada *fevkbek* yerine, *tiztek* vaki' olmuşdur. Hamlesi keskin ,demek olur.

این اعوذ آن است، کای ثرکِ خطا   بانگ بر زن بر سگت، ره برگشا

Belki bu âvâz odur ki ey hatâ memleketinin terki sadânı kaldır. Ve âvâz ile senin kelbin üzerine ve yolu aç ki ben geçeyim. Bazı nüshada *bersekdere,berkşâ* vaki' olmuştur. Kelbi çağır ve yolu aç demek olur. *Hatâ* hâ'nın fethiyle bir vilâyet adıdır ki çağatay dedikleri lisândır.

تا بیایم بر در خرگاه تو حاجتی خواهم ز جود و جاه تو

Hatta senin obanın kapısı üzerine geleyim ve senin cûd ve ihsânından (211a) bir hâcet talep edeyim

چونکه ترك از سطوت سگ عاجز است این اعوذ و این فغان ناجایز است

Çünkü ter-kemân kelbin heybetinden 'âcizdir. Bu âvâz gelmesini okumak ve bu efgân caiz değildir.

ترك هم گوید اعوذ از سگ، که من هم ز سگ در مانده ام اندر وطن

Zîrâ ter-kemân dahi bu kelbden a'vaz okur. Zîrâ ben dahi kelbden vatanımda âcizim sana nice geleyim ve yardım edeyim, diye söyler .

تو نمی یاری بدین در آمدن من نمی آرم ز در بیرون شدن

Ve yine ter-keman der ki: Sen kâdir değilsin, bu kapıya gelmeye onun gibi ben dahi kâdir değilim, bu kelbin şerrinden taşra almağa. Zîrâ ben dahi senin gibi havf ederim.

خال اکنون بر سر ترك و قنق که یکی سگ هر دو را بندد عنق

Toprak başına olsun böyle sâhib-i hânenin ve böyle mihmanın. Zîrâ bir kelb her ikisinin boynunu bağladı.

حاش الله، ترك بانگی بر زند سگ چه باشد؟ شیر نر خون قی کند

Sâhib-i hâneyi böyle olmakdan ve 'acizden tenzih ederim. Zîrâ eğer bir kere bir âvâz-ı bülend urursa kelb ne olur ve ne der. Erkek arslan havfından hunkı eyler. Hâsıl-ı kelâm ey mü'min senin kelâmına göre şeytandan kul korkar ve hem Mevlâ korkar, demek olur. Hal ise böyle değildir. Zîrâ şeytan kelbi şöyle dursun Allâhu Teâlânın vakt-i gadabında enbiyâ ve evliyâ ki şir-i ner gibi derler. Onlar dahi korkarlar.

ای که خود را شیر یزدان خوانده ای سالها شد، با سگی در مانده ای

Şir-i ner münasebeti ile meşayih mezûrin-i ta'n edib buyururlar: Ey şol kimse ki kendi zâtına şir-i nirdan diye söylersin. Nice seneler bir kelb ile âcizsin ve nefsinle başa çıkmadın, böyle arslanlık olur mu?

چون کند آن سگ برای تو شکار؟ چون شکار سگ شدستی آشکار

Böyle mağlub olunca nefsi emmâre kelbi senin için kaçan av sayd eder. Ve senin hizmetkârın olur. Çünkü sen âşıkare kelb nefsinin şikâri olmuşsun gayrı onu istihdama kudretin olmaz, buyurmak isterler.

جواب گفتن مومن سنی، کافر جبری را در اختیار بنده و دلیل گفتن : سنت راهی

باشد کوفته اقدام انبیا علیهم السلام و بر یمین آن راه به بیابان جبر که خود را اختیار نبیند و امر و نهی را

منکر شود و تاویل کند، از منکر شدن امر و نهی لازم آید انکار بهشت که بهشت جزای مطیعان است و دوزخ جزای مخالفان، و دیگر نگوییم به چه انجامد که العاقل یکفیه الاشارة، و بر یسار آن راه بیابان قدر است که قدرت خالق را مغلوب قدرت خلق داند و از آن فسادها زاید که آن مغ جبری بر شمرد

(211b) Bu şerh-i şerîf Sünnî olan müminin cebrî olan kâfire cevâb vermesinin beyânındadır ve dahi ol sünnînin bendenin ihtiyârının isbatında delil beyan eylemesidir. Sünnet bir yol olur ki enbiyâ-yı izam aleyhisselâm kuddümlerinin dökülmüş ve çekininmemişidir. Fi'l-mesel sünnet bir tarîk-i müstakimdir. Ol râh-ı müstakimin sağ yanında cebrî beyânı vardır kisâlik râh-ı müstakimden cüda oldukda ve cebrî beyabânına düşdükte ihtiyârını görmez kendini cemâd münzelesinde bilir ve Hakk Teâlânın emrine ve nehyine münker olur. Ve onu tevil ve tevcih kılar ve emir ve nehye münker olmaktan behište inkâr lazım gelir. Zîrâ behişt emr-i Hüdâya mûti' olanların ceza ve ecridir ve düzah emr-i Hüdâya muhalefet eyleyenlerin cezasıdır. Ve gayrı emir söylenmez. Bu cebr kelâmı yine münteha olur. Ve yine mertebe vâsıl kılar ki âkile bir işaret-i kifâyet eder. Ve ol sünnet yolunun sol cânibinde kadr-i beyabani vardır ki kadriye Hakk Teâlânın kudretini mahlukun kudretinin mağlubu bilir. Ol kadriye mezhebinden ol fesadlar doğar ki ol kâfir-i cebrî 'adv şamar eyledi.

گفت مومن: بشنو ای جبری خطاب آن خود گفتمی، نک آوردم جواب

Mü'min cebrîye dedi ki: Ey cebrî benim kelâmımı da dinle, kendi itikadına lâyük olanı söylediğin işte ben sana cevâb getirdim, işit dedi. *ân* hemze-i memdûde ile lâyük demektir.

بازی خود کردی ای شطرنج باز بازی خصمت بین پهن و دراز

Ey şatrbah-ı baze benzin cebrî kendi oyun gibi kelâmlarını gördün. Hasımın dahi sana hazır eylediği oyun gibi kelâmlarını ki hem yassı ve hem uzundur, onları da gör. Yâni benim makul ve lâyükünde vereceğim ucubeyi dahi gör, demek olur. Fi'l-vâki' şatrbahda kişi kendi oyununu görüb hasmı kendüye ne oyun ve ne hîle edecektir, onu görmez.

نامه عذر خودت بر خواندی نامه سنی بخوان، چه ماندی؟

Ey cebrî, senin öZRÜNÜN kitabını okudun öZRden murâd cebrînin itikadıdır. Sünnînin kitabını dahi oku. Niçin böyle râh-ı Hakk'da âciz oldun ve mecburum dersin yahud benim nâmeme okumaktan niçin kaldın" demektir.

نتکه گفتمی جبر پانه در قضا سیر آن بشنو ز من در ماجرا

Cebrîlere lâyük kaza ve kader hakkında dakik kelâmlar söyledin ve ilmîni izhâr etdin beynimizde vaki olan hikâyede kaza ve kaderin sırrını benden dinle. Sana esrâr-ı kadri beyân edeyim.

اختیاری هست ما را در جهان حس را منکر نتانی شد عیان

Ey cebrî bil ki bizim şüphesiz irâde ve ihtiyârımız vardır. Emr-i mahsusı âşıkare münker olmağa kâdir olamazsın. Zîrâ güneş inkâr olunmaz. İradenin vücûdu dahi güneş gibi bizlere zâhirdir. Malum ola ki cebrî ihtiyârı inkâr etmemiş idi. Belki cebrînin kelâmları şeyh-eş'ari mezhebine muvafik idi. Bu sûretde sünnînin ihtiyârı heşt demesi muğalata ve mukâbere kısmından (212a) olur. Yine sünnî der ki:

سنگ را هرگز نگوید کس: بیا از کلوخی کس کجا جوید وفا؟

Taşa kimse asla gel demez. Zîrâ gelmeğe kudreti yoktur. Belki bir insâna makdunu olduğundan beya denir ve yine bir kerpiç pâresinden bir ferd kande vefâ ister. Belki istemez. Zîrâ vefâ nedir kerpiç pâresi onu bilmez. Ve yine sünnî der ki:

آدمی را کس نگوید: هین بپر یا بیا ای کور و در من درنگر

İnsana bir ferd gel, koş gibi uç yahud ey kör gel bana bak diyerek â'maya bir kimse nidâ etmez. Zîrâ gözü yokdur ki nazâr ede. İşte bu teklifleri nasdan bir kimse gerek taşa ve gerek gülûha ve sâirlerine teklif etmez. Kande kaldı ki hakim ve her şeyden habir Mevlâ bu teklif-i anifleri kuluna eyleye. Neteki beyân buyururlar

گفت یزدان: ما علی الاعمی حرج کی نهذ بر ما حرج ربّ الفرج؟

Allâhu Teâlâ hazretleri Kur'anı Kerîmde â'ma üzerine hârc ve teklif-i sa'b yokdur buyurdu. Böyle olunca ferec sâhibi ve kulunun sırrını murâd edici Mevlâ bir kimse üzerine mala-yutak olanı teklif eder mi? Neteki Kur'an-ı Kerîm'de **لا يكلف الله نفسا الا وسعها** buyurmuşdur. Çünkü bu tekalifi eyledi. Zâhir oldu ki kulda ihtiyâr ve istita'at var imiş. Eğer cemâd-ı sarf olaydı bu teklifât-ı İlâhiye olmaz idi, demek istedi. Bu kelâma bir eşkal-i kavî vârid olur. O eşkal budur ki: Allâhu Teâlâ hazretleri bu tekâlifleri insândan evvel semavata ve dahi zemine ve dahi dağlara arz etmiş idi. Onlar kabulünden imtina' ve i'raz eylediler. Ba'de evvah-ı insâniyeye arz olundukda kabul eylediler. Kale'l-lahu Teâla fi kitabihî'l-kerim: **انا عرضنا الا ما لة علي السموات والارض والجبال فابتنين ان يحملها واشفقن منها وحملها الانسان انه كان ظلوما جهولا** Ey munsaf semavatın ve arzın ve cibalin akılları var mıdır ve ihtiyârları sabit midir? Belki cemâd kabilinden değil midirler? Bunlar bu teklifât ile mükellef olunca Cenâb-ı Hakkın teklifinde ihtiyârından lazım olur imiş. Niçin caiz olmaz ki? Hem cemâd olsun ve hem mükellef olsun caiz ki ihtiyâr olmayarak insâna dahi Allâhu Teâlâ teklif etsin bu sûrette medâr-ı teklif ihtiyâr olmak ve istita'at bulunmak lazım gelmez. İşte bu bir eşkâl-i kavîdir. Cevâb dahi müşkül olur. Yine Sünnî der ki:

کس نگوید سنگ را: دیر آمدی یا که، چوباء، تو چرا بر من زدی؟

Bir kimse taşa demez ki, geç geldin yahud bir ağaç pâresine demez ki niçin beni vurdun? Zîrâ bunlarda ihtiyâr yokdur. () buncılâyın âşıkare talepleri mecbur olan kimse için bir ferd söyler mi yahud ma'zur olanı bir kimse uvur mu, belki söylemez (212b) ve ummaz. Hâsılı infiali mücib olan ihtiyârdır ve ihtiyâr mevcûd olmadıkça ona teklif ve gadab olunmaz demek ister. Belki çöb giymek elinde ise ona niçin urursun derler. Bazı nüshada *vâhtehâ* vaki olmuşdur. Böyle âşıkare tırmalamaklıklar demek olur ve tırmalamaktan dahi ıztırab mânası murâd olunûr.

امر و نهی و خشم و تشریف و عتیب نیست جز مختار را، ای پاک جی

Emr ve nehy ve haşm ve ikram ve dahi 'itâb ey yakası pâk zât! Muhtarın gayrıya olmaz ve mecburda asla suç yokdur, görmez misin? Mernefşe niçin titrersin denmez ve lâkin mernefş olmayana ditremesinden suâl olunûr. 'itab kelimesini "habib" kelimesine muvafik olsun için *elğani* imale ile okuyasın. Yine sünnî der ki:

اختیارات هست در ظلم و ستم من از این شیطان و نفس این خواستم

Bir kimseye zulm etmekte ihtiyâr vardır ve adâlet dahi böyledir. Zîrâ ihtiyâr olmasa ne zulum olur ve ne adâlet. Ben nefsdan ve şeytandan ihtiyârı murâd eyledim. Yâni nefis ve şeytan seni îmâna koymazlar. Dediğim murâd etmiyorsun demek idi. Eğer irâde etsen mümin olur idin, demek istedim idi. Sen galat anladın.

اختیار، اندر درونت ساکن است   تا ندید او یوسفی، کف را نخست

İhtiyar senin derûnunda sakindir ve hareket etmediğinden yok zan edersin; mâdem ki senin ihtiyârın Yûsuf Aleyhisselâm gibi bir zât-ı şerîfi gördükçe elini bıçak ile kat' etmedi. Yâni sen sende ihtiyâr vardır ve elini tahrik etmek laızdır ki olduğunu anlayasın, demek istedi.

اختیار و داعیه در نفس بود   روش دید، آنکه پر و بالی گشود

İrade ve istitâ'at nefste var idi. İhtiyarın ve istitâ'atın yüzünü ol kimse gördü ki kanat açdı ve nefsinin ibâdete tahrik eyledi. Böyle olan kendinde ki ihtiyâr ve istitâ'ati teneffüs eyledi görmez misin?

سگ بخفته، اختیارش گشته گم   چون شکنجه دید، جُنْبَانِید دُم

Çünkü kelb uyumuşdur. Onun o zaman ihtiyârı zayı' olmuşdur; çünkü kelb işkembeyi gördü. Kuyruğunu tahrik eyledi ve kelbde ihtiyâr ve iştiha olduğu o zaman sabit oldu. Sa'y dahi işkenbe gibi olmağla sa'y yoluna gider isen o zaman ihtiyârını anlarsın, demek olur. Yine Sünnî bir msâl-i ahire şuru' edib der ki :

اسب هم حو حو کند، چون دید جو   چون ببیند گوشت، گریه کرد مو

Meselâ at hu hu eyler, yâni kişner; çünkü arpayı görür. Çünkü at hareket eyledi. Yâni zâhir oldu. Kedi mav dedi. Et yok iken kedi mav demez ve arpa yok iken at kişnemez. Bunun gibi sa'y arpayı ve ete benzer sa'y etmedikçe sende ihtiyâr zâhir olmaz çünkü sa'y edersen **(213a)** O zaman ihtiyârı anlarsın demek istedi.

"دیدن" آمد جنبش آن اختیار   همچو نفخی ز آتش انگیزد شرار

Senin ihtiyârının hareketi müştehiyatını görmek geldi. Zîrâ gördükde derdest etmeğe sa'y edersin ve sa'y sebebiyle irâde zâhir olmuş olur. Sa'y şol üflemek gibidir ki âteşden kığılıcı koparır ve hâsıl eder. Hulâsâ-i kelâm îmâna ve ibâdete sa'y eyle ki ihtiyâr olduğunu idrâk edesin vala işte böyle irâde yokdur ve kul mecburdur, demek hâli olmazsın.

پس بجنب اختیار چون بلیس   شد دلالة آردت پیغام ویس

Böyle olunca senin ihtiyârın hareket eder. Çünkü şeytan sana dülale oldu. Visin haberini getirdi. Zîrâ ihtiyârın hareketinin sebebi bulundu ki visdir. Vis bir ma'sukanın ismidir. Aşıkının idi râmeyn nam-ı kimsedir lâkin bu makâmda mutlaka nefsin müştehası olan dilber demektir. Ma'lum olan umûrundur ki kişi ben halimim zan eder. Zîrâ gadab edecek meydanda bir nesne yokdur. Bu cihetden kendini halim zan eder. Çünkü infiale sebep olacak nesne zâhir olur ve o şahıs gadaba gelir. Ozman malum olur ki halim değil imiş, şair ahlakı dahi buna kıyas eyle.

چون که مطلوبی بر این کس عرضه کرد   اختیار خفته بگشاید نبرد

Çünkü bir matlubu şeytan bu kimse üzerine arz eyledi. Uyumuş ihtiyâr hükmelerini ve ukdelerini çözer. Hâsılı her şey vaktinde belli olur demek olur.

و آن فرشته خیرها بر رغم دیو عرضه دارد، می کند در دل غریو

Şer arz eyleyenlerin beyânından fariğ olduysa hayır arz edenlerin beyânına şuru edib buyururlar ki: o melek dahi hayırları iblise rağm üzerine arz eyler ve dahi gönülde feryâd ve figan eyler. Sakınıb iblise tabi' olmayasın diye gönülden pend ve nush eder.

تا بجنید اختیار خیر تو زانکه پیش از عرضه خفتست این دو خو

Hatta senin hayr cânibine olan ihtiyârın onun arzıyla harekete gelir. Zîrâ arzdan ol insânda haslet-i hayriye ve haslet-i şerriye sukunet bulmuşlardır. Ancak meleğin ve şeytanın tahrikiyle harekete gelirler

پس فرشته و دیو گشته عرضه دار بهر تحریک عروق اختیار

Böyle olunca melek ve şeytan ihtiyatın tımarlarını tahrik için hayri ve şerri arza tutuculardır.

میشود ز الهامها و وسوسه اختیار خیر و شرت ده کسه

Melâikenin ilhamlarından ve şeytanların vesveselerinden hayra ve şerre senin ihtiyârın on kimsenin ihtiyârı gibi olur.

وقت تحلیل نماز، ای با نمک ز آن سلام آورد باید بر ملک

Böyle hayra ilham etdiğinden (213b) için namazı selâm ile tahlil vakti melaike üzerine selâm getirmek lâzımdır ve meşruiyeti bundan içindir. Ve namazda selâm verildikde sağ canibde ve sol cânibde olan müminleri ve melekleri murâd etmek lâyık olur. Zîrâ mekreme mükafaat mesnûndur.

که ز الهام و دعای خویشان اختیار این نمازم شد روان

Öyle diyerek teslim lazım olur ki sizin ilhamınızdan ve güzel duânızdan bu namazı ihtiyâr bana vaki oldu. Eğer sizin ilhamınız olmaydı ben bu namazı eda edemez idim ve asi olur idim.

باز از بعد گنه لعنت کنی بر بلیس ایرا کز اوئی منحنی

Ve dahi kene den sonra iblis üzerine lanet eylesin, zîrâ onun şerrinden iki katsın ve bâr-i isyândan meyânın dûta olmuşdur. Çünkü sebep şeytan oldu. Bu cihetden lanet münâsibdir.

این دو ضد عرضه کننده در سرار در حجاب غیب آمد عرضه دار

O iki send sana gizlide böyle hayrı ve şerri arz ederler. Lâkin o arzadarlar âlem-i gaybın zir hicabındadır. Sen onları görmeğe kâdir olmadın

چونکه پرده غیب بر خیزد ز پیش تو ببینی روی دلالان خویش

Çünkü vakti mevttte perde-i gayb önünden kalkar. Sen o zaman seni dalâlet edenlerin yüzlerini görürsün.

وز سخنشان و اشناسی بی گزند کان سخن گو در حجاب اینها بُدند

Ve dahi anlarsın sözünden bir ziyân olmaksız âşıkare anlarsın ki o gizlide söz söyleyenler bunlardır.

دیو گوید: ای اسیر طبع و تن عرضه میکردم، نکردم زور من

Sen onları bilib ve muahezeye şürü edince şeytan der ki: Ey tabının ve teninin esiri olan adam! Ben sana bir arz eyledim ve vesvese verdim ve sana cebr etmedim ve kuvvet göstermedim. Benim vesveseme tabi olmayaydın. Beni niçin muaheze edersin?

و آن فرشته گویدت: من گفتمت که از این شادی فزون گردد غمت

O zaman o melek sana söyler ki ben bu serverden senin gamın artar diyerek sana söylemedim mi? Ve gel şu iblise uyma demedim mi? Şimdi gördün, dediğim gibi değil mi imiş?

آن فلان روزت، نگفتم من چنان؟ که از آن سوی است ره سوی جنان

O filan gün ben sana ancılayn demedim mikş cennetler tarafına yol o yoldandır böyle gitme, şöyle git. Sen benim sözümü dinlemedin, iş böyle oldu. Bunlar sana dünyâda hep ilham olmuş idi. Kusur bizden olmadı, senden oldu diyerek melâikeyi kirâm asilere lavm ederler

ما محبّ روح جان افزای تو ساجدان و مخلص بابای تو

Biz senin canının mühibbiyiz ve (214a) senin ruhunun büyümesine ve kuvvet bulmasına sa'y ediciyiz ve dahi senin cedd-i alanın muhlis sacidleriyiz. Ve ona secde ile tahiyat ve tazîm ve dostluk etmişizdir.

این زمانت خدمتی هم میکنیم سوی مخدومی صلایت میزنیم

Bu zaman sana dahi hizmet eyleriz. Hazreti Âdem aleyhisselâma ettiğimiz gibi ve yine mahdum-u hakîkinin tarafına sana sela okuruz ve gel deriz. Zîrâ baba dostuyuz.

این گره، بابات را بوده عدی وز خطاب اسجدوا کرده ابا

O perde şeyatin senin baba ki düşmanlar olmuşlardır ve baba ki sövmezler ve dahi âdeme secde edin hitabında hasedlerinden iraz eylemişlerdir. 'idâ aynın kesriyle 'aduvvun cemidir *ibâ* hemzenin kesriyle i'râz mânâsınadır.

آن گرفتگی، و آن ما انداختی حقّ خدمتهای ما نشناختی

Şeyatinin vesveselerini tutdun ve onları kabul etdin ve dahi bize lâyıq olanı ve hayırhahlığımızı terk etdin. Ve bizim hak hizmetlerimnizi anlamadın. Ve dostu düşmanından fark etmedin.

این زمان، ما را و ایشان را عیان در نگر، بشناس از لحن و بیان

Şimdiki perde ve hicab def oldu. Bu zaman bize ve onlara nazâr ile ve dahi savtimizden ve beyânımızdan bizleri anlama ve düşmanları dahi anlama" derler

نیم شب چون بشنوی رازی ز دوست چون سخن گوید، سحر دانی که اوس

Bundan sonra lahn ve bayandan teferrus olunduğunu beyân ve temsil edib buyururlar ki : Meselâ gece yarısı bir dostundan bir ağlamak ve feryâd işidirsın ve kim olduğunu zulmet-i şeb sebebiyle şahsını görmediğinden anlayamazsın. Çünkü ferdası gelib sana söz söyler. Sedasından bilirsin ki o feryâd eylen gece budur. Bunun gibi mahşer yeri olup zulmet dünyâsı ref mülhimi ve müvesvesi zâhir olmağla anlarsın.

ور دو کس در شب خبر آرد تو را روز از گفتن شناسی هر دو را

Bir misâl-i âhir dahi buyururlar ki eğer iki kimse gece sana haber getirirlerse ve sen zulmeti şebden onları eğer bilmez isen ferdası sana gelirler ise yine sadâlarından onları anlarsın ve gece haber getiren bunlar imiş, dersin.

بانگِ شیر و، بانگِ سگ شب در رسید صورت هر دو ز تازی ناپدید

Bu dahi misâl-i ahirdir. Meselâ arslan sadâsı ve kelb sadâsı çünkü bir şahsın gece kulağına erişdi. Zulmeti şebden için her ikisinin sûretini görmedi

روز شد، چون باز در بانگ آمدند پس شناسدشان ز بانگ آن هوشمند

Çünkü gündüz oldu gine arslan ve o sen âvâz-ı bülende geldiler. Böyle olunca yine onları sedâsından o akil anlar (214b) ve bilirki gece âvâz eyleyen arslan ve kelb bunlardır

مخلص آنکه، دیو و روح عرضه دار هر دو هستند از تنمۀ اختیار

Bu bahsin mahalli hulâsı budur ki: İblis ve melek mülhem her ikisi ihtiyâr ve irâdenin mabe iltimamıdır ve ihtiyâr vardır ve ihtiyârı gerek hayra ve gerek şerre ilham ve vesvese sebebiyle bunlar tekmil ederler. Eğer ihtiyâr olmayaydı, Allâhu Teâlâ melekten mülhem ve şeytan müvesvese tayin etmez idi. Cemâdâta etmediği gibi zîrâ cemâde ilham ve vesvese fâide vermez. Mülhem'in ve müvesvesin medâr-ı ihtiyârıdır, demek olur

اختیاری هست در ما ناپدید چون دو مطلب دید آید در مزید

Bizim zâhir değil bir irâdemiz vardır. Çünkü hayri ve şerri gördü. Ziyâdeliğe gelir ve hareket eder. O zaman irâde olduğu âşikare olur. Lâkin hayri ve şerri görmedikçe hareket etmediğinden bu kader gibi gelir yine irâdenin isbatı için buyururlar.

اوستادان کودکان را میزنند آن ادب سنگِ سیه را کی کنند؟

Haceler etfali falaka ile tedib ederler. O tedibi senin siyaha kaçan eyerler. Zîrâ senin siyahda irâde yokdur. Üstadların tedibi insânda irâde olduğunu mucib olur.

هیچ گوئی سنگ را: فردا بیا ورنه نیائی، من دهم بد را سزا

Hiç taşa söyler misin, yarın gel, eğer gelmez isen ben senin lâyığını ve cezayı veririm. Belki taşa bu misullu nesne söylemezsin, zîrâ ihtiyârı yokdur ve cemâd kısmındandır.

هیچ عاقل مر کلوخی را زند؟ هیچ با سنگی عتابی کس کند؟

Hiçbir âkil bir kerpiçe urur mu? Hiç bir taşa bir kimse itab eder mi? Gerek darb ve gerek itab irâdeye tevakkuf eder. Bunlarda ise irâde ve ihtiyâr yokdur

در خرد، جبر از قدر رسواتر است زانکه جبری حس خود را منکر است

Âkilin kat'ında cebr itikadı kaderiyenin itikadında ziyâde rezildir. Zîrâ taise-i cebrîye kendi hüsnün mahsusunu münkerdir ve mahsusata evham makûlesidir derler. Lâkin

منکر حس نیست آن مرد قدر فعل حق، حسی نباشد، ای پسر

O kaderiye mezhebinde olanlar münker değildir. Bu cihetden cebrîyeden ehan olurlar. Bunlar itikadları kul filinin halıkıdır derler, ve yine derler ki: Allâhu Teâlâ kulunu yarattı ve irâdesini kendiyeye verdi ve buyurdu ki şu yol tarîki hidâyettir ve bu yol tarîki dalâletdir. Eğer semti hidâyete sâlik olursan ehli cennetden olursun. Eğer delâlet semtine azm edersen ehl -i

cehennem olursun. Kulda iki yola gitmeye ihtiyâr vardır. Her kangısına giderse azîm olur ve işlediği efalın dahi halıkı o kul (215a) eğer hakkın olsa fiili hak mahsus ve mubser olmaz, efâl-i ibâd ise mahsusdur. Böyle olunca efâl-i ibâdın halıkı Allâhu Teâlâdır. Bu itikadın zıttı cebrînin itikadıdır. Zîrâ onlar der ki kul mecburdur. Ve kulda asla ihtiyâr yoktur. Kulun cümle efâli Allâhu Teâlâ Hazretlerindedir. Bu itikaddan bunların murâdı emri İlâhîye imtisâl etmediklerinden ve nevahiden ictinab etmediklerinden müthem olmayalar ve suçu imtisâl etdirmedi ve ictinab etdirmedi, diyerek kendilerinden selble Mevlâya vereler ve ashâb imtisâlden aşağı kalmayalar. Bu dahi mezheb-i hak değildir. Zîrâ mezheb-i hak bu ikisinin meyânında ehl-i sünnet vel cemaatin mezhebidir. Onlar dahi iki fırkadırlar. Bir fırkası Şeyh Ebu'l Hasân el Eş'ari hazretlerinin mezhebidir. Buyurmuşlardır ki: Kulda ihtiyâr vardır ve ihtiyârından mecburdur. Ve o ihtiyârı dilediğinde sarf kulun elinde değildir. Allâhu Teâlâ neye isterse ona sarf etdirir. Bu dahi cebrîye mezhebiyle yakın olmağla ismine cebr-i mutavassıta derler ve yine ehl-i sünnetin bir fırkasının imamı Şeyh Ebu'l Mahsuri Ma'tûridi dir. Buyurmuşlardır ki: Kulda ihtiyâr vardır ve ihtiyâr elindedir ve ihtiyârında dahi mecbur değildir. Keyfe mayeşa abd ihtiyârında mutasarrıftır. Lâkin o ihtiyâr mucibince kendinden sâdır olan efâlin halıkı Allâhu Teâlâdır. Zîrâ ihtiyârda abd muztardır dense beîne cebrîyenin mezhebi olur ve ihtiyârın asla faydası olmaz. Bu cihetden eşariler mansurilere derler ki: Sarf kulun elinde demek sarfı kul icad eder, demek olur. Bu sûretde kul fiilinin halıkıdır demiş oldunuz. İşte bu iki mezheb-i hak, cebrîye ile kadriyenin itikadlarının beyinlerinde vaki olmuş oldu. **خير الامور اوساطها** hadis-i şerîfi mucibince hak mezheb bunlar olduğunda şüphe yoktur. Zîrâ tarafeyn ifratdan ve tefritden hali değildir.

منکر فعل خداوند جلیل هست در انکار مدلول دلیل

Bu beyt ile dahi kadriyenin mezhebinin ibtale şuru edib buyururlar ki: Ulu olan Hüdâvendin fiilini inkâr delilinin medlulünü inkârdır. Bu sûretde delil vardır medlul yoktur demiş oldular. Neteki beyân buyururlar

آن بگوید: دود هست و نار نی نور شمعی، بی ز شمع روشنی

Keennehu kadriye, kul fiilinin halıkıdır demesiyle, demiş oldular ki duhân vardır ve lâkin nâr yoktur. Ve yine dediler ki şemin nûru vardır, şem-i rûşenden bir nesne yoktur. Zîrâ efali ibad hakkındır. Ve hakkın vücuduna delâlet eder. Rûşenden onu hakkın değildir demek delil vardır Allâhu Teâlâ yoktur demek olur; bu dahi (215b) emr-i mekruhu netice verir.

وین همی بیند معین نار را نیست می گوید پی انکار را

Bu cebrî nârı muin görür inkâr için nâr yoktur der ve yine cebrînin bir hali dahi budur ki:

دامنش سوزد، بگوید: نار نیست جامه اش دوزد، بگوید: نار نیست

Onun câmesi yanar böyle iken der ki nârın vücudu yoktur. Hâsılı cebrîler böyle mahsus ve mubser olan umûru inkâr ederler; bu ise ayn-ı cunûn ve sefahettir. Ve yine damenini diker ve der ki iplik yoktur.

پس نفست آمد این دعوی جبر لا جرم بدتر بود زین رو ز گبر

Böyle olunca bu cebrîn mânâsı sofista ilenmek geldi. Cu cihedden kâfirden şüphesiz eşne' olur. Zîrâ sofistaiyenin mahsûsâtı inkârdan murâdı o emr-i İlâhîyeyi ve münhiyatı kaldırıp zahmetden halâs olmaktır. Cebrîyenin murâdı dahi böyledir. Bu ecelden kâfirden bed terdirler. Zîrâ küffâr-ı encilde olan o emr-i İlâhîye ye imtisâl ederler. Ve yine taife-i yehûd

dahi tevrâd ile üst çizgi amil olurlar bu ciheden kâfirden bedter olmaları lazım geldi. *Kebr kâf*'ın fethiyle her nev' kâfire denir.

گبر گوید: هست عالم، نیست ربّ یا ربی گوید که نبود مستحب

Küffâr der ki: Âlemin vücudu vardır lâkin tengri yokdur. Her ne kadar Rab vardır der iseler de çünkü Kur'anı Kerîm ve resul-u ekremi inkâr ederler Rab yokdur demiş olurlar. Ve kâfir Yâ Rab diye münacad eyler lâkin münacad nez-i Bârî'd makbûl olmaz. Bazı nushada *müntehab* vaki'dir. Ayrılmış ve güzidelenmiş demek olur .

این همی گوید: جهان خود نیست هیچ هست سوفسطائی اندر پیچ پیچ

Bu cebrî der ki: Tahkîk bu cihân bir şey değildir. Bu cebrî ızdırabda sofistaidir. Cümle âlem makardır. İhtiyâr emr ve nehy ve inmeyar ve anbeyar cümle halk âlem-i ihtiyâr hakkında mu'teriflerdir. Ve dahi emirde ve nehyedirler ve dahi bunu getirme ve onu getirme demektedirler .

او همی گوید که: امر و نهی لاست اختیارى نیست، وین جمله خطاست

O cebrî der ki: Hakdan emr ve nehy yokdur ve kulda bir ihtiyâr yokdur. Bunların cümlesi hatadır ve emr ve nehyden murâd ibadını ta'ciz ve mikdarını bildirmektir.

حس را، حیوان مقر است، ای رفیق لیک ادراک دلیل آمد دقیق

Mahsusu hayvan dahi ey benim refikim mu'terifdir. Lâkin mu'terif olduğunu anlamak gâyet dakik geldi.

زانکه محسوس است ما را اختیار خوب میآید بر او تکلیف کار

Zîrâ bizim irâdemiz mahsusedir ve teklif-i İlâhî bunun üzerine hub ve latîf gelir. Ve ihtiyârsız teklif hoş gelmez (216a) ve mahsusu dahi hayvan idrâk eder. Bu sûretde irâdemizi dahi idrâk lazım gelir. Hâsıl-ı kelâm ihtiyâr mahsus kısmından olmakla hayvan insânda irâde olduğunu inkâr etmez, demek olur.

درک وجدانی چون اختیار و اضطرار و خشم و اضطراب و سیری و ناهار به جای حسّ است

Umûr-u vicdaniye-yi insânın batınının anlaması hâs-ı hamsenin hassı olan umûru anlaması gibidir. Ve onun makâmına kaimdir umûr-u vicdaniye şu ta'dad olunan irâde ve âdem-i irâde ve gadab ve sabr ve tokluk ve açlık gibidir. *nâhâr* açlık mânâsınadır, malum olaki *derk ve cedânî* mübtedadır *becâ-yı hesît* onun haberidir.

که زرد از سرخ بدان فرق کنند، و خرد از بزرگ و تلخ از شیرین، و مشک از سرگین، و درشت از نرم

و سرد از گرم، و تر از خشک، و مسّ دیوار از مسّ درخت

Öyle his ki, sarıyı kırmızı rengden bilir ve fark eyler ve dahi ufak nesneyi büyükden ve acıyı tatlıdan ve miski necasetden ve direşt olanı yumuşakdan ve sıcak şeyi soğuktan ve yaşı kurudan ve duvara yapışmağı ağaca yapışmaktan yine o havas bilir. Ve fark eyler. İşte bunları nice havas fark ederse bâtin-ı insâniye dahi vicdaniyatı öyle fark ve temyiz eyler ve farklarında dahi asla hata olmaz.

پس منکر وجدان منکر حسّ باشد و زیاده

Böyle olunca vicdanı nesneyi inkâr, mahsusı inkârdır. Bil ki ey âdem şenaatde ziyâdedir.

که وجدان از حس ظاهر تر است

Zîrâ vicdanı olan umûr-u mahsus olan umûrdan ziyâde zâhirdir. Ve insânın vicdanı olan nesneyi ve şeyi idrâk etmesi ziyâde vâzih ve zâhirdir.

زیرا حس را توان بستن و منع کردن از احساس و بستن راه و مدخل وجدانیات را ممکن نیست و العاقل یکفیه الاشاره

Zîrâ his bağlamak mümkündür. Ve dahi ihsasdan men' eylemek mümkündür ve lâkin vicdaniyatın yolunu ve müdhelini bağlamak mümkün değildir. Bu dalâlet eyler ki umûr-u vicdaniye mahsusdan izhârdır. Âkile işaret kifâyet eder. Binâberin bu kadar ile iktifa olundu.

درک وجدانی به جای حس بود هر دو در یک جدول، ای عم، میروید

Vicdanı olan nesneyi anlamak his ile idrâk makâmına kaim olur. Bu derk vicdanı ile his ey amuca ikisi bir havuzda vaki' olur ve ikisi birdir ve ilmde beraberdir.

نغم می آید بر او کن یا مکن امر و نهی و ماجراها و سخن

İhtiyâr vardır demek üzerine ken emri yahud meken nehyi hub ve latîf gelir ve dahi nâs beyninde vaki' olan halat ve münazaat ve sâir söz ihtiyâr üzerine iyi gelir. (216b) ihtiyâr yokdur ve bu emr ve nehy ve bu macerâ ve ahvâl-ı ıztrâr üzerinedir, demek iyi gelmez. Zîrâ irâdesiz şeyler vuku bulmaz.

اینکه، فردا این کنم، یا آن کنم این دلیل اختیار است، ای صنم

Bu ki yarın bunu eylerim yahud onu eylerim, diye niyet eylemek bu ihtiyârın vücuduna delildir. Eğer ihtiyâr olmâasan bugünden böyle niyet olmaz idi.

و آن پشیمانی که خوردی ز آن بُدی ز اختیار خویش گشتی مهتدی

O nedâmet ki o kabih nesneden sana ârız oldu. Onun kabihine kendi ihtiyârından yol buldu. Eğer ihtiyâr olmayaydı kabihini anlamaz idin. Kur'an-ı azîmin mazmûnunun cümlesi emr-i İlâhî ve nehy-i Rabbânidir. Bunlar ise irâdeyi mucibdir. Zîrâ mermer taşın irâdesi olmamaları onlara hak tarafından ve sâir ukelâ cânibinden emri kem gördü. Belki bir ferd görmemişdir ve olmadı ki göreler.

جمله قرآن امر و نهی است و وعید امر کردن سنگ مرمّر را که دید؟

Hiçbir âkil hiçbir ârif bunu eyler mi ki kerpiç ve taş a hışun ve adâvet ede. Belki irâdeleri olmadığı cihedden âkil bunlara adâvet etmez.

هیچ دانا، هیچ عاقل این کند؟ با کلوخ و سنگ خشم و کین کند؟

Öyle diyerek ki dedim ki ben size buncılayn ile ya ancılayn ile niçin etmediniz ey meyyitler vay âcizler. Bu vechîle bir akil ve semfe itab etmez.

که بگفتم که چنین کن یا چنان چون نکردید؟ ای موات و عاجزان

Akil kaçan ağaç ve taş üzerine bir hüküm eder. Ve yine akıl pençesini kaçan bir pençe sûretine olur. Belki tasvirin pençesiyle âkil pençe tutunmaz bazı nüsha ikincisi cim-i arabiye ile cenk vahiy olmuşdur. Mânâsı cenk sûretine âkil pençe urmaz, demek olur.

عقل کی حکمی کند بر چوب و سنگ ؟   مرد چنگی چون زند بر نقش چنگ

Öyle diyerek cenk sûretine pençe urmaz ki ey benim eli bağı ayağı kırılmış ğulamım. İşte ben cenge başladım sen dahi neyzeyi al ve cenk tarafına bana imdada gel, zîrâ beste-det işkeste-pa olan köle cenge gelmeye kâdir değildir. Bu teklif mala yutak olur. Böyle teklif kuldân sadır olamaz *veġâ vav*'ın fethiyle hârb mânâsıdır.

کای غلام بسته دست اشکسته پا   نیزه بر گیر و بیا سوی و غا

Sen böyle münasebetsiz mahlûk iken iş etmeyince bir halık lem yezel ki yıldız ve felek halk eyler, cahillere lâyük emir ve nehy'lere nice eder. Elbette etmez yine sünnî cebrîye derki:

خالقی کاو اختر و گردون کند   امر و نهی جاهلانہ چون کند ؟

Kulda ihtiyâr yokdur, demekle ve her nesne hakkın yed-i kudretindedir. Kavliyle eğerçi Mevlâdan acz ihtimalinin sordum ve lâkin Allâhu Teâlâ cehl (217a) ve hamak ve sefahet mazmûnlarını nispet eyledin .

عجز نبود در قدر، ور خود شود   جاهلی، از عاجزی بدتر بود

Acz-i kâdiriye tarifesinin kelâmından zâhir olmaz. Zîrâ onların Allâhu Teâlâ şerli nesneyi yaratmaz, dedikleri kudreti olmadığından yaratmaz, demek değildir. Belki Mevlâ ibadına rahîmdir. Ve bu şerli şeyler merhametine münâfidir, diyerek Cenâb-ı kibriyaya ta'zimlerinden neş'et etmiştir. velein selem ki acz lâzım gelsin ve kudreti olmadığından yaratmaz demiş olsunlar. Cahil olmak ve ahmak ve sefih olmak âciz olmakdan ziyâde kabihdir. Böyle olunca sizin kelâmınız ey cebrîye ve kaderiye taifesinin kelâmından akbah olmuş olur.

ترك ميگويد تُنق را از کرم   بی سگ و بی دلُق آ سوی درم

Ter-keman mihmanına der ki: kereminden için benim kapıma gel ve lâkin yanında kelb olmasın ve dōşünde köhne libâs olmasın.

وز فلان سو اندر آ، هین با ادب   تا سگم بندد ز تو دندان و لب

Ve dahi gelmeği yine tarif hakkında der ki: filan taraftan adab ol edeb ile gel. Hatta benim kelbim senden leb ve dündanını bağlaya. Kelb ile köhne hırka ile giderse kelbin hasmıdır. Urur ve fukarayı kelb sevmez

تو بعکس آن گئی، بر در روی   لا جرم از زخم سگ خسته شوی

Sen tar-kemanın söylediğinin aksine kapısı üzerine gidersen bu ecelden terkemanın kelbinin zahmının hastası olursun. Yâni vâcib-i Teâlâ hazretleri buyurur ki: Bana yokluk ile geliniz ve varlık izhâr etmeyiniz. Eğer varlık ile gelirsiniz şeytan kelbi sizi ısıtır ve ondan ziyân görürsünüz. O kimse ki hakk'ın dediği gibi râh-ı hakk'a gider selâmet bulur o kimsene ki hakk'ın dediği gibi gitmez selâmet bulmaz; bundan Cenâb-ı hakk'ın sek şeytana mağlubiyeti lazım gelmez. Çünkü şeytan kelbdır. Hilkatinde olanı izhâr eder. Mevlânın dediği gibi gitmek gerekdir. Neteki buyururlar :

آنچنان رو که غلامان رفته اند   تا سگش گردد حلیم و مهرمند

Ancılayın git ki Mevlânın has kulları gitmişlerdir. Hatta Hüdânın kelbi sana halim ve muhabbetli olsun .

تو سگی با خود بری یا روبهی سگ بشورد از بُن هر خرگهی

Sen ise beraber bir kelb yahud bir tilki iletirsin. Bu sûretde her bir obanın dibinden kelb kaynar *hâr* ki ter kemanın keçeden ittihaz ettikleri hânesine derler. *Beşûred* karışır ve kaynar demektir. Masdarı *şûrîden* dir.

غیر حق را گر نباشد اختیار خشم چون می آیدت بر جرم دار؟

Yine sünnî der ki: Ey cebrî eğer Allâhu Teâlânın gayrısının ihtiyârı olmayaydı ve ihtiyâr ancak Mevlâdan olaydı cürm sâhibi üzerine sana niçin gadab gelirdi. (217b) Çünkü kimsede irâde yokdur dersin ve her nesneyi hakk'dan bilirsen sana lâayık olan cürm-ü dare gadab etmemek idi. Sen ise mücrimi takdir edersin. Böyle iken yine irâdeyi inkâr edersin. Bu ise tenâkuz olur.

چون همی خائی تو دندان بر عدو؟ چون همی بینی گناه و جرم از او؟

Her nesneyi hakdan bildin ise niçin düşmanın etdiği adâvete ve senin hakkında etdiği infiale ile dündanını çekersin ve yine niçin cürm ve günahı ondan görürsün. Hâsılı fiilin, kavline benzemedi.

گر ز سقف خانه چوبی بشکند بر تو افتد، سخت مجروحت کند

Eğer hânenin sakafından bir çöp kırılır ise ve senin üzerine düşer ve seni mecruh eder ise. beyt atıye merhundur

هیچ خشمی آیدت بر چوب سقف؟ هیچ اندر کین او باشی تو وقف؟

Sakafın çöpü üzerine asla sana bir hışım gelir mi? Ve o çöpün adâvetinde sen vakf ve habs olur musun, belki olmazsın öyle diyerek ki

که چرا بر من زد و دستم شکست؟ او عدو و خصم جان من بدست

Niçin benim üzerime bu çöp urdu ve elimi kırdı. O çöp benim düşmanım ve canımın hasmı olmuşdur. Böyle der misin ve çöpe infial eder misin? Belki etmeyib kaza-i İlâhî diyerek sabr edersin.

کودکان خرد را چون میزنی؟ چون بزرگان را منزه میکنی؟

Hâr olan etfali suç vaktinde niçin urursun? Niçin büyükleri suçu yokdur diye darbdan beri eylersin?

آنکه دزد مال تو، گوئی بگیر؟ دست و پایش را بپر، سازش اسپر

O kimse ki senin malını sirkat eder. Zabıta, tut bunu dersin ve bu fi'l-i münkar hakkında bunu elini ayağını kes, diye söylersin.

وانکه قصد عورت تو میکند صد هزاران خشم از تو سرزند

Ve dahi o kimse ki senin avretine kasb eder. Çok gadab senden zâhir olur. Bu sarıkın ve bu kasdın suçu yokdur. Cümlesi hakkındır demezsin ve muarazaya başlarsın. Bunların cümlesi halkda irâde vardır, demek olur. Böyle olunca bu cebrî yoluna gitmek ancak emân-i İlâhîyeye imtisâl etmek için nevahiden ictinab etmemek içindir. Ey cebrî senin halin tezvirden gayri bir nesne değildir, demek istedi.

کر بیاید سیل و رخت تو بَرَد   هیچ با سیل آورد کینی خرد ؟

Ger sel gelirse ve senin meta'mı iletirse hiç bir akıl sele bir kin getirir mi? Belki getirmez. Zîrâ selin cemâd olduğunu bilir. Ve ihtiyârı olmamağla onu mazur eder.

ور بیامد باد و دستارت ربود   کی تو را با باد دل خشمی نمود ؟

Yine sünnî der ki: Eğer rüzgar gelir ve seni amame ve destarımı başından kabdı. (218a) ise kaçan senin rüzgara gönlün hışım gösterdi belki kalbin rüzgara cemâd olduğunu bildiğinden asla infial etmez .

خشم، در تو شد بیان اختیار   تا نگوئی جبریانه اعتذار

Bu umûr-u mezkûre için sende olan gadab ihtiyârın vücudunu beyân oldu. Âgâh ol cebrîlere lââyık kelâmı söylemeyesin. Yahud ta ta'lil olub mânâsı sendeki hışım cebrîlere lââyık kelâmı söylemeyesin için senin ihtiyârını beyân oldu.

گر شتربان اشتری را میزند   آن شتر قصد زنده میکند

Eğer deveci bir deveyi urursa o deve kendine urucuya yâni şatrbana kasd eder.

خشم اشتر نیست با آن چوب او   پس ز مختاری شتر بُردست بو

Devenin hışmı o çöpe değildir ve deve çöpe kast etmez böyle olunca deve muhtar olandan râyihâ etmişdir ve muhtarı bilir, sen ise insân iken ihtiyârı inkâr edersen bu lââyık değildir.

همچنین سگگر بر سگی سنگی   زنی بر تو آرد حمله، گردد منثنی

Buncılayn kelb dedikleri hayvan eğer sen ona bir taş urur isen senin üzerine iki kat olduğu halde hamle iletir *münsenâ* iki kat olucu demektir.

سنگ را گر گیرد، از خشم تو است   چون تو دوری و، ندارد بر تو دس

Kelb eğer taşı tutar ise senin hışmından için tutar; zîrâ sen kelbe be'idsin ve kelb sana kuvvet tutmaz. Binâberin senin öfkenden taşı ısırır.

عقل حیوانی چو دانست اختیار   این مگو، ای عقل انسان، شرم دار

Akl-ı hayvanı çünkü ihtiyârı bildi. Ey insânın akli sen ihtiyârı inkâr etme ve haya ile sonra hayvanın aklından dûn olursun .

روشن است این لیک از طمع سحور   آن خورنده چشم بر بندد ز نور

Ramazân-ı şerîf gecelerinde sabahın zuhuru ruşendir; velâkin sahur taâmına hırsından o sahur yiyici nûr-u şemsden gözünü bağlar ve hala gecedir, der.

چونکه گلی میل او نان خوردنیست   رو به تاریکی کند، که روز نیست

Çünkü o âdemin geli olan meyli ekmek yemeğedir. Yüzünü zulmete eyler, öyle diyerek ki sabah olmuştur .

حرص چون خورشید را پنهان کند   چه عجب گر پشت بر بُرهان کند ؟

İnsânın hırsı çünkü gâyet vazih olan şemsi gözünden pinhan eyler. Acib değildir ki harîs olan ve delil ve burhanı görmeğe. Zîrâ bürhan şemsden erzah değildir. Bunun gibi senin dahi ey cebrî müşteheyata hırsın olmak cehdiyle ihtiyârı inkâr eyleden ve subh zâhir olmadı ve imsak vakti gelmedi. Dim-i âdem gibi oldun. Yoksa ihtiyârın vücudunu sen bilirsin.

حکایت هم در بیان تقریر اختیار و بیان آنکه تقدیر و قضا سلب کننده اختیار نیست

(218b) Burası halkın irâdesinin takririni beyânda kâin bir hikâyedir. Ve dahi onun beyânındadır ki Allâhu Teâlânın takriri ve kazası ihtiyârı seleb edici değildir. Yâni kaza ve kader olması ihtiyârın olmamasına delâlet eylemez. Zîrâ irâde de olur ve kaza ve kader dahi olur. Bunların cem'inde inad yokdur.

گفت دزدی شحنة را: کای پادشاه آنچه کردم بود آن حکم اله

Bir sarık subaşıya ve örf zabıtine seyahat mahallinde vakt-i seyahatte dedi ki: Ey ulu ol sirkati ki ben eyledim. Ol hal Cenâb-ı hakk'ın hükmü idi. Ve benim onda cürmüm yokdur. Beni beyhûde asma.

گفت شحنة: آنچه من هم میکنم حکم حق است، ای دو چشم روشنم

Şihne dahi sârıka cevâbında dedi ki: Ey benim iki gözüm ol nesneyi ki ben sana eylerim o dahi hakk'ın hükmü ve kaderidir. Böyle olunca bu işe rıza göstermek lazım gelir. İşbu hikâye bu iki beyt ile tamam oldu. Bundan sonra sünnî cebrîye :

از دکائی گر کسی تربی برد کاین ز حکم ایزد است، ای با خرد

Bir bakkal dükkanından bir âdem bir terbi iletir ise öyle diyerek ki ey akıl bu terbi benim senin dükkanından almak ve iletmek leküm hakkın kaderindendir. Şöyle takdir olunmuşki bir telb senden gidecekmiş ve benim nasfım imiş. Buna gadab etme ve razı ol.

بر سرش کوبی دو سه مُشت، ای کره حکم حق است اینکه اینجا باز نه

Onun başı üzerine bakkal iki üç yumruk urur. Öyle diyerek ki ey meker de bu dahi hakk'ın hükmüdür. Bu aldığın telbi burada geri koy ve terk eyle ve bu yumruklar dahi mukadder imiş. Sakımın infial etmeyesin, diye söyler .

در یکی تره، چو این عذر، ای فضول می نیاید پیش بقالی قبول

Bir edna günah-ı terhakkında çünkü ey cahil bu özrün bir bakkalın indinde makbûl gelmedi

چون بر این عذر اعتمادی میکنی بر حوائی ازدهای می تنی

Niçin bu özr üzerine itimad edib emr ve nehy terk eylersin ve bir ejderhanın etrafında dolanırsın? Böyle etmek lâyük değildir.

از چنین عذر، ای سلیم نانبیل خون و مال و زن همه کردی سبیل

Buncılayn bâtil özr den için ey akıl olmayan ahmak, kanını ve malını ve avretini mübah eyledin. Birisi gelir ve seni öldürür yahud malını alır ve avretine kasb eder. Ve ben muhtar değilim der. Sonra ne edersin bu idareyi inkâr, düşmanın eline kılıç vermek gibidir. Sebil mübah mânâsınadır.

هر کسی پس سبالت تو بر کند عذر آرد، خویش را مضطر کند

Böyle olunca her bir kimse senin bıyığını koparır ve sana zulm eder niçin böyle edersin dendiğinde itizâr edib ve kendini muztar ve bi irâde gösterirsin (219a) ve burada benim cürmüm yoktur. Hakk'dan bil. Kader böyle imiş, diyerek cevâb verir.

حکم حق گر عذر می شاید تو را پس بیاموز و بده فتوی مرا

Düşmanın hükmü ve kaderi böyle imiş, diyerek itizârı senin indinde makbûl ise böyle olunca bize talim eyle ve dahi fetvasını bize ver. Dünyâda bir ferd bizi müthem etmesin ve ahirette muazzab olmalıyım. Biz dahi nefsin istediklerini nefse verelim.

که مرا صد آرزو و شهوت است دست من بسته ز بیم و هيبت است

Zîrâ benim dahi nefsimin çok arzusu ve şehveti vardır. Ve benim bu şehvetime elimi uzâtmaktan heybet-i İlâhîyenin havfından için o heybet elimi bağlamıştır. Eğer ahirette Mevlâ suâl ve azab etmez ise bizler dahi arzular tarafına gidelim ve tene'umden mahrum olmayalım, diyerek seni mütteasımı isbata sa'y bilîğ eyledi.

پس کرم کن، عذر را تعلیم ده برگشا از دست و پای من گره

Eğer senin indinde senin özrün kabul olur ise kerem eyle ve o özrü bize dahi böyle olunca talim eyle. Benim elimden ve payından bu ukdeyi kuşad eyle. Ben dahi hattı zâtı nefsanıyeyi icrâda olayım.

اختیاری کرده ای تو پیشه ای کاختیاری دارم و اندیشه ای

Yine sünnî cebrîye der ki: Sen dünyada sanatlardan bir sanat kendine ihtiyâr edib ve o sanatla meşgul olmuşsun. Lisân-ı hal ile öyle diyerek ki benim ihtiyârım vardır ve fikrim dahi vardır ve bu sanat benim hakkımda öyle olmağla bu sanatı fikr ederek ihtiyâr ettim. Beyt atıye merhundur .

ور نه، چون بگزیده ای آن پیشه را ؟ از میان پیشه ها، ای کدخد

Eğer lisân-ı hal ile böyle demiş olmayaydın o sanatı niçin sanayi-i sâire meyânından ey hâne-i vücudunun sâhibi ihtiyâr etdin. Bu hal delâlet eder ki sende ihtiyâr var imiş ve lisân-ı hal ile ihtiyârı dahi ikrar eyledin. Sünnî'nin bu deliline cebrî der ki: Bu sanatı ben ihtiyâr etmedim ve beni bu sanatta istimal eden Mevlâdır. Benim ihtiyârımla değildir. Ve bu sanatta benim mecburum hatta murâd eylesem bir ahir sanata gitmek ihtimali yoktur. Zîrâ herkes fi'linde muztarıdır. Sen zan etme ki bu sanatı kendi irâdem ile imtihab eylemişim. İşte sünnî'nin bu delili lagv ve beyhûde olur ve sâir delillerine dahi cebrî tarafından cevâb verilir. Tedvil-i mukal havfından terk olundu. Bu edle-i vahiye ile cebrîyeye cevâb verilmez. Şeyh Ebul Hasân el eşari bir imam-ı hemam medâr-ı teklif olsun için fakat ihtiyâr vardır, dedi. Lâkin yine savf kulun elinde değildir demekle kabul ettiği ihtiyârı rüzgara vermiş oldu. Hâsılı kulun mecburiyeti ve elinde bir iş olmadığını nice âyât-ı Celîle ve (219b) ehâdis-i şerîfe haber vermiştir. **قال الله تعالى انك لاتهدي من اجبت ولكن الله يهدي من يشاء و ايضا**

قال الله تعالى ولوش عننا لاتيناكل نفس هديها وايضا ساسرف عن اياتي الذين يتكبرون في الارض بغير الاحق

چونکه آید نوبت شکر نَعَم اختیارات نیست، وز سنگی تو کم

Yine sünnî der ki: Çünkü nefis ve hevânın icrasının vakti gelir. Yirmi adamın ihtiyârının mikdarı sende ihtiyâr hâsıl olur.

چون برَد يك حبه از تو یار سود اختیار جنگ در جانت گشود

Çünkü bir habbe mikdarı dost senden fâide iletir ve bir şey olur. Onunla kavga ihtiyârı senin cânibinde açıldı. Hâsılı tab'ına mülayim olan nesnede muhtarsın ve mizacına muvafık gelmeyecek nesnede muztarırsın, demek olur.

چونکہ آید نوبتِ شکرِ نِعَمِ   اختیارات نیست، وز سنگی تو کم

Çünkü Mevlânın niyetine şükür nöbeti sana gelir. Sende ihtiyâr yokdur ve taşdan aşağısın.

دوزخت را عذر این باشد یقین   کاندرا این سوزش مرا معذور بین

Yakîn bil ki sana dahi cehennemın böyle gadri olur ki benim seni yakmaklıkda beni mazur tut. Zîrâ muhrak Mevlâdır.

کس بدین حجت چو معذورت نداشت   وز کفِ جلاد این دورت نداشت

Bir kimse seni dünyâda bu hâcet ile mağdur tutmadı. Ve dahi cellâdın elinden bu delil seni baîd etmedi. Beyt atıye merhundur.

چون بدین داور جهان منظوم شد   حال آن عالم همت معلوم شد

Çünkü bu hükümetle cihân muntazam oldu. Âlem-i ahiretin hali dahi böyle olmağla sana ma'lum oldu.

حکایت هم در جوابِ جبری و اثبات اختیار خلق و صحت امر و نهی

Burası bir hikâyedir. Hem cebrîye cevâbda olucu ve hem ihtiyârı ısbatda olucu ve dahi emrin ve nehyin sıhhatini beyânda olucu.

ودر بیان آنکه عذر جبری در هیچ ملتی و در هیچ دینی مقبول نیست و موجب خلاص نیست از سزای آن کار که کرده است

Ve dahi onun beyânındaki cebrînin özrü hiçbir milletde ve hiçbir dinde makbûl degildir. Ve dahi o işlediği işin sezâsından ve cezasından mecbur idim, demek halâs ve necatı mucib degildir.

چنانکه خلاص نیافت ابلیس جبری بدان که گفت که بما اَعْوَيْتَنِي، و القليل يدل على الكثرة

Buncılayın halâsı mucib degildir ki iblis cebrî “bima ağaveyteni” demekle halâs bulmadı ve iblis kendinin dalâletini *ağaveyte* kelimesindeki hitab ile Hakk’a nisbet etmesi iblise tard ve tabiden necât vermedi. Sâir cebrîlere dahi mecbur idim, demek necât vermez. Cebrîye mecburum, demek fâide vermediğine iblis (220a) hususunu misâl getirdim ve başka misâl getirmedim. Zîrâ az, çok olan nesneye delâlet eder . Bundan çok misâller sen anlarsın.

ن یکی بر رفت بالای درخت   می فشاند آن میوه را دزدانه سخت

Ol bir sârik bir kimsenin bağına bila izin dahil olub ve bir ağacın üzerine çıkıp sâriklara lâyık ağacdan meyveyi silkerdi.

صاحب باغ آمد و گفت: ای دنی   از خدا شرمیت کو؟ چه میکنی؟

Bağ sâhibi nâgehân bağa geldi. Ve bu adamı bu halde gördükde dedi ki: Ey alçak kimse senin Hakk’dan hicabın kanı. Bilâizn kendi malın gibi o ağaçda ne eylersin ve niçin silkersin? Eger kaf’ın fethiyle olursa niçin koparırsın, demek olur. Yine hâsıl mânâsı niçin silkersin, olur.

گفت: از باغ خدا، بنده خدا   گر خورد خرما که حق کردش عطا

O merd sârik cevâbında der ki: Eger Hüdâ'nın bağından Hüdâ'nın bendesi hurma yer ise ne zârarı vardır? Öyle hurma ki Hakk onu ihsân etmiştir. Bağ da Mevlânın ben dahi onun kulu olmuşum, demek istedi. Bazı nüshada “*ki bahşide Hüdâ*” vaki' olmuşdur. Mânâsı: Hüdâ bağışlamışdır, demek olur.

عامیانه چه ملامت میکنی ؟   بُخل بر خوان خداوند غنی ؟

Avâm nâsa lâyıq taunla bana niçin mülamet edersin. Havâs gibi niçin olmazsın? Hüdâvend-i ganînin huvan ihsânına behl sanatını niçin korsun? Bağ sâhibi dahi bu merd-i zâlimi irşâd için ve cebrî olduğunun derk ettiginden için

گفت: ای ایبک، بیاور آن رسن   تا بگویم من جواب بوالحسن

Dedi ki: Ey ibik nâm-ı gulâm, var o ipi getir; hatta ben güzel kelâm sâhibi olan zât-ı şerîfe söylediği kelâmın cevâbını vereyim. Zîrâ gayr gine bu şahıs mecab olmaz. İbik bağ sâhibinin gulamının ismidir. Yahud mânâsı ben bu şahsa hüsn ve letâfet sâhibi cevâb vereyim, demek ola. Bu sûretde Ebül-Hâsân cevâbın sıfatı olmuş olur.

پس ببستش سخت آن دم بر درخت   میزدش بر پشت و پهلو، چوب، سخت

Çünkü ibik ipi getirdi. Bağ sâhibi dahi o anda bir ağaç üzerine onu muhkem bağladı. Ve o cebrînin arkasına ve baldırına bir çöp sapteline alıb urmağa başladı.

گفت: آخر از خدا شرمی بدار   می کشی این بی گنه را زار زار

Çünkü cebrî çöp sapttan muztarib oldu, ahir dedi ki: Allâhu Teâlâdan bir haya ile bu bendeyi zâr zâr olarak öldürür müsün?

گفت: کز چوب خدا این بنده اش   میزند بر پشت دیگر بنده خوش

Bağ sâhibi dahi cevâbında dedi ki: Hüdânın çöpünden Hüdânın bendesi bir gayrı bendesinin arkası üzerine vurursa (220b) hoşdur ve bunda bir beis mütehakkık degildir.

چوب حقّ و، پشت و پهلو آن او   من غلام و آلت فرمان او

Bu çöp Hakk Teâlânın yarattığı çöpdür. Ve bu arka ve bu yan ona lâyıkdır. Yâni o Hüdâ halk etmiştir. Ben dahi onun kölesiyim ve onun fermanına aletim. Ve bu darb sana Hakk'dandır. Hoş gör ve kayd etme, diyerek cevâb verdi.

گفت: توبه کردم از جبر، ای عیار   اختیار است، اختیار است، اختیار

Cebrî dahi cevâbında dedi ki : Ey hîlekâr ve âkil . Ben cebrden fâriğ oldum ve rücû' eyledim ve ihtiyârın vücûdunu teslim eyledim.

اختیارش، اختیارت هست کرد   اختیارش چون سواری زیر گرد

O Hüdânın ihtiyârı, ihtiyârları var eyledi. Ve cümle ibâdın ihtiyârlarının hâlıkı Allâhu Teâlâdır. O Hüdânın ihtiyârı toz altında olan atlı gibidir. Tozlar o atlıdan hâsıl olduğu gibi ibadın ihtiyârları dahi Allâhu Teâlâdan vücûda gelmiştir. Böyle olduğuna inandım ve itimad eyledim.

اختیارش، اختیار ما کند   امر شد بر اختیار، ای مستند

O Hüdânın ihtiyârı bizim ihtiyârımızı var eyledi. Ve dahi emr-i İlâhî o ihtiyâr üzerine dayanmış oldu. Hulâsâ-i kelâm fî ikal cebrî itikadından rücû' eyledi. İşte ehl-i hevânın cebrî ve her nesneyi Hakk'dan bilmesi böyle olur. Binâberin taife-i cebrîye mezmûm oldular. O cebr ki evliyâ-yı kirâm ile kâimdir. O cebr memdûhdur. Zîrâ her ne ki vukû' bulur ise onu kabul eder ve Hakk'dan bilirlir. Bu cebre bir diyecek yoktur.

حاکمی بر صورت بی اختیار هست هر مخلوق را در اقتدار

Bî ihtiyâr görünen sûret-i insâniyenin üzerine her insândan ve her mahlukdan olarak iktidarda kaim bir hâkim vardır. Yâni insândan her biri ihtiyâr görünen mahluk ve efrâd-ı insân üzerine bir hakim muktedir vardır ki o Allâhu Teâlâ Hazretleridir. Ve o insânı dilediği gibi tasarruf eder. Ve insân ona muhalefete muktedir olamaz. Bu beyt her ne kadar cebrî lisânından ise de hakîkât-ı hal dahi budur.

تا کشد بی اختیاری صید را تا برَد، بگرفته گوش، او زید را

Hatta ihtiyârsız sayd gibi olan insânı o hakim muktedir dilediği mahale çeker. Hatta kulagından tutulmuş olduğu halde o hakim muktedir zeydi iletir. Mısra-ı sâninin mânâsı evvelin aynı olmağla onu takîd olmuş olur. "sayd" dan murâd efrâd-ı insândır. Hâsılı Cenâb-ı Kibriya kullarını dilediği halde eder. Ve kul muhalefete muktedir olmağla ben bu halde olamam ve şu halde olurum, demeye asla kudreti ve ihtiyârı ta'alluk etmez.

لیک، بی هیچ آلتی صنع صمد اختیارش را کمند او کند

(221a) Beyt-i sâbıkda keşd ve berd gelmelerinden Allâhu Teâlâ bir alet ile çeker ve iletir. "tûhem" olunmağla o tûhemi def' için buyururlar ki: Lâkin hiçbir alet mevand olmaksız ulu Mevlânın san'ı o kulluk ihtiyârını onun kemendi eyler. Ve kendi ihtiyârıyla onu iletir. Hâricden başka alet iktiza etmez.

اختیارش زید را قیدی کند بی سگ و بی دام، چون صیدی کند ؟

O zaydin ihtiyârı zeydi kayd eyler. Ve ona bukağı olur. İşte böyle hâricden sek ve dâm olmaksız Mevlâ kulunu sayd eyler. "ihtiyârîş" ve "saydiş" kelimelerinde olan zamirler zeyde raci'dir. Ve kaydiş kelimesinde zamir yine zeyde raci'dir. Cenâb-ı kibriyaya raci'olub zeydin ihtiyârı, zeydi Hüdâya kayd eyler, dense bu dahi vecihden hâli değildir. Sek ve Dâmdan murâd alet-i hâriciye demektir. Hülâsâsı Allâhu Teâlânın irâdesinin yanında kulun irâdesi muzmahaldir, demektir .

آن دروگر حاکم چوبی بود و آن مصور حاکم خوبی بود

Bu beyitler ile dahi irâde-i İlâhîyenin kulun irâdesine, galebesine temsile şürû' edib buyururlar ki: O dülger ağacın hakimi olub keyfe mâ yeşa ağacı yontar ve dahi o masur o güzel sûretin hakimi olub dilediği gibi o sûreti tasvir eder. Gerek ağaç ve gerek sûret dülger ve masura muhalefete kâdir olamaz. Bunun gibi abdin irâdesi, irâde-i İlâhîyeye muhalefete muktedir olamaz. Hakk'ın dediği olur, kulun dediği olmaz. Çünkü Cenâbı Hakk kulun irâdesini kendine kement edib dilediği yere götürünce ve abd ihtiyârında muztarir olunca Sünnînin cebrî ile olan muarazasının faydası ne oldu bilmem. Ve Böyle bir kalb akçe degmez irâde ile kul ne eyler. Hemen Mevlâ cümlemizi sırat-ı mustakime irşâd eyleye, amin. Yine bir msâl-i ahire şürû' edib buyururlar ki:

هست آهنگر بر آهن قیمتی هست بنا هم بر آلت حاکمی

Demirci demir üzerine gâlibdir ve hakimdir. Ve yine dülgere dahi alet üzerine hakimdir. Demir ahengire muhalefet edemez Dilerse keser yapar dilerse kilid yapar. Meselâ keser dahi dülgere muhalefet edemez. Kanğı ağacı ne vecihle yontmak murâd ederse keser dahi ona o vecihle yonar. İşte irâde-i İlâhîyeye dahi kulun irâdesi böyle muhalefete kâdir degildir, demek olur.

نادر این باشد که چندین اختیار ساجد آید ز اختیارش بنده وار

Garib olur ki, bu kadar ibadın ihtiyârı, ihtiyâr-ı İlâhîyeye bende gibi secde edicidir ve muhalefete kâdir degildir. Neteki Kur'an-ı Kerîmde **وما تشاءون الا ان يشاء** buyrulmuştur. (221b) Nâdir bu makâmda garib mânâsınadır. Hâsılı şeyh eşâri mezhebinden hülâsâ çare yokdur.

قدرت تو بر جمادات از نبرد کی "جمادی" را از آنها نفی کرد؟

Senin kudretin cemâdât üzerine o kudretin galebesinden kaçan cematlığı onlardan nefy eyledi. Belki etmeyib onlar yine cemâd münzelesinde oldular. Bunun gibi Mevlânın irâdesinin kulluk irâdesine galebesinden kulun irâdesi olmak lazım gelmez ve ihtiyâr denmekden çıkmaz. Belki yine irâde denir. Her ne kadar bir işe yaramaz ise de "nebre" cenge derler. Bu makâmda galebe mânâsı murâddır.

قدرتش بر اختیارات آنچنان نفی نکند اختیاری را از آن

Hüdânın ihtiyârat üzerine galebesi buncılayındır ki: Bir ihtiyârı , ihtiyârlardan nefy eylemez ve o ihtiyâr denmekden ihraç etmez. Gâyeti budur ki bir mağlub ihtiyâr olur, mağlubiyeti ile ihtiyârlıktan hurûcu gelmez.

خواستش میگوی بر وجه کمال که نباشد نسبت جبر و ضلال

O Hüdânın irâdesini kemâl-i vechi işle söyle ve cümleye gâlibdir, diyerek beyân ile ol vecihle beyân eyle ki senin hakkında cebr ve dalal nesti olmaya ve sana cebrî demeyeler. Yâni kulda hiç irâde yokdur. Cümle irâde Allâhu Teâlânındır, deme . Böyle olursa sana cebrî ve ehli dalal derler. Belki bir vecihle söyle ki: Hakk'ın irâdesi cümlenin irâdesine gâlibdir. Kulun irâdesi irâde-i İlâhîyeye muhalefete kâdir degildir. Bu yine Hakk'ın irâdesini kemâl ile vasfıdır. Eger kuldun baliğiye ihtiyârı nefyedersen cebr mahz yoludur. Ve sana cebrî derler

چونکه گفتی: کفر من خواه وی است خواه خود را نیز هم میدان که هست

Yine Sünnî der ki: Ey cebrî sen dedin ki küfrün onun irâdesidir. Kendi irâdeni dahi o küfrün hakkında bil ki vardır. Senin küfrün senin ihtiyârın olmaksız fakat irâde-i İlâhîye ile degildir.

زانکه بی خواه تو، خود، کفر تو نیست کفر بی خواهش، تناقض گفتنیست

Zîrâ senin ihtiyârın olmaksız senin küfrün yokdur. Belki senin ihtiyârın dahi munzam olmuşdur. Zîrâ senin ihtiyârın zam olmaksız senin tenakuz söylemekligin vardır. Tenakuz şundan olur ki, küfürde benim ihtiyârım yokdur, dersin sonra yine benim küfrüm dersin ihtiyârım yokdur demek de irâdeyi inkâr edersin. Sonra yine benim küfrüm demekle irâdem vardır, demiş olursun. Evvela irâdem yokdur demek sonra irâdem vardır demek kelâmeyn-i mutenakızeyn olurlar. Bu mutenakızeyni söylemek tenakuz olur.

امر، عاجز را قبیح است و ذمیم خشم بدتر، خاصه از رب رحیم

Âciz olan kimseye böyle eyle, diye teklif emr-i kabîhdır ve dahi mezmûmdur. (222a) Cümle ukelâ âcizin teklifini istib'âd ederler. Hışım dahi âcize teklifden ziyâde kabîh bir nesnedir. Ve yine cümle ukelâ hiç âcize gadab olur mu, derler. Bâhusus rahîm olan Mevlâdan zîrâ

hakîmdir. Bu hal hikmete munafidir. Bu sûret de böyle zâtdan elbet ziyâde mezmûm olur. Bundan sonra âcize teklif olunmadığı beyâna şürû' edib buyururlar ki: Görmez misin?

گاو، گر یوغی نگیرد، میزنند هیچ گاوی کاو نپرد، شد نژند؟

Öküz boyunduruğu eger boynu ki olmaz ise öküzü döğerler. Zîrâ boyunduruğu boynuna alıb sabanı sürmeğe ve arabayı çekmeğe kudreti vardır. Velâkin hiçbir öküz ki uçmak şanından değildir. Onu uçmadı diye döğerler mi, belki dövmezler; zîrâ akla munâfidir.

گاو چون معذور نبود در فضول صاحبِ گاو از چه معذور است و دول؟

Öküz çünkü fuzulda ve cehilde mâzur olmadı. O kör sâhibi -ki beşerdir- neden mâzur olur ve alîl olur. Yâni öküz hayvan iken mâzur olmayınca ve boyunduruğa boyun vermedi, diye darb olunca insânın ahiretde mu'ateb olması evlâ olur. Zîrâ akıl sâhibidir. "Devl" Halil ve zaif olan kimseye derler.

چون نه ای رنجور، سر را بر میند اختیار هست، برسبلیت مخند

Çünkü hasta degilsen hastayım, diyerek başını bağlama ve temaruz etme. Senin ihtiyârın vardır ve var iken yok, diye inkâr etme ve kendi bıyığının üzerine gelme. Yâni kendini maskara etme, demektir. Sonra ihtiyârın zâhir olub da seni sahrâya ederler. Kanı yokdur der idin. İşte var imiş, derler.

جهد کن کز جام حق یابی نوی بی خود و بی اختیار آنگه شوی

Ey cebrî sa'y eyle ki câm-ı Hakk'dan yiğilik bulasın. O zaman bîhod ve bîihtiyâr olursun.

آنگه آن می را بود گل اختیار تو شوی معذور مطلق، مست وار

O zaman ihtiyârın mecmû'u o mey için olursun. Mutlaka mest gibi mâzur olursun. Ve sende irâde olmaz.

آنگه آن می را بود گل اختیار تو شوی معذور مطلق، مست وار

Her ne ki söyler isen meyın söylenmiş olur. Her ne ki eyler isen aşkın eylenmiş olur ve senin ihtiyârın ile olmaz.

کی گند آن مست جز عدل و صواب؟ که ز جام حق چشیدست او شراب

O mest-i İlâhî adl ve sevabın gayrısını kaçan eyler. Zîrâ cam-ı İlâhîden bâde içmiştir. Böyle zât adâletden gayrı bir şey eylemez. Ve Hakk'dan kelâm-ı tefevvüh eylemez. (222b)

جادوان، فرعون را گفتند: بیست مست را پروای دست و پای نیست

Görmez misin mestân-ı Hüdânın halini, suhra-i firavn o mel'ûna dediler ki dur, yâni edeceğini et, aşk-ı İlâhî ile mest olanlara elini ve ayagını kayırmak yokdur. Zîrâ onlara dest ve pânın lüzumu olmaz. Bu sûretde elimizi ve ayagımızı kes ve bizi as. Hiç kederimiz yokdur.

دست و پای ما می آن واحد است دستِ ظاهر، سایه است و کاسد است

Bizim elimiz ve ayagımız vahid-i hakîkînin meyidir. Bize aşkatan büyük el ve ayak olmaz. Zâhir eli aşk elinin sayesidir, asıl el aşktır. Ve yine zâhir eli kâsetdir ve devâmı yokdur.

معنی ما شاء الله کان، یعنی خواستِ خواستِ اوست، و رضای اوست، و از خشم و ردّ دیگران تنگ دل مباشید

Burası **ماشاءالله كان وما لم يشاء لم يكن** hadis-i şerîfinin mânâsı beyânda kairdir. Bu hadis-i şerîfin mânâsı : İrade Hakk'ın irâdesidir ve Mevlânın dediği olur ve dahi onun rızasını talep ediniz. Gayrılarının hışmından ve sizleri reddimden mustaribu'l-kalb olmayınız, demektir. Bu vecihle Hazreti Mevlâna Kuddûse Sirrehû bu hadis-i şerîfin mânâsını tefsir ve beyân buyurdular ve bu makâmda Yâni lafzı hârf-i tefsir olub ey mânâsınadır. Yahut fiil-i muzâri olmağla resul-u Ekrem bu Hadîs-i Şerîf ile ba'dında gelen ibâdenin mânâsını kasteder, demek ola.

كان اگر چه لفظ ماضی است لیکن در فعل خدا ماضی و مستقبل نباش "لیس عند الله صباح و لا مساء"

Suâl geldi ki: Şâ' ve Keennehu lafızları fiil-i mazidir. Mazi dahi geçmişe delâlet eder. Böyle olunca ezelde dilmiş ve olmuş kârı kulun ihtiyârında ne fayda vardır ve olmuş işi murâd eylemek olur mu? Cevâb buyururlar ki: Eger ki keennehu lafzı fiil-i mazidir; lâkin Hüdânın fiil-inde mazi ve mustakbel, yâni zaman olmaz. Binâberin **خواست خواست اوست** ile tefsir olundu. Zîrâ başka hadis-i şerîfde **لیس عند الله صباح و لا مساء** buyrulmuşdur. Yâni Allâhu Teâlânın indinde zaman yokdur. Zîrâ sabah ve mesâ zamandan ibaretdir.

قول بنده "ایش شاء الله كان" بهر آن نبود که منبل شو در آن

Fahr-i âlem Sallallâhu aleyhi ve selemin yahut ulemanın **ای شی ما شاء الله كان** buyurması ondan için degildir ki sen e'f'al-i İlâhîyede nefsini tenbel eyle ve hemen Hakk'ın dediği olursun. Zevk ve sefanda ol bundan için degildir. Belki bu kelâmdan murâd kulu ihlâsâ ve ced ve sa'ya ve dahi Mevlâya terğib ve teşvik içindir. Neteki beyân buyururlar.

بلکه تحریض است بر اخلاص و جد کاندن آن خدمت فزون شو مستعد

(223a) Belki ihlas ve sa'ya kulu terğib içindir. Öyle diyerek ki Mevlânın hizmetinde artık ol cümleye sâbık ol ve müstâî'd ol.

گر بگویند: آنچه میخواهی تو راد کار کار توست بر حسب مراد

Eger sana derler ise, ol nesneyi sen cömert istersin. Murâdının hasbi üzere iş senin işindir ve dediğin lâmuhal olur. Beyt âtiye merhûndur.

آنکه ار منبل شوی جایز بود کانه خواهی، و آنچه جوئی، آن شود

O zaman nefsini tenbel eyleren caiz olur. Zîrâ ol nesneyi ki söylersen o olur. Bu sûretde tenbel olmak munasîb olur. Zîrâ maslahatın tamam olmuşdur ve sa'ya ihtiyac yokdur. Velâkin

چون بگویند "ایش شاء الله كان" حکم، حکم اوست، مطلق جاودان

Çünkü sana söylerler ki Hakk'ın dediği olu. Dâima her şeyde hüküm O Hüdânın hükmüdür. Beyt âtiye merhûndur.

پس چرا صد مرده اندر ورد او؟ بر نگریدی بندگانه گرد او؟

Böyle onca niçin yüz adam mikdarı onunda virdinde ve ibâdetinde kullara lâyük dönmezsin? Bu sûretde taat ve ibâdete sa'y Mevlânın dediği olduğundan için lazım değil midir? Elbet lazımdır.

گر بگویند: آنچه میخواهد وزیر خواست آن اوست اندر دار و گی

Eger sana derlerse ki ol nesneyi ki padişâhın veziri ister ve irâde hükümetde ona lâyıkdır. Beyt âtiye merhûndur.

گرد او گردان شوی صد مرده زود   تا بریزد بر سرت احسان و جود

Onun etrafında tiz yüz adam mikdarı dönücümü olursun; ta ki senin başına ihsânını ve vücûdunu döksün için.

یا گریزی از وزیر و قصر او   این نباشد جُست و جوی نصر او

Yahut vezirden ve onundan kasrından firâr edici mi olursun, elbette olmazsın. Belki ona takarruk edersin. Eğer ondan firâr edersen bu hal onun nusretine ve ihsânını talep olmuş olmaz. Belki takarrub gerektir ki ihsânına vuslat olunur.

بازگونه زین سخن کاهل شوی   منعکس ادراک و خاطر، ای غوی

Sen ise aksine maşallâh keennehu hadis-i şerîfînden tenbel oldun. İdraki ve hatırı aksine olucu oldun, böyle olmak munasîb değil idi. Bundan sonra cebrînin haline yine bir misâl-i âhir getirib buyururlar ki:

امر، امر آن فلان خواجه ست هین   چیست؟ یعنی: با جز او کمتر نشین

Meselâ sana dense ki: Emir o filan hacenindir. Böyle demek ne demektir? Yâni onun gayrısıyla ziyâde az otur ve dahi

گرد خواجه گرد، چون امر آن اوست   کاو گشدد دشمن، رهاند جان دوست

Hacenin etrafında deverân eyle. Çünkü emir onundur. Zîrâ o hace düşmanı öldürür ve onun elinden halâs eder. Böyle demekden (223b) murâd sana böyle eyle, diye nasihatır.

هر چه او خواهد همان یابی یقین   یاوه کم رو، خدمت او بر گزین

Her ne ki o hace ister hemen onu yakın bulursan beyhûde olarak az yürü ve onun hizmetini kendi nefesine ihtiyâr eyle ve rızasını dâima iste, böyle demek midir?

یا چو حاکم اوست، گرد او مگرد   تا شوی نامه سیاه و روی زرد

Yahud Hâkim odur, onun edrafında dönme ve semtine varma. Hatta namesi ve mahcub olası demek midir? Bu bedihidir ki, elbette onun rızasını iste ve ona intisâb etmeğe yol bul demektir. Böyle olunca irâde çünkü Cenâb-ı Hakk' a mahsusdur ve Mevlânın dediği olur . Sen niçin ta'at-i Hüdâdan heva ve nefis semtine firâr edersin. Böyle etmek kâr-ı akıl değildir.

حق بود تاویل کان گرمیت کند   پُر امید و چست و با شرمیت کند

Ey cebrî bunu dahi bil, o te'vil-i Hakk olur ki seni tâ'at-i Hüdâya kerem ve hâretli eyler ve dahi seni ümid ile dolu ve râh-ı Hakk'da tiz ve dahi hayâ ile muttasıf eyler.

ور کند سُستت حقیقت این بدان   هست تبدیل و، نه تاویل است آن

Eğer seni o te'vil râhı Hakk'da tenbel eylerse hakîkât olarak böyle bil ki o te'vil değildir. Ve ona mana vermek dahi değildir. Belki o tebdildir. Ve âyet-i Kerîmeyi ve hadis-i şerîfî mânâsından tağyîr ve ihrâcdır.

این برای گرم کردن آمدست   تا بگیرد ناامیدان را دو دست

Bu maaşallâhu keennehu hadis-i şerîfi insânî râh-ı Hakk'da kerem etmek için gelmiştir. Hatta me'yüslerin yâni asilerin iki elini tuta ve râhı Hakk' a götüre ve sâhib-i irâde ancak Mevlâ olduğunu bildirib o Hüdâyâ kulu tağrib eylesin ise hadis-i şerîfi müridinden tebdil eyleyib irâde hakkındır ve sa'y beyhûdedir, demek istersin ; bu ise bâtıldır.

معنى قرآن ز قرآن پُرس و بس وز کسی کاتش زدست اندر هوس

Kur'an-ı Kerîmin mânâsını yine Kur'an-ı Kerîmden sor. Zîrâ bazı âyet, bazı âyeti müfesserdir. Heva-yı nefsdan sorma. İşte nefs-i emmâre âyeti Kerîmeye böyle te'vilât –1 bâtıla söyler. Ve dahi şol kimseden Kur'an-ı Kerîmin mânâsını sor ki kendi hevasına ateş urmuşdur. Ve asla kendinde hevâ-yı nefse kalmamıştır. Zîrâ Kur'an-ı Kerîmin te'vil-i sahihi böyle zât-ı şerîfler bilirler. Hevâ-yı nefse âyet-i Kerîmenin mânâsını sormak bir cahil-i ebtere mesele sormaktır. Bu ise ayn-ı hamakattir.

پیش قرآن گشته قربانی و پست تا که عین روح آن قرآن شدست

Ve dahi Kur'an-ı Kerîmin önünde kurban oldu ve Kur'ân tevazu' eyledi. Taki ayn-ı ruhu Kur'ân olmuşdur. İşte Böyle olandan te'vilât-ı Kur'âniyeyi suâl eyle ki (224a) Cevâb-ı sahih ahz edesin ve saadet bulasın. Bundan sonra ruh-u ayn Kur'ân olduğunu temsil için buyururlar ki: Görmez misin?

روغنی کاو شد فدای گل به گل خواه روغن بوی کن، خواهی تو گل

Bir yağ ki güle bilkaye feda oldu. Murâd gül yağıdır ki gülün derûnuna sirayed etmekle nefsinin güle feda etmiştir. Sonra onu ateşde inbik ile çıkarırlar ve gülden alırlar. Sen tatib murâd ettik de ister nefis gülü istişmam eyle, ister o yağı istişmam eyle, ikisi dahi müsâvidir. Bunun gibi Kur'an-ı Kerîmin mazmûnu ile âmil olmak için fedâ-yı nefis eden ve a'mâl-i şâkaya ihtiyâr eden zâtlar dahi ayn-ı Kur'ân olmuşlardır. Kur'ân-ın mânâsını Kur'ân bildiği bunlar dahi Kur'ânın mânâsına vakıf olurlar. **جف القلم بما انت لاق** Ve dahi **همچنین جف القلم** hadis-i şerîfi dahi maşallâh-u keennehu hadis-i şerîfi gibidir. Yâni evvelki beyân maşallâhu keennehu hadisi şerîfinden kulun mecbur olduğu nice lazım gelmez ise ve bu hadis ancak kulu Mevlâyâ ta'atine nice terğib için buyurulmuş ise, bu cif'ul kâlem hadis-i şerîfi dahi terğib ve teşvik için buyurulmuştur. Ve bundan dahi cebr lazım gelmez. Bundan sonra Hazreti Mevlâna Kuddûse Sirrehû serûhde hadis-i şerîfin beyânını şürû' edib buyururlar:

يعنى جف القلم و لا يستوى الطاعة و المعصية لا يستوى الامانة و السرقة

Yâni bu hadis-i şerîfin mânâsı demektir ki: Kalem-i İlâhî ta'atle ma'siyetin müsâvi olmadığını ve dahi emanet sıfatı ile sirkat sıfatı beraber olmadığını ve nezd-i Hakk'da tâ'atin ve manet'in makbûl olduğunu ve ma'siyetle sirkatin makbûl olmadığını ezelde levh üzerine yazdı.

جف القلم ان لا يستوى الشكر و الكفران

Ve dahi kâlem yazdı ki şükür ve nimet-i İlâhîyeyi inkâr nezd-i hakk'da müsâvi değildir. *Küfrân*, gufrân vezninde masdardır.

جف القلم ان اللّٰه لا يضيع اجر المحسنين

Yine Kâlem ezelde **ان الله لا يضيع اجر المحسنين** Nazm-ı Kerîminin müellini yazdı. Yâni Allâhu Teâlâyı şeyler edici kullarının mezd ve ecrini dâr-ı ahiretde kullarına verir ve ondan zerre mikdarını zayi eylemez. Malum olaki **جف القلم بما انت لاق** Hadis-i şerîfinin mânâsı: Sen dünyâda ne hale mülâki isen takva ve salahdan ve gerek fisk u fücürdan ezelde kâlem-i İlâhî

onu levha yazdı. Böyle olunca senin bu halin ezeldir ve senin ihtiyârın ile değildir, demektir. Cenâb-ı Mevlâna Kuddûse Sirrehûnun verdiği bu manalar hadis-i şerîfin ibâre-i (224b) şerîfesinden çıkmaz. Belki zâhir olan söylediğimiz manâdır. Eğer bu manalar manay-ı batını ise orasını bilmem “cef” fiil-i mazidir. Kurudu mânâsındır. Bu makâmda kâlemin cüfufundan murâd yazmasıdır. Zîrâ bad’de’l kitabete kâlem söylenib yerine vaz’ olunûr ve kurur. Bu sûretde zikr-i melzum ve irâde-i lazım kısmından mecaz-ı mürsel olur.

همچنين تاويل "قد جفّ القلم" بهر تحريض است بر شغل اهم

hadis-i şerîfinin te’vili zîrâ şifli ehem ki ibâdetdir. Bu Hadîs-i Şerîf ona terğib içindir. **قد جفّ القلم** hadis-i şerîfinin tevili gibidir. **ما شاء الله كان**

پس قلم بنوشت که هر کار را لایق آن هست تاثیر و جزا

Böyle olunca kâlem yazdı ki levh üzerine her işin ona lâıyk tesir ve cezası vardır. Ve sâhibi onunla mücazât olunsa gerektir. Bundan sonra her karın cezasını tafsiyla şurû’ edib buyururlar:

کز روی، جفّ القلم، کز آیدت راستی آری، سعادت زایدت

Kâlem ezelde yazdı ki eğer egri gidersen sana ceza eğri gelir. Eğer râh-ı Hakk’da doğruluk getirirsen sana saadet doğar. Neteki **الناس مجزیون باعمالهم ان خیرا فخیر وان شرا فشر** Neteki

ظلم آری، مدبری جفّ القلم عدل آری، بر خوری جفّ القلم

Eğer dünyâda zulm getirir isen sana müdber olmadığı yazdı, dünyâda ve ahiretde müdber olursun. Zîrâ zâlimin cezası idbardır. Adlin cezası iki cihânda idbal olduğu gibi ra’yeye yahud zir üstünde olanlara adâlet getirir isen meyve yersin ve müntefi’ olursun. Kâlem böyle yazdı.

چون بدزدد، دست شد جفّ القلم خورد باده، مست شد جفّ القلم

Çünkü sirkat eyledin şer’de katr-ı yed lazım gelmekle el sende cüdâ oldu. Kalellâhu Teâlâ

ولسارق ولسارقة فاقطعوا ايديهما işte kâlem sirkat fiiline bu huberâyı ezelde yazdı. Şarab hamr eden mesd oldu ve onun cezasına dahi kâlem cilde olarak yazdı. Şarab hamrın cezası seksen değnekdir.

تو روا داری؟ روا باشد که حق همچو معزول آید از حکم سبق؟

Cezaları beyândan sonra yine Sünnî cebrîye der ki: Bu hadis-i şerîfin zâhiri mânâsı verib ve böyle mânâsını te’vil etmeyerek ey cebrî caiz tutar mısın? Allâhu Teâlâ Hazretleri hükm-ü ezelden için ma’zul gibi gele ve ezelde oldu diyerek bi işe karışmaya. Eğer böyle te’vilât-ı hasene ile te’vil olunmaz ise Mevlâ merd-i ma’zûle benzer. Bu revâ değildir.

که ز دست من برون رفته ست کار پیش من چندین میا، چندین مزار

Kullarına öyle diyerek ki: Ey kullarım iş benim (225a) elimden gitmiştir. Benim önüme bu kadar gelme ve bana duâ etme ve bana el kaldırıp inleme, benim yed’i kudretimde bir şey kalmadı. Bu kelâma dahi cebrî cevâb verir ki: Allâhu Teâlâ ma’zul olmaz. Ezelde takdir etdiğini işler. Ben sana iş ezeldir demekle Mevlâ ise karışmaz ma’zul olur demedim. "Hazer" nehy-i hazırdır."inleme" demektir.

بلکه معنی آن بود "جفّ القلم" نیست یکسان پیش من عدل و ستم

Belki cif'ül kâlem hadis-i şerîfinin mânâsı o olur ki benim indimde adâlet ve zulm beraber değildir. Belki adl makbûldür zulm harâmıdır.

فرق بنهادم میان خیر و شر   فرق بنهادم ز بد هم از بتر

Hayr ile şerrin meyânına fark ve vaz' eyledim ve yine çirkin ve ziyâde çirkinin beynine fark koydum, demektir. Ziyâde çirkinin cezası elbette çirkinin cezasından ziyâde olur. Hayr tarafı dahi böylece dir.

ذره ای گر در تو افزونی ادب   باشد از یارت، بداند فضل رب

Bir zerre eğer sen edebi artırırsan senin refikından onu Mevlânın fazlı biliyor olur ve sana yarından ziyâde o zerrenin mükâfatını eder. İşte böyle bir zerre miktarı amelin ecri bile zayı' olmaz. Var ziyâdesini bundan kıyas eyle. Neteki beyân buyururlar:

قدر آن ذره تو را افزون دهد   ذره چون کوهی قدم بیرون نهد

O zerrenin miktarını sana ziyâde olarak verir. O zerrenin ecri bir dağ kadar ayağını taşra kor. Böyle olunca sakın zerre miktarı amelin ecri zerre olur, zan etme belki cebel gibi olur.

پادشاهی که به پیش تخت او   فرق نبود از امین و ظلم جو

Görmez misin bir padişâh ki onun tahtının önünde adilden ve zalimden fark yoktur ise

آن که می لرزد ز بیم ردّ او   وانکه طعنه میزند بر جدّ او

Ve dahi o kimse ki padişâhın reddi havfindan titrer ve dahi o kimse ki padişâhın umûr-u saltanatını sa'y ve gayretine ta'an ve duhul urur.

فرق نکند، هر دو یک باشد برش   شاه نبود، خاک تیره بر سرش

Eğer böyle kimsenin ki dahi farkı olmaz ise ve her ikisi onun yanında bir olur ise o şah olmaz. Kara toprak onun başına olsun. Şâh odur ki dostunu düşmanından temyiz eyleye ve adil ili zalimi fark edib mükâfat ede. Vâcib-i Teâlâ dahi muhsine ikram ve müsle mücazât etmez ise ulûhiyete münâfi ile odur ki emrine itaat edene hayr-ı ceza vere ve isyân edene şehri ceza ede.

ذره ای گر جهد تو افزون شود   در ترازوی خدا موزون شود

Eğer bir zerresinin sa'yın ziyâde olur ise terazû-yi Hüdâ da mevzûn olur. Allâhu Teâlâ Hazretleri(225b) o zerreyi bile zayı etmez. Senin hadis-i şerîfe verdiğin manaya göre kâr-ı ezeli olmağla Mevlâ mükâfatdan âcizdir, demek olur.

پیش این شاهان همیشه جان گنی   بی خبر ایشان ز غدر و روشنی

Bu dünyâ padişâhlarının huzûrunda dâima cârfe edersin ve onların yoluna olursun ve çok hizmet edersin. Bunlar ihânetden ve hıyânetden ve bunların zıddı olan sadâkatden haberleri yoktur. Hemân senin bunların yolunda can verdiğin beyhûdeye ve telefe gider. Böyle olunca bir kimse için can feda eyle ki senin hizmetini anlaya. O ancak Allâhu Teâlâdır ve hizmet ve ubûdiyete şâyandır.

گفت غمازی که: بد گوید تو را   ضایع آرد خدمتت را سالها

Bir gammâzın sözüyle ki senin hakkında adâveti sebebiyle sana bed söyler ve hakkında hezeyân eder. Dünyâ padişâhları senin sinin-i kesirede kendilerine olan hizmetine zayi' eyler ve seni babından tard eder. Ve bir maaş dahi vermez."geft" bu makâmda suhan mânâsınadır ve gammâza muzaaf olmağla mecrur okunur, fiil-i mazi değildir.

پیش شاهی کاو سمیع است و بصیر   گفت غمازان نباشد جای گیر

Velâkin bir padişâhın önündeki ibadın halini işidicidir ve görücüdür. Gammâzların sözü hayz-ı kabulde olmaz. Ve onların gammâzına iltifat etmez. O şahdan murâd Allâhu Teâlâ hazretleridir. Bu cihetden

جملة غمازان از ان شه ایسند   سوی ما ایند ودرمامی رسند

Cümle gammâzlar o şahdan me'yusdurlar. Bizim tarafımızda gelirler ve bize vâsıl olurlar ve kalbimize fesad ilka ederek Mevlânın taatinden bizleri men' ederler ve kibarından fâriğ ol buyururlar. Bazı nüshada bu beyt bu vecihle yazılmışdır.

جملة غمازان از او آیس شوند   سوی ما آیند و افزاینند

Mânâsı cümle şeytanlar o Hüdâdan me'yus olurlar ve ona hîle etmezler ve bizden tenfire kâdir olamazlar. Binâberin bizim cânibimize girirler. Ve gaflet bendini ve kışlan zincirini bizde artırırlar, demektir.

پس جفا گویند شه را پیش ما   که برو عجب القلم، کم کن وفا

Böyle olunca şah için bize cefâ söylerler ve Mevlânın emrine imtisâl etme, derler. Öyle diyerek ki kalem ezelde senin şakâvetini yazdı. Sen dahi Mevlâyâ vefâ etme ve taat etme, diyerek bizleri idlâle sa'y ederler. (226a)

معنی "جفّ القلم" کی آن بود؟   که جفاها با وفا یکسان شود

Cif'ü-l kâlem hadis-i şerîfinin mânâsı kaçan bu olur ki cefâlar vefâ ile müsâvi ola ve bizlere cefâ eyle derler. Eğer bizler vefâ istesek iyi olmaz mı? Elbet cefâ vefâyâ benzemez bu ecelden şeytanın sözünü isfâ etmemek lazım gelir. Hemân bizler sıfat-ı vefâda olalım ve ezele nazâr etmeyelim ve şeytanın kâlem-i İlâhîsini şakî yazdı dediğine itimât etmeyelim. Şeytanın dediği gibi kâlem ezelde bizi şakî yazdı değildir. Belki kulun isyânına azab yazdı ve dahi kulun vefâsına Hakk'dan vefâ yazdı. Suâl olundu ki isyân edersen muazzeb olursun. Zîrâ cefâyâ cefâ yazılmışdır. Allâhu Teâlânın afvı yok mudur ve cefâ edene lütfu ve vafası yok mudur? Bu beyt ile cevâb verib buyururlar ki :

بل جفا را هم جفا "جفّ القلم"   و آن وفا را هم وفا "جفّ القلم"

Belî Allâhu Teâlânın 'afvı olur ve ihtimal akrebdir ve kulun cefâsına Mevlâ vefâ eder ve lâkin takvadan kul yüzü ak olur. Ve güneş gibi lem'an eder. Ve dahi takvadan kul bunun gibi çok hayırlar görür ve bu ümid afvda var mıdır? Ve isyân etmeyib müttaki kullar gibi ma'fu olanlar ruspîd olurlar mı? Ve cennetde onlar ile müsavi midirler? Elbette müttakiler mertebesine isyân ba'de mağfur olanlar vâsıl olamazlar. Bu beytin müellini dahi beyt-i ati ile isbat ve irsal-ı mesel olarak buyururlar:

عفو باشد، لیک کو فر امید؟   که بود بنده ز تقوی رو سپید

Görmez misin sârîka eger afv olur ve cânanı selâmate iletirse kaçan vezir-i padişâh olur. Ve dahi padişâhın hazinesinin hazini ve hafizi olur. Belki olamaz. Yâni sâlik sâlib olunmaz ise

ve canını halâs ederse bu kadar olur ve ilerisi olmaz. Ve onu vezir ve hazine kethüdâsı etmezler. Bu asi dahi müttekiler gibi mukarreblerden olmaz, buyurmak isterler.

دزد را گر عفو باشد، بُرد جان لیک کی خازن شود پیش شهان؟

Ey dinin emini Hakk'a mensûb olan zât gel sana müjdeler olsun. Ve beşâret vereyim her tâc-ı saltanat ve padişâhlık livası emanetden hâsıl oldu. Yâni emin olmağla kişi saltanatlık mertebesini bulur. Ve hâin olanlar bu mertebeye eremezler. Sen emânet-i İlâhîyeyi zâyî etmedin ve teklifât-ı İlâhîyeye hiyânet etmedin, beşâret olsun, sen dinde cümleye Sultân oldun bundan sonra hiyânetin zârarını beyân edib buyururlar ki (226b)

پور سلطان گر بر او خائن شود آن سرش از تن بدان باین شود

Padişâhın oğlu eğer padişâhın üzerine hâin olur ise o şeyhzadenin başı o hiyânetin sebebiyle teninden mufarekat edici olur. Ve padişâh hâin olduktan sonra bu benim oğlumdur deyib şefkat etmez. Zîrâ nice padişâhlar saltanat için evladına katl etmişlerdir. Hulâsâ-i kelâm necât emanetdedir. Hiyânetde necât ve halâs bulunmaz.

ور غلام هندوئی آرد وفا دولت او را میزند طال بقا

Eğer bir hindu köle padişâha vefâ getirir ise devlet ona " hayatın uzun olsun" na'rasını urur. Yâni padişâhın itiBârîyle mal ve mülk ve devlet sâhibi olur, demektir.

چه غلام؟ ار بر دری سگ با وفاست در دل سالار او را صد رضاست

Köle şöyle dursun eğer kapı üzerine gelib vefâ ile olursa o kapı ve hâne sâhibinin o kelbe kalbinde yüz rızası ve iltifatı ve nân ve taâm vermesi olur. Zîrâ insân vefâdara bi't-tabi' maildir.

زین، چو سگ را بوسه بر پوزش زند گر بود شیری، چه پیروزش کند؟

Bu vefâdan için sâhib-i hâne çünkü kelbin ağzını öper ve kelbe hürmed eder. Eğer vefâdar olan arslan olur ise ona ne hürmet eder var kıyas"pûz" bâ-i farisinin zannıyla ağız mânâsınadır. Zamir şın kelbe raci'dir. "pirûz" ba-i farisinin kesriyle zafer ve galebe demektir.

جز مگر دزدی که خدمتها کند صدق او بیخ جفا را بر کند

İşte beyân olunduğu gibi Allâhu Teâlâ Hazretleri kendine vefâdar olub taat edenlere ikram eder. Ve hürmetli tutar ve isyân edenler ve bîvefâ olanlara iltifat buyurmaz, onları muhterem etmez illâ iltifatı ve hürmeti me'muldür. Şol sârıka ki hizmetler eyler ve sârıklığından tevbe eyler ve ubudiyetde bir mertebede sıdk sâhibi olur ki etdiği cefâların kökünü çıkarır. Ba'del-yavm hulûs-u kalble tevbe etdiğinden bir dahi ma'siyet semtine gitmez. Böyle taib olanlar asilerden müstesna olduğu me'muldür. Neteki hadis-i şerîfde **التائب من الذنب کمن لا ذنب له** buyurulmuştur.

چون فضیل ره زنی کاو راست باخت زانکه ده مرده به سوی توبه تاخت

Meselâ hâramî olan Fazîl Bin 'İyaz Kuddûse Sirrehû gibi ki o fazil taat oyununu doğru oynadı. Zîrâ yüz adamın tevbesi kadar tevbe cânibine hareket eyledi bir dahi hâramiliğe ve o avrete meyl etmedi. Hazreti Şeyh Attar Kuddûse Sirrehû hazretleri Tezkiretü'l-Evliyâ-i Nam kitabında sebab-i tevbesini şöyle beyân etmişler ki (227a) ibtida halinde Fuzeyn rehzan idi ve bir avrete âşık idi. Her ne ki rehzenlikden eline getirir idi. O avrete iletir idi. Ve dâima vakitli

ve vakitsiz o avretin heves ve aşkından duvarlar üzerine olub ağlar idi. Bir gece yine duvarlar üzerindeyken bir kervân abur eder idi. Kervânın meyânında bir kimse tilavet-i Kur'an etmekle şu âyeti gelir okur idi. Âyet dahi **الم ياعن للذين آمنوا ان تخشع قلوبهم لذكر** nazm-ı Celîlidir. Fuzeyl'in gûşuna bu âyet vâsıl oldu. Mânâsı **أيا وقت نيا مدكه دل خفته شما بيدار شود** demektir. Türkisi: "aceb vakt gelmedi ki sizin naim-i kalbiniz âgâh ola" demek olur. Eğer o halde Fuzeyl'i göreydin der idin ki bir ok onun canına geldi ve Fuzeyl'i mecruh etdi. Fi ikal duvardan aşağı düştü. Vakt geldi ve dahi geçdi diyerek mütehayyir ve mahcub ve bi karar olduğu halde yüzünü çöl cânibine eyledi. Bütün gün gider idi ve ağlar idi. Ve hasımlarını dahi hoşnut eyledi. Ve dahi taat-i Hakk ile meşgul olub kibar-ı evliyâdan oldu. Bundan sonra yine hulûs-ı kalb ile tevbe sahrâ-i firavnı misâl getirip buyururlar.

و آنچه آن که ساحران فرعون را رو سیه کردند از صبر و وفا

Ve dahi ancılayın ki sahirler firavnı kara yüzlü sabr ve vefâlarından nâşi eylediler.

دست و پا دادند در جرم قود آن به صد ساله عبادت کی شود؟

Firavnın indinde etdikleri cürme bedel kısas olarak el ve ayak feda etdiler. İşte sabr ve vefâları budur. Menkuldur ki çünkü sahrânın sihirlerini Mûsâ aleyhisselâmın âsâsı yedi ise Hakk peygamber olduğunu cezm etdiler. Ve cümlesi Amenna birabbil-âlemin Rabbi Mevlâ ve Hârûn deyiş îmân etdiler. Firavn dahi kemâliyle hacel olub ben sizin elinizi ve ayağınızı kat' ederim. Ba'de hurma dallarına salb ederim deyince onlar dahi **لاضيرانا الي ربنا منقلبون** diyerek rıza gösterdiler ve bu sahrâ bu tövbe ve îmân birketine makâm-ı vilâyete reside oldular bu hal sana yüz yıl ibâdet etmekle kaçan olur, belki olmaz demek olur.

تو که پنجه سال خدمت کرده ای کی چنین صدقی به دست آورده ای؟

Sen ki elli sene hizmet eylemişin kaçan eline buncılayın bir sıdk ve ihlas getirmişsin. İşte sıdkla tevbe böyle azîm işler görür. Ve o tevbe ile asiler iltaf-ı Bârîye mazhâr olurlar ve nezd-i Hakk'da muhterem ve makbûl dahi olurlar.

حکایت آن درویش که در هری غلامان عمید خراسانی را آراسته دید و بر اسبان تازی و قباهای زربفت و کلاههای مغرق

Burası ol dervişin hikâyesidir ki Hîri şehrinde (227b) Horâsân ikliminin defterdarının kölelerini müzeyyen gördü ve dahi Arabî atlar üzerine altın ile mensuc kumaşlar giymiş ve sünî ile müzeyyen külâhlar ve taçlar giymiş oldukları binmişler olarak gördü. Horâsân bir iklimin adıdır. Hîri ha'nın kesriyle o iklimde bir şehrin adıdır. Ta ile hırat dahi derler. *Umid* aynin zammıyla ve mim'in fethiyle "umde" nin maşğarıdır, defterdar mânâsına istilah olmuşdur. "ârâste" mezin mânâsınadır. "esbi tâzi" Arabî olan ata derler. "kâbâ" kaftana derler. *Zerbeft* altın telli kumaş demektir. *Külâh* başa vaz' olunan tac demektir. "mûğrâk" tef'îl babında ism-i mef'uldür. Mahalli ve mezin demektir.

پرسید که: اینها کدام امیرانند و چه شاهانند

Derviş esna-yı râhda olan bazı kisâna sordu ki bunlar kangı emirlerdir ve kangı iklimin padişâhlarıdır.

گفتند او را که: اینها امیران نیستند اینها غلامان عمید خراسانند

Sorduğu kimseler dediler ki: Bunlar emirler değildir belki iklim-i Horâsân'ın defterdarının köleleridirler.

روی به آسمان کرد که: ای خدا غلام پروردن از عمید پیاموز

Yüzünü hemân dem o derviş âsumâna eyledi. Öyle diyerek ki kul beslemeği de defterdardan öğren. İşte kul böyle beslenir. Bak senin kulun haline, bak defterdarın kullarının haline.

آنجا مستوفی را عمید گویند

Keennehu dendi ki: Âmîdin mânâsı nedir? Cevâb buyururlar ki: Horâsânda emval-i emiriyeyi alıcıya amîd derler. "müstevfi" alıcı mânâsıdır.

آن یکی، گستاخ رو، اندر هری چون بدیدی او غلام مهتری

O küstah yüzlü bir derviş Hiri şehrinde çünkü bu ulunun kölesini görür idi. "mühter"den murâd defterdardır.

جامه اطلس کمر زرین روان روی کرد او سوی قبله آسمان

Hârirrden donmuş libâs düşünde altın kuşak meyânında olarak gidici idi. O köleler derviş yüzünü kible-i âsumâna eyledi idi.

کای خدا، زین خواجه صاحب منن چون نیاموزی تو بنده داشتن ؟

Öyle diyerek yüzünü derviş âsumâna eyledi ki: Ey Mevlâ, şu ihsânlar sâhibi hâvden, yâni defterdârdan niçin kul beslemeyi öğrenmezsin? İşte kul böyle beslenir demek istedi.

بنده پروردن بیاموز، ای خدا زین رئیس و اختیار شهر ما

Hüdâ kul terbiyesini bizim bu reisimizden ve şehrimizin ihtiyârından öğren. Bu derviş niçin böyle söyledi, der isen.

بود محتاج و برهنه و بی نوا در زمستان، لرز لرزان از هوا

Derviş muhtac idi ve dahi nasıbsız üryân idi ve şita mevsiminde havadan gâyet üryân ve aç olması cihetiyle titreyici (228a) idi. "lerzan" sıfat-ı müşebbehe olarak titreyici mânâsıdır.

انبساطی کرد آن از خود بری جرأتی بنمود او از لمتری

O kendinden beri olan derviş bir latîfe eyledi. O derviş gâyet ululuğundan ve nezd-i Hakk'da kaderi olduğundan böyle bir hasret eyledi. İnbisât, latîfeye derler. "had beri" mahv-ı vücûd eyleyen zâta denir. "lümter" lam'ın zammı ve mim'in sükûnuyla ziyâde ulu demektir. Malum ola ki evliyâullâh iki kısımdır. Bir kısmı makâm-ı naza varmışdır. Ve nedim-i Bârî olmuşlardır. Bunlar böyle nazları geçdiğinden söyler. Ve bir kısmı makâm-ı niyâzdadırlar. Böyle kelâm söylemeye kâdir olamazlar. Eğer söyleseler derakab mağdub olurlar. Ve tertibe dahi olunurlar. Amma bu derviş makâm-ı mahbubiyete vâsıl olmağla itab olunmayı bâde zaman kendi latîfe olundu. Neteki karîba beyân bulunurlar.

اعتمادش بر هزاران موهبت که ندیم حق شد اهل معرفت

O dervişin zâtına nice bin mevhibe ve ihsân ve atıyye-i İlâhî olduğundan Allâhu Teâlânın kendini sevdiğine itimadı var idi. Zîrâ nedim-i Hakk olmuş idi. Ve dahi ehl-i mârifet idi. Binâberin bu cesareti etdi. Sakın, bu derviş söylemiş, ben dahi söylerim, demeyin.

گر ندیم شاه گستاخی کند تو مکن، چون تو نداری آن سند

Eğer şahın müsâhibi küstahlık eyler ise sen onu eyleme. Zîrâ o dayancak yeri sen tutmazsın. Onun itimâd ettiği yer vardır. “*În*” ism-i işaretdir. Küstahı müşârun ileyhdır. Ki “mekn” kelimesine ta’lildir.

حق میان داد و، میان به از کمر گر کسی تاجی دهد، او داد سر

Ey küstah, eğer sana Allâhu Teâlâ kuşak vermediyse bel vermiştir. Ve bel dahi kemerden âlâdır. Eğer bir kimse sana taç verdiyse o Hûda baş vermiştir. Elbette baş tacdan eşrefdir. Böyle olunca Mevlânın atası cümleye gâlibdir. Hemân şükredib kâfirü’l-neam olmamağa bak. Filan filana taç verdi ve kemer verdi, Hakk bana ne verdi deme. Sendeki olan seri ve meyânı iyi mülâhata eyle.

تا یکی روزی، که شاه آن خواجه را متهم کرد و بیستش دست و پا

Bir güne dek bu dervişe cevâb verilmedi ki horâsân şahı o defterdarı müdhem eyledi ve onun zindanda hapisıyla emr edib elini ve ayağını kayd ile bend eyledi. Ve malını müsadere eyledi. Çünkü me’mul olan mal defterdardan zâhir olmayınca

آن غلامان را شکنجه مینمود که دقینۀ خواجه بنمائید زود

(228b) vasıtasıyla azab gösterdi. Öyle diyerek ki hacenin hazinesi kandedir, tez gösteriniz.

سیر او با من بگوئید ای خسان ورنه برم از شما دست و لسان

Ey alçaklar hacerin sırrını ve mal-ı mektumunu bana izhâr edigör. Yoksa sizden boğazınızı ve lisânınızı kat’ ederim ve sizin için necât ihtimali yokdur, diye cellâdlar padişâh tarafından kölelere böyle söylediler. “*berm*” kelimesine teşdid zâruri vezn için verilmiştir. Gulaman-ı hassan dahi bilmir cevâbını verince padişâh gadaba gelib şunlara azab ve eziyet ediniz, diye emredib

مدت يك ماهشان تعذيب کرد روز و شب اشکنجه و افشار و درد

Berâ-yı müddet onları cellâdlar ta’zib eyledi. Gündüz ve gece onları azabda ve sıkımda ve dertde eyledi “*İşkence*” azab altına tabir olunur. Bu makâmda murâd nefsi azabda “*ifşar*” alet-i azab ile sıkmağa derler.

پاره پاره کردشان و، يك غلام راز خواجه وانگفت از اهمتام

Cellâdlar azabda pâre pâre o gulâmları eyledi ve onlardan bir gulâm hacenin mal-ı mektumunu ubudiyetde kemâl-i ihtimamından için söylemedi; halbuki hacenin mal-ı mektumu var idi ve gulâmân dahi bilir idi. İşte kemâl-i sadâkat böyle olur. Can verdiler ve seri fâş etmediler. Buna manend bir hikâye-i garibe nakl edelim. Cennet mekan firdevs-i aşıyan Sultân Selim Hân-ı sâlis şehid râhimallâhu râhmetehu vasiata hazretlerinin üzerine fırka-i bağıye-i yeniçeriyân huruc eyledikde, İbrâhim kethüdâ merhum kumkapı kırbinda sarrafının hânesinde ihtifa eylediğine haber alıb ve hâneyi basıb merhumu oradan alıb at meydanı tabir olunan mahale pâre pâre etmek için getirdiklerinde, mehterbaşısı beraber imiş. O dahi efendisinden ayrılmayıb yolda beraber gelir imiş. Esmâ-yı râhda taife-i mezkûre merhuma seb etdikce onlar seb eder imiş. Ve onlar merhuma urdukca bu dahi urur imiş. Behi herif var şuradan yıkıl git dediklerinde yine yeniçerilere seb ederek beraber efendisiyle gelerek at meydanı kapısına gelmişler. Kapıdan çokdarı men mümkün olmayıb içeriye beraber girmiş, zorbalar sel-i seyf etmişler ki pâre pâre edeler. Hemân vay efendim, diyerek İbrâhim kethüdâyı kucaklayıb kaba-i bağıyeyi men mümkün değil iken men’e sa’y edib çokdarı erelim, diye her çend sa’y etdiler ise müfîd olmayıb onu dahi beraber pâre pâre

etdikleri mütevatir olarak nakl etdiler ve çok zaman elsenede söylendi ve herkes (229a) işbu hale hayran ender hayran oldular. Râhimehumallâhu Teâlâ ve tecavezü 'an seyyatihima bu mehter başının sadâkati hikâyemizde olan defterdarın kölelerinin sadâkatinden ziyâdedir. Zîrâ mehter başı muhtar olarak can feda etdi ve köleler mustar olarak can feda etdiler. İşte böyle hûda memalik olmak indimde kimyaya mâlik olmakdan efdaldır. Ve lâkin mülûkun eline bile girmez kande kaldı ki bayağı âdemin eline gire, vakta ki bu köleler eziyet de can verdiler ise.

گفتش اندر خواب هاتف: کای کیا بنده بودن هم بیاموز و بیا

Bu def'e cevâbın sırası gelmekle Hakk tarafından Hatef-i gaybi ona dedi ki: Ey ulu derviş, sen dahi kul olmağı defterdarın kölelerinden öğren. Bâde bâb-ı Hakk'a ubudiyete öyle gel. Zîrâ efendilerin yoluna can verdiler. Ve serini fâş etmekle hâcelerini rezil etmediler. İşte ubudiyet böyle olur sen ise bir mikdar açlığa tahammül edemedin ve bu kelâmı söyledin. "Kiya" kaf'ın kesriyle "ulu" demektir. Ey sâlik râh-ı ahiret dervişin söylediğine Hakk tarafından cevâb verildi ise bu beyt âtinin mazmûnu elbet olur, bunu bil.

ای دریده پوستین یوسفان گر بدرّ گرگت، آن از خویش دان

Ey Yûsuf sıfatların derisini yırtıcı zâlim eğer kurd seni yırtar ise onu kurdan bilmeyib kendi kusurundan bil. Sen iyilere cefâ etdin, zâlimler dahi sana cefâ etdiler. Nete derviş söylediğinin cevâbını işitti. Sen dahi amelinin cezasını bulursun, demek olur. Yûsuf ile gerek zikri hub vaki' olmuştur.

زانکه می بافی همه روزه بپوش زانچه میکاری همه ساله بنوش

Zîrâ ukela demişlerdir ki, o nesneden ki dokursan cümle senede onu giy ve dahi o nesneden ki ekersen senenin cümlesinde onda ye. Yâni ne ekdin ise mahsûlün o olur, demişlerdir.

فعل توست این غصه های دم به دم این بود معنی "قد جفّ القلم"

Bu sende her anda olan gam senin fiilinin cezasıdır. İşte "cifûl kâlem" hadisi şerifinin mânâsı: "Etdiğini elbette kişi bulur" demektir.

که نگرده سنت ما از رشد نیک را نیکی بود، بد راست بد

Zîrâ bizim semtimiz tarîk-i Hakk'dan ayrılmaz. İyi kimseye iyilik olur bed kimse için bedlik olur. Hâsılı herkes ameli ile mucazât olunur, demektir.

کار کن هین تا سلیمان زنده است تا تو دیوی، تیغ او برنده است

(229b) Ey talib iş eyle ve amete sa'y eyle, zîrâ Süleymân-ı hakîkî zindedir. Mâdemki sen şeytansın onun tîği kesicidir. Zîrâ şeyatine hükm-ü Süleymânı nafızdır. Hemân şeytanatdan halâs olmağa sa'y eyleki, seyf-i Süleymâniden azad olasın

چون فرشته گشت، از تیغ ایمن است وز سلیمان ایمن و، از خوف رست

Çünkü bir kimse mülk haslet oldu. Tîğ-ı Süleymâniyeden emin olmağa mensûbdur. Ve dahi ona Süleymân-ı Hakîkîden hiç havf yokdur. Neteki Kur'an-ı Kerîm'de **الان اولیاء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون** buyurulmuştur.

حکم او بر دیو باشد، نی ملک رنج در خاک است، نی فوق فلك

Süleymân-ı Hakîkînin kahrı ile olan hükm-ü şeytan hasletlere olur. Melek-siretlere olmaz. Zîrâ zahmet ve derd küre-i zemindedir. Feleğin fevkinde derd yokdur, diye hasletlere ehl-i zemin olmağla kahr ve gadab görürler. Lâkin evliyâullah bu âlemden halâs olup âlem-i bâlâ ehlinden olmağla renc ve derden ve kahr-ı Bârîden halâs bulunmuşlardır.

ترك كن اين جبر را كه بس تهيست تا بدانی سرّ سرّ جبر چیست

Bu cebrîye taifesinin mezmum olan cebrîni terk eyle hatta cebr memdûhun sırrını nedir bilesin. Cebr-i memdûh evliyâ-yı kirâmın cebrîne tabir olunur. Zîrâ onlar kendi yedlerine ihtiyâr görmediklerinden taati terk etmezler. Belki taatlerini ziyâde ederek makâm-ı tazârru'da ve niyâzda olurlar. İşte cebr-i memdûh budur. Yoksa bende ihtiyâr yokdur diyerek fisk-u fücûra dalmak degildir. Ve bu cebrîyenin cebrî gâyet boşdur ve bir şey muteber degildir. “Zîrâ ihtiyâr yokdur” demektir. Murâdları cümle fesadâtı işlemektir.

ترك كن اين جبر جمع منبلان تا خبر یابی از آن جبر چو جان

Bu tenbeller cemaatinin cebrîni terk eyle ve amel eyle ve râh-ı Hakk'a git. Hatta can gibi makbûl olan evliyâ-yı kirâmın cebrînden âgâh olasın ve onlar gibi mecbur olduğunu bilib ve taat yoluna gidib dergâh-ı Bârî'ye intisâb eylesin.

ترك كن معشوقی و، كن عاشقی ای گمان بُرده كه خوب و فایقی

Ma'sukluğu terk eyle ve naz yoluna gitme ve âşıklık eyle ve niyâz yoluna git. Ey kendini güzel ve cümleye faik zan eden âdem

ای كه در معنی ز شب خامش تری گفت خود را چند جوئی مشتری؟

Ey şol kimse ki hakîkât de sen geceden hamuşsan ve zikr etmezsen ve tilavet-i Kur'an etmezsen kendi kelâmına nice bir müşteri ararsın “keft” bu makâmda “suhan” manasınadır. Fiil-i mazi degildir. Yâni sen kendini iyi bilme ve mürşid-i kâmil zan etme, hemân sa'yda ve niyâzda olub adam olmağa bak, demektir.

سر بجنباتند پیشت بهر تو رفت در سودای ایشان دهر تو

(230a) Senin hatrın için senin dervişlerin senin önünde senin kelâmına “neam” diyerek başlarını sallarlar. Onların sevdasında dahi ölümün senin ömrün beyhûde geçmiştir. Kaşki onlara aldanıp şehlik edeceğine bir şeyhe derviş olub insân-ı kâmil olaydın. Hakkında çok iyi olur idi.

تو مرا گوئی: حسد اندر مپیچ چه حسد آرد کسی از فوت؟ هیچ

Sen bana söylersin ki: Hased içinde bükülme ve bana hased ederek mustarib olma. Benim dervişlerimi çekemeyib bana şeyhliği terk eyle dersin. Senin zannın gibi degildir. Zîrâ bir kimse hiç fevtine ne hased getirir? Hased olursa bir devlet eline gimiş kimseye olur. Sende ise hiç bile yokdur. Yâni bir şey yokdur, demektir. Böyle hiçi dahi fevt etmişe hased olmaz. Hem lâyıq dahi degildir. Böyle olunca hakîkât-ı hal budur. Ve benim murâdım ancak sana imhâz-ı nush dur, demektir.

هست تعلیم خسان، ای یار شوخ همچو نقش خوب کردن بر کلوخ

Ey bî edeb ve ey bî âr haslara ta'lim-i kerpic yine hurde nakş yapmak gibidir. Tez fena bulur. Güluğda nakş pâyidâr olmaz. Hususân senin ta'liminki hiç bir şey degildir. Zîrâ dervişlikden

bir şey bilmezsin ki talim edesin. "has" alçak kimseye derler. Murâd ehl-i dûnyadır. "küluğ" kâf'ın zammıyla kerpiç mânâsındır.

خویش را تعلیم کن، عشق و نظر کان بود "کالنقش فی جرم الحجر"

Kendine muhabbet-i İlâhî ve nazârî ta'lim eyle. Zîrâ o muhabbet ve nazâr hicrin cismindeki nakş gibi olur. Hâsılı halk ile evkat güzâr olmakdan kendini terbiye efdaldır, buyurmak isterler.

نفس تو با توست شاگرد وفا غیر شد فانی، کجا جوئی؟ کجا؟

Senin nefsin sana vefâ sâhibi bir şakirdidir. Zîrâ senden asla cüdâ olmaz ve insânın nefsinden infika gibi mümkün degildir. Lâkin senin gayrın senden cüdâ oldu. Onları sen kande ararsın ve kande bulursun? "Hemân nefesine bak" demektir.

تا کنی مر غیر را حبر و سنی خویش را بد خو و خالی میکنی

Sen senin gayrını alim ve âli edinceye dek ve onları mertebe-i kemâle vâsıl edinceye dek kendini kötü huylar ve haz ve ma'rifetden boş edersin ve kendine gadr etmiş olursun. **النفس** **مکدمة** denmiştir. Kendine bakmak elzem olur. "habr" ha'nın fethiyle âlim demektir. Ve seni âli demektir.

متصل شد چون دلت با آن عدن هین بگو، مهراست از خالی شدن

Çünkü senin gönlün adn deryâsına muttasıl oldu. Yâni Cenâb-ı Hakk'a intisâb-ı tâm hâsıl oldu ve gönül mahal-i vahy-i İlâhî oldu. Âgâh ol söyle ve ben hâli olurum, diye hafv etme. Zîrâ bu mertebede olanlar hâli olmazlar ve onlara söylemek mazâr olmaz.

امر "قل" زین آمدش، کای راستین کم نخواهد شد، بگو، دریاست این

Kul emri bundan için fahr-i âlem Muhammed Mustafâ Sallallâhu Aleyhi ve Sellem (230b) Hazretlerine geldi. Öyle diyerek ki: Ey râh-ı hakk'da dogru olan zât, senin amelin noksan olmak istemez. Hemân korkma ve söyle. Zîrâ senin amelin deryâdır ve deryâdan su gitmekle deryâyâ naks-târî olmaz. Mürşid-i kâmiller dahi deryâ gibi olduklarından onlara hikmet ve mârifet söylemek ve terbiye için va'z u nasihât mazâr olmaz.

"أنصیثوا"، یعنی که آبت را بلاغ هین تلف کم کن، که لب خشک است باغ

Âyet-i Kerîmesi ni beyhûde ve hezl ile telef etme. Cenâb-ı Kibriyânın "Sükût ediniz" emrini beyhûde olarak dinleme. Tehî kasırlar hakkında sükûtla Mevlâ emr buyurmuştur. Elbet bunda bir sır vardır ve hikmetden emr-i İlâhî tehî degildir. Zîrâ senin kalbinin bağının lebleri yabesdir ve senin bağ-ı kalbin suya muhtaçdır. Sen muhtaç iken âb-ı nutkunu beyhûde halka sarf etme. Hulâsâ-i kelâm kâmillere Allâhu Teâlâ söyle, diye buyurmuş ve kasırlara sükût eyle ve o sözleri kendi nefesine söyle. Çünkü merd-i kâmil olursun ve terbiye ile emr olunursun. O zaman halka pend ve hikmet söyle demektir.

این سخن پایان ندارد، ای پدر این سخن را ترک کن، پایان نگر

Bu söz ey baba nihâyet tutmaz bu sözü terk ve encâmına nazâr eyle ve hulâsâsını söyle.

غیرتم آید که پیشت بیستند بر تو می خندند و، عاشق نیستند

Sen beni hasede nisbet eyledin; lâkin benim hasedim gelmez. Ol kimselere ki senin önünde dururlar ve seni istihzâ ederler ve sana âşık degildirler. Böyle müridlere niçin hased edeyim? Fi'l vak'î kâmil olmayan şeyhin müridleri o şeyhi sanhârya gibidir. Her ne kadar murâdları sanhârya degil ise de

عاشقانت در پس پرده کرم   بهر تو، نعره زنان بین دم به دم

Senin âşıkların kerem perdesinin verasındadır. Seni gelsin diye dâima nu're ururlar ve lütfumuza nâil olsun derler. Yoksa sana mürid olanlar sana âşığın degildirler. Ve onların murâdı seni sanhâryadır. Pes perdede olan âşıklardan murâd âlem-i gaybda olan evliyâ-yı kirâm ve melaïke-i mükerrermin'dir.

عاشق آن عاشقان غیب باش   عاشقان پنج روزه کم تراش

Ve âlem-i gaybın âşıklarının âşığî ol ve onlara meyl eyleye ve keremlerine nail ol. Beş günlük âşıkları az terbiye eyle. "teraş" emr-i hazırdır. Yün demektir. Bu makâmda terbiye eyle, demekden kinayedir.

که بخوردندت به خدعه جذبہ ای   سالها زیشان ندیدی حبّہ ای

Zîrâ onlar hîleden senin cezbe ve aşkını mahv etdiler. Sen onlardan bir habbe mikdarı menfaat görmedin. Senin evkatini yağma etdiler. Ve seni Mevlânın aşkına meşgul olmağa terk etmediler. Böyle olunca bunlar senin düşmanın olmuş olurlar. Bunlara aldanma, hakîkât de senin dostun âlem-i gaybın melekleri ve evliyâsı olmuş olurlar. **(231a)**

چند هنگامه نهی بر راه عام   کام جستی، بر نیامد هیچ کام

Ey şeyh-i kâzib avâm-ı nâsın yolu üzerine çok dâhiye-i azîm koydun ve adımını çok sıçratdın; velâkin bir murâdın ve maksûdun eline girmedi. Yâni mürşidlik ile şöhret buldun ve senin murâdına ki vuslatdır onu derdest etmeğe kâdir olmadın. Hengâme kesret ve cemiyet mânâsınadır.

وقتِ صحت، جمله یارند و حریف   وقت درد و غم، بجز حق کو الیف؟

Senin ahabbın saht vaktinde cümlesi senin dostundur ve sana musâhibdir. Ve lâkin eger bir derdin ve gamın olursa seninle enis ve celis kimdir, sana derviş geçinib izhâr-ı muhabbet edenlerin cümlesi seni terk ederler. Neteki kâfiristanda Şeyh San'an Kuddûse Sirrehû Hazretlerinin cümle müridleri terk edib Mekke-yi mükerreme'ye gitdiler. İlla bir mürid sadık olmağla şeyhini terk etmedi ve beraber kaldı. Dört yüz mürid sâhibi iken meger bir sadık müridi varmış.

وقتِ درد و غم بجز حق هیچ کس   خود نباشد مر تو را فریاد رس

Gözün derdi vaktinde ve dişi ağrısı vaktinde hiçbir kimse senin elini feryâd-ı res olan Mevlâdan gayrı bir ferd tutar mı? Belki o demde hakk' dan gayrı muavin olmaz. Sâir derd ve mihnet günlerini dahi ona kıyas eyle. Neteki buyururlar:

پس همان درد و مرض را یاد دار   چون ایاز، از پوستین گیر اعتبار

Böyle olunca ancak o derdi ve marazı hatırında hıfz eyle ve unutma ve o derd vaktinde sâir mihnet vaktini kıyas eyle. Cenâb-ı Hakk'dan gayrı imdad eder olmadığını göz ağrısından anla. Sultân Mahmud'un bendesi olan ayaz gibi gördükten ibret al, o derd vaktinde kimseden

meded olmadığını müşahade etdin. Evkat-ı sâirede dahi meded-i res olmaz imiş, bu halinden o haline ibret al, buyurmak isterler.

پوستین، آن حالتِ دردِ تو است که گرفته ست آن ایاز آن را به دست

Postiden murâd senin derd halindir. Öyle postin ki ayaz onu elinde tutmuştur. Ve ondan evvelki halini teemmül etmişdir. Sen dahi derdini postin makâmında elini tutup derdinden ibret almağa sa'y ve ihtimam eyle ve Hakk'dan gayrı feryâd-ı res olmadığını anla.

باز جواب گفتن جبری آن سنی را که به اسلام و دعوت کرده بود و بترك اعتقاد جبرش

Burası yine cebrînin o mümin-i Sünnîye cevâb söylemesi beyânındadır. Öyle Sünnî ki o kâfir cebrîyi islama davet eylemiş idi. Ve dahi ona cebr itikadını terk eyle emir buyurmuş.

ودراز شدن مناظره از طرفین

Ve dahi muaraza ve mubahesenin cebrî arafından ve Sünnî tarafından uzun olması beyânındandır. Fi'l vaki' ehl-i ihtiyâr ile ehl-i cebr beyninde münakaza uzun olur ve kat' olmaz.

که ماده اشکال و جواب را نبرد الا عشق حقیقی

(231b) Zîrâ bu maddede ve gerek ebhas-ı sâire de suâl ve cevâbı kat' etmez ve bahs müselsel ve muttasıl olur. İlla aşk-ı İlâhî kat' eder. Yâni tarafeyn-i âşık olmadıkça bahs faysal verme ol zamanda mütearızan aşka düşerler ve niza'i kat' eder, görmez misin niza'i bütün ulema beynindedir ve meyân-ı 'aşşak da ihtilaf ve bahs ve cidal olmaz. Zîrâ âşıklar hakîkât hale vakıf olurlar ve mahl-i niza' kalmaz. Lâkin ulema hakîkîne vakıf olmadıklarından her birisi kendi aklına göre delil tertib ederler bahs gittikçe daraz olur.

که او را پروای آن نماند، ذلك فضل الله يؤتیه من یشا

Zîrâ aşk-ı hakîkîye başka maslahat olmağla suâl ve cevap pervası ve kaydı olmaz. Binâberin ûlum-u zâhirenin bahsiyle meşgul olmaz, hemân 'aşşakın kârı teveccüh-ü İllallâhdır. **ذلك فضل الله يؤتیه من یشا** o aşk-ı hakîkî Allâhu Teâlânın kuluna lütfu ve atıyyesidir. Lâkin ibadından dilediğine verir, kesble olur şeylerden degildir, demek isterler.

کافر جبری جواب آغاز کرد که از آن عاجز شد آن بیچاره مرد

Kâfir cebr-i cevâba şurü' eyledi. Öyle ki o ziyâde nutk sâhibi seni o cevâblardan mutehayyir oldu. Muntik, müf' il vezninde mübalağa ile ism-i faildir.

لیک، گر من آن جوابات و سؤال جمله وا گویم، بمانم زین مقال

Lâkin beynine o cevâbları ve suâlleri âşıkâre söylerim, kendi söyleyeceğimiz dekayık ve hakayıkdan geri kalırım.

اندکی گفتیم زآن بحثِ عتل ز اندکی پیدا شود قاتون کل

Bu bahsden azını biz söyledik, ey inad yüzlü ve çirkin huylu, zîrâ azdan gelen kanûni ve halî zâhir olur cümle ebhası söylediğimizden ziyâde azdan vahy anlarsın "utull" ayn'ın ve ta'nın zammeleriyle ve lâm-ı meşedde ile siyahlık ve kat'î yüzlü olan kimseye denir. Kanun adete ve kaideye ve resûmât-ı belâda itlak olunûr.

در میان جبری و اهل قدر همچین بحث است تا حشر، ای پسر

Bu Sünnî ile cebrînin bahsleri gibi insânın ruz-ı haşre cem'ine dek taife-i cebrîye ve taife-i kadriye bahs vardır. Birbiri kendi mezhebini isbat için birâheyn ve edle getirirler. Haşr cem mânâsındadır. Beşerin haşr-ı kıyamet günü eder.

ر فروماندی ز دفع خصم خویش مذهب ایشان بر اقتادی ز پیش

Eger bir fırka kendi hasmını def'eden âciz kalaydı kendilerinin mezhebi piş nazârından sakit olur idi. Ve mezhebine meyl olmaz idi ve mezheb ashâbı kalmamağla lağv olur idi.

چون که مقضی بُد رواج آن روش میدهدشان از دلایل پرورش

Çünkü bu taife cevâbda hasmın suâlinden taşra olucu olmayaydı ve hasmın suâli tahtında kalmış olaydı. Böyle olunca o dalal yolundan ve o tarîk-i hârabdan ürkerler idi. Yine o mezheb ashâbsız kalmış olur idi. “tebab” ta'nın ve ba'nın fethalarıyla helak ve dalal mânâsınâdir.

چون که مقضی بُد رواج آن روش میدهدشان از دلایل پرورش

Suâl olundu ki o mezheb sâhibsiz (232a) ve mut'al kalmak ile ne ziyân gelir? Bunun üzerine ne fesad terettüb eder? Varsın mezhepleri lağv olsun. Bu beyt ile bu suâle cevâb verib buyururlar ki: Çünkü o tarîkat'ın kıyamete dek devamı ezelde bir hikmet sebebiyle muhkem ve mukdi idi. Binâberin kendi delillerinden onların mezhebine Mevlâ terbiye verir ve mezheplerini haşre dek ibkâ buyurur.

تا نگردد ملزم از اشکال خصم تا بود محبوب از اقبال خصم

Hatta hasmın eşkâlinden mülzem olmasın ve hasmına cevâblar versin. Hatta hasmın ikbalinden mahcûb olur. Sonra mezhebini terke sebep olur. İrade-i İlâhîye ise her mezhebin kıyamete dek bekasıdır. Sonra Hakk'ın murâdının hilafi olmuş olur. Mısra' olan “ta” ta'lil içindir. Ve mısra'-ı sanide olan “ta” hatta mânâsınadır.

تا که این هفتاد و دو ملت مدام در جهان ماند الی یوم القیام

Ta ki bu yetmiş iki millet dâima cihânda baki ola. Kıyâmet gününe dek.

چون جهان ظلمت است و غیب این از برای سایه میباید زمین

Çünkü bu dünyâ zahmet dünyâsıdır. Ve dahi gayb dünyâsıdır. Böyle olunca zulmet hâsil olsun için zeminden lâzımdır. Ve zeminle cihân muzlem olur. Bunun gibi bunların dahi bu bâtil itikadı bu âleme lazımdır.

تا قیامت ماند این هفتاد و دو کم نیاید مبتدع را گفت و گو

Hatta bu yetmiş iki millet kıyamete dek baki kala. Bundan için ehl-i bid'atın kal u kîli eksik gelmez. Hâsılı fevk-i dâle küre-i zemine benzer. Bu cihân dahi cihân-ı zulmet olduğundan fark-ı dâlenin lüzumu olmağla yavmü'l-layam bekâsına irâde-i İlâhîye taalluk etmişdir” demekdir.

عزت مخزن بود اندر بها که بر او بسیار باشد قفلها

Mahzenin izzeti kıymet içinde olur. Öyle mahzen ki onun üzerine kiğıllar olmuş olur. Yâni bir mahzen ki kapısında ikfâl-i kesire vardır. O hazine aziz olur. Dünyâda dahi kâfl gibi adamlar oldukça cihânın izzetine ve Cenâb-ı Hakk'ın ululuğuna ve mezheb-i Hakk'ın Hak olduğuna delâlet eder.

عزت مقصد بود، ای ممتحن پیچ پیچ راه و، عقبه و، راه زن

Yine fark-ı dâlenin vücûdu mezheb-i ehl-i sünnet ve'l-cemaa'anın izzetine ve şerefine delâlet eyledigine bir misâl-i ahir getirib buyururlar ki: Görmez misin? Ey minnet çekmiş adam, maksadın izzetine delâlet eder. Yolun ıztırab ve mihneti ve dahi o yolun sa'b mahalleri ve havâmilerin vücûdu fark-ı dâlenin mezheplerinin vücûdu ehl-i sünnet mezhebinin şerefine delâleti şu cihettendir: Kime zahib içinde Hakk mezhebi olmak güç olur ve o su'ubet mezheb-i Hakk'ın fazlına delâleti emr-i bedihidir. Zîrâ a'la şey elbet sa'b olur

عزت کعبه بود و آن ناحیه دزدی اعراب و، طول بادیه

(232b) Yine bir misâl-i ahire şürû' edib buyururlar ki: Kâbenin ve o tarafın ahâlisinin izzeti olur. Esna-yı râhda badiye ehlinin rehzenliği ve dahi badiyenin uzun olmaklığı eğer yolda rehzen olmasa ve Kâbe çöller içinde olmasa Kâbe-i mükerrermede şeref ve izzet olmaz idi ve herkes hacı olur idi ve hacı olanın olmayan üzerine rechamı olmaz idi. İşte böyle Kâbeye vuslat emr-i sa'b olmağla Kâbenin izzetine sebep oldu. Zîrâ o kadar bâtil mezhebler var iken onların içinde Hakk mezhebi bulmak güç olur ve güçlüğü dahi izzetine sebep olur. Bu sûrette fark-ı dâlenin mezhepleri imtihan-ı İlâhî için olmuş olur. Ve bu kadar bâtil mezhebler var iken onlara süluk etmeyib Hakk mezhebi bulmak ve ona sâlik olmak emr-i azîm olmağla ehl-i sünnetin şeref ve kaderi olmuş olur. “nadiye” mahluk ve meclis mânâsınadır “i'rab” çölde sakin olan badiye eline denir. Ona bedevi dahi derler. Arab, şehirde sakin olanlara derler. İkisi dahi ism-i cinsdir. Zîrâ kalil ve kesire şamildir. Bazı nüshada “nadiye” yerine “nahiye” vaki' olmuşdur taraf mânâsınadır.

هر روش، هر ره، که آن محمود نیست عقبه ای و مانعی و ره زنیست

Her bir gitmek ve her bir yol ki o makbûl değildi. Meselâ dünyâ yolu gibi ve tarîk-i dünyâyâ süluk gibi. O yolda bir ukbe ve bir mani ve rehzen vardır. Mahmud olmayan yolun hali böyle olunca, mahmud olan yol böyle olmak o kötude olur. Eğer ehl-i sünnet yolunun fark-ı dâle ki rehzenleridir. Onlar olmazsa râh-ı ehl-i sünnetin kaderi kalmaz idi. Zîrâ ancak bir yol olmuş olur. Başka yol yok ki sâlik oluna. Nâçar ehl-i sünnet yoluna gitmek lâzım gelir. Bu cihetden ne yolun kaderi olur ve ne sâlikin kaderi olur.

این روش خصم و حقوق آن شده تا مقلد در دو ره حیران شده

Böyle olunca bu ehl-i sünnetin yolu fark-ı dâlenin tarîkinin hasmı ve kin edicisi olmuş olur. Yahud fark-ı dâlenin yolu ehl-i sünnetin yolunun hasmı olur. Hatta taklid sâhibi olan kimse bu iki yolun kapısına sâlik olacağına hayran olur. Zîrâ tarafeynin nakli ve akli edlesi vardır. İşte hal böyle iken ehl-i sünnet yoluna gitmek ve bâtil mezhebi terk ayn-ı kemâl olmuş olur. Ve mezheb-i Hakk'ın dahi zıddı olmağla şeref ve kadri olmuş olur. Bazı nüshada “dûre” yerine “meyân” vaki' olmuşdur

صدق هر دو ضد ببیند در طریق تا رود در راه خود خوش هر فریق

Her iki zıddın mezhebinde sıdklarını mukallid görür. Her bir cemaat kendi yolunda ve **(233a)** کل حزب بما لדיهم فرحون mesrur olucu ve hoş tab' olduklarını dahi görür. Neteki Kur'an-ı Kerîm'de buyurulmuşdur. Bu cihetden mukallid hayran olub kangı yola azm edeceğini bilmez. Eğer

ehl-i sünnet yolunu tercih ederse ve ona sâlik olursa kendisi bâtil yola gitmediğinden gâyet ulu ve aziz âdem olmuş olur. Eğer bâtil yolu tercih ederse **خسرالذین والآخره** nazm-ı Celîlinin mazhârı olmuş olur.

گر جوابش نیست، می بندد ستیز بر همان دم، تا به روز رستخیز

Eğer mezheb-i bâtil sâhibi ehl-i Hakk’a bir cevâb bulamaz ise mezhebden rücu’ etmeyib yine inad bağlar ve cevâbsız muaraza eder. O bâtil mezhebi için işte kıyamet gününe dek bu hal böyle vuku bulur.

که مهان ما بدانند این جواب گر چه از ما شد نهان وجه صواب

Öyle diyerek inad eder ki bizim mezhebimizin uleması bu suâlin cevâbını bilirler. Egerçi bizden cevâbın vece sevabı mahfî olmuşdur. Yâni buna bizim mezhebimizde cevâb verilmez zan etme. Ulemamız bunlar cevâbını vermişlerdir. Ben bilmemekle cevâbı yoktur zan etmeyesiniz, demek ister.

پوز بندِ وسوسه عشق است و بس ورنه کی وسواس را بسته ست کس؟

Ey aziz! Ehl-i taklidin halini ve vesveselerini bildin ise ve ben bu vesveselerden azad olayım, çaresi nedir, dersin; cevâbında deriz ki: Vesvese küpün ağzını bağlayıcı aşk-ı İlâhîdir. Gayrı şey değildir. Eğer aşk olmazsa kaçan bir kimse vesveselerin ağzını bağlar ve sâhibini o vesavis-i şeyataniyeden kurtarır. Belki ferd bu işe kâdir olamaz. Cenâb-ı Mevlânâ Kuddûse Sirrehû ashâb-ı mezahibin edlesine ve davasına vesvese buyurmak isterler. Neteki nan ve helva nam-ı kitapda gelmiştir. Beyt: **ایها القوم الذی فی المدرسه / کل ما حصلتموه وسوسه**

Fi’l-vaki cümlesi vesvesedir. “pûz” ba-i farisiyenin zammıyla “ağz” mânâsınadır.

عاشقی شو، شاهد خوبی بجو صید مرغابی همی کن جو به جو

Âşık ol ve bir güzel mahub iste ve yine ırmakları keşf ve güzâr eyle ve bir su kuşu sayd eyle şahid’den ve mürğab’dan murâd mürşid-i kâmilidir. İşte bir mürşid-i kâmil sayd eder isen vesavis ve hannas olan iblisin şerrinden emin olursun ve illa bir şeyh-i mezure giriftar olursun, menfaatin olmaz

کی بری ز آن آب؟ کآبت را برد کی کنی ز آن فهم؟ فهمت را خورد

Kaçan mürğab olmayan şeyhden ab iletirsin. Zîrâ o senin âbını iletir ve yine ondan kaçan bir şey anlarsın. Zîrâ o senin fehmini yer ve sende akıl ve idrâk koymaz ve fehmin kalmadı ki şeyhden bir şey anlarsın.

غیر این معقولها، معقولها یابی اندر عشق، با فرّ و بها

Bu şimdiki taakul olunmuş ma’kullardan gayrı râh-ı aşkda revnaklı **(233b)** ve kıymetli ma’kuller bulursun. Eger şeyh-i kâmil eline girer ise

غیر این عقل تو، حق را عقلهاست که بدان تدبیر اسباب شماس

Ey derviş bu senin aklının gayrı Allâhu Teâlânın halk etdiği akl-ı kâmiller vardır ve onları sevdiği kullarına verir ki onunla âlem-i bâlâyâ urucun tedbirini ederler ve bu akla akl-ı maâd ve akl-ı selim tabir ederler

تو بدین عقل آوری ارزاق را ز آن دگر مفرش کنی اطباق را

Sen bu akıl ile rızıklarını getirsin ve celb-i metâ-ı dünyâ edersin başka işe yaramaz; lâkin o gayrı dediğim akıldan âsumânın tabakalarını zemin gibi edersin ve onlara kâdemlerini bâsârsın. *Muğreş* if'al babından ismi mef-uldur dōşenmiş ve yayılmış demektir ve zemin murâddır.

عشر امثالت دهد یا هفت صد چون ببازی عقل در عشق صمد

Çünkü Allâhu Teâlânın aşkından aklını feda edersin sana yedi yüze dek on mislini verir. *مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبة انبتت سبع سنابل فی کل سنبله مانت حبة والله یضاعف لمن یشاء والله واسع علیم* Kalellahu Teâla من جاء بالحسنة فله عشر امثالها وايضا Kalellahu Teâla

آن زنان چون عقلها درباختند بر رواق عشق یوسف تاختند

O zenân-ı Mısır çünkü aşk-ı Yûsuf aleyhisselâm da okullarını fedâ etdiler ve hayretlerinden turunc yerine ellerini kat'etdiler ve dahi *هذا الا ملك كريم* dediler ve dahi Hazreti Yûsuf'un aşkın aşkının sarayına ve köşküne sışradılar. Beyt atıye merhundur.

عقلشان يك دم سیتد ساقی عمر سیر گشتند از خرد، باقی عمر

Ömr sakisi bir dem onların aklını Hazreti Yûsuf un cemâlinin müşâhedesiyle aldı. O zaman baki ömürlerinde aklıdan dûr oldular ve bir dahi hatta'l-mevt akli istemeyib o hayreti ihtiyâr etdiler. İşte aşk akıldan böyle uludur ve aşk-ı Yûsuf zenân-ı Mısır bu hale koydu.

اصل صد یوسف جمال نو الجلال ای کم از زن، شو فدای آن جمال

Yûsuf aleyhisselâmın hüsnünün yüz mikdarının aslı Allâhu Teâlânın cemâlidir. Ey avretten rütbede kem ve nâkıs olan er o cemâle fedâ ol.

عشق بُرد بحث را، ای جان و، بس کاو ز گفت و گو شود فریاد رس

Ey benim canım! Ebhâs-ı suriyeyi ancak aşk keser. Zîrâ kal ü kilden feryâd-ı res olan odur. Başka şey kal ü kili bitirmez. Hemân âşık olmağa bak .

حیرتی آید ز عشق آن نطق را زهره نبود که کند او ماجرا

Aşkdan insânın nutkuna bir hayret gelir. Zühresi olmaz ki vaki ve câri olan umûru naki ve hikâye eyleye ve bildiğini söyleye maceradan murâd ebhas ve sâir umûr-u vakâdır.

که بترسد، گر جوابی وا دهد گوهری از لنج او بیرون فتد

Zîrâ o âşık hârf eder ki eğer bir kelâm kendinden sadır olur ise bir inci gibi seranın ağzından taşra düşer ve rıza-i Bârîye muvafik olmaz; sonra taraf-ı (234a) hakk'dan muateb olur *lunc* lam'ın zammı ve nun'un sukunuyla ağız bıcağı diye şahidi lügatında masrâhdır ve lâkin bu makâmda ağız murâd olunur. İşte bu cihetden âşık olan zât

لب ببندد سخت او از خیر و شر تا مبادا، کز دهان، افتد گهر

Lebni âşık hayr ve şer söylemekden ziyâde bağlar hatta dühanından inci düşer olması gerekme ve lazım gelmeye. Hâsılı *من عرف الله كثر لسانه* mantıkınca sükûtu ihtiyâr eder, demektir.

همچنانکه گفت آن یار رسول چون نبی، بر خواندی بر ما فصول

Ancılayın ki sahâbe-i güzînden ve Resûl-u kibriyânın yarenden birisi buyurdu. Öyle diyerek ki peygamberimiz aleyhisselâm çünkü bizim üzerimize ilmden fasl ve nev' beyân buyurur idi.

آن رسول مجتبی وقت نثار خواستی از ما حضور و صد وقار

Cenâb-ı hakk'ın muhtarı resûl-u kibriyâ aleyhi ekmelet-tahaya vâz' ve nasihat nisâr buyurdıkları vakitte bizden huzur-u kalb ve çok vefâ ister idi. Vefâdan murâd nasihatı huşû ile dinlemek ve muktezasıyla ameldir. "Nisâr" nun'un kesriyle bir nesneyi saçmak ve o saçılan nesneye dahi derler. Altın ve cevher gibi bu cihetden meclis-i ilmde sekinet ve vakar lazımdır.

آنچنان که بر سرت مرغی بود کز فواتش جان تو لرزان شود

Ancılayın huzur ister idi ki senin başının üzerinde bir kuş olur. O kuşun başından gitmesinden canın havf edici olur ve hareket etmeye havf edersin ve sükûnet üzerine olursun. İşte meclis-i vâz'da bu vechîle naki ve beyân eyledi. Ya Resulun ism-i şerîfi şevhlerde ta'yin olunmamıştır. Fakir zan ederim ki Enes bin Mâlik Hazretidir. Hulusâ-i kelâm âşık sükûnet eder ve sekinet ve vakar üzerine otururlar idi, demektir.

پس نیاری هیچ جنبیدن ز جا تا نگیرد مرغ خوب تو هوا

Böyle olunca hiç ve asla yerinden hareket etmezsin. Hatta senin başında mevcûd olan murğ hûbu hava ahz etmesin. Yâni kuş başından firâr etmesin için

دم نیاری زد، ببندی سرفه را تا نباید ناگهان پرد هما

Hatta kuş uçmasın için teneffüs etmezsin ve öksürüğünü eğer gelir ise def'e sa'y edersin. Hatta olmaya ki başından o huma gibi mubarek kuş uça

ور کست شیرین بگوید یا ترش بر لب انگشتی نهی، یعنی خمش

Eğer bir kimse sana tatlı yahud acı söz söyler ise lebnin üzerine sükût eyle, diyerek parmak korsun ve başka senin söylediğini dahi istemezsin ki kuş kaçır

حیرت، آن مرغ است، خاموشت کند بر نهد سر پوش و، پر جوشت کند

İşte aşk o kuşdur ki seni sukut edici eyler. (234b) Ve Senin vücûdunun tenceresi üzerine bir kabak kurusunu cûş u hurûş ile tulû eyler.

پرسیدن پادشاه قاصدا ایاز را که، چندین غم و شادی با چارق و پوستین که جماد است میگوی؟ تا ایاز را در سخن آورد

Bundan akdem iyaz hikâyesine şurû' etmiş idi. Münasebet ile kelâm birbirini tâkib ederek iyaz hikâyesi nâtamam olarak kalmış olmağla yine o hikâyeye rücûb' edib buyururlar ki: Burası 'ankasd padişâhın Yâni Sultân Mahmudun iyaza sorması beyânındadır. Öyle diyerek ki bu kadar gama ve servere müteallik kelâmları çârûka ve postîne ki onlar cemâd makûlesindendir. Söylersen ne keyfiyetde bu cemâdlara kelâm etdin. Bu hal nevâmâ beyhûde ve lağvdir ve kâr-ı akil değildir. Ondan için sultan Mahmud bu suâli iyaza etdi ki iyazı söze getire ve iyazın sözünü sâir kulları dinleye. Eğer iyaza mu'teriz var ise müşkili hal ola ve cevâbını ile menküldür ki Bedr'de katl olunan Küffârın Lâşelerini bir kuyu hafır etdirib nebiy-i zîşan o kuyuya vaz'etdirmiş idi. Hemgâm-ı müfârekatde fâhr-i âlem efendimiz kuyunun başından küffârın lâşesine nidâ buyurdular ki: Rabbimin bana va'dini ki nusretidir ben buldum sizler dahi size mev'ûd olan dûzah dârü'l-bevarî buldunuz mu? Hazreti Ömer Radiyallâhu fâhr-i âlem efendimizin yanında hazır idi. Buyurdular ki: Ya resulallâh cansız cesede nida olur mu, ve onlar işidirler mi? Fahr-ı Âlem sallâhu aleyhi ve sellem buyurdular ki: Ya Ömer

sen nice işiddin ise onlar dahi senden ziyâde işitdiler. Hazreti Ömer radiyallâhu anhu onların işiticeğini bilir idi. Lâkin şüphesi olanlar cevâbını alsınlar için bu vecihle Fahr-ı Âlem Efendimize ‘an kasd suâl buyurdular. Bu suâl dahi bu kabildendir.

ای ایاز، این مهرها بر چارقی چیست آخر؟ همچو بر بُت عاشقی

Sultan Mahmud iyaza nida edib dedi ki: Çâruk üzerine bu muhabbetler nedir, bete âşık olmuşlar ise sen dahi böyle çâruk üzerine âşık oldun. Bu sana lâyük değildir.

همچو مجنون، بر رُخ لیلی خویش کرده ای تو چارقی را دین و کیش

Mecnûn Leylâ'nın yanağından kendine din ve mesheb ittihaz etdiği gibi sen dahi bir çâruğu kendine din ve meseb ittihaz etmiş oldun.

با دو کهنه، مهر جان آمیخته هر دو را در حجره ای آویخته

İki kâhne nesneye ki biri çarık ve birisi gerekdir. Can muhabbetini o kâhnelere karışdırmışsın. İkisi bir hücreye asmışsın

چند گوئی با دو کهنه نو سُخن؟ در جمادی میدمی سیر کهن

İki kahneye sen nice bir söz söylersin ve hitab edersin. Bir cemâda kâhne seri nice bir üflersin, ser-i kâhnedden murâd esrâr-ı aşkıdır.

چون عرب، با ربع و اطلال، ای ایاز میکشی، از عشق، گفت خود دراز

(235a) Arab gibi Rab'e ve itlale ey iyaz aşkdan uzun hikâyeye eylersin. Rab' hâne mânâsınadır. Ve yine yaz aylarında sakın oldukları yaylak tabir olunan nesneye dahi derler. *itlal*, if'al vezninde telelin cem'idir. *Telel* ta'nın ve lam'ın fethalarıyla eser-i binaya itlak olunûr. Arabın adetindendir ki ma'sukalarının hânesine ve hârab olmuş binasının eserine kelâm eylerler ve ona hitab ederler. Sen dahi Arab gibi çarık ve pastin ile tekellüm edersin. Bunlar ise abes işidir.

چارقت، رُبع کدامین آصف است؟ پوستین گوئی قمیص یوسف است

Senin çârıkın kangî vezirin hânesidir. Güyâ senin gereğın Hazreti Yûsuf'un pîrâhenidir. Batın nüshada kamîs yerine kerte vaki olmuşdur ki kerte kamise ve kaftana derler.

همچو ترسا، که شمارد با کشش جُرم يك ساله ز هر گونه بدیش

Senin halin şol nâsârânın haline benzer ki: Papaza bir senelik zinâ cürmünü ve kendinin bir senede olan sâir isyânını söyler. Hatta papaz o isyânı kendine bahş eyleye. Netekî beyân buyururlar:

تا بیامرزد کشیشش آن گناه عفو او را عفو داند از الیه

Hatta papaz o suçu ondan afv eyleye. Papazın afvını dahi Allâhu Teâlâdan afv gibi bilir. Zîrâ onlar keşişlerini tanrı ittihaz etmişlerdir. Kalellahu Teâlâ:

نیست آگه آن کشش از جُرم و داد لیک، بس جادوست عشق و اعتقاد

O papaz ona nasraninin cürmünden âgâh değildir. Ve adlinden dahi âgâh değildir. Ve lâkin aşk ve i'tikat gâyet sahiridir. Bunlar gibi insâna çok işler yapdırır ve papaza olan muhabbeti bu afv ederse Mevlâ dahi afv eder, diye bildirir.

دوستی در و هم صد یوسف تئند اسحر از هاروت و ماروت است خود

Muhabbet ve yine vehm insânın gözüne çok Yûsuf dokunûr. Bâde o mahîl-i Yûsuf ile sohbet etdirir. Zîrâ muhabbet ve vehm hârut ve mârutdan ziyâde sahiridir.

صورتی پیدا کند بر یاد او جذب صورت آردت در گفت و گو

O Yûsuf'un yadiyle bir sûret-i piş çeşminde ishâr eder ve o sûretin onu cezbi kal u kile getirir. Bunlar muhabbetin ve kuvve-i vahimenin yaydığı nesnelere dir.

راز گوئی پیش صورت صد هزار آنچنان که یار گوید پیش یار

Sûretin önünde yüz bin sır söylersin ancılayın ki yar dostunun önünde söyler ve böyle sûretle kelâm edersin. Bu değildir, dedi.

نی بدانجا صورتی، نه هیکی زاده از وی صد اُست و صد بلی

Ne aradı bir sûret vardır ve ne bir kıyafet vardır. Böyleyken vehmin yabdığı sûretten yüz elest gülü ve kendi tarafından yüz neam diye, evet tasdik doğar ve husule gelir. (235b)

آنچنان که مادر دل برده ای پیش گور بچه نو مرده ای

Bu ancılayındır ki âşık ona numerde olan veledin kabrinin önünde beyt atıye merhundur.

رازها گوید به جدّ و اجتهاد مینماید زنده او را آن جماد

Sa'yla ve meşekkatle sırlar söyler o cemâd olan veledi zinde ve sağ görünür. Bunalar böylece çok kere müşâhede olunmuşdur.

حیّ و قائم داند او آن خاک را چشم و گوش داند او خاشاک را

O, veledin kabrinin hakini hayy ve kaim bilir ve dahi o kabrinin süpründesini bir göz ve kulak bilir ve onlara hitab eder.

پیش او هر ذره ای زان خاک گور گوش دارد، هوش دارد، وقت شور

O maderin önünde o kabrin hala'nin her zerresi kulak tutar ve akıl tutar. O maderin,veledine aşkının fitne ve ihtilâli vaktinde binâberin hakine ve haşagine söylenir.

مستمع داند به جدّ آن خاک را خوش نگر این عشق ساحرناک را

Gerçek olarak o hâki işidici bilir. Hele şu sahrâ mensûb aşka iyi bak ne acib işler eder.' 'Nâk'' edat-ı nisbetdir. ''Sahrâ'' mensûb demek olur.

آنچنان بر خاک گور تازه او دم به دم خوش مینهد، با اشک، رو

Ancılayın veledinin taze kabrinin toprağı üzerine göz yaşla, yâni ağlayarak yüzünü hoş olarak öyle kor ki, beyt atıye merhundur.

که به وقت زندگی هرگز چنان روی ننهاده ست بر پور جوان

Veledinin hayatı vaktinde o canı gibi sevgili oğluna öyle yüz koymamış idi.' 'Pûr'' ba-yı farisinin zammıyla oğul demektir. Hâsılı sağlığında kimden ziyâde aşk ve muhabbet izhâr eder. İşte firkat sebebiyle muhabbet böyle şeyler yapar.

از عزا چون بگذرد یک چند روز کم شود آن آتش و آن عشق و سوز

Çünkü yas ve matem vaktinden birkaç gün geçer o maderin ateş-i aşkı sakin olur. Keennehu dendi ki: Maderin aşkı zail olur mu ve sakin olur mu? Bu beyt ile cevâb verib buyururlar ki

عشق بر مُرده نباشد پایدار عشق را بر حَیّ جان افزای دار

Mürde üzerine aşk ve muhabbet dâim olamaz. Sen aşkı ve muhabbeti hayy ve kayyum üzerine tut. Zîrâ Allâhu Teâlânın muhabbeti âşıkdan zail olmaz.

بعد از آن، ز آن گور هم خواب آیدش از جمادی هم، جمادی زایدش

Bundan sonra madere veledinin kabrinden uyku gelir. Yâni onu unuttur. Bir cemâddan ki peser mürdesidir yine madere cemâdlık doğar ve hâsıl olur.

زانکه، عشق افسون خود یربود و رفت ماند خاکستر، چو آتش رفت تفت

Zîrâ muhabbet kendi hîlesini kabdı ve gitti. Çünkü ateş tez gitti onun geli Bârîd alarak açığın içinde kaldı. Çünkü âşıkın ahvalini beyân eyledi. Bundan sonra dahi âşıkın ahvalinin beyânına şurû'edib buyurdular ki:

آنچه بیند آن جوان در آینه پیر اندر خشت بیند عاینه

(236a) Ol nesneyi âşık olmayan ehl-i heva ayinede görür. Âşık ve Şeyh-i kâmil onun gördüğü nesneyi kerpiç içinde görür. Yâni ağlamin zâhir olubda gördükleri Şeyh kâmiller mahfi iken görürler, demektir.

پیر، عشق توست، نی موی سپید دستگیر صد هزاران ناامید

Pir dediğim senin aşkıdır yoksa beyân olan sakalen değildir. Aşkın görmesi âşıkın görmesinden ibarettir. Ve dahi o pir çok nâ ümidlerin eline yapışıp murâdına vâsıl edicidir. İste ehl-i aşkın hali budur. Ehl-i aşk olmayanların kendine hayrı olamaz, kande kaldı ki ahiri hayra kâdir ola

عشق صورتها بسازد در فراق نامصور سر کشد وقت تلاق

Aşk, âşık ma'sûk-u hakîkîden cüdalığı vaktinde sûretler kılar ve onları o âşıka ma'sûk eder. Hâsılı âşığı, aşk-ı mecaziye mübtela eder. Sonra ma'sûk-u hakîkînin tecelisi vaktinde maşuku hakîkî masur olmayarak zâhir olur. Mânâsına ıslah olmuşdur.

که منم آن اصل اصل هوش و مست بر صور عکسی ز حُسن ما بُدست

Öyle diyerek zâhir olur ki âkilliğin ve lâ ye'killiğin aslı benim ve her şey bendedir. Hatta sûretler üzerine olan hüsn bizim aksimiz olmuşdur. Ve benim cemâlimin eseridir.

زانکه بس با عکس من دریافتی قوت تجرید ذاتم یافتی

Ondan için nâmasûr olarak tecelli eyler ki ve öyle der ki: Ey âşık benim cemâlimin aksine çok taaşuk etdin. Bu cihetden benim mücerred olan zâtımı görmege kuvvet buldun, işte cemâl-i mutlakı gör, buyurur.

زانکه بس با عکس من دریافتی قوت تجرید ذاتم یافتی

Çünkü bu taraftan benim cezbem olan revan oldu. O nasırı papazı orada görmez olur. Bunun gibi Mevlâ kulunu kendine verdikde cezb etdikde ve aslını buldukda maşuk-u mecazilerden nefret edib bütün bütüne Allâhu Teâlâyâ meyl eder.

مغفرت میخواند از جرم و خطا از پس آن پرده، از لطف خدا

O nâsârı cezbe mazhâr olunca ve papazın hiçbir şey olmadığını anlayınca etdiği cürm ve hatadan için Allâhu Teâlâdan mağfiret ister. O mağfiret Cenâb-ı Hakkın lütfundan varâ-yı perdede olduğu halde âşık bu kadar zaman dahi âşk-ı mecaziyla vaktine geçirdiğine nadim ve pişman olup Mevlâ-yı Mûteâlânın afv va mağfiretine talib olur.

چون ز سنگی چشمه ای جاری شود سنگ اندر چشمه متواری شود

Çünkü bir taşdan bir çeşme kaynar ve câri olur. O taş o çeşmede mahfi olur.' 'Mûtevari'' gizli olan şeye derler.

کس نخواند بعد از آن آن را حجر زانکه جاری شد از آن سنگ و گهر

Hatta ondan sonra ona bir kimse taş demez ve taşlığa mahv olur ve onun adı bikar ve yenbû' olur.(236b)Zîrâ o taşdan o günler ve su akıcı oldu. Ve onun taşlığı mahvoldu. Bunun gibi cezbe-i İlâhî olunca papaz ve muhabbib-i mecaziye mahv olur. İşbu bu beyteyn şu iki nesnenin mahvolmasını temsilidir. Böyle olunca

کاسه ها دان این صور را، و اندر او آنچه حق ریزد بدان گیرد علو

Bu muhabbibin sûretlerini birer kâse gibi bil ve dahi onu içinde on nesneyi ki Cenâb-ı Hakk döker. Allâhu Teâlânın dökmesiyle o nesne âlililik tutar ve onu kadri Mevlânın cemâlinden eser olduğu cihetdendir. Sâir dir ve cevâbir dahi buna kıyas eyle bil ki cümle eşyâ-yı cemîle böyledir. Zîrâ cümlesinin hüsnü Allâhu Teâlânın cemâlinden nebzedir. Buna müteallik söz-ü kerat ile mürûr etmiştir. Bunun ezcümle delili hüsn-ü ba'd-ı zaman o eşyâ-yı haseneden ayrılır ve ariyet olduğu ve aslına rucû' etdiği ehl-i akla ma'lûm olur ve gayrı delilleri dahi vardır.

گفتن خویشا وندان مجنون نرا که حسن لیلی باندازه ایست چندان نیست

Burası akrabası ser defter-i âşık olan Mecnûna söylemeleri beyânındadır ki Leylâ'nın hüsnü endâze ile dir ve beyân olunan hüsnlerdendir ve o kadar çok hüsnü yokdur.

ازو نفرز تر در شهر ما بسیارست یکی درو وده بر تو عرضه کنیم

Bu Leylâ'nın hüsnünden hüsnü güzel bizim şehrimizde çokdur. Bir güzel ve iki güzel ve o güzel sana arz ederim.

اختیار کن مارا و خود را برهان

O arz olunan güzellerden birisi ihtiyârıyla sana nikah edelim ve bu ta'an ve melâmetden bizi ve kendini halâs eyle. Zîrâ biz âr ederiz. Eğerçi sen hicâp ve âr etmezsin, dediler.

و جواب گفتن مجنون ایشانرا

Ve dahi Mecnûnun onlara cevâb söylemesi beyânındadır.

ابلهان گفتند مجنون را ز جهل حُسن لیلی نیست چندان، هست سهل

Ahmaklar Mecnûna dediler: Cehl ve hamâkatinden için onu ki Leylâ'nın hüsnü o rütbe-i ülyada değildir ve sehldir. Yâni öyle herkes güzeldir. Buna bu mertebede taaşşuk lazım değildir. Ve abes iş olur.

بهتر از وی صد هزاران دل ربا هست همچون ماه در شهر، ای کیا

Bu Leylâ'da hüsnü ziyâde nice yüz bin gönül kapıcı dilrübalar mah gibi bizim şehrimizde çoktur. Kangısını ister isen nikah ile elelim. Fariğ ol şu Leylâ'dan, demek istediler.

گفت: صورت کوزه است و حُسن، می می، خدایم میدهد از طرف وی

Mecnûn cevâbında böyle diyenlere dedi ki: Sûret kadeh gibidir. Ve hüsn letafet bağde gibidir. Cenâbı Hakk Leylâ'nın beyağı kadeh gibi olan vücûdundan bana a'lâ verici bâde-nüş etdirmege kâdirdir. Böyle olunca kadehin a'lâsını istemek bana lâzım değildir. Benim işim bunun ile dahi görülür, dedi.

مَر شَمَا را سِرْکِه داد از کوزه اش تا نباشد عشق اوتان گوش کش

(237a) Keş-i tahkîk size onun kadeh-i vücûdundan ser ki verdi ve hüsnü bâdesini tatdırmadı. Hatta onun hüsnü sizin kulağımızı çekici olmasın. Yâni Leylâ'ya âşık olub insân olmayasınız, diyerek cevâbını verdi.

از یکی کوزه دهد زهر و عسل هر یکی را دستِ حق عز و جل

Allâhu Teâlâ'nın yed-i kudreti bardakdan bazı kuluna zehir verir ve bazı kuluna yine o bardakdan asl-ı musaffî verir. Bazı nüshada "zehr" yerine "serki" vaki olmuşdur. Hâsılı bana Leylâ'nın kûzesinden asl' içirdi, demek ister.

کوزه می بینی، ولیکن آن شراب روی ننماید به چشم ناصواب

Bardağı görürsün, velâkin o şarab-ı sevab olan çeşmin gayrisına yüz göstermez.

قاصِرَاتُ الطَّرْفِ باشد نوق جان جز به خصم خویش ننماید نشان

Can zevki kasiratü't-tavf olan huri gibidir. Akrabası ki zavkidir. Onun gayrisine kendi cemâlini göstermez. "Kasiratüt-tarf" gözleri zevcine ancak bakar demektir. Cennet hurilerinin evsafındandır. "Hısım" hanın kesri ile akraba demektir.

قاصِرَاتُ الطَّرْفِ باشد آن مُدام وین حجابِ ظرفها، همچون خیام

O bâde-i aşk kasiratü't-tarf sıfatıyla muttasıf olan huri gibi mahfi geldi. Bu hicab olan zuruf-u ebedan himeler gibi zâhir geldi. Bu cihetden sûreti herkes görür lâkin bâdeyi havas görür.

هست دریا خیمه ای، در وی حیات بط را، لیکن کلاغان را ممات

Deryâ bir çadırıdır onda hayat vardır. Lâkin kuzgunlara memât vardır. Bunun gibi Leylâ'nın hüsnü bed-siret olanların hayatdar ve ondan müntefi 'olurlar kelağ-meşrebler Leylâ'nın hüsnünden zevk yâb olamazlar.

زهر باشد مار را، هم قوت و برگ غیر او را، زهر او درد است و مرگ

Hem azık olur ve hem zâhire olur ve yılan zehriyle şifa ve hayat bulur. Lâkin yılanın gayrisına onun zehri derd ve mevt olur. Hatta mâr bir kimseyi sokar mürde olur. "Berk" bu makâmda zâhire demektir.

صورتِ هر نعمتی و محنتی هست آن را دوزخ، این را جنتی

Her nimetin ve her mihnetin sûreti ve zâhiri Meselâ şu şahsa cehennemdir ve şahsa ahire cennettir ve ferh vermektedir. Görmez misin evliyâullah iyilere cennet gibi müreffehdir ve lâkin şerara duzahdır. Zîrâ eşrar iyileri sevmezler ve yine iblis iyilere menfûrdur. Lâkin kötülere mahbûb ve makbûldur.

پس همه اجسام و اشیا تبصرون اندر او قوت است و هم لا تبصرون

Böyle olunca cümle cisimler ve cümle şeyler meriler ve mahsuslardır. Siz onları görürsünüz ve dahi onda azık ve sim vardır. Siz onları görmezsiniz. 'yubsirûn' fiil-i muzâri bina mechul cem-i müzekker gaibdir. Naibil-faili tahtında hem zamiri ma kablinde ki ecsam ve eşyaya racidir. Bazı nushada yubsirun vaki olmuştur. Bu sûretde (237b) cem-i müzekker muhatab olur. Mânâsı: Cümle eşyanın ve ecsâmın zâhirlerini görürsünüz; velâkin derûnlarda olan kuvveti ve semi görmezsiniz. Zîrâ onlar vasire-i maneviye ile idrâk olunurlar. Onları ehlullâh görür avâm nâsın kârı değildir, demektir.

هست هر جسمی چو کاسه و کوزه ای اندر او، هم قوت و، هم دل سوزه ای

Her bir cism kâse gibi ve bardak gibidir. Onun derûnunda hem şey-i nafi vardır ve hem gönül yakıcı nesne vardır.

کاسه پیدا، اندر او پنهان رغد طاعمش داند کز آن چه میخورد

O kâse ve cisim zâhirdir. Ve herkes onu görür lâkin ondaki rağad mahfidir. Onun tadıcısı bilir ki o kâseden ne yer ve ne içer 'rağad' ra'nın ve gay'nın fethalarıyla ol muâşık adıdır ki vüsatli ve hub ola, yine her nimet bazı kimseye hikmet olduğun hakkında bir misâl dahi îrad edib buyururlar ki:

صورتِ یوسف چو جامی بود خوب ز آن پدر میخورد صد بادۀ طروب

Hazreti Yûsuf Aleyhisselâmın sûret-i şerîfesi güzel bir kadeh gibi idi. O cameden valid ma cedleri Hazreti Yâkub Aleyhisselâm çok safa verici bâde-i hakîkî nûş buyurdular. Terub feûl vezninde mübalağa ile ism-i faildir. Ziyâde safa ve ferâh verici demektir.

باز اخوان را از آن زهر آب بود کاندرا ایشان زهر کینه میفزود

Yine o sûret-i Yûsuf aleyhisselâmdan kardaşlarına zehirli su var idi. Zîrâ o sûret onlarda zehirli adâvet suyu artırır idi. Binâberin Hazreti Yûsuf sevmeyib kuyuya atdılar.

باز از وی مر زلیخا را شکر می کشید از عشق افیونی دگر

Yine o sûret-i Yûsufiden tahkîk Zelihâ'ya şükür var idi. Zelihâ dahi aşkdan bir gayri afyon çekdi ve o tatdığı afyon nefساني olmağla Hazreti Validbezrin Yâkub nebi aleyhisselâmın afyonunun gayri idi. Zîrâ onların ki ruhanî idi. Neteki buyururlar:

غیر آنچه بود مر یعقوب را بود از یوسف غذا آن خوب را

O Zelihâ'nın tatdığı Hazreti Yâkub aleyhisselâmın tatdığı gayri idi. Yûsuf'dan o hûb Yâkub'a aleyhisselâm gıda-yı ruhani var idi. Hâsılı tecelli-i cemâl-i İlâhî Hazreti Yâkub Yûnus aleyhisselâmın sûretinin cemâlinde olur idi, demek olur.

گونه گونه شربت و کوزه یکی تا نماند در می غیبت شکی

Türlü türlü bâde-i İlâhî vardır. Lâkin bardak birdir. Bir bardaktan herkese bir güne şerbet içirmeye Allâhu Teâlâ kâdir. Hatta âlem-i gaybın bâde-i muhalifinde bir kimsenin şevk ve şüphesi kalmasın ve Mevlânın kemâl-i kudretini herkes anlasın.

باده از غیب است و کوزه زین جهان کوزه پیدا، باده در وی بس نهان

Bâde âlem-i gaybdendir velâkin bardak(238a) bu cihândandır. Binaen aleyh göze zâhirdir. Ve onda olan bâde çok mahfidir.

بس نهان از دیدۀ نامحرمان لیک بر محرم هویدا و عیان

İşbu âlem-i gaybın bâdesi ecnebilerin gözünden çok gizlidir. Allâhu Teâlânın mahremi olan evliyâsına âşıkâredir. Onlar âlem-i gaybın bâde-i günah kevnini müşâhede edeler.

یا الهی سگرت أبصارنا فاعف عنا اتقلت اوزارنا

Ey benim tengrim bizim güzellerimiz hakîkât hali görmekten müstevir ve mahcub oldu. Böyle olunca sen bizim cürmümüzü afv eyle, bizim günahlarımız ağır oldu ve isyânımızı çekmeğe takatimiz kalmadı. İsyânımın afv olunca ebsarımızdan perde ve hicab dahi ref olunur.

یا خفیا قد ملأت الخافین قد علوت فوق نور المشرقین

Ey güzellerden güzel olan Mevlâ! Meşrik ile magribin beynini envar ile doldurdun ve dahi meşrikının nûrunun fevlunde cümle envar üzerine âli oldun. Zîrâ meşrikının nûru envar-ı İlâhîden bir nebzedir. Bu cihedden envar-ı zât-ı İlâhîye meşrikının nûruna âli olması lâzım gelir.

أنت سیر کاشف اسرارنا أنت فجر مفر انهارنا

İlâhî, sen gözden mustevirsin ve bizim esrârımızı keşf edicidir ve yine sen sub gibi fazıhsın ve bizim enhârı ukûlemizi bize her sabah akıdıcısın. Yahud su içtiğimiz ırmakları her gün bize idva edicisin.

یا خفی الذات محسوس العطا أنت كالماء و نحن كالرحا

Ey zâtı gizli âtâsı mahsus Mevlâ! Sen su gibisin, biz değirmen gibiyiz ve her halde sana maglûbuz ve bizi dâima idare eden sensin.

أنت كالريح و نحن كالغبار تختفی الريح و غبراها جهار

İlâhî, sen rüzigar gibisin ve bizler toz gibiyiz, rih-i ihtivâ eder ve onun kaldırdığı ğubar âşıkâredir. Nazâr-ı kasır olanlar gubarı görürler ve rüzgarı görmezler ve kendi hârekatını kendiden bilirler; halbuki bizim cümle hârekatımız senindir.

تو بهاری، ما چو باغ سبز و خوش او نهان و آشکارا بخشیشش

Yâ Rab, sen bahâr gibisin bizler güzel yeşil baĝ gibiyiz, o bahâr nihandır ve onun bahşışı âşıkârdır; senin dahi bizlere ihsânın zâhirdir. Ve zâtın cümleden mahfidir. Seni bilmek isteyen eserden müessire istidlâl tarîkiyle bilir. Eĝer ashâb-ı müşâhedededen deĝil ise

تو چو جانی، ما مثال دست و پا قبض و بسط دست از جان شد روا

Ey Hüdâ! Sen can gibisin ve biz sana nisbetle sana el ve ayak gibiyiz. Elin kabzı ve bastı candan reva oldu bunun gibi bizim dahi kabzımız ve bastımız cümlesi sendirdir ve böyle oldu mahal şüphe değildir. Kalellahu Teâlâ fi kitabihil-kerim: (238b) **والله خلقكم و ما تعملون و في كتاب** **دلائل الخيرات و لا يصدر عن احد من عبيد قول ولا فعل ولا حركة ولا سكون الا وقد سبق في علمه وقضائه وقدره**

تو چو عقلی، ما مثال این زبان این زبان از عقل دارد این بیان

İlâhî sen akıl gibisin biz lisân gibiyiz. Bu lisân bu beyânı akıldan tutar ve akıl olmasa lisân fesâhetden ve belagatden ve ilim ve hezden bir nesne ve bir hârf söylemeğe kâdir olamaz. Cümlesi aklın ilhâmıdır. Bunun gibi eğer sen bize ilhâm etmez isen bizler dahi bir şey söylemeğe kudretimiz olmaz.

تو مثال شادی و ما خنده ایم که نتیجه شادی فرخنده ایم

İlâhî sen server gibisin biz dahi hande gibiyiz; zîrâ mübârek olan serverin hâsılı ve eseriyyiz. Hande serverden vücûd bulduğu gibi biz dahi bu vücûdu senden bulduk.

جنبش ما هر دمى خود اشهد است که گواؤ ذو الجلال سرمد است

Bizim hareketimiz her dem eşhed demektir ve eşhed makâmına kaimdir. Zîrâ bizim hareketimiz dâimi olan Allâhu Teâlânın vücûduna delildir. Böyle olunca fiilimiz eşhed demek olur. Hülâsâ-i ebyâd cümlemiz ve gerek ilmimiz Vâcib-i Teâlâ hazretlerindedir ve bizden değildir, demek olur. Bundan sonra her hareketimiz eşhed demek olduğunu temsil için buyururlar ki :

گردش سنگ آسیا در اضطراب اشهد آمد بر وجود جوی آب

Görmez misin değirmen taşının ıztırabda olan hareket-i ırmağın âbının vücûduna eşhed, diyerek şehadet etmektedir. Ve o hareket âbın vücûduna delâlet eder; çünkü vâcibu'l-vücûdu ve kullarını umûr-u mütehaddeye teşbih buyurdular ise ve bu teşbihden maksud dahi nâsa Allâhu Teâlânın kemâl-i azâmetini eğerci beyân ise de teşbihler kasır ve nâkıs olduğundan itizâr için dergâh ve ilayla münâcât ederek buyururlar ki:

ای برون از وهم و قال و قیل من خاک بر فرق من و تمثیل من

Ey kulun vehminden ve dahi benim kal u kıl ile medh ve senamdan taşra ve beri olan Mevlâ. Toprak benim başım üzerine ve temsilim üzerine osun. Zîrâ bu temsiller yerinde ve lâyıkinda değildir. Keennehu dendi ki: Çünkü bu temsiller reva değildir. Niçin lâyıık olmayan temsili edersin. Bu beyt ile cevâb verib buyururlar ki:

بنده نشکبید ز تصویر خوشت هر دمى گوید که: جانم مفرشت

Senin âşık olan kulun seni temsil-i hoşdan sabr etmez. Zîrâ her demde sana der ki: Canım sana mahl-i fereş olsun ve benim canımda sana yar olsun. İşte böyle muhabbet âşığı söylerdir. Ve bu kelâm lâyıık omadığını âşık bilmez değildir. Böyle iken bu misullu kelâmlar söyler bu müddeanın böyle olduğunu balada mürur eyleyen çoban-ı âşıkın haliyle ve hikâyesiyle istidlâl edib buyururlar ki:

همچو آن چوپان که میگفت: ای خدا پیش چوپان و محبّ خود بیا

Âşık, ol(239a) çoban gibidir ki o çoban dedi: Ey Hüdâ, çobanın önüne ve kendi âşıkının yanına gel ve ben seni isterim âşıkından firâr etme.

تا شپیش جویم من از پیراهنت   چارقت دوزم بیوسم دامننت

Senin köhleni ve betini gömleğinden arayım ve senin çarkını dikeyim ve dahi senin damenini takbil edeyim.

کس نبودش در هوا و عشق جفت   لیک قاصر بود از تسبیح، گفت

Bir kimse o çobana heva ve aşkda çift olmamış idi. Hâsılı râh-ı aşkda ve muhabbetde gâyet ekmel idi. Lâkin galebe-i aşkı sebebiyle takdisde ve seneda kasır idi. Ve cezbesinin galebesinden lâyük olmadığını bilerek böyle söyler idi. İşte âşıkı kendinin aşkı böyle nâhemvar ve nâ münâsib kelâmı söylerdir.

عشق او خرگاه بر گردون زده   جان سگ خرگاه چوپان آمده

Râh-ı aşkda çoban bir mertebede idi ki onun aşkı otağını felek-i âlânın üzerine kurmuş idi. Yâni kendini fevk-i feleğe çıkarmış idi, demektir. Sâir ‘aşşakın canı o çobanın otağının etrafında seyir edici nıgehbanı idi ve cümle aşşakın işbu çoban serlevhası olmuş idi. “*hırgâh*” ha’nın kesri ile Türkmen taifesinin keçeden mesnû olan hâneleridir. Bu makâmda otağ-ı padişâh murâddır. Çobana münâsib olmağla hırgâh tâbir buyurdular. “*sek*”den dahi bekçi ve hafız murâd olunur. Ve lâkin yine “*sek*” ünvanıyla tâbir çoban münasebetindedir.

چونکه بحر عشق یزدان جوش زد   بر دل او زد، تو را بر گوش زد

Keennhu dendi ki: Bu çoban râh-ı aşkda niçin böyle serfiraz oldu ve cümle ‘aşşaka faik oldu. Bu beyt ile cevâb buyururlar ki: Çünkü Mevlânın deryâ-yı aşkı cûş u hurûş urdu. Ve nâsın üzerine deryâ-yı aşk câri oldu. Çobanın o aşk kalbi üzerine urdu. Ve fakat aşkı işitdin ama kalbine aşkdan bir katre gitmedi. Bundan için sen çobandan aşkda dîn kaldın ve aşığı oldun. Hâsılı sen aşkı işitmek ile bilirsin. Zîrâ kulağına cereyan etmiştir. Ve çobanın aşk kalbine aşk câri olmuşdur ve gerçek aşktır. Binâberin çoban ona aşkda faik olmuşdur. Bu sûretde bu iki aşkın meyânında fark-ı azîm olmak lâzım gelir. Meselâ bir kimse bâde-nûş etmiştir ve mest olmuşdur ve keyfinden nu’re urur. Ve bir ahir kimse dahi bâde insânî şöyle mest eder diye istima’ etmiştir. Ve bâde onun kalbine urmayıp fakat kulağına urmuşdur. Bu iki mestin meyânında çok fark vardır. Her ne kadar bu dahi nu’re urursa yine gerçek bâde-nûş olmaz.

SONUÇ

Mesnevî-i Şerîf Mevlânâ'nın ve belki de Türk edebiyatının en önemli ve en muazzam eserlerinden biridir. Yaklaşık 750 yıl önce yazılan ve 6 ciltten oluşan 25.618 beyitlik şâheser niteliğindeki bu eser –ilk 18 beyti bizzat Mevlânâ tarafından yazılmıştır- bugüne dek beğeniyle okunagelmıştır. *Mesnevî-i Şerîf* her dönemde okunmuş, tahlil ve teşrih edilmiştir. Eserde tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, tarih, tıp gibi ilimlere ait konular, zamanın örf ve âdetlerine dair bilgi ve birçok hikâyeye bulunmaktadır. Eserin muhtevâ bakımından böylesine zengin, mânâ yönüyle böylesine derin olması, bugüne kadar bu eserle ilgili onlarca çalışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmaların başında ise şerh çalışmaları gelmektedir.

Mesnevî-i Şerîf'in okunması ve öğrenilmesi maksadıyla Mevlevî-hânelerde uzun yıllar *Mesnevî* dersleri verilmiş; fakat Mevlevî-hâneler halktan ziyâde Mevlevîlere hitap ettiği için halk *Mesnevî*'yi ciddi şekilde tanıyamamıştı. Bu dönemde özellikle halkın *Mesnevî*'yi tanınması ve daha iyi anlaması maksadıyla birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Molla Mehmed Murad'ın kuruculuğuyla Dârü'l-Mesnevî'nin açılması ve halka açıktan *Mesnevî* derslerinin verilmeye başlanmasıdır.

Yine bu dönemde kendisi Mevlevî olmamasına rağmen *Mesnevî* okuyan ve okutan Mesnevî-hânlar ortaya çıkmış ve halka *Mesnevî* eğitimi vermiştir. Özellikle Nakşî şeyhlerinden çıkan bu Mesnevî-hânlar, Mevlevîlik adına ciddi hizmetlerde bulunmuştur. *Hülâsatü's-Şürûh* adlı eserin yazarı ve Dârü'l-Mesnevî'nin kurucusu Molla Mehmed Murad da bu Nakşî şeyhlerindedir.

Murad Molla her ne kadar Nakşî şeyhi olsa da *Mesnevî* hakkında bir hayli bilgi ve fikir sahibi olmuş ve bunları paylaşma arzusu duymuştur. Bundan mütevellit *Hülâsatü's-Şürûh* adlı *Mesnevî* şerhini kaleme almıştır.

Murad Molla, eseri *Hülâsatü's-Şürûh*'u oluştururken Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine, yani eserin orijinal haline mümkün olduğunca sadık kalmaya çalışmış bununla birlikte eser, bir şerh çalışması olduğu için yazar, gerekli yerlerde konunun daha iyi anlaşılması maksadıyla açıklayıcı, küçük çaplı hikâyeler de eklemeyi uygun görmüştür. Bu eklemeler meseleyi daha iyi izah etme niyetininin bir tezâhürüdür.

Hülâsatü'ş-Şürûh, hülâsa tarzında yazılmış bir Mesnevî şerhidir ki bu özelliğiyle de birçok Mesnevî şerhinden ayrılır; zira bugüne kadar yapılagelmiş şerhler içerisinde ilk kez *Hülâsatü'ş-Şürûh*, *Mesnevî*'yi hülâsa şeklinde şerh etmiştir.

Dil hususiyetleri bakımından da şârihin kullandığı dil günümüz Türkçesine çok yakındır. Her ne kadar eserde Arapça ve Farsça kelimeler kullanılsa da eserin dil olarak günümüze gayet yakın olduğu görülmektedir. Dilin yakınlığı bir yana, kullanılan yabancı kelime sayısı da -belli bölümlerin dışında- oldukça azdır. Dârü'l-Mesnevî'nin kurucusu olan Molla Mehmed Murad, bu müessese ile avâm halkın da Mesnevî'den istifâde edebilmesi maksadını gütmüştür. Bu bakımdan halkın anlayabileceği basit bir dil kullanmıştır, diyebiliriz.

Hülâsa, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin 25.618 beyitlik muazzam eseri *Mesnevî-i Şerîf*'in şerhi olan ve muhtasar (özet) bir şerh olma özelliğiyle diğer şerhlerden ayrılan Molla Mehmed Murad Nakşibendî'ye ait *Hülâsatü'ş-Şürûh* adlı eserin 5. cildinin 160-239 numaralı varaklarını incelemiş bulunmaktayız.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, Bizim Büro, Ankara 2000.
- CAN, Şefik, *Mesnevi Hikâyeleri*, Ötüken, İstanbul 2003.
- CAN, Şefik, *Mevlâna, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, Ötüken Neşr., İstanbul 1995.
- CAN, Şefik, *Mevlâna, Mesnevî Tercümesi*, C.1-2, Ötüken Yay., İstanbul 2005.
- CEYLAN, Ömür, *Tâsâvvuflî Şiir Şerhleri* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İstanbul 1998.
- DEMİRCİ, Mehmet, *Mesnevi Şerhleri ve Şârihleri Hakkında Bir Kaç Not*, www.semazen.com.
- Fatin Efendi, *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'ar*, 1283/1867.
- GÖKMAN, Muzaffer, *Murat Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Mevlâna Celâleddin*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi*, 6 Cilt, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul 1981.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Tâsâvvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2004.
- İZBUDAK, Veled Çelebi, *Mevlâna, Mesnevî*, MEB, İstanbul 1988.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemâl, *Türk Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1980.
- Kenan Rifâî, *Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2000.
- KOCATÜRK, Vasfi Mâhir, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatı Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtâsâr Meâli*, Hayrat Neşriyat, İlmî Araştırma Merkezi, İstanbul 2001.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003.
- LEVEND, Âgâh Sırrı, *Divan Edebiyatı (Kelimeler, Remizler, Mazmûnlar ve Mefhumlar)*, Enderûn Kitabevi, İstanbul 1984.

Murâd Molla, *Hülâsâtü'ş-Şürûh*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi TY 6309 Nr.lı kayıtlı nüshası.

Murâd Molla, *Mâ-Hazâr*, Süleymâniye Ktp, Murâd Molla Bölümü, 181, 1260/1844.

Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi, C.II, İstanbul 2006.

ŞENTÜRK, A. Atillâ - KARTAL, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2004.

ŞENTÜRK, M. Hüdâyî, *Şeyh Mehmed Murâd-ı Nakşibendî Ve Vâkâyı-nâmesi*, İstanbul Araştırmaları, İstanbul 1997.

'*Yazîm Kılavuzu*', TDK Yay., Ankara 2005.

YENİTERZİ, Emine, *Mevlâna Celâleddin-i Rûmî*, TDV, Ankara 1995.

YILDIRIM, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yay., İstanbul, 2005.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*, Enderûn Kitabevi, İstanbul 1992.

SÖZLÜKLER:

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2003.

Mahmud Salahi, *Kamus-ı Osmanî*, İstanbul 1313.

Mütercim Âsım Efendi, *Burhan-ı Kat'î*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2000.

Mütercim Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, C. I, İstanbul 1305.

ONAY, Ahmet Talât, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz: Cemâl Kurnaz, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, LM Yay., İstanbul 2003.

REDHOUSE Sözlüğü (Osmanlıca-İngilizce), Sev Yay., İstanbul 1999.

SALEHPUR, Cemşid, *Farsça-Türkçe Genel Sözlüğü*, Lale Yayınevi, 1996.

STEINGASS, F. *Persian English Dictionary*, Londra, 1930s.

Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, (Haz.: Ömer Faruk Akün), Alfa Yayınları, İstanbul 1998.

'*Türkçe Sözlük*', TDK Yay., Ankara 2005.

ULUDAĞ, Süleymân, *Tâsâvvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.

MAKALELER:

AKKUŞ, Metin, *Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e*, Yedi İklim, S. 32, İstanbul 1992.

BİLKAN, Ali Fuat, *Şerh Geleneği*, (Yayımlanmamış Makale).

DOĞAN, Muhammed Nûr, *Metin Şerhi Üzerine*, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, İstanbul 1999.

AKLAN, Serhan, *13. 14. 15. Asırlarda Divan Nesrine Genel Bakış*, Yedi İklim, S.51, Hazîrân 1994.

MAZIOĞLU, Hasibe, *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler*, Dergâh S.93, Kasım 1997.

MENGİ, Mine, *Metin Şerhi, Tahlili, ve Tenkidi Üzerine*, Divan Şiiri Yazıları, Dergâh, Kasım 1997.

Murâd Nakşibendî, DİA, C. 32.

SARAÇ, Yekta, *Divan Tahlilleri Üzerine*, İlmî Araştırmalar 8, İstanbul 1999.

ÜNVER, İsmail, *Mesnevî*, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, C. II, Nr. 415-417, Ankara 1986.

YENİTERZİ, Emine, *Metin Şerhi ile Görüşler*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.5, Konya 1999.

TEZLER:

AKTAN, Muhammed Felat, *Murâd Molla'nın Saib-i Tebrizî Şerhleri*, (Basılmamış Yüksek Lisâns Tezi), İstanbul 2008.

AYTEKİN, Ülker, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, 2002.

CANPOLAT, Hülya, *Sa'dî'nin Gülîstân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi* (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, 2006.

CEYHAN, Semih, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, 2005.

KÖSE, Davut, *Mehmed Murâd Nakşibendî Dîvânı*, (Basılmamış Yüksek Lisâns Tezi), İstanbul 2008.

MENGÜÇ, Hilal Tuğba, *İlmî Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevî Şerhi*, Basılmamış Yüksek Lisâns Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

